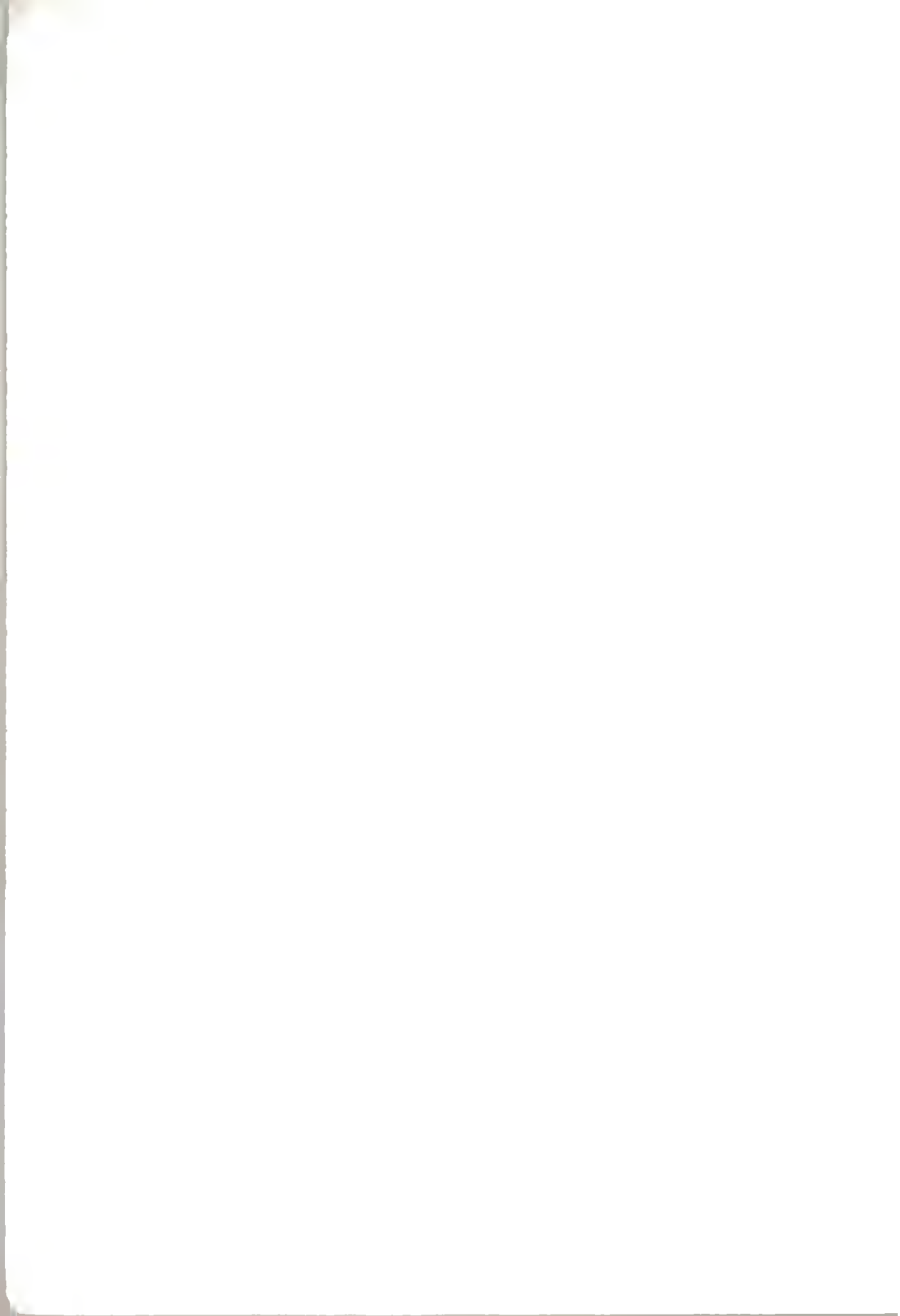

1993

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV

JÁZSÁGI ÉVKÖNYV

1993

ISSN 1217-7954

ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR ÉS KERESKEDELMI BANK Rt

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV
1993

Felelős szerkesztő:
PETHŐ LÁSZLÓ

JÁSZBERÉNY, 1993

A KÖTET SZERZŐI

Berényi István Széchenyi-díjas geográfus, a földrajztudomány doktora, Budapest, Jászladányon született; **Borbély Jolán** etnográfus, Budapest; **Bordás Anna** környezetvédelmi főmunkatárs, Jászjákóhalma; **Buschmann Ferenc** a Jász Múzeum természettudományos munkatársa, Jászberény; **Cenner Mihály** színháztörténész, Budapest; **Csordás Zsolt**, a Jászberényi Tanítóképző Főiskola hallgatója; **Fodor István** polgármester, Jászjákóhalma; **Hasznos Rozália** könyvtáros, Városi Könyvtár, Jászberény; **H. Bathó Edit** a Jász Múzeum néprajzos muzeológusa, Jászberény; **Henderson, Frank N.** közgazdász, Idaho, USA.; **Kiss Erika** újságíró, Jászberény; **Kiss József** nyug. vezetőtanár, a történelemtudomány kandidátusa, Budapest, Jászberényben született; **Macsi Sándor** nyug. tanár, Jászágó; **Makovecz Imre** Kossuth-díjas építész, Budapest; **Molnár István** nyug. iskola-igazgató, Jászszentandrás; **Muhoray György** mérnök, műszaki tanácsos, Jászberény; **Pázmándi István** közgazdász, Jászberény; **Pethő László** főiskolai docens, a szociológiai tudomány kandidátusa, Jászberény; **Rózsa Sándor** onkológus főorvos, Jászberény; **Stanitz Károly**, a Jászberényi Tanítóképző Főiskola főigazgató-helyettese; **Teller Ede** atomfizikus, Berkeley Egyetem, USA.; **Tóth János**, a Jász Múzeum igazgatója, Jászberény; **Tóth Pál Péter** szociológus, a történettudomány kandidátusa, Budapest, Jászárokszálláson született; **Valér Éva** település-kutató, a műszaki tudomány kandidátusa, Budapest.

A szerkesztőség tagjai:

B. Jánosi Gyöngyi, Fodor István, Hasznos Rozália, Muhoray György, Wirth Lajos

Borítóterv és grafika:

B. Jánosi Gyöngyi

A II.-világháborús emlékművek fotóit készítette:

Baráth Károly

Technikai munkatársak:

Muhoray Anna és Pethő Lászlóné

Tördelő szerkesztő:

Muhoray György

Kiadja a Jászági Évkönyv Alapítvány
Felelős kiadó: **Muhoray György** kuratóriumi elnök

Készült 13,5 A/5 ív terjedelemben

TARTALOM

ELŐSZÓ (Pethő László)	7
KITEKINTÉS	
Teller Ede: A reaktoroknak jól kell működniük (1991. október 20-án Jászberényben elhangzott előadása)	9
Henderson, Frank N.: Impressions of the Jászság - Jászsági benyomások	14
Echo - Visszhang az Oldenburger Münsterland tudósításaiból	19
Fodor István: Egy értékes kapcsolat	24
A RENDSZERVÁLTÁS DOKUMENTUMAI	
Hasznos Rozália: »Lépésváltás«, avagy a rendszerváltás jászberényi krónikája	26
Adattár (A születések, házasságkötések, halálozások alakulása. A kiadott építési engedélyek és a munkanélküliség mutatói.)	44
HISTÓRIA	
Kiss József: Adatok Apponyi Albert oktatásügyi alkotásaihoz	47
Tóth Pál Péter: Czettler Jenő és utolsó műve, az Agrárpolitika	60
H. Bathó Edit: Adatok az első jász zsidó család történetéből	67
Muhoray György: Jászberény díszpolgárai	76
KÖRNYEZETÜNK	
Berényi István: A Jászság földhasználatának változásai	89
Bordás Anna: A Jászság környezeti állapotáról	99
Buschmann Ferenc: Jászberény és környéke természetvilágának kutatástörténete 1795 - 1992	107
JELEN ÉS JÖVŐ	
Mit vár Ön 1994-től? (Körkérdés országgyűlési képviselőkhöz és polgármesterekhez)	121
Valér Éva: A Jászság településállománya, változásai és fejlődési tendenciái ..	127
Kiss Erika: Idegenforgalmi ténykép - kincs, ami nincs	140
Pázmándi István: A Hűtőgépgyár privatizáció után	145
Rózsa Sándor: Daganatos betegek számítógépes nyilvántartása a Jászságban	152
Pethő László: Maradnak, elmennek vagy visszatérnek? (A megállapodott korú jászsági fiatalok migrációs vizsgálatának tapasztalataiból.)	161
ÖRÖKSÉGÜNK	
Makovecz Imre: Rejtett zseni (Elhangzott 1993. június 13-án, Sáros András kiállításának megnyitóján)	173
Cenner Mihály: Déryné (Születésének kétszázadik évfordulójára)	176
Borbély Jolán: Bölcsőtől a koporsóig: Brassó-Sopron-Jászberény-Keszthely... (Fejér Mária emlékezete)	188
Tóth János: In memoriam Rédei István	190
Molnár János: Front és fogság (1915-1921)	193
Macsi Sándor: Iskolamúzeum Jászágon	204

INHALT

VORWORT (Pethő László)	7
<i>AUSBLICK</i>	
Die in Jászberény gesagte Vortrag von Ede Teller	9
Handerson, Frank N.: Jászság - mit den Augen eines amerikanischen Ökonoms	14
Echo - über die Berichten aus Oldenburger Münsterland (Vechta) tudósításaiból	19
Fodor István: Eine wertvolle Verbindung - Reiseeindrücke in Österreich . . .	24
<i>SAMMLUNG VON DATEN</i>	
Hasznos Rozália: Die Umbruch oder die Chronologie des »Schrittwechsels« in Jászberény	26
Aus der Geburts-, Ehe- und Sterbedaten der Siedlungen von Jászság. Die neugebauteten Wohnungen und die Gestaltung der Arbeitslosigkeit in Jászság	44
<i>HISTORIE</i>	
Kiss József: Aus der kulturpolitischen Werken von Albert Apponyi	47
Tóth Pál Péter: Jenő Czettler und sein bedeutendes Werk die Agrarpolitik . . .	60
H. Bathó Edit: Geschichte der erstmalig in Jászberény ansäßigen jüdischen Familie	67
Muhoray György: Ehrenbürger von Jászberény	76
<i>UMWELT</i>	
Berényi István: Änderungen der Bodenbenutzung in Jászság.	89
Bordás Anna: Über die Probleme des Umweltschutz in Jászság	99
Buschmann Ferenc: Forschungsgeschichte der Tier und Pflanzenwelt in Jászság	107
<i>GEGENWART UND ZUKUNFT</i>	
Was erwarten Sie sich von 1994 ? (Umfrage an den Abgeordneten und Bürgermeistern)	121
Valér Éva: Typologie der Siedlungen in Jászság und Dynamik der Entwicklung von den Siedlungen	127
Kiss Erika: Schatz, der nicht ist - Über die Möglichkeiten und Problemen des Fremdeverkehrs in Jászság	140
Pázmándi István: Lehel GmbH (Electrolux) nach der Privatisierung	145
Rózsa Sándor: Gestaltung der Zahl der tumorösen Erkrankungen in Jászság (Nach den Daten der Onkologischen Fürsorgestelle des Jászberényer Krankenhaus	152
Pethő László: Bleiben, weggehen oder zurückkehren ? Untersuchungserfahrungen der Migration der Jungen in gesetzten Jahren.	161
<i>UNSERE TRADITIONEN</i>	
Makovecz Imre: Latentes Genie - zum Gedächtnis eines Malers	173
Cenner Mihály: Lebesbahn der Schauspielerin Déryné.	176
Borbély Jolán: Würdigung der Tätigkeit einer Volkskünstlerin - Lehrerin . . .	188
Tóth János: In memoriam (Lebensbahn eines bedeutenden heimatsgeschichtlichen Forschers)	190
Molnár János: Aus dem Tagebuch eines Kriegsgefangenen in ersten Weltkrieg	193
Macsi Sándor: Bekanntgabe der Sammlung des jászágóer Schulmuseums . . .	204

ELŐSZÓ

Az *Annales* (= évkönyv) középkori elbeszélő műfaj, amelyben évek rendjében örökítették az utókorra a megtörtént eseményeket. A Magyar történelmi fogalomtár meghatározása szerint: »lapjaikra évnek, hónapnak, napnak megfelelően jegyezték fel a környezetük szempontjából emlékezésre méltó dolgokat; királyok koronázását, tűzvészt, sáskajárást, fosztogatást, haláleseteket stb. A száraz időrendi felsoroláshoz a kiforrott *Annales*-műfajban az írók rendszerint hozzáfűzték véleményüket is. Nem mindig ragaszkodtak szigorúan az egyidejűséghez: gyakran utólag jegyezték le a tudomásukra került történéseket.«

A **Jászsági Évkönyvet** hasonló szándékokkal bocsájtjuk útjára. Mindenekelőtt szeretnénk a tudomány és a művészet nyelvén összefoglalni azokat a változásokat, melyek a rendszerváltozásnak nevezett időszakról történtek. Talán ehelyütt érdemes emlékeztetni, hogy e változások nélkül valószínűleg mi sem élhettünk volna a nyilvánosság e formájával. Ugyanakkor nem szeretnénk feltalálni a spanyolviaszt sem, hiszen főleg a háború előtt jelent már meg hasonló évkönyv Jászberényben, Komáromy József múzeumigazgató szerkesztésében. De volt évkönyve a gimnáziumoknak, a tanítóképzőnek, sőt később néhány alkalommal a múzeumnak és a könyvtárnak is. Az előzmények számbavétele során még egyre kell hivatkoznunk. Nevezetesen a Jászkunság című folyóirat 1993. februári számára, amelyben az utóbbi években először sikerült összefogni és közösen szerepeltetni a jászsági és az ide kötődő szellemi élet képviselőit. A továbbiakban viszont már az önállósulás útját választottuk.

Évkönyvünk követi a *regionalitás* alapelvét, ami annyit jelent, hogy minden *jászsági* vonatkozású, arra érdemesnek tartott anyagot szeretnénk közreadni. Hasonlóképpen törekedni akarunk egyfajta *univerzalitásra*, miszerint minden szakma irástudó reprezentánsainak teret adunk. Jelen kötetünk is példázza mindezt, hiszen a világhírű atomfizikustól az ifjú közgazdászig, a jeles földrajztudóstól a főorvosig, a híres építészttől a hihetetlen igyekezettel dolgozó természetbúvárig sokféle szakma vélekedése és álláspontja jelenik meg a lapokon. Ezzel együtt azt is tudjuk, hogy a mostani szemléből többen hiányoznak. Őket ezúton is arra kérjük, juttassák el hozzánk írásaikát és mi - megfelelő szakmai javaslat alapján - készséggel adunk teret nekik. Minden irányban nyitottak szeretnénk maradni, így a szerkesztés tekintetében is várjuk azokat, akikkel együttműködve új erővel és szempontokkal gazdagodhat a **Jászsági Évkönyv**.

Feltétlenül szólni kell évkönyvünk anyagi és erkölcsi támogatóinak hosszú soráról, akik nélkül ötletünk kivitelezhetetlen lett volna. Akadt lelkes és önzetlen támogatónk, mások csak egyszerűen nem gördítettek akadályt céljaink megvalósítása elé. Közéletünk mai állapotában ezt is nagy eredménynek tartjuk. Volt aki a kiadáshoz nélkülözhetetlenül szükséges alapítvány létrehozásának jogi és pénzügyi útvesztőiben való eligazodásban segített. Más egyszerűen valamelyik szerzőre vagy érdekes anyagra hívta fel figyelmünket, megint más »csak« alaposan átnézett egy kéziratot vagy fordítást. Külön elismerés illeti a népes szerzőgárdát, melynek többsége jelképes összegért, vagy tiszteletdíj nélkül készítette el munkáját. Folyamatosan támogatta és népszerűsítette kezdeményezésünket a helyi sajtó, a *Jászküirtől* kezdve, a *Kábeltelevízió*n keresztül a *Jász Újságon*, *Kocséri Híradón* át, a *Mi újság Jányfényszarun?*-ig. Utólag végiggondolva különösképpen jól esett, hogy híradásaikkal akkor is biztattak bennünket, amikor a **Jászsági Évkönyv** ügye csaknem megfenneklett.

Anyagi segítséget is sokfelől kaptunk. 1993 elején *Jászberény Önkormányzatának Kulturális Bizottsága*, majd velük egyidejűleg *Jászágó*, *Jászfényszaru* és *Jászkóhalma* képviselőtestülete szavazott meg számunkra támogatást. Külön örömünkre szolgál, hogy olyan civil szerveződések, mint a *Jászok Egyesülete*, a *Jász-Nagykun-Szolnok megye Tudományáért Alapítvány*, a *Sáros András Alapítvány* és a *Jászberényi Városvédő és Széplő Egyesület* is komoly anyagi eszközöket biztosítottak. Támogatóink az *OTP Rt. Vezérgazgatóságával* együtt egy ismeretlen, konkrét formát nem öltött célra adtak pénzt. Reménykedünk abban, hogy a kötetet kézbevevő közönségnek már nem így kell tenni, hanem a munka láttán előfizetőként, vagy egyéb módon segíti célkitűzéseink megvalósulását. Nélkülük ugyanis a **Jászsági Évkönyv** a mostani szerkesztőség egyszeri próbálkozása marad.

Pethő László

KITEKINTÉS

Teller Ede

A REAKTOROKNAK JÓL KELL MŰKÖDNIÜK
(Az 1991. október 20-án, Jászberényben tartott előadás szövege)

Hanford

A háború után, 1948-ban Amerikában létrehoztak egy Reaktorbizottsági Bizottságot, én voltam a vezetője. A legelső, amit mondtunk: reaktoroknak jól kell működniük, mert ha egy baleset is történik, akkor azután vége lesz a reaktorok használatának. Ezért szabályokat állapítottunk meg. Azt hiszem, ezeket a szabályokat némi pontosítással ma már általánosan el is fogadták. De annak idején mind-ez titokban ment. Akik tudtak róla, azok reaktormérnökök voltak, és ők csakhamar úgy kezdtek bennünket hívni, hogy »*Reaktorelles Bizottság*«. Pedig ez nem volt szándékunk.

A legtöbb elénk került reaktortervet jóváhagytuk. De egy reaktorral gond támadt. Akkor Lilienthal volt az amerikai Atomenergia Bizottság elnöke, ővele kerültünk összeütközésbe. Ez a reaktortípus pár éve már működött, így csak mintegy mellékesen terjesztette elénk, mondván, hogy a tapasztalat biztonságosaknak mutatja őket. Mi azután épp e reaktorokról állapítottuk meg, hogy nem biztonságosak! Ezek voltak a háború alatt épült hanfordi reaktorok, amelyek plutóniumot termeltek.

Ha egy reaktorban az egyik hűtővezetékben túlhevülés okozta elforrás miatt víz távozik, annak két következménye lehet. Az egyik az, hogy a neutronok kevésbé lassulnak le, kisebb gyakorisággal idéznek elő megvasadást, ezért a neutron-láncreakció gyengébben megy. Másrészt a víz el is nyel neutronokat, ezért a vízvesztés folytán a neutron-láncreakció erősebben szalad. Nos, a hanfordi reaktorokban annyi grafit volt, hogy a neutronok amúgy is lelassultak, így a vízvesztés majdnem kizárólag a neutronelnyelés csökkenésére vezetne. A reaktor erősebben működne ott, ahol felforr a víz, ezen a helyen emelkedne a hőmérséklet. Ettől azután a mellette lévő csövekben ugyancsak felforrna a víz. Egy új láncreakció indulna meg: egy csővezetékben felforr a víz, erre környékén lévő vezetékben is forni kezd a víz, olyan gyorsan, hogy a folyamat terjedését nem lehetne leállítani.

Erre a kritikára az Atomenergia Bizottság kijelentette, hogy a mi bizottságunkban csupa professzor ül, akik ehhez a műszaki kérdéshez nem értenek. Ki-neveztek egy másik tanácsadó bizottságot is, amelynek adminisztrátorok és mérnökök lettek a tagjai. Ők azután egyáltalán nem értettek a reaktorokhoz, és meglepő módon ezt még tudták is. Ezért hozzánk jöttek, és azt mondták: - »*Bejöhettek a ti üléseitekre megfigyelőként?*« - Ekkor mi már nem beszéltünk az elítélt hanfordi reaktorokról. Ők csak figyeltek, tanultak, tárgyaltak, és egy év múlva ugyanarra a következtetésre jutottak, mint mi, csak ezt még határozottabban fogalmazták meg. Ennek hatására végül leállították a hanfordi reaktorokat.

Csernobil

Ilyen uránfűtésű, grafitmoderátoros, vízhűtésű reaktorokat ezután sehol a világon nem építettek, kivéve a Szovjetuniót. Ott lett a baj! Nem csak ez a vizes instabilitás okozta a bajt, hanem az is, hogy Csernobilban minden járulékos biztonsági berendezést kikapcsoltak. Így következett be, hogy a reaktor azután tényleg felrobbant. Gőzrobbanás történt úgy, ahogy azt mi előre láttuk.

Reaktoroknál nem szabad ilyen komédiákat csinálni, mert akkor az emberek túlzott félelme még jobban el lesz túlozva, és akkor azután tényleg nem építenek több reaktort. A csernobili katasztrófának nem szabad megismétlődnie!

Amit az oroszok most azután az ilyen típusú reaktorokkal csinálnak, az is olyan egyszerű. Kissé dúsabb uránt használnak, amiért az elnyelő kontrollrudak mélyebben merülnek a reaktorba, így az a vízvesztésre kevésbé érzékeny. Nagyon valószínű, hogy a fenti baleset Oroszországban nem fog megismétlődni, de nem vagyok abszolút biztos. Legjobban azt szeretném, ha ez a reaktortípus teljesen eltűnne.

Windscale

Ha a reaktor-biztonságot úgy akarjuk megtárgyalni, hogy mindenki átérezze: minden problémát komolyan vettünk, akkor minden megtörtént reaktor-szerencsétlenséget sorra kell vennünk. Három olyan eset volt, ahol nagy baj történt. Most a két másik esetről is beszélni szeretnék.

Az első egy angol reaktornál esett meg 1957-ben Windscale-ben. Wigner-gyulladás történt. Azért nevezik így, mert ennek lehetőségét Wigner Jenő előre megmondta. Amikor a maghasadásban keletkezett gyors neutron ütközik a grafit-moderátor atomjával, a szénatom elhagyja a helyét, és azután nem talál vissza, hanem a grafit-síkok közt helyezkedik el. Ha ez sokszor megtörténik, sok szénatom nem lesz a helyén, így a grafitban kémiai energia halmozódik fel. Ha azután felmelegítjük a grafitot, néhány szénatom moccanva visszakerül a helyére. Így energia szabadul fel, ettől a hőmérséklet emelkedik, a szénatomok mozgékonyasága nő, még több szénatom hazatalál, és még melegebb lesz, mint azt Wigner Jenő megjósolta. Ezért időnként óvatosan felmelegítették a grafitot, hogy a szénatomok időben hazamenjenek.

Nos, egy ilyen melegítési akciót Windscale-ben nem csináltak elég óvatosan, és egyszerre túl sok szénatom ért haza, amitől a grafit úgy fölhevült, hogy meggyulladt (*Pedig a grafit nem könnyen gyullad meg.*). A radioaktivitás terjedni kezdett. Erre az angolok óvatosan viselkedtek. Nem öntöztek vizet a grafitra, az csak gőzt fejlesztett volna, jobban szétszóródott volna a grafit, és több tűz támadt volna. E helyett vártak, amíg szén-dioxidot tudtak odavinni, és szén-dioxiddal oltották el a tüzet.

Harrisburg

A harmadik baj nálunk történt Amerikában, a Three Mile Island atomerőműben. Az egy nagy baj volt. Akkor lett meggyőződés: az emberi ostobaságnak talán van alsó határa, de felső határa nincs. Itt két ostobaság történt.

Még korábban, valahol az Egyesült Államok közepén az történt, hogy egy szelep, amely visszatartja a vizet a reaktorban, nem záródott el. Így a reaktor vizet veszített. Kezdett fölhevülni. Az operátorok észrevették, hogy mi a baj. Leállították a reaktort, rendbehozták. És írtak egy gyönyörű jelentést, amiben benne van: - »Ha mi ezt az üzemi zavart időben nem értettük volna meg, nagy baj történhetett volna.« - Ők rendes emberek voltak. A jelentést el is küldték a központi reaktorbizottsági hatósághoz. Ott pedig a jelentést szépen eltették egy fiókba, és senkinek nem mutatták meg. Ha ezt szétküldték volna az összes atomerőműhöz, a Three Mile Island baleset soha nem történt volna meg. Ez volt az első ostobaság.

Egy éven belül egy hasonló szelep nem zárult be Three Mile Islandon. A reaktor okos volt: azonnal leállította magát, és külön vizet hozott be. Ez reggel 4 órákor történt. Ha az operátorok - miután a szakértőket értesítették - azonnal hazamentek volna, nem lett volna semmi baj. Sajnos, ottmaradtak és észrevették, hogy jön a víz,

mert zajt csinál. Erre kézzel leállították az extra hűtővizet. Ez volt a második ostobaság, amikor még a reaktor nem volt felkészülve, és a láncreakció leállítása után a közepé, a hasadványok radioaktivitása által termelt hőtől leolvadt.

Összehasonlítva a három esetet, úgy értékelem : ha a Three Mile Islandból kiszabadult radioaktivitást 1-nek nevezem, akkor Windscale-ben 1000 volt és Csernobilban egymillió. Az első két esetben egyetlen ember sem szenvedett, kivéve a pénztárcákat, ahonnan egy-két milliárd dollár elpárolgott. Csernobilban talán ennél is több. De ott rögtön volt vagy 30 áldozat. Hogy később mi történt, én nem tudom. Nem hiszem, hogy 1000 embernél több lesz az áldozat. Ez bizony nagy szám. De majdnem ennyi elpusztul egy nagy repülőgép-szerencsétlenségben, mégsem szüntetik meg a repülést. Például a vízenergia legalább olyan veszélyes, ahol gátak omlottak össze, és emberek fulladtak bele az árba. Azt hiszem, még ha Csernobilt bele is számítjuk, akkor is azt lehet mondani, hogy a magenergia kevésbé veszélyes, mint az energiatermelés más alternatívái.

Magyarok és franciák

A hasadási reaktor primitív szerkezet. Neutronok keletkeznek, azután lelassítják őket (*szerintem ez a jobb típus*), a lassú neutronok maghasadást váltanak ki, amiben újra neutronok keletkeznek. Az egyetlen probléma, hogyan vigyük ki a felszabadult energiát, de erre a mérnökök már 200 éves tapasztalattal rendelkeznek. A reaktoroknak jól kell működniük, és jó szakemberek ezt meg tudják csinálni.

Pakson ismét sok emberrel beszéltem, reaktormérnökökkel, és megmaradt a róluk alkotott jó véleményem. Most ehhez még egy megerősítést szeretnék fűzni.

Ha egy reaktorral baj van, akkor az emberéletet fenyegető kockázat - mint mondtam - kicsi, de a pénzvesztés nagy lehet, akár milliárd dollár is.

A franciák felajánlották, hogy Pakson atomeróművi reaktort építsenek. Nem szívesen teszem, de tétélezzük fel egy pillanatra, hogy mi lenne, ha ezzel a reaktorral valami zavar támadna. Mindenki tudná, hogy francia gyártmányú reaktorról van szó. A magyarok kára talán egymilliórd lenne, de a franciák közvetett vesztesége talán százmilliórd! Ilyen kockázatot egy cég sem vállalna el anélkül, hogy alaposan körül ne nézzen. Ezért a franciák reálisan akarták felmérni, önmaguk akarták megismerni a magyar közvélemény hangulatát. Annak pedig, hogy a franciák Pakson akarnak reaktort építeni, az az oka, hogy Paksi Atomerómű személyzetét, azok tudását és módszereit kiválóan ismerték meg. Más magyarázat nincs. Ezt tudnunk kell, és jó volna, ha ezt Magyarországon mindenki megértené.

A tórium

Nem fog-e elfogyi a hasadóanyag? Énszerintem nem. Mert a hasadási reaktort sokféleképpen lehet csinálni, nem fogom az összes változatot elmondani. Csak azt, hogy én melyiket kedvelem. Ha az uránt tisztességesen ki akarjuk használni, az ^{238}U izotópot is hasznosítani kell. Ha ez befog egy neutront, béta-bomlásokkal plutónium lesz belőle. Ez jól működik reaktor fűtőanyagként, de csak akkor, ha gyors neutronokra szorítkozunk. De gyors neutronokat nehéz szabályozni. Ezért én a tóriumot kedvelem. Ha tórium befog egy neutront, béta-bomlásokkal ^{233}U izotóppá alakul, és ^{233}U -val működő reaktort nagyon könnyű szabályozni. Tórium sokkal több helyen található, mint urán, van belőle elég kb. egymillió évre.

A tórium se jó, mondják, mert az ^{233}U béta-aktív, és egyik leányeleme nagyon átható gamma-sugarakat bocsát ki, amitől a mérnökök félnek. Hát építsenek vastagabb falakat! En a nagyon kemény gamma-sugarakat szeretem. Hiszen az egyik kérdés, amit meg kell válaszolni: hogyan lehetünk biztosak abban, hogy abból

a hasadóanyagból nem visznek-e el valamennyit, és nem csinálnak belőle atombombát? Márpedig, ha van egy ilyen kemény gamma-sugárzás, az már három méter távolságból kiabál. Így sokkal könnyebb annak ellenőrzése, hogy nem visznek el belőle. Ezért kedvelem a tóriumot. És van még más lehetőség is gazdaságos hasadási reaktort építeni.

Radioaktív hulladékok

Van egy probléma, amit nem oldottak meg. Talán mert nem akarták megoldani. Ez a radioaktív hulladékok elhelyezése. Mit lehet velük kezdeni? A válasz nagyon egyszerű. Hulladékok nincsenek, radioaktív melléktermékek vannak. Ha radioaktív anyagokat állítunk elő és azokat eldobjuk, lehet, hogy bajba kerülünk. De ha megtartjuk és használjuk, ha tudjuk, hogy ez aranyat ér vagy többet is, akkor sohasem lesz baj. Sohasem volt. Mert az a radioaktivitás, ami már bajt okozhat, az 100 000-szer nagyobb a nagyon egyszerű eszközökkel kimutatható értéknél. Egy hatemeletes ház is veszélyes, ha kiugrom az ablakon. De nem kötelező kiugrani! A radioaktivitás is olyan, mint ez a magas ház, mint a hatodik emeleti ablak. Ha van nálam valami, ami elkezd kattogni vagy sipolni, ha túl sok a radioaktivitás, és én túl közel mentem hozzá, akkor nagyon nehéz bajba kerülni.

Ez a radioaktív termék nem fog aranyat érni, ha nem kezdjük el használni. De használni ezerféleképpen lehet. Ebből csak három használatot fogok megemlíteni, mint példát.

Az elsőről mindenki tud, ez az orvosi alkalmazás. Elmesélem, hogy velem mi történt egy alkalommal. Volt egy szívoperáció. Kivettek a lábamból egy eret és több darabban betették a szívembe. Azóta a szívem majdnem olyan jó, mintha fiatal volnék. Az operációt végző orvos később találkozott velem Washingtonban, és azt mondta: - *»Ideje, hogy megvizsgáljuk, hogyan működik a szíve.«* - Elmentem a Georgetown University-re, ott a vérembe tettek egy csomó radioaktív technéciumot. Amikor a szív összehúzódik, kevesebb sugárzás jön ki belőle, amikor kitágul, akkor több. Körülvettek Geiger-számlálókkal, és látták, hogyan működik a szívem. Tornázni is kellett, akkor nem működött olyan jól, mint lehetett volna, de nem működött olyan rosszul sem, mint lehetett volna. Megvizsgáltak, és azt mondták, még fogok élni. Ez délelőtt történt. Délután elmentem a Fehér Háza. Leültünk beszélgetni az elnök tudományos tanácsadójával, aki nagyon jó barátom. Csakhamar jön ám az ór: - *»Urak, ki hozott ide be radioaktivitást?«* - Barátom tudta, honnan jövök. Odafordult az őrhöz és elmondta: - *»Íme, ez a radioaktív Dr. Teller!«* - Kérem, ideiglenesen én olyan *»forró«* voltam, hogy az ór radioaktív detektora megszólalt. Ezek az orvosi megfigyelések messze túlélik azt az értéket, mint amit általában megengednek, de nagyon szükségesek, hogy megtudják, mi megy végbe a szívben, az agyban és máshol. Ehhez radioaktivitás kell, de így furcsa dolog állt elő. Mi az Egyesült Államokban már úgy félünk a radioaktivitástól, hogy amikor egyszer az Elnököt orvosilag meg kellett vizsgálni, a vizsgálathoz szükséges radioaktív izotóp csak Kanadában volt meg, azt Kanadából kellett hozni. Amerikában mindentől jobban félnek, mint az indokolt volna.

Mi másra lehet használni a radioaktivitást? Élelmiszerek besugárzására, amitől természetesen az élelmiszer nem lesz radioaktív. De így kitisztogatjuk az oda nem való mikroorganizmusokat. A radioaktivitás is megváltoztatja az élelmiszert, de sokkal kevésbé, mint forralás vagy fagyasztás. Ez a legjobb, legolcsóbb, legártatlanabb módszer az élelmiszer konzerválására. Nem könnyű megőrizni az élelmiszert, annak 20-30%-a megromlik. Ezt el lehetne kerülni. Több jutna belőle a fejlődő országokba, ahol nincs elég enivaló.

Egy harmadik alkalmazás a szennyvíz fertőtlenítése. Biológialag szennyezett anyag veszélyes, mert a biológiai szenny szaporodni tud. Nem is kell a radioaktív

termékeket egymástól elválasztani. Ha velük besugározzuk a szennyet, biológiailag olyan ártalmatlanná lehet tenni, hogy azután szinte akármit lehet vele csinálni. Így a világ elszennyeződését korlátozni lehet.

Szeretném ajánlani: térjünk észre, nézzük meg, miként lehet a radioaktív melléktermékeket teljes biztonsággal használni. Elkerülhető, hogy velük valaha is baj legyen, különböző (orvosi, biológiai...) kutatásokhoz és más alkalmazásokhoz nagyon értékesek. Azt hiszem - és ebben nem én vagyok az egyetlen - hogy a radioaktivitástól úgy félnek, mint valaha a boszorkányoktól. Ha mi hallgatnánk Könyves Kálmán királyra mindenfajta boszorkány tekintetében, abból még pénzt lehet csinálni. Barátságosan felajánlhatnánk az Egyesült Államoknak, meg a németeknek is, hogy mi az ő használt radioaktív fűtőelemeiket elszállítjuk és használjuk. Jöjjön Bécsből minden inspektor hozzánk, mi minden becquerel egységért felelünk, mi tudjuk, kibe mennyi technéciumot tettünk. Ebből bajnak nem szabad lenni, és nem is kell.

Egerek és emberek

Nem csak a radioaktivitással van baj! Mi Livermore-ban dolgozunk, Kaliforniában. Itt tengerészeti támaszpont volt a Második Világháborúban. Innen indultak a repülő. A repülőgépeket triklóretilénnel mosták le, és a talaj tele van triklóretilénnel. A kísérleti egerek triklóretiléntől rákot kapnak. Az fenyeget, hogy a triklóretilén a talajban hetven év múlva el fog diffundálni oda, ahol az az ivóvízbe kerülhet. Ezért ezt ki kell tisztogatni! Mert ha valaki ilyen szennyezett vizet inná egész életében, a rák-megbetegedés valószínűsége 1%-kal megnőne. Ez pedig elmentében áll az amerikai törvénnyel. Ezért ma már nem fegyvereket fejlesztünk Livermore-ban, hanem a triklóretilént üldözzük.

Az okoskodásban itt csúszott be egy kis hiba, amiről a legtöbb biológus tud, de a közönség nem tud róla. A rákkockázatra vonatkozó kísérleti egereken és patkányokon végzik, hogy gyorsan és olcsón lehessen csinálni. Mármost amennyire értjük a rákot - és azt hiszem, ennyire értjük - a rák azzal kezdődik, hogy egy élő sejt megváltozik és aszociális lesz. Szaporodni kezd, így eljut a test bármely részébe. Kis állatoknak ezerszer-tízegyszer kevesebb sejtjük van és százszor rövidebb ideig élnek. Így a rák gyakoriságának náluk tíz- vagy százezerszer kisebbnek kellene lennie, mint az embernél vagy az elefántnál. De annyi rákot kapnak, mint mi! Ezt csakis akkor lehet, ha feltételezzük, hogy mi olyan vegyületeket fejlesztettünk ki a szervezetünkben, amelyek bennünket jobban megóvnak a ráktól, mint amennyire az egerek vannak védve. Tehát ha az egér rákot kap, az valószínűleg egy tizedred faktoral korábban figyelmeztet, mint hogy embert veszély fenyegetne.

Nagyon fontos azt megtudni, hogy a rák bekövetkezési kockázata miként függ az állat nagyságától. Ha ezt nem tudjuk megválaszolni, akkor az a két vagy több millió kísérlet, amit kísérleti patkányokon végeztek el, nem mond semmit. Márpedig ezekre a kísérletekre hivatkoznak, akik félnek a radioaktivitástól.

Tudjuk, hogy a nagyon erős radioaktivitás halálos. De ma az engedélyezett megengedhető dózis lényegében ugyanannyi, mint amit a sugárzási háttértől úgyszólván kapunk. En eszerint bizonyos életveszélyt vállaltam, mert Magyarországra repültem. Nem Magyarországgal van a baj. A sztratoszféra határán, ahol 10 órán át repültem, sok volt a sugárzás. - *»De az az égből jön, talán azzal nem lehet semmi baj! Ami egy reaktorból jön, azzal lehet a baj!«* - Kérem, talán még ez sem a butaság felső határa. De azt hiszem, hogy a sugárzástól való félelmet jó volna jobbról és balról szemügyre venni, hogy tudjuk: mi boszorkány és mi nem. A világ számára lehet elég energiát termelni, és lesz is elég, ha nem félünk attól, amitől nem kell félni. Félelem értelem nélkül nem használ.

Frank N. Henderson

IMPRESSIONS OF THE JÁSZSÁG

It is impossible to make accurate measurements of people, their society and estimates of their future during a visit that lasts only ten weeks.

But for those who will forgive us the mistakes that are common when using the first impressions of meeting people in a new country where traditions are very different from those of our home in the United States, we are pleased to make the following comments.

First, before we traveled to Hungary we studied all the history of your country we could read in the few weeks before our departure. We learned that Hungary has a 99 % literacy rate while the U. S. rate is about 87 %, we learned that Hungarian students ranked in the top three levels of science, mathematics and geography on university tests while the U.S. scored much lower and we learned that Hungary has had more Nobel Prize Award winners per capita than any other country in the world!

After travelling throughout the Jászszág and visiting the schools in 18 of your cities we have seen the superior dedication of your teachers and we have seen how proud your students are of academic achievement. These observations help us understand why your education system consistently outperforms the programs used in the United States.

We, too, have some dedicated teachers and we, too, have good students, but we have learned to envy your school system and your practise of placing the highest values on education and the programs in which you honor the most productive students. We make a mistake in the United States when we make heros of athletes and forget to respect those young people who have studied hard to excell in medicine, engineering, physics, mathematics, biology, literature, music and the arts. Hungary does not make this mistake.

The analysis we were asked to make of 18 cities and their *»self government«* in the Jászszág has been very interesting. We were sent here as volunteers (*we do not get paid a salary*) to assist in every way possible to help your deomocratic form of government succeed. Our travel expenses were paid by the Agency for International Development which is a division of the U. S. State Department.

The United States has made a significant pledge to help Hungary be successful politically - and economically - in the new freedoms it obtained in 1990. As in the birth of any new venture, it has not, and will not be painless.

In the ten weeks of our assignment we have found a full range of opinion about the *»new system«*. We have seen serious poverty, we have seen hard working people, we have talked with people who are unemployed, and we have visited with university graduates who cannot find jobs. Among some of these people we have seen depression and an absence of optimism.

But despite the immense difficulties of the current economy, and the disappointments which should have been expected in the start up of a democratic government, we have heard an exuberance for the new freedoms, have witnessed optimistic attitudes about free enterprise and have seen investments, large and small, in the exciting opportunities that accrue to free people everywhere.

It is a time for change in the Jászszág. Indeed, it is a change for the entire world. The cold war is over. It is time for healing of the spirit and equally important, it is a time for healing of the global economy which affects all of us whether we live in the U. S., Europe or Asia. The transition from the arms race of the 50 years to an economy based upon peaceful, domestic needs will take many years.

It is our opinion that the economy in the Jászszág can not fully recover until the world economy gets better. But we also believe that the people in the Jászszág can do much to help themselves.

Our recommendations to the Association of Jászszág Local Governments are based upon the belief that without investing large amounts of money that a lot can be accomplished with what you already have. We recommended that programs to help expand your relatively small industries should be your starting point. The Jászszág has highly skilled workers who sew clothes and manufacture shoes and who manufacture furniture. All of these companies can be expanded, and more jobs created, if business people who are successful in their own venture will lend their good ideas to their business neighbors.

We also recommended that a special effort be made to help agriculture adjust to the new situation. Frankly, this will not be easy and it will take a long time. However, this is the time to start. Special efforts must be made to regain the markets for the grain and other products of Jászszág farms that used to exist in Russia and the Independent States. The people who live in those countries still need wheat and other foods -- but they do not have money to pay for it. But maybe there are other ways to do business!

Other businesses in Hungary have the same problem and some are successful by accepting »barter« for their merchandise in place of money. Some Hungarian companies are »paid« with wood which is scarce in this country, others are »paid« with marble which can easily be sold and still others are paid in other kinds of raw materials which can be sold for Hungarian forints. This procedure may be cumbersome but it is successful and many companies are expanding steadily.

The full text of our observations and suggestions can be obtained through the mayor's offices of all the cities in the Jászszág.

Even though we have left your area, our work is not over. All the information we acquired returned to the U. S. with us where we begin the next phase of our assignment and that is to help find U. S. companies or investors who are seeking a partner or opportunity in eastern Europe and Hungary in particular. We have taken with us data on four or five ventures that may be attractive to business people in U. S. One of these is an industrial product and the others are related to agriculture.

Throughout our discussions during our visit we were very careful not to raise false hopes concerning U. S. investments. Joint ventures are very difficult to achieve and take a long time. The evaluation of an investment proposal is examined very, very carefully and only those that have a high potential for success will be concluded.

However, we think that at least two of the five or five suggestions we will present to U. S. companies will have a good chance for serious consideration.

In the meantime, we will remain hopeful that some of the suggestions we gave to your elected leaders will be implemented into programs of self help. We are fully confident in the people of the Jászszág. They are well educated, hard working, skilled with both their head and their hands, resourceful and proud of their heritage.

During this period of transition for Hungary, for Europe and for the entire world when it is characteristic for government leaders to ask the U. S. for financial aid, we were pleased, and the Jászszág should be proud, that your city leaders said they weren't looking for money, they were only asking for advise.

Their attitude reminded us of an old Chinese proverb that says »When you see a hungry man, don't give him a fish -- show him how to catch one and he will never be hungry again.« We hope this is what we have accomplished.

Frank N. Henderson

JÁSZSÁGI BENYOMÁSOK

Lehetetlen dologra vállalkozik az, aki egy csupán tíz hétig tartó látogatás után pontos helyzetképet akar adni egy régió lakosságáról, annak társadalmi szerkezetéről és jövőjéről.

Kérjük nézzék el nekünk azokat a hibákat, amelyek abból származnak, hogy első benyomásainkra támaszkodtunk. Külön nehézséget okozott az ítéletalkotás egy olyan országról, ahol a hagyományok annyira különböznek a mi amerikai hagyományainktól. Mindezek előrebocsájtása után a következők összefoglalását tartjuk fontosnak:

Mielőtt Magyarországra indultunk áttanulmányoztuk mindazokat a Magyarországról szóló történeti munkákat, amit a megbízatás elnyerésétől az elutazásig terjedő néhány hét alatt lehetett. Érdekes dolgokat tudtunk meg. Így például azt, hogy Magyarország lakosságának 95 %-a, míg az USA lakosságának csupán 87 %-a tud írni-olvasni. Azt is megtudtuk, hogy természettudományos tesztek kitöltése alapján a magyar diákokat a három legjobb közé rangsorolták és az amerikaiak gyengébb eredményeket értek el ezen a téren. Megtudtuk, hogy Magyarország Nobel-díjasainak egy főre eső száma nagyobb, mint bármely más országé a világon!

Bejártuk a Jászságot és meglátogattunk 18 települést. Jártunk iskolákban, láttuk az Önök pedagógusainak elkötelezettségét, lelkesedését és azt is, hogy milyen büszkék tanulóik tanulmányi eredményeire. Megfigyeléseink alapján kezdtük megérteni azt, hogy miért múlja felül az Önök oktatási rendszere az Egyesült Államokban használt programokat.

Nekünk is vannak kiváló tanáraink és szorgalmas diákjaink is. Megtanultuk viszont irigyelni az Önök iskolarendszerét és azt a gyakorlatot, amelyben a legnagyobb hangsúlyt az oktatásra helyezik és amelyben a legjobb teljesítő tanulókat díjazták. Mi hibákat követünk el az Egyesült Államokban, amikor hősöket csinálunk atlétákból és elfelejtjük tisztelni azokat a fiatalokat, akik keményen tanultak azért, hogy kitűnjenek az orvostudományban, a műszaki tudományokban, a fizikában, a matematikában, a biológiában, az irodalomban, a zenében és a művészetekben. Magyarország nem követi el ezt a hibát.

Az az elemzés, amelyre felkérték bennünket és amelynek tárgya a Jászság 18 települése és azok önkormányzata volt, nagyon érdekes volt. Bennünket önkéntesként küldtek ide (*tevékenységünkért nem kaptunk fizetést*), azzal a feladattal, hogy minden lehetséges módon segítsük az Önök demokratikus kormányzati formájának sikerét. Az utazásunk költségeit az USAID viselte, amelyik az Egyesült Államok Külügyminisztériumának egyik szerve.

Az Egyesült Államok jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy segítse Magyarországot abban, hogy politikai - és gazdasági - sikereket érjen el az 1990-es évvel kezdődő új szabadság adta lehetőségekkel élve. Amint az minden vállalkozás kezdetén lenni szokott ez nem lehetett és nem is lesz fájdalommentes.

Itteni tartózkodásunk tíz hete alatt az »új rendszerről« alkotott vélemények széles skálájával találkoztunk. Láttunk nagy szegénységet, láttunk keményen dolgozó embereket, beszélünk emberekkel akik munkanélküliek voltak és meglátogattunk diplomásokat, akik nem találnak munkát. Néhányuknál depressziós tüneteket és az optimizmus hiányát tapasztaltuk.

A gazdasági élet adott hatalmas nehézségei és annak az elkeseredettségnek ellenére - amelyre számítani lehetett volna egy demokratikus kormányzati forma elindításakor - túláradó örömmel is találkoztunk, amit az emberek az új szabadság fölött éreznek. Tapasztaltunk optimista véleményeket a szabad vállalkozással

kapcsolatosan és láttunk beruházásokat, nagyokat és kicsiket, azok között az izgalmas feltételek között, amelyek mindenütt biztosítottak a szabad népek számára.

A változás korszakát éli a Jászság. Valójában ez az egész világ számára a változás kora. Vége a hidegháborúnak. Eljött az ideje annak, hogy meggyógyítsuk a szellemet, de legalább ilyen fontos az is, hogy a világ gazdaságát meggyógyítsuk, amely mindannyiunk életét befolyásolja, függetlenül attól, hogy az Egyesült Államokban, Európában vagy Ázsiában élünk. Az átállás az ötven évig tartó fegyverkezési hajszáról arra a gazdaságra, amelyik békés hétköznapi szükségleteken nyugszik, még évekig fog tartani.

Az a véleményünk, hogy a Jászság gazdasága nem újulhat meg addig, amíg a világgazdaság helyzete nem normalizálódik. Meg vagyunk győződve azonban arról is, hogy a jászsági emberek sokat tehetnek azért, hogy segítsenek magukon.

A Jászsági Önkormányzatok Szövetsége részére tett ajánlásaink azon a meggyőződésen alapulnak, hogy nagy összegek beruházása nélkül is sokat lehet tenni a rendelkezésre álló eszközökkel. Azt ajánlottuk, hogy a kiindulási pont egy olyan program legyen, amely segít kibontakoztatni a viszonylag szerény ipari vállalkozásokat. A Jászságnak sok jól képzett szakmunkása van, akik tudnak ruhát varrni, cipőt készíteni és bútort gyártani. Ezek az üzemeket fejleszteni lehetne és ezáltal új munkahelyeket teremteni. Különösen ha azok az üzletemberek, akik saját vállalkozásukban sikeresek, jó ötleteiket másoknak is átadják.

Azt is ajánlottuk, hogy fokozzák erőfeszítéseiket a mezőgazdaság érdekében, hogy az alkalmazkodni tudjon az új helyzethez. Őszintén meg kell mondanunk, ez nem lesz könnyű és hosszú ideig fog tartani. Azonban ideje, hogy hozzáfogjanak. Erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy visszanyerjék a piacokat a gabona és a Jászság mezőgazdaságának egyéb termékei számára, amelyeket korábban Oroszországba és más újabban függetlenné vált, egykori szocialista országokba szállítottak. Ezekben az országokban a lakosságnak továbbra is szüksége van búzára és egyéb élelmiszerekre - csak pénzük nincs, hogy fizessenek érte. De lehet, hogy más lehetőségek is vannak arra, hogy az üzlet létrejöjjön!

Más magyarországi vállalkozásoknak is ugyanez a problémájuk, azonban sikereket értek el barter-üzletekkel, amely segítségével sikerült a pénz helyettesíteniük. Egyes magyar vállalatoknak fával »fizetnek«, ami ebben az országban hiánycikk, másoknak márvánnyal, amit könnyű eladni, ismét mások másféle nyersanyaggal, amit forintért el lehet adni. Lehet, hogy ez az eljárás bonyolult és fáradságos, de sikeres, és sok vállalat folyamatosan fejlődik ezáltal.

Észvételeink és javaslataink teljes szövege a Jászság minden településének polgármesteri hivatalában megtalálható.

Bár most el kell hagynunk ezt a vidéket, de munkánk még nem fejeződött be. Mindazt az információt, amit itt összegyűjtöttünk, magunkkal visszük az Egyesült Államokba, ahol megkezdjük küldetésünk második fázisát, vagyis megpróbálunk amerikai vállalatokat vagy befektetőket találni, olyanokat akik partnereket vagy befektetési lehetőségeket keresnek Kelet-Európában és elsősorban Magyarországon. Négy vagy öt olyan vállalkozás adatait visszük magunkkal, amelyek érdekeseek lehetnek amerikai üzletemberek számára. Ezek közül az egyik ipari, a többiek mezőgazdasági jellegűek.

Látogatásunk egész ideje alatt nagyon óvatosak voltunk a beszélgetéseink során, nehogy hamis illúziókat ébresszünk bárkiben is az amerikai beruházásokat illetően. Egy vegyesvállalat létrehozása nagyon nehéz dolog és hosszú ideig tart. Egy-egy beruházási ajánlatot hosszú ideig és nagyon gondosan vizsgálnak és csak azt fogadják el, amelyiknek nagy esélye van a sikerességre.

Azt hisszük azonban, hogy a négy vagy öt javaslatunk közül, amelyet szándékunkban áll amerikai vállalatoknak rendelkezésre bocsájtani, legalább kettőnek jó esélye van arra, hogy foglalkoznak vele.

Reméljük, hogy közben azok közül a javaslatok közül, amelyeket választott vezetőiknek mondtunk el, néhányat saját erőforrásaik hasznosításával valósítanak meg. Teljes mértékben bízunk a Jászság lakosságában: az itteni emberek jól képzettek, szorgalmasak, ügyesek, találékonyak és büszkék az örökségükre.

Átmeneti időszakot élünk, ami nemcsak Magyarország, hanem Európa és az egész világ számára is az. Szinte általános az a gyakorlat, hogy a kormányfők az Egyesült Államoktól pénzügyi segítséget kérnek. Ugyanakkor nagy örömszolgálat - és a Jászság büszke lehet rá -, hogy a települések vezetői azt mondták: *ők nem pénzt, hanem csak tanácsot kérnek.*

Magatartásuk egy régi kínai közmondást juttatott az eszünkbe, amelyik így szól: *»Ha látsz egy éhes embert, ne adjál neki halat - tanítsd meg halat fogni, és soha többet nem lesz éhes.«* - Reméljük, hogy ez az, amit sikerült megvalósítanunk.

(Stanitz Károly fordítása)

*A jászteleki II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1990. november 4.).
E. Lakatos Aranka alkotása*

E C H O

*(über die Berichten aus OLDENBURGER
MÜNSTERLAND)*

**Die Gastgeber feierten ihr Schulfest
zweisprachig**

Die Beziehungen zwischen den beiden Hochschulstädten Vechta und Jászberény in Ungarn bleiben lebendig und lassen darauf hoffen, daß im »jungfräulichen« Vechta nun endlich ein ernshafter Anlauf zum Abschluß einer Stadtpartnerschaft unternommen wird.

Es war aber ausreichend dafür gesorgt, dass kulturelle Ereignisse nicht zu kurz kamen. So zum Beispiel durch die Teilnahme an der jährlichen Schuleröffnungsfeier (*die Ungarn haben bis zum 1. September Ferien*) mit kurzem Reden des Schulleiters und eines Vertreters des Kultusministeriums. Die Gestaltung dieser Feier berücksichtigte unsere Anwesenheit mehrfach. So wurde die deutsche Nationalhymne abgespielt und eine deutsche Flagge aufgehängt. Auch wurden deutsche Volkslieder gesungen, und die Moderation fand in ungarisch und deutsch statt. Für diese Aufmerksamkeiten bedankte sich Norbert Stahr im Namen unserer Gruppe herzlich.

(12. 9. 1991.)

VISSZHANG

*a vechtai OLDENBURGER
MÜNSTERLAND c. lap jászberényi
vonatkozású tudósításából*

**A vendéglátók két nyelven tartották az
évnitőt**

A két iskolaváros: Vechta és Jászberény közötti kapcsolatok eleve nek és reménykeltőek, olyannyira, hogy az érintetlen Vechta határozottan közel került egy testvérvárosi kapcsolat hivatalos kinyilvánításához.

Sokat fáradoztak annak érdekében, hogy szaporodjanak kulturális események. Jó példa erre az ünnepélyes évnitón való részvételünk (*Magyarországon szeptember 1-ig szünet van*), amelyen az igazgató és a Művelődési és Közoktatási Minisztérium képviselője mondott rövid beszédet. Az évnitő rendezői messzenőn figyelembe vették jelenlétünket. Így eljátszották a német himnuszt és kitűzték a német zászlót. A műsorközlő németül és magyarul is beszélt, sőt német népdalokat is énekeltek. A vendéglátók előzékenységét csoportunk nevében Norbert Stahr köszönte meg.

(1991. szeptember 12.)

Partnerschaft mit Ungarn ist beschlossene Sache

Vier Tage lang war eine 31köpfige Delegation aus Ungarn in Vechta um in verschiedenen Gruppen Fragen zu den Bereichen Rat und Verwaltung, Kultur und Sport, Wirtschaft sowie Gesundheit und Soziales zu klären. Hier arbeiteten Mitglieder des Vechtaer Rates und weitere Mitglieder der Arbeitskreise mit den ungarischen Besuchern zusammen. Aus Ungarn waren Ratsmitglieder gekommen, aber auch Unternehmer, Vertreter der Polizei und der Feuerwehr und auch ein Journalist vom örtlichen Stadtfernsehen, das während des Aufenthaltes ein Portrait über Vechta gedreht hat.

Neben den Gesprächen in den Arbeitskreisen standen auch zahlreiche Besichtigungen auf dem Programm: Besuch einer Arztpraxis, Besichtigung eines Landwirtschaftlichen Betriebes und einer sozialen Einrichtung wie der Sozialstation.

Beide Bürgermeister, Bernard Kühling aus Vechta und dr. Levente Magyar aus Jászberény, zeigten sich mit dem bisherigen Ergebnissen der Gespräche. Auch beim Empfang im Rathaus der Stadt Vechta wurde deutlich, wie groß das Interesse der Ungarn an der Organisation deutscher Städte ist. Hier wurde gefragt, ob viele Bürger an den öffentlichen Rats- und Ausschußsitzungen teilnehmen und welche Berufsgruppe die höchsten Steuer zahlt.

(19. 8. 1992.)

Hochschule in Jászberény feierte

Diese Jubiläum wurde am 27. November in einer ganztägigen Festveranstaltung gefeiert. Hierzu war auch ein Vertreter des Universitätstandortes Vechta eingeladen, der eine offizielle Partnerschaft mit der Hochschule in Jászberény vorbereitet. Er wurde ver-

A magyar kapcsolat eldöntött ügy

Harmincegy tagú magyar delegáció tett négynapos látogatást Vechtában. A csoport az Önkormányzat és a polgármesteri hivatal kulturális és sport-, gazdasági-, egészségügyi- és szociális irodáinak, illetve bizottságainak képviselőiből állt. A látogatás során a Vechtai Tanács tagjai és további illetékes szakemberek a magyar látogatókkal együtt tevékenykedtek. Magyarországról az önkormányzati képviselők mellett vállalkozók, valamint a rendőrség és a tűzoltóság képviselői is eljöttek. A küldöttség tagja volt még a helyi televízió újságírója, aki a látogatás ideje alatt filmet forgatott Vechtáról.

A munkacsoportokban tartott megbeszélések mellett számos további programra is sor került, így a résztvevők felkerestek egy fogorvost, egy mezőgazdasági üzemet és egy szociális intézetet.

Mind Bernard Kühling vechtai és Dr. Magyar Levente jászberényi polgármester elégedett volt az eddigi megbeszélések eredményeivel. A vechtai városházi fogadáson is kiderült, hogy milyen nagy a magyarok érdeklődése a német városok szervezetei és igazgatása iránt. Érdeklődtek affelől, hogy a polgárok mennyire vesznek részt a nyilvános tanács- és bizottsági üléseken és arról is, hogy mely rétegek fizetik a legmagasabb adót.

(1992. augusztus 19.)

Ünnepelt a jászberényi főiskola

A jubileumi ünnepséget november 27-én egésznapos rendezvénnyel köszöntötték. Az ülésre a Vechtai Egyetem képviselőjét is meghívták, aki a jászberényi főiskolával való hivatalos kapcsolatfelvételt készítette elő.

treten durch Prof. Dr. Klaus Bartels, der in diesem Rahmen einen Vortrag über die Entwicklung und den derzeitigen Stand der Lehrerbildung in Vechta hielt.

Die Thematik fand das besondere Interesse der ungarischen Gastgeber, da dort zur Zeit eine Umstrukturierung der Lehrerbildung vorbereitet wird. Dieser Kontakt mit der Hochschule in Jászberény wurde von der Universitätsgesellschaft Vechta gefördert.

(8. 12. 1992.)

A rendezvényen Dr. Klaus Bartels professzor előadást tartott a vechtai pedagógusképzés fejlődéséről és jelenlegi helyzetéről.

A magyar vendéglátók különösen érdekesnek találták az előadást, hiszen náluk most a pedagógusképzés szerkezeti átalakítását készítik. A jászberényi főiskolával kialakítandó kapcsolatot támogatja a Vechtai Egyetemi Társaság.

(1992. december 8.)

Jászberény: Freundschaft mit Gästen aus Vechta kannte keine Grenzen

Die beiden Bürgermeister unterzeichneten die Partnerschaftsurkunden und überreichten Gastgeschenke. Die Stadt Vechta hatte neben einer Reihe von Geschenken, die an Einzelpersonen, die sich um die Partnerschaft besonders verdient gemacht hatten, überreicht wurden, für die Stadt Jászberény ein Geldgeschenk mitgebracht. Dieses soll für soziale Anliegen, die hier besonders groß sind, eingesetzt werden.

Nach einer zweitägigen strapaziösen Busfahrt waren die Vechtaer am Freitag in Jászberény angekommen und dort in einer an Herzlichkeit nicht mehr zu überbietenden Art begrüßt worden. Der Sonnabend stand ganz im Zeichen eines Ausflugs in die Umgebung, der mitten in einem Weinbaugebiet in Eger mit gemeinsam gesungenen Liedern endete. Am Montag reisten die Vechtaer gen Heimat und kehrten zwar müde, aber frohen Herzens am Dienstag Abend zurück. Alle waren sich einig, neue Freunde in Jászberény gefunden zu haben. Ein offizieller Gegenbesuch ist für 1994 geplant. Davor gibt es aber eine ganze Reihe von Besuchen.

(23. 6. 1993.)

Jászberényben a vechtai vendégek iránt megnyilvánuló barátság nem ismert határokat

A polgármesterek aláírták a testvérvárosi kapcsolatot megerősítő okiratokat és átadták a vendégek ajándékait. Vechta városa megajándékozta a testvérvérvárosokért különösen sokat fáradó személyeket, ezen kívül Jászberény városának pénzzadományt adott át. Az utóbbit szociális célokra kell felhasználni, hiszen a szociális problémák itt különösen súlyosak.

Kétnapos fárasztó autóbuzozás után érkezett a vechtai küldöttség Jászberénybe és ott rendkívül szívélyes fogadtatásban volt része. Szombaton egésznapos környékbeli kirándulás szerepelt a programban, amely az egeri borvidéken közös énekléssel zárult. Hétfőn indultak vissza és kedden este fáradtan, de boldogan tért haza a küldöttség. Mindannyian egyetértettek abban, hogy Jászberényben új barátokra találtak. A látogatás hivatalos viszonzására 1994-ben kerül sor. Addig még megannyi látogatás következik.

(1993. június 23.)

Bevölkerung von Jászberény lebt von der Landwirtschaft

Die Struktur der Stadt wird zwei größeren Gewerbebetrieben und der Landwirtschaft bestimmt... In der Landwirtschaft wurden die großen Genossenschaften aufgelöst und keine landwirtschaftliche Betriebe gegründet. Obst und Gemüse werden angebaut. Doch wohin damit? Ungarn gehört noch nicht zur EG, der Export ist schwierig.

Da ein Einwohner von Jászberény im Durchschnitt 300 bis 400 im Monat verdient, kommt er mit einem Job nicht aus und arbeitet häufig nebenher im Obst- und Gemüsebau.

(24. 6. 1993.)

Jászberény lakossága mezőgazdaságból él

A város életében meghatározó szerepe van két ipari üzemnek és a mezőgazdaságnak... A mezőgazdaságban a nagy szövetkezetek megszűntek és kis üzemeket alapítottak. Gyümölcsöt és zöldséget termelnek. Hová és merre tartanak? - Magyarország nem tagja a Közös Piacnak, az export nehézségekbe ütközik.

Mivel egy jászberényi lakos átlagosan 300-400 márkát keres havonta, ebből nem tud kijönni, így amellett legtöbbször a gyümölcs és zöldségtermelésben dolgozik.

(1993. június 24.)

Deutsch-französisch-ungarisches Colloquium über »Intelligenz und Macht« in Budapest

Dieses einmalige Colloquium, zu welchem etwa 250 Studenten aus Deutschland, Frankreich und Ungarn mit ihren Dozenten, mit prominenten Referenten, mit Journalisten und Mitarbeitern des DFJW in Budapest zusammenkamen, soll das 30jährige Jubiläum der Gründung des DFJW markieren.

Das Colloquium begann am Montag in prächtigen Festsaal der ungarischen Akademie der Wissenschaften und endete am Freitag mit einer Plenarsitzung im noch prächtigeren früheren Sitzungssaal des Oberhauses in ungarischen Parlament. Zwischen diesen Polen von wissenschaftlicher Intelligenz einerseits, politischer Macht andererseits bewegten sich auch die Themen der Arbeitsgruppen des Colloquiums. Sie drehten sich um den Intellektuellen als politischen Publizisten oder als unbestechliche moralische Instanz, aber auch um seine Faszination durch die Macht bei Sympathien für den Kommunismus oder gar seine Komplizenschaft mit den Mächtigen während des Faschismus, Stalinismus oder real existierenden Sozialismus.

»Értelmiség és hatalom« Német-francia-magyar kollokvium Budapesten

A DFJW (= Német-Francia Diák-szövetség) alapításának 30. évfordulója alkalmából 250 német, francia és magyar egyetemista és főiskolás, továbbá tanáraik, ismert szakemberek, újságírók és a DFJW munkatársainak részvételével rendezték meg a kollokviumot.

A kollokviumot hétfőn a Magyar Tudományos Akadémia reprezentatív dísztermében nyitották meg, pénteken pedig a magyar parlament egykori felsőházának még pompásabb üléstermében plenáris üléssel zárult. A többi napokon tudósok és gyakorló politikusok közreműködésével és vezetésével munkacsoportokban folyt a tanácskozás. A fontosabb vitatémák a következők voltak: az értelmiség, mint a politika krónikása, az értelmiség mint megvesztegethetetlen erkölcsi mérték, valamint az értelmiség a hatalom kísértésében, a kommunizmussal való szimpatizálása, sőt a hatalommal való egybefonódása a fasiszmus, a sztálinizmus és a létező szocializmus időszakában.

Die Vechtaer Hochschulmitglieder sind sich sicher, daß ihre Zusammenarbeit mit Gruppen aus Angers und Jászberény weitergehen wird.

(1. 7. 1993.)

A vechtai egyetemi küldöttség tagjai biztosak benne, hogy az Angers-i és a jászberényi csoporttal való együttműködésüknek folytatása lesz.

(1993. július 1.)

A jászapáti II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1991. jún. 8.) Rajki László alkotása.

Fodor István

EGY ÉRTÉKES KAPCSOLAT

Noha beszámoló címé lopott, - nem perel be érte szülőatyja, legalábbis remélem. Jászjákóhalma számára viszont valóban értékes lehet az a kapcsolat, mely 1993-ban készülődik a Jászberényi Tanítóképző Főiskola révén.

A község már több irányban kísérletezett, hogy testvérkapcsolatot teremtsen osztrák, vagy német településekkel. Burgenland túl közel van, így a Nyugat-magyarországi települések már - részben a rokoni kapcsolatok miatt is - megelőzték a távolabbi magyar falvakat. Újsághirdetés alapján vendégünk volt egy német kisváros, de inkább egy dunántúli - részben németlakta - községgel jött létre a kapcsolat.

Ezt követte a Jászberényi Tanítóképző Főiskola megkeresése: részt vennék-e egy nemzetközi kutatási programban, melynek keretében egy linz-i (*Ausztria*) és egy kolozsvári (*Erdély-Románia*) főiskola körzetében fekvő hasonló nagyságú település szociológiai vizsgálatát végeznék el a hallgatók? Természetesen igent mondtunk, hiszen a külföldi kapcsolat soha nem káros és az sem, ha közvéleménykutatást végeznek körünkben: milyenek látnak bennünket külföldről. Jászberény körzetében Jászjákóhalma, Kolozsvár körzetében Kalotaszentkirály, Linz körzetében Aigen volt a kiválasztott település. A linz-i főiskolások itt jártak nálunk - éppen a Jaszok napján, májusban - a jászberényiek pedig októberben adták vissza a látogatást Aigenben.

Már a májusi látogatáskor meghívtam az ottani polgármestert: kísérje el ő is a csoportot, sajnos azonban nem tudta azt megoldani, viszont érdekesnek találta az ötletet, hogy kapcsolatba lépjünk egymással. Így történt, hogy a jászberényiek kintlétekor egy ötfős csoport tagjaként (községközi és vendéglátóipari alkalmazottak részvételével) én is kint töltöttem 3 napot Aigenben a település vendégeként.

Nem véletlen az összetétel, hiszen Aigen - mely Schlägellel összeépült - jelentős turisztikai központ, s noha lakossága csak 2200 fő, jól látható a különbség nemcsak az infrastruktúrában, hanem az emberek gondolkodásában is. A Linztől 60 km-re északra fekvő település szinte a német-cseh-osztrák hármashatárnál található, olyan közel a cseh határhoz, hogy a már ott sem létező vasfüggöny helyén át is lopakodtunk a határkövek között, legalábbis néhány lépés erejéig.

A rend és tisztaság szinte megdöbbentő a magyar ember számára, arról nem is beszélve, hogy ott mindenki fontosnak tartja saját településének értékeit, azoknak megbecsülését; ott nem hőstett a csatornák lerugdosása, a törés-zúzás. Tudják, hogy ezzel csak saját életszínvonalukat csökkentenék.

Johann Veit polgármester úr több órát szánt küldöttségünkre; amellet, hogy vendégül látott bennünket, résztvett az ottani kórus próbáján és együtt értékeltük ki a három településről már összejött kutatási anyagot. (Számunkra is érdekes, hogy az erdélyiek problémáikkal Istenhez fordulnak, a jákóhalmiak pedig a községházához. Az is érdekes, hogy míg nálunk a telefon vezet a problémák sorában, addig Aigenben a parkolóhelyek hiánya borzolja az ott lakók idegeit. A jákóhalmiak közül sokan megjegyezték, hogy koszos a közterület, az aigeniek nem jegyezték meg; ők eltakarították, sőt: nem dobálják el a szemetet. Ugye, kicsoda különbség!)

Kölcsönösen megajándékoztuk egymást kiadványokkal (milyen szerencse, hogy önkormányzatunk tájékoztató füzetet adott ki a templomról, képeslapot, jelvényt készítettet).

Kár, hogy az előzetes terv ellenére, nem tudott velünk jönni senki az iskolából, hiszen érdekes lett volna látni pedagógusainknak, hogy ott az iskola ablakain a gyerekek olajfestékekkel alkotott színes rétje, virágai pompáznak, klubszerűen ülnek

a termekben, s ha valamelyik elfárad: óra közben lepihen a terem végében elhelyezett matracon.

Aigenben elindult valami; az ottani kórus - melynek nagy próbát jelentett egy magyar népdal eléneklése tiszteletünkre - jövő május elsejére eljön Jászfákóalmára. Itt töltenek egy egész napot, s két éjszakát. Azt kérték, nagy élmény lenne számukra, ha családoknál tudnánk elhelyezni a 40 személyt.

Ritkán visszatérő alkalmunk adódott, a község sem volt még ilyen közel egy értékes kapcsolathoz.

*A jászfákóalmai II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1990. november 3.).
Czuk Ferenc alkotása.*

A RENDSZERVÁLTÁS DOKUMENTUMAIBÓL

Hasznos Rozália

»LÉPÉSVÁLTÁS«, AVAGY A RENDSZERVÁLTOZÁS JÁSZBERÉNYI KRÓNIKÁJA

A következő kronológia kezdő dátuma és záró időpontja, valamint egyes megoldásai némi magyarázatra szorulnak. Miért éppen 1989. április 14-ével - ami nem év, mégcsak nem is hónapkezdő dátum - indítunk? Azért, mert ez az időpont olyan eseményt jelöl, ami a megelőző negyven év kronológiájába nem kerülhetett volna be (kivéve 1956 rövid forradalmi időszakát.) Ekkor megalakult ugyanis az eddig nagybetűvel írt, mert egyetlen »Párt« mellett, ellenében Jászberényben is egy másik, a Kisgazdapárt. Pusztá létevel ösztönzést adott arra, hogy a tőle eltérő érdekeket felvállalók is lépni merjenek, ami nem kis teljesítmény egy olyan országban, ahol még látszatra sem létezett többpártrendszer, ellentétben Lengyelországgal, a Német Demokratikus Köztársasággal vagy Csehszlovákiával. Egy olyan, valljuk be »konzervatív« városban mint Jászberény, ahol az újságíró kérdésére: »*kel-lenek-e Jászberényben az alternatívok?*« 1989. április 20-án a nyilatkozók többsége még *nemmel* válaszolt. Így az első pártfecske berepülése bizony komoly teljesítmény.

Az utolsó jelzett esemény 1993. október 23-a, az 1956-os forradalom ünnepe. Ha valaki nekem azt mondja, hogy egyszer piros betűvel jelzett nap lesz a naptárakban, hát nem hiszem el. Igaz, az újonnan alakult - akkor még egységesen ellenzéki - pártok első szép közös ténykedésükként már 1989-ben megemlékeztek féltelgálsan október 23-ról, 1991-től pedig már a Magyar Köztársaság nemzeti ünnepei sorába emelkedett. Ezért éreztem úgy, hogy ezzel a fordulatot is jelképező eseménnyel kell zárni kronológiánkat.

A többi eseményt úgy válogattam, hogy azok kapjanak elsőbbséget, amelyek az előző rendszerben nem történhettek volna meg, így került be mindennek előtt a pártok és a civil szervezetek megalakulása. Az események másik része a csírájában már meglévő kezdeményezésekből bontakozott ki, a mutatóban a már meglévő ipari, kereskedelmi vállalkozások száma az utóbbi években sokszorozódott meg, a régebbi személyes kapcsolatokból jutottunk el a sokkal nagyobb lehetőséget biztosító testvérvárosi szerződéseikig. Eseménynaptárunk nem teljes, valószínűleg kimaradtak a város életében fontos történések, amelyekhez a figyelt sajtótermékekben és dokumentumokban nem találtunk *pontos, konkrét naphoz köthető* adatokat. Évkönyvünk megjelentetését folyamatosan tervezzük, így kérjük, hogy aki hiteles dokumentummal ki tudja egészíteni kronológiánkat, az közölje szerkesztőségünkkel.

Végül a kronológia használatáról. A tételek sorszáma a mutató használatát könnyíti meg, a második szám az esemény napját jelöli. Az egyenlőségjel utáni adatok a forrásra utalnak - ami legtöbbször újságcikk, megadva a lap rövidített nevét, az évet, a hónapot és a közlemény napját. Ezt a formát kettős céllal alkalmaztam, mégpedig az adatok ellenőrizhetősége érdekében és azért, hogy az adott történésről az érdeklődő valamivel bővebb ismertetést is kapjon. Ahol a kérdéses eseményről több cikk is megjelent, azt választottam ki, amelyik könnyebben hozzáférhető - így elsőbbséget kapott a helyi vagy a megyei lap.

A leggyakrabban előforduló forrásokat rövidített formában közlöm, amelyekre ritkábban hivatkozunk, azokat teljes névvel jelölöm.

A rövidítések

- H - Hűtőgép (A Lehel Hűtőgépgyár lapja)
 J - Jászkürt (Jászberény város lapja)
 N - Szolnok Megyei Néplap, 1990. április 7-től Új Néplap
 Ö.jkv. - Jászberény város önkormányzata képviselőtestületi üléseinek jegyzőkönyve

1989

Április

1. 14. A Kisgazdapárt megalakulása. = Alakuló ülés jegyzőkönyve.

Május

2. 1. Az ünnepség szónoka Thürmer Gyula az MSZMP külpolitikai tanácsadója. = H. 89. május
 3. 9. A Déryné Művelődési Központban megalakult az MSZMP városi reformköre. = N. 89. május 12.
 4. 25. A jászsági KISZ szervezetek szövetsége felveszi a DEMISZ Jászsági Tagszervezete nevet. Titkár: Pócz János. = H. 89. június
 5. 25. Megalakul az MDF jászberényi szervezete. = N. 89. május 30.

Július

6. 12. Megalakul az Erdélyi Áttelepültek Jászsági Klubja. = N. 89. június 28.
 7. 28 - augusztus 7. Nemzetközi Tánchá- és Zenésztábor a Déryné Művelődési Központ rendezésében. = N. 89. július 24.
 8. július vége: Conselvei küldöttség látogatása Jászberényben. = N. 89. július 31.

Augusztus

9. 29. Megalakult az SZDSZ jászberényi szervezete. - Elnök: Kis Zoltán. = J. 89. december

Október

10. 23. A Kisgazdapárt, az MDF és az SZDSZ közös megemlékezése az 1956-os forradalomról, és a Városi Tanács falán lévő emléktábla felavatása. = N. 89. október 24.
 11. 28. Időközi tanácsstag-választás Jászberény 13. számú választókerületében - győztes Pethő László MDF támogatással. = N. 89. október 30.

November

12. 3. Az MSZMP Jászberényi Városi Bizottságának utolsó testületi ülése, ahol kimondják a helyi szervezet feloszlását. = N. 89. november 7.
 13. 15. Für Lajos az MDF köztársasági elnök jelöltjeként Jászberénybe látogat. = N. 89. november 16.
 14. 27. Megalakul az MSZP jászberényi szervezete. = J. 89. december
 15. 29. Megnyílik az SZDSZ jászberényi irodája a Déryné u. 1. sz. alatt. =

December

16. 10. A Lehel Társastáncklub 20 éves jubileumi gálaműsora a Munkás és Ifjúsági Házban. = H. 89. december

1990

Január

17. 30. Megalakul a jászberényi FIDESZ szervezet Lehel kürtje néven. = J. 90. április

Február

18. 10. A Jászberényi Városvédő és Szépítő Egyesület rendezésében megrendezik a Jász bált. = N. 90. február 9.

Március

19. Megalakul a Zöld Párt Jászberényi Szervezete. = J. 90. július
 20. 3. Thürmer Gyula az MSZMP elnöke Jászberényben. = N. 90. március 5.
 21. 11. Vörös Vince leleplezi Kovács Béla egykori kisgazda politikus emléktábláját. = Magyar Nemzet, 90. március 12.
 22. 14. Eltávolítják a Lenin-szobrot. = N. 90. április 24.
 23. 23. Megnyílik a Széppataki Nostalgia Kávéház. = J. 90. március
 24. 25. Az országgyűlési választások első fordulója. = J. 90. április

Április

25. 8. Az országgyűlési választások második fordulója - az 1. számú választókerület képviselője Kis Zoltán az SZDSZ jelöltje lett. = N. 90. április 10.
 26. 12. Kis Zoltán Jász-Nagykun-Szolnok megye 1. számú választókerületének országgyűlési képviselője átveszi megbízólevelét. = J. 90. április

Május

27. 4 - június 4. Megrendezik a XVI. Székely Mihály Zenei Napokat. = J. 90. június

Június

28. Június eleje - Megalakul a Magyar Parasztszövetség Jászberényi Szervezete. = N. 90. június 13.
 29. 13. Megalakul a Jászberényi Polgári Kaszinó Egyesület. = N. 90. szeptember 3.
 30. 23. Megalakul az Önkéntes Biztonsági Csoport (Polgárőrség). = J. 90. július

Július

31. 14 - 24. Fizikatanárok nemzetközi konferenciája a Lehel Vezér Gimnázium szervezésében a Tanítóképző Főiskolán. = J. 90. augusztus

32. 15. Jászberényben vendégszerepel Vechta fúvószenekara, a Blech Kapelle. = Népújság, 90. június 14.

33. 22. A Lehel Vezér Gimnázium vendége volt Bernard Kühling Vechta polgármestere. = J. 90. szeptember

Augusztus

34. 23. Megalakul a Kereszténydemokrata Néppárt Jászberényi Szervezete. = J. 90. szeptember

35. 29. A Lehel Hűtőgépgyárat az AVÜ államigazgatási felügyelet alá helyezi. = Magyar Nemzet, 90. augusztus 30.

Szeptember

36. 3. Fodor Gábor és Varga Mihály a FIDESZ kampánynyitó rendezvényének vendégei. = N. 90. szeptember 5.

37. 21. Az MDF gyűlés vendége volt Bod Péter Ákos ipari és kereskedelmi miniszter. = N. 90. szeptember 24.

38. 21. Az utolsó tanácsülés Jászberényben. = N. 90. szeptember 22.

39. 25. A Tanítóképző Főiskola hallgatói a Városi Tanács épülete előtt tüntettek a kormány oktatáspolitikája ellen. = J. 90. október

40. 29. Déryné emlékünnepe és a Déryné emléklap átadása - kitüntettek: Kovács Andrásné és Thormanné Husznay Mária. = J. 90. október

41. 30. Az önkormányzati választások első fordulójára. = J. 90. október

Október

42. 10. A Fehértői temetőben eltemetik Lőrincz Györgyné Hodorog Luca csángó népi énekest. A szertartáson megjelent Andrásfalvy Bertalan. = J. 90. október

43. 26. A Déryné Művelődési Központban megalakult Jászberény város önkormányzata. Polgármester: Magyar Levente. = J. 90. november

November

44. 8. Önkormányzati döntés értelmében a II. világháborús emlékmű helyét a Szentkúti téren jelölik ki. = J. 91. január 12.

45. 22. Megalakult a Kisvárosi Önkormányzatok Országos Érdekvédelmi Szövetsége. = Pesti Hírlap, 90. november 23.

46. 23. Az AVÜ képviselőjének, a Hűtőgépgyár vezetőinek egyeztető megbeszélése a jázsági polgármesterekkel a gyár privatizációjáról. = N. 90. november 22.

December

47. Eltávolítják a főtéri szovjet emlékművet. = N. 90. december 29.

48. 1-től Kiss Erika kinevezése a Jászkiút felelős szerkesztőjévé. = Ö.jkv. 90. november 28-i ülés

49. 19. Jászberény képviselőtestülete Forgács Istvánt választja a város jegyzőjévé. = J. 91. január 12.

50. 28. Küldöttgyűlés a MICOOP-nál. A vállalat öt kft-vé alakult. = N. 91. január 10.

1991

Január

51. 31. Magyar Leventét az Európa Tanács Regionális és Települési Önkormányzati Bizottságába delegálják. = Magyar Nemzet, 91. február 1.

Február

52. Február vége - Magyar Leventét választják a Kisvárosi Önkormányzatok Érdekszövetségének ügyvezető elnökévé. = J. 91. március 23.

53. 7. Megalakult a Szakszervezetek Jászberényi Városi Fóruma. = Ö.jkv. 91. február 20-i ülés

54. 20. Önkormányzati döntés a Sáros András és a Jászkiút Alapítvány létrehozásáról. = J. 91. február 23.

55. 22. Jászberényben tartotta alakuló ülését a térségi köztársasági megbízotti hivatal. = N. 91. február 23.

Március

56. 19. Az ÁVÜ szerződést köt az Electrolux-al a Hűtőgépgyár eladásáról. = N. 91. március 14.

57. 31. A Lehel Hűtőgépgyár kft-vé alakul. = J. 91. március 23.

Április

58. 17. Önkormányzati rendelet Jászberény város címeréről és zászlajáról. = J. 91. április 20.

Május

59. 6. Megnyílt a város új szeméttelpe a 31-es út mellett. = J. 91. május 18.

60. 8. Az Iráni Iszlám Köztársaság nagykövete Jászberénybe látogatott. = J. 91. május 18.

61. 9. Fodor Gábor a jászberényi Tanítóképző Főiskolán a FIDESZ vendégeként vitaestet tartott. = J. 91. május 18.

62. 15. Meghalt Gerevich Aladár olimpiai bajnok kardvívó, aki Jászberényben született. = J. 91. június 1.

63. 18. A SZDSZ által kezdeményezett Liberális Klub első vendége Tamás Gáspár Miklós volt. = J. 91. június 1.

64. 22. Jászberény tagja lesz az Amerikai-Magyar Testvérvárosok Szövetségének. = J. 91. június 1.

Június

65. 28. A Sáros András Alapítvány alakuló ülése. = J. 91. július 13.

66. 30. Ünnepség Jászberényben a szovjet csapatok kivonulása alkalmából. = J. 91. június 29.

Július

67. Július 1-től a Ferences-rendi kolostor épületében működő szociális otthon a Katolikus Szeretetszolgálat működteti, a volt Gyetvai általános iskolát a katolikus egyház kapta meg. = J. 91. május 18.
68. Július 1-től Szatmári Antalné kap megbízást az egyházi szociális otthon vezetésével. = J. 91. június 29.
69. 8. Kisvállalkozás Fejlesztési Iroda nyílik Jászberényben a PHARE program támogatásával. = N. 91. július 17.
70. 26. Nyugdíjas tanyai pedagógusok találkozója a portelki művelődési házban. = J. 91. augusztus 31.
71. 28 - augusztus 7-ig a Déryné Művelődési Központ megrendezi a VI. Néptánc és Népzenei Tábort. = N. 91. július 26.

Augusztus

72. 1. Jakus Vendelnét a Bajcsy-Zsilinszky úti Általános Iskola, Tímár Gábort a Palotásy János Zeneiskola igazgatójává nevezik ki. = J. 91. június 29.
73. 1. Sisa József tőtevényi tanyáján megnyílt a Zománcművészeti Szabadiskola. = J. 91. augusztus 10.
74. 3. Göncz Árpád és Antall József a Csángó Fesztivál vendégeként Jászberényben járt. = J. 91. augusztus 10.
75. 3. Megrendezik a IV. Országos Mézvásárt a Munkás és Ifjúsági Házban. = J. 91. augusztus 10.
76. 16. A Népművelésért kitüntetést kapja Sas István a Déryné Művelődési Központ igazgatóhelyettese. = J. 91. szeptember 28.
77. 20. Jász-Nagykun-Szolnok Megyéért Díjat kap Fejér Mária nyugdíjas tanárnő, és dr. Figus Illinyi Albert főorvos. = N. 91. augusztus 18.
78. 23. Conselvében aláírják Jászberény és az olasz város közötti testvérvárosi szerződést. = J. 91. augusztus 31.
79. 23 - szeptember 2-ig jászberényi küldöttség a conselvi kiállításon. = N. 91. augusztus 24.
80. 26. Megalakult a Talent Managers Club. = N. 91. október 12.

Szeptember

81. 12. Jászberényben megalakult a Jászsági Jegyzők Klubja. = Ö.jkv. 91. szeptember 18-i ülés
82. 17-18. Japán pedagógus delegáció látogatott Jászberénybe. = J. 91. szeptember 28.
83. 28. A Tanítóképző Főiskolán megnyitották a művésztanárok kiállítását a Magyar Rajztanárok Országos Egyesülete rendezésében. = N. 91. október 5.

Október

84. 2. Jászberény önkormányzati testülete döntött a jászsági telefonfejlesztési társasághoz való csatlakozásról. = J. 91. október 12.
85. 4. Jászberény vendége volt Tölgyessy Péter az SZDSZ elnökjelöltje. = N. 91. október 5.
86. 16. Az önkormányzat kihelyezett ülést tart a portelki művelődési házban. = Ö.jkv. 91. október 16-i ülés
87. 20-22. A VI. Őszi Egyetem rendezvényei a Tanítóképző Főiskolán. Teller Ede Jászberényben. = J. 91. október 26.

88. 23. Az 1956-os forradalmi ünnepség szónoka Somogyi Jenő volt. - Ugyanezen a napon megalakult az 56-os Szövetség Jászberényi Szervezete = J. 91. október 26.
 89. 26. A Kisvárosi Önkormányzatok Érdekszövetsége és a Rimaszombati Városi Tanács együttműködési szándéknyilatkozata. = N. 91. november 13.
 90. 30. A Svájci Települések Szövetségének képviselői a Jász Önkormányzatok Szövetségének tagjaival találkoztak Jászberényben. = N. 91. október 31.
 91. 31. Erdélyi önkormányzati küldöttség járt Jászberényben. = Ö.jkv. 91. november 20-i ülés

November

92. 20. Bejegyzik a Jászsági Telefonfejlesztési Alapítványt. = J. 91. december 7.

December

93. 4. Létrehozzák az »Örökélet Beszéde Alapítvány«-t a Biblia megismertetésére. = J. 92. április 18.
 94. 7. Ünnepi műsort ad a Jászság Népi Együttes megalakulásának 20. évfordulóján. = J. 91. november 23.
 95. 19. Megalakult a Jászberényi Pedagógus Kamara. = J. 92. április 18.
 96. 31. Megszűnt a Lehel Vezér Önálló Tűzérdandár. = Ö.jkv. 91. december 18-i ülés

1992

Január

97. 2. A Jász-Com RT telefonfejlesztési társaságot hivatalosan is bejegyezték. = J. 92. január 25.
 98. január eleje Lemondott mandátumáról az SZDSZ-FIDESZ közös listás képviselője Kármán Antal. = Pesti Hírlap, 92. január 14.
 99. 21. Gyöngyös, Hatvan, Pásztó és Jászberény polgármestereinek és kórházigazgatóinak szándéknyilatkozata kórházi szövetség létrehozására. = N. 92. február 1.
 100. 22. Zsombolyai Mária festőművész kiállításának megnyitója a Déryné Művelődési Központban. = J. 92. január 11.
 101. 29. Lemondott Faragó József SZDSZ által támogatott önkormányzati képviselő mandátumáról. = Ö.jkv. 92. január 29-i ülés
 102. 29. Bemutatták a képviselőtestületnek Muhoray Györgyöt, a Városüzemeltetési és Városfejlesztési Iroda új vezetőjét. = Ö.jkv. 92. január 29.
 103. 29. Mocsai Zoltán (SZDSZ-FIDESZ közös lista) került a lemondott Kármán Antal helyére az önkormányzati testületbe. = Ö.jkv. 92. január 29-i ülés

Február

104. 1. Megtartják a Jász Bált a Déryné Művelődési Központban. = N. 92. február 3.
 105. 17. Pethő László sikeresen védte meg kandidátusi értekezését a Magyar Tudományos Akadémián = N. 92. február 19.
 106. 27-március 1-ig A Padovai Tartományi Ipartestület vezetőségének küldöttsége Jászberényben járt. = Ö.jkv. 92. március 25-i ülés.

107. 28. Gergátz Elemér földművelési miniszter a kárpótlási és a szövetkezeti törvényről tartott előadást. = J. 92. március 7.

Március

108. 5. Megalakultak a helyi érdekegyeztető fórumok a földárverések előkészítésére. = J. 92. március 21.

109. 13-15. "Narancs vikend" a FIDESZ szervezésében. 14-én Orbán Viktor és Varga Mihály politikai fórumot tartott. = J. 92. április 4.

110. 13. 56-os emléklapot és emlékérmét kaptak a megye 56-osai, köztük jászberényiek is. = N. 92. március 14.

111. 18. Új elnök-vezérigazgató került a Lehel Hűtőgépgyár Kft élére Kertész Tibor személyében. = J. 92. április 4.

112. 26. Fórumot tartanak az Öregerdei iskolában a neszüri hűtőgépgyári környezetszennyezésről. = J. 92. április 4.

Április

113. 1-től új márkanévet kapnak a jászberényi Hűtőgépgyár készülékei: »Zanussi-Lehel« = H. 92. március 31.

114. 3. Emlékező ünnepség az 1849-es tavaszi hadjárat eseményeire. = J. 92. április 18.

115. 22. Megnyílt a Jász Múzeumban Faragó László fotókiállítás: »Isten felszentelt hajlékai« címmel. = J. 92. május 7.

116. 23-május 4. Vechtai diák-és tanárküldöttség látogatása Jászberényben. = N. 92. április 22.

Május

117. 1. A Vöröskereszt a Bercsényi ut 7. szám alatt megnyitotta eszközkölcsönzőjét és nappali melegedőjét. = J. 92. május 21.

118. 5. Farkas Mátyás apát elsők között kapta meg a Szacsvey Imre díjat. = J. 92. május 21.

119. május eleje: Vechta polgármestere Bernard Kühling és az önkormányzat tagjai Jászberénybe látogattak. = J. 92. május 7.

120. 6. A Kossuth úton, a Caritas Kft. megnyitotta gyógyszerárát. = N. 92. május 9.

121. 8. Bíró Lajos orgonaművész hangversenye a Sáros András Alapítvány javára a Ferences templomban. = J. 92. május 21.

122. 10. Időközi önkormányzati választások a lemondott Faragó József képviselő helyére. = N. 92. május 5.

123. 15. Megalakult a Munkanélküliek-Álláskeresők Jászberényi Egyesülete. = Ö.jkv. 92. május 20-i ülés

124. 17. Felavatták a II. világháborús emlékművet Gyórfi Sándor alkotását, az ünnep szónoka Szabad György. = Pesti Hírlap, 92. május 18.

125. 20. Az önkormányzati testület létrehozta a Mezőgazdasági Bizottságot. = Ö.jkv. 92. május 20-i ülés

126. 22. Vásárhelyi István emlékünnepeket tartanak a Bajcsy Zs. úti Általános Iskolában. = J. 92. június 6.

127. 22. Illyés Kinga marosvásárhelyi színművész irodalmi műsora a Munkás és Ifjúsági Házban. = J. 92. május 21.

128. 24. Időközi önkormányzati képviselőválasztás a 1-es számú választókerületben. (Második forduló.) Győztes: Papp István SZDSZ jelölt. = J. 92. június 6.

129. 26-30. Ünnepsorozat a Lehel Vezér Gimnázium alapításának 225. évfordulójára. Ennek keretében Király Béla az 56-os Nemzetőrség Országos Parancsnoka angol nyelvű könyveket ajándékoz az intézménynek. = J. 92. június 6.
 130. 28. Jászszági településekre köztük Jászberénybe látogat Irán nagykövete. = J. 92. június 6.
 131. 29. Sáros András emlékkiállítás a Jász Múzeumban - megnyitotta Paksy Gábor. = N. 92. május 28.

Június

132. 6. Hajta-50 teljesítménytúra. = J. 92. június 20.
 133. 13-14. Jászberényi Lovasnapok a Zagvamenti Mgtsz rendezésében. = J. 92. június 6.
 134. 15. Beindult a Martech-program a Hűtőgépgyár környezetszennyezésének felszámolására. = Üzlet, 92. június 23.
 135. 16. Kádár T. Tibor festőművész kiállítása "Kolozsvár kövei" címmel az Ifjúsági Házban, Korunk est rendezvénye. = J. 92. június 6.
 136. 18. Györki Árpád festőművész kiállítása a Jász Múzeumban. = J. 92. július 4.
 137. 20. Jászberényi Tanítóképző Intézet diplomaosztó ünnepsége, a Jászágért Alapítvány Díj és a Tanay Díj, valamint a Főiskoláért kitüntetés átadása. = J. 92. július 4.
 138. 23. Átadják az Aprítógépgyár hegesztő tanműhelyét. = J. 92. július 4.
 139. 26. A Lehel Vezér Gimnázium oktató-nevelő közössége a meggygyűlés döntése értelmében megkapja a "Jász-Nagykun-Szolnok Megyéért Díj"-at. = J. 92. július 4.

Július

140. 1-től a Kultúrpark önkormányzati tulajdonba került. = N. 92. július 4.
 141. 1-től részvénytársaságként működik az Aprítógépgyár. = N. 92. november 25.
 142. 6. Megalakult a Honvéd Jász Kaszinó Kulturális Egyesület. (A Tisztiklub utódja.) = J. 92. október 22.
 143. 19. Pintér Mihály volt jászberényi polgármesterre emlékeztek az Új temetőben. = J. 92. július 25.

Augusztus

144. 1-től Nagy András igazgatói megbízást kap a Lehel Vezér Gimnázium vezetésére, Hlavacska Andrásné a Liska József Erősamú Szakközépiskola, Simon György a Bercsényi uti általános iskola vezetésére. = Ö.jkv. 92. június 24.
 145. 3-tól Nemzetözi Zománcművészeti Alkotótábor (művészeti vezető Sisa József). = N. 92. augusztus 5.
 146. 6. Jászberény parlamenti pártjai, társadalmi szervezetei, a Jászág országgyűlési képviselői levélben tiltakoznak az MSZMP Jászberénybe tervezett országgyűlése ellen. = J. 92. augusztus 15.
 147. 7-9. II. Csángó Fesztivál és Konferencia. Megnyitó beszédet mondott Andrásfalvy Bertalan. = J. 92. augusztus 15.
 148. 12. Jászberény képviselőtestülete rendkívüli ülésen döntött arról, hogy az MSZMP országos rendezvényének nem ad helyet területén. = Ö.jkv. 92. augusztus 12-i ülés
 149. 14-19. Jászberényi önkormányzati küldöttség látogatott Vechtába. = J. 92. augusztus 29.

150. 20. Szent István-napi ünnepség a Margit-szigeten. Az ünnepség szónoka Seszták László kereszténydemokrata képviselő. Pro Urbe díj átadása (Jászság Népi Együttes, Faragó László), Jászberény Díszpolgára cím átadása (posztumusz Gerevich Aladár részére). = J. 92. augusztus 29.

151. 21. MSZMP országos gyűlés a jászberényi Béke és Barátság Ligetben. = Pesti Hírlap, 92. augusztus 22.

152. 22-30. Jászberényi kiállítók bemutatkozása a conselvei regionális ipari kiállításon. = J. 92. szeptember 12.

Szeptember

153. 1. Létrehozták a Jászberény Városi Önkormányzat Egészségügyi Szolgálatát. = Ö.jkv. 92. augusztus 12-i ülés

154. 11-12. "Őszi ÁFESZ Napok" = J. 92. szeptember 26.

155. 12. Emléktáblát avatnak Darázs Árpád zeneszerző Korcsolya utcai szülőházán. = J. 92. szeptember 26.

156. 13-17. Magyar Levente és Kabács János az önkormányzat képviselőjében Svédországban járt. = N. 92. szeptember 30.

157. 13. Országos kutyakiállítás Jászberényben. = J. 92. szeptember 26.

158. 19. Kiállítás a Jász Múzeumban az Országos Vadásznapi keretében. Rendezi a Lehel Vadásztársaság. = J. 92. szeptember 26.

159. 25. Átalakuló közgyűlés az Agrárszövetkezetenél, az igazgatótanács elnökévé Szegedi Szilveszternét választják. = J. 92. október 10.

160. 29. Déryné emlékünnepség és a Déryné emléklapok átadása. (Kitüntetettek: Tóth Béláné, Pataki Ilona, Papp Imre) = J. 92. október 10.

161. 30. Átalakuló közgyűlés a Zagvamenti Mgtsz-nél. Az igazgatótanács elnöke Bolla János. = J. 92. október 10.

Október

162. 1. 25 fős vechtai küldöttség volt a Lehel Vezér Gimnázium és a város vendége. = J. 92. október 10.

163. 21. Lemondott a Gazdasági Bizottság elnöke Novotni Jánosné. = J. 92. november 7.

164. 23-tól visszavonják a Jászkiért újság felelős szerkesztőjének, Kiss Erikának a megbízását. = Ö.jkv. 92. október 21-i ülés.

165. 23. 1956-os emlékünnepség. Szónokok: Gedai István és Boross Péter, 1956-os emlékérmek átadása, kopjafa-szentelés 1956 mártírjainak a Fehértói temetőben. = J. 92. november 7.

166. 24. Hajta-50 kerékpáros teljesítménytúra. = J. 92. november 7.

167. 28. Ujraalakítják az önkormányzat Gazdasági Bizottságát. Vezetője Mizsei Tamás. = Ö.jkv. 92. október 28-i ülés

168. 30. Ünnepi gálaműsorral ünnepli megalakulásának 5. évfordulóját a Barkóca Gyermek Táncegyüttes. = J. 92. november 7.

November

169. 9. Megnyílt Szabó László Volkswagen-Audi márkaboltja. = J. 92. november 21.

170. 9. A Lehel Filmszínház épületében megnyílt a Videocentrum. = J. 92. november 21.
171. 16. Az egykori Jászsági Építőipari Szövetkezetből két kft. alakult: a Norma kft és a Kábel kft. = N. 92. november 18.
172. 19. A kormánypartok vendége volt Csurka István és Zacsek Gyula országgyűlési képviselő. = J. 92. december 5.
173. 19. FIDESZ oktatási fórum Jászberényben. Vendégek: Sáska Géza és Varga Mihály. = N. 92. november 18.
174. 27. Megnyílt a Paloma Pizzatéria. = J. 92. december 5.
175. 27. A Tanítóképző Főiskola alapításának 75. évfordulóját ünnepelte. = J. 92. december 5.
176. 27. Először adták át a Jászságért Alapítvány Jászságért Díját. Kitüntetett Rusvay Lajos. = J. 92. december 5.

December

177. december eleje Megalakult az 1995-re tervezett Jász Világtalálkozó szervező bizottsága a Sáros András Alapítvány kezdeményezésére. = N. 92. december 6.
178. 7. A Jászsági ÁFÉSZ megnyitja a Vásártéren az ADU diszkont áruházat. = J. 92. december 19.
179. 9. Megkezdődnek a földárverések Jászberényben (elsőként az Agrárszövetkezet területére). = N. 92. december 1.
180. 12. A Palotásy János Vegyeskar jubileumi hangversenye. A 130 éves évfordulóra Pro Urbe díjat kap. = J. 92. december 5.
181. 16. »Művészettel a Művelődésért« címmel jászsági alkotók kiállítása a Déryné Művelődési Központban a Sáros András Alapítvány szervezésében. = N. 92. december 15.
182. 16. Önkormányzati döntés »A Jász Világtalálkozó« eseménysorozat megrendezésére. = Ö.jkv. 92. december 16-i ülés
183. 18. Az MDF vendége volt Katona Tamás államtitkár. = N. 92. december 16.
184. 21. Jászberényben előkészítő bizottságot hoznak létre a Távközlési Érdekegyeztető Fórum létrehozására. A bizottság egyik tagja Magyar Levente. = J. 93. január 16.

1993

Január

185. 1-től A Jászkürt újság felelős szerkesztőjének nevezték ki Szántai Tibort. = Ö.jkv. 92. december 16-i ülés
186. 16. Torgyán József volt a jászberényi Kisgazdapárt nagygyűlésének vendége. = J. 93. január 30.
187. 22. Az Aprítógépgyár RT és a düsseldorfi Eberhard G.P. Schmidt cég létrehozza az »Ifjúsági Alapítvány«-t. = J. 93. január 30.

Február

188. 2. A Svájci Faluszövetség elnöke és svájci hírközlési szakemberek Jászberénybe látogattak. = N. 93. február 17.

189. 19. A Jászsági ÁFÉSZ küldöttgyűlése Rédei Istvánt választotta ügyvezető igazgatójának. = J. 93. február 27.

190. 19. Megalakult a Jászberényi Gazdák és Polgárok Köre (Gazdakör). = J. 93. február 27.

191. 21. Átadták a "Az év legjobb sportolója, csapata" díjakat. = J. 93. február 27.

Március

192. 3. Hamza Dezső Ákos kiállítása a Gyakorló Általános Iskolában. = J. 93. március 13.

193. 4. »SZDSZ Nap« a Jászságban. Jászberény vendége volt Pető Iván. = J. 93. március 13.

194. 12. Nyugdíjas tanyai pedagógusok találkozója Portelken. = J. 93. március 27.

195. 13-15. »FIDESZ hétvége« vendégei: Glattfelder Béla és Varga Mihály országgyűlési képviselők. = J. 93. március 27.

196. 15. Az 1848-as emlékünnepe szónoka: Fodor Gábor. = J. 93. március 27.

197. 18. Megnyílik a Jász Múzeumban Kerégyártó Gyula "A Jászföld őstörténete a régészeti jelek tükrében" című kiállítása. = Jászkürt, 93. március 27.

198. 20. »Éneklő Ifjúság« hangverseny a Déryné Művelődési Központban. = J. 93. április 10.

199. 21. Meghalt Rédei István nyomdász, helytörténész, a Jász Múzeum munkatársa. = J. 93. április 10.

200. 23. Új helyre költözött a munkaügyi központ helyi kirendeltsége. (Jásztelki út) = N. 93. március 24.

201. 24. Az Electrolux és a Városháza vendége volt Per Westerberg svéd ipari és kereskedelmi miniszter. = J. 93. április 10.

202. 29-április 2. »Könyvtári Napok« a városi könyvtár rendezésében. = J. 93. március 27.

Április

203. 2. A Város Napja előrendezvényei: Wirth István a TKF tanára és Rakó József a Pro Patria Szövetség vezetője előadást tartott. Pályázati díjakat adtak át általános és középiskolás diákoknak. Göncz Árpád a Munkás és Ifjúsági Házban találkozott a város polgáraival. = J. 93. április 10.

204. 3. A Város Napja rendezvényei: Emlékbeszédet Katona Tamás mondott, átadták a Pro Patria Szövetség országos pályázatának díjait, emléktáblát avattak a szabadságharc gyermekhősei tiszteletére. Pro Urbe Jászberény kitüntetését kapott a Jász Kertbarát Klub és a Városvédő és Szépítő Egyesület. = J. 93. április 10.

205. 5. Megnyílt a Szentháromság Patika a Megyeház utcában. = J. 93. április 10.

206. 19. Megnyílt a Barkács Center a Kossuth úton. = J. 93. július 10.

207. 20. Megérkezett Jászberénybe Frank N. Henderson amerikai település-manager. = N. 93. április 21.

208. 22. Megalakult a Jászberényi Cigányok Nyelv- és Hagyományőrző Egyesülete. = Jászkürt, 93. május 8.

209. 23. A Kereszténydemokrata Néppárt vendége volt Tóth Sándor író, országgyűlési képviselő. = Jászkürt, 93. május 8.

210. 24. Rendőrök Napja Jászberényben. = Jászkürt, 93. május 8.

211. 24-25. Első alkalommal rendezte meg Jászberényben Szabó László a Volkswagen-Audi hétvégét. = J. 93. május 8.

Május

212. 6. Megalakult a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jászberényi Csoportja. = Az alakuló ülés jegyzőkönyve.
213. 16. Elhunyt Hamza Dezső Ákos. Május 28-án a Fehértói temetőben helyezték örök nyugalomra. = N. 93. május 17.
214. 20. Megnyílt Hajas Gyula amatőr festő kiállítása a Jász Múzeumban. = Jászkürt, 93. június 5.
215. 21. Társadalombiztosítási képviselőválasztás volt Jászberényben is. = J. 93. június 5.
216. 26. A Challenge Day, (Kihívás Napja) sporteseményei Jászberényben. = J. 93. június 5.
217. 29. Hajta-50 teljesítménytúra. = J. 93. június 5.

Június

218. 7. Megnyílt az Elektroház világítástechnikai és elektrotechnikai szaküzlet. = J. 93. június 26.
219. 13. Sáros András emlékkiállítás rendeztek Tokajban, megnyitóbeszédet Makovecz Imre mondott. = Jászkun Krónika, 93. június 24.
220. 18-21. Conselve és Vechta küldöttsége tartózkodott Jászberényben. = J. 93. június 26.
221. 20. Magyar Levente Jászberény és Bernard Kühling Vechta polgármestere aláírta a két város testvérvárosi szerződését. = J. 93. június 26.
222. 21. Oszét tudományos delegáció látogatott Jászberénybe. = J. 93. július 24.
223. 24. Vuics István kiállítása a Jász Múzeumban. = N. 93. június 23.
224. 25-26. Jászberényben tartották az első könyves vándorgyűlést a Tanítóképző Főiskolán. = Új Könyvpiac, 93. augusztus-szeptember
225. 26. 20 éves születésnapját ünnepli a Jász Kertbarát Klub. = J. 93. július 10.
226. 26. Évzáró ünnepség a Tanítóképző Főiskolán. Pedagógus Szolgálati Emlékérem kitüntetés Horgosi Odön, a Tanay Alapítvány díját Sebők Tamásné, a Főiskoláért kitüntetést Wirth Lajos kapta. = J. 93. július 10.
227. 29. Döntött a Sáros András Alapítvány kuratóriuma a meghirdetett helytörténeti pályázatokról. = J. 93. július 10.

Július

228. 1-től Az Ifjúsági Ház önkormányzati tulajdonba került. = Ö.jkv. 93. március 24-i ülés.
229. 1-től Sas Istvánt nevezik ki a Déryné Művelődési Központ igazgatójává. = N. 93. június 4.
230. 1-2. XIV. Háztartási Készülék Szeminárium a Tanítóképző Főiskolán. = J. 93. július 10.
231. 19. Megnyílt a jászberényi Vámhivatal a Necső-telepen. = J. 93. augusztus 14.
232. 25. A Jászszági Művészeti Szabadiskola alkotó taborának megnyitója. Vezetője Sisa József. = N. 93. július 24.

Augusztus

233. 1-től Boros Dezső igazgatói megbízatást kap a Gyakorló Általános Iskola vezetésére. = J. 93. szeptember 11.
234. 1-től Jászberény képviselőtestülete Janó Jánost a városi könyvtár igazgatójává nevezi ki. = J. 93. május 8.

235. 6-8. III. Csángó Fesztivál és Konferencia. Vendégek: Fodor Gábor, Tökés László stb. = J. 93. augusztus 14.
 236. 15-től Hulin György kap megbízatást a Klapka György Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet vezetésére. = J. 93. szeptember 11.
 237. 20. Szent-István ünnep szónoka Gáspár Miklós kereszténydemokrata képviselő, a Sáros András Alapítvány pályadíjainak átadása, Portelek emléktáblát avat Herboly Ilona tiszteletére. = J. 93. augusztus 28.
 238. 29. VI. Országos Mézvásár a Szatmári László Jászsági Méhészegyesület rendezésében az Ifjúsági Házban. Az Örösi Emléknapp megrendezése, vendég: Szabó János FM miniszter. = J. 93. szeptember 11.
 239. 30. Megnyílt az első alapítványi óvoda a hűtőgépgyári volt Maci óvoda épületében. = J. 93. október 9.

Szeptember

240. 5. Jászberényben rendezték a III. Országos Görkorcsolyaversenyt. = J. 93. szeptember 11.
 241. 9. A kolozsvári Brassai Sámuel Líceum küldöttsége a Lehel Vezér Gimnázium vendége volt. = N. 93. szeptember 9.
 242. 11. A Jászberényi Cigányok Nyelv-és Hagyományörző Egyesülete megrendezte az első »Jászsági Cigánynap«-ot. Vendégek: Horváth Aladár, Hága Antónia. = J. 93. szeptember 25.
 243. 17-18. A Jászsági ÁFÉSZ megrendezte az Őszi Szövetkezeti Napokat. = J. 93. szeptember 25.
 244. 17-19. Jászberényi tűzoltóküldöttség tartózkodott Vechtában. = J. 93. október 9.
 245. 23. Svéd önkormányzati delegáció járt Jászberényben. = J. 93. október 9.
 246. 24. Megnyílt a Toyota autósalon. Tulajdonos: Hering János. = J. 93. október 9.
 247. 25. Déryné-émlékünnepség Jászberényben. Déryné díj kitüntetettjei: Bedóné Bakki Katalin, Faragó Jánosné. = J. 93. október 9.

Október

248. 2. Hajta 50 kerékpáros teljesítménytúra. = J. 93. október 9.
 249. 4. A Habitat Világnap alkalmából Magyar Levente a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztje polgári tagozata kitüntetést vehette át. = Magyar Hírlap, 93. október 5
 250. 11. Megnyílt a Berény Műhely tárlata a Déryné Művelődési Központban. = N. 93. október 12.
 251. 15-16. "Gyermekvilág a régi magyar faluban" címmel nemzetközi tanácskozást rendeztek a TKF-n. A tanácskozás témájához illeszkedő kiállítást nyitottak meg a Jász Múzeumban. = N. 93. okt. 16.
 252. 22. Átadják a Bercsényi úti Általános Iskola tornacsarnokát. Vendég: Jakabházi László, Nádori László. = N. 93. október 25.
 253. 23. Megnyitják a Vásártéri Ford autószalont. Tulajdonos: Darázs József. Az ünnepség vendége: Friedel Erdelmann. = N. 93. október 26.
 254. 23. Az 1993. október 23-i ünnepségek szónoka: Pintér Lajos, a Magyar Köztársaság tiszteletbeli konzulja, volt nemzetőr. = N. 93. október 25.

M u t a t ó

- ADU Diszkont Áruház 178
 Agrárszövetkezet 159
 Állatkert ld. Kultúrpark
 Amerikai-Magyar Testvérvárosok Szövetsége 64
 Aprítógépgyár, 138, 141, 187
 Bajcsy Zs. uti Általános Iskola 72
 Barkács Center 206
 Barkóca Gyermekek Táncegyüttes 168
 Bercsényi úti Általános Iskola 144, 252
 Berény Műhely 250
 Brassai Sámuel Líceum - Kolozsvár 241
 Challenge Day 216
 Conselve 8, 78, 79, 152, 220
 Csángó Fesztivál és Konferencia 74, 147, 235
 Darázs Árpád-emléktábla avatás 155
 DEMISZ Jászsági Tagszervezete 4
 Déryné emlékünnepe 40, 160, 247
 Déryné Művelődési Központ 7, 43, 104, 229, 250
 Electrolux 56, 201
 Elektroház 218
 »Éneklő Ifjúság« 198
 Erdélyi Áttelepültek Jászsági Klubja 6
 Erdélyi önkormányzati küldöttség 91
 »Az év sportolója, csapata díj« 191
 Fiatal Demokraták Szövetsége ld. FIDESZ
 FIDESZ 17, 36, 61, 98, 103, 109, 173
 »FIDESZ hétvége« 195
 Fizikatanárok nemzetközi konferenciája 31
 Ford autószalon 253
 Független Kisgazda-Földmunkás és Polgári Párt ld. Kisgazdapárt
 »Főiskoláért« kitüntetés 226
 Gazdakör ld. Jászberényi...
 Gerevich Aladár emléktábla avatás 150
 Gyermekvilág a régi magyar faluban kiállítás 251
 Habitat Világnap 249
 Hajta 50 teljesítmény túra(k) 132, 166, 217, 248
 Háztartási Készülék Szeminárium 230
 Helyi érdekegyeztető fórumok 108
 Honvéd Jász Kaszinó Kulturális Egyesület 142
 »Ifjúsági Alapítvány« 187
 Irán 130
 »Jász bál« 18, 104
 Jász-Com RT 97
 Jász Kertbarát Klub 204, 225
 Jász Múzeum 115, 136, 158, 197, 199, 214, 223, 251
 Jász-Nagykun-Szolnok Megyéért Díj 77, 139
 Jász Önkormányzatok Szövetsége 90
 Jász Világtalálkozó 177, 182
 Jászberény címere 58
 Jászberény Díszpolgára cím 150

- Jászberény zászlaja 58
 »Jászberényi Cigányok Nyelv- és Hagyományőrző Egyesülete« 208, 242
 Jászberényi Gazdák és Polgárok Köre (Gazdakör) 190
 Jászberényi Lovasnapok 133
 Jászberényi Pedagógus Kamara 93
 Jászberényi Polgári Kaszinó Egyesület 29
 »A Jász föld őstörténete«... kiállítás 197
 Jászkiút Alapítvány 54
 Jászkiút újság 48, 164, 185
 Jászság Népi Együttes 94, 150
 Jászságért Alapítvány 137, 176
 Jászságért Díj 176
 Jászsági AFÉSZ 154, 178, 189, 243
 Jászsági Cigánynap 242
 Jászsági Építőipari Szövetkezet 171
 Jászsági Jegyzők Klubja 81
 Jászsági Művészeti Szabadiskola 232
 Jászsági Telefonfejlesztési Alapítvány 92
 Jászsági Telefonfejlesztési Társaság 84
 Katolikus Szociális Otthon és Iskola 67, 68
 KDNP 34, 209
 Kereszténydemokrata Néppárt ld. KDNP
 »Kihívás Napja« ld. Challenge Day
 Kisgazdapárt 1, 10, 21, 186
 Kisvállalkozás Fejlesztési Iroda 69
 Kisvárosi Önkormányzatok Érdekszövetsége 45, 52, 89
 Klapka György Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet 236
 Kolozsvár 135, 241
 Kórházi Szövetség 99
 Korunk (Kolozsvár) 135
 »Könyves vándorgyűlés« 224
 Könyvtári Napok 202
 Kultúrpark 140
 Lehel Hűtőgépgyár 35, 46, 56, 57, 111, 112, 113, 134
 Lehel Társastáncklub 16
 Lehel Vadásztársaság 158
 Lehel Vezér Gimnázium 33, 129, 139, 144. 162, 241
 Lehel Vezér Önálló Tüzérdandár 96
 Lenin szobor 22
 Liberális Klub 63
 Liska József Erősáramú Szakközépiskola és Gimnázium 144
 Magyar Demokrata Fórum ld. MDF
 Magyar Köztársaság Érdemrend Kiskeresztje 249
 Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jászberényi Csoportja ld. Máltai Szeretetszolgálat
 Magyar Szocialista Párt ld. MSZP
 Máltai Szeretetszolgálat 212
 Martech-program 134
 II.-világháborús Emlékmű 44, 124
 MDF 5, 10, 11, 13, 37
 MICOOP 50
 MSZMP 2, 12, 20, 146, 148, 151
 MSZMP Jászberényi Városi Reformkor 3
 MSZP 14

- Munkanélküliek és Álláskeresők Jászberényi Egyesülete 123
 Munkás és Ifjúsági Ház 228, 238
 »Művészettel a Művelődésért« kiállítás 181
 Művésztanárok kiállítása 83
 »Narancs vikend« 109
 Nemzetközi Táncház és Zenész Tábor 7, 71
 Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótelep 145
 Norma Kft 171
 Október 23-i ünnepek 10, 88, 165, 254
 Országos Görkorcsonyaverseny 240
 Országos kutyakiállítás 157
 Országos Mézvásár 75, 238
 Országgyűlési választások 24, 25, 26
 Önkéntes Biztonsági Csoport 30
 Önkormányzat 43
 Önkormányzati választások 41
 Önkormányzati választás (időközi) 122, 128
 »Örökélet Beszéde Alapítvány« 95
 Őrsi Emléknep 238
 »Őszi ÁFESZ Napok« 154, 243
 Őszi Egyetem 87
 56-os emléktábla és kopjafák 10, 165
 56-os Szövetség Jászberényi Szervezete 88, 110
 Padovai Tartományi Ipartestület 106
 Paloma Pizzatéria 174
 Palotásy János Vegyeskar 180
 Parasztszövetség Jászberényi Szervezete 28
 Pedagógus Kamara ld. Jászberényi...
 Pedagógus Szolgálati Emlékérem 226
 Phare Program 69
 Pintér Mihály emlékünnepek 143
 Polgári Kaszinó ld. Jászberényi...
 Polgármester-választás 43
 Polgárórság ld. Önkéntes Biztonsági Csoport
 Portelek 70, 86, 194
 Pro Patria Szövetség 203, 204
 Pro Urbe Jászberény Díj 150, 180, 204
 »Rendőrok Napja« 210
 Rimaszombat 89
 Sáros András Alapítvány 54, 65, 121, 181, 227, 2378
 Svájci Faluszövetség 188
 Szabad Demokraták Szövetsége ld. SZDSZ
 Szacsavay Imre-díj 118
 Szakszervezetek Jászberényi Városi Fóruma 53
 SZDSZ 9, 10, 15, 25, 26, 63, 85, 98, 101, 103, 128
 »SZDSZ Nap« 193
 Székely Mihály Zenei Napok 27
 Szent István napi ünnepség 150, 237
 Szentháromság Patika 205
 Széppataki Nostalgia Kávéház 23
 Szovjet emlékmű 47
 Talent Managers Club 80
 Tanay-díj 137, 226

Tanítóképző Főiskola 39, 83, 87, 137, 175, 226
 Távközlési Érdekegyeztető Fórum 184
 Telefonfejlesztés ld. Jász Com RT, Távközlési Érdekegyeztető Fórum
 Testvérvárosi szerződések 78, 221
 Toyota Autószalon 246
 Vámhivatal 231
 »Város Napja« 203, 204
 Városi Könyvtár 202, 234
 Városvédő-és Szépítő Egyesület 18, 20
 Vechta 32, 33, 116, 119, 149, 162, 220, 221, 244
 Videocentrum 170
 Volkswagen-Audi hétvége 211
 Volkswagen-Audi márkabolt 169
 Vöröskereszt Jászberényi Szervezete 117
 Zagyvamenti Mgtsz 161
 »Zanussi-Lehel« 113
 Zománcművészeti Szabadiskola 73
 Zöld Párt Jászberényi Szervezete 19

*A jászberényi II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1992. május 17.).
 Gyórfi Sándor alkotása.*

ADATTÁR

(A születések, házasságkötések, halálozások alakulása, a kiadott építési engedélyek és a munkanélküliség mutatói a polgármesteri hivatalok által közölt adatok alapján)

A születések számának alakulása a Jászság településein

Település	1989	1990	1991	1992
Alattyán	22	25	31	25
Jánoshida	18	29	24	28
Jászapáti	45	45	54	39
Jászsalsószentgyörgy	126	127	120	133
Jászágó	7	7	5	10
Jászárokszállás	84	86	83	89
Jászberény	283	294	312	271
Jászboldogháza	25	31	23	24
Jászdózsa	23	13	29	25
Jászfelsőszentgyörgy	22	20	22	20
Jászfényszaru	84	77	85	63
Jászivány	5	3	3	6
Jászkóhalma	28	33	28	30
Jáskisér	82	86	96	66
Jászladány	77	62	93	78
Jászszentandrás	26	26	22	27
Jásztelek	21	30	29	25
Pusztamonostor	15	12	15	13

A házasságkötések számának alakulása a Jászság településein

Település	1989	1990	1991	1992
Alattyán	16	9	9	14
Jánoshida	12	17	12	10
Jászsalsószentgyörgy	21	29	25	16
Jászapáti	54	74	54	56
Jászágó	2	2	3	3
Jászárokszállás	43	55	56	40
Jászberény	187	230	224	187
Jászboldogháza	15	11	12	14
Jászdózsa	10	14	9	7
Jászfelsőszentgyörgy	3	12	8	12
Jászfényszaru	39	31	29	24
Jászivány	0	3	2	0
Jászkóhalma	12	15	17	10
Jáskisér	39	45	33	37
Jászladány	36	41	28	34
Jászszentandrás	15	11	14	9
Jásztelek	9	7	7	5
Pusztamonostor	15	10	9	4

A Jászszág településeinek halálózási adatai

Település	1989	1990	1991	1992
Alattyán	41	33	29	24
Jánoshida	40	50	35	38
Jászsószentgyörgy	55	55	46	54
Jászapáti	73	76	78	87
Jászágó	14	22	23	24
Jászárokszállás	162	182	162	179
Jászberény	446	433	420	458
Jászboldogháza	29	22	29	24
Jászdózsa	56	50	53	59
Jászfelsőszentgyörgy	24	34	33	36
Jászfényszaru	106	80	94	116
Jászivány	7	8	7	8
Jászfákóhalma	46	51	50	50
Jászkisér	89	85	92	94
Jászladány	64	78	60	69
Jászszentandrás	73	78	74	60
Jásztelek	26	41	39	22
Pusztamonostor	26	22	21	29

A Jászszág településein kiadott lakhatási engedélyek száma

Település	1989	1990	1991	1992
Alattyán	6	12	7	1
Jánoshida	13	3	12	3
Jászsószentgyörgy	14	8	10	9
Jászapáti	60	50	43	21
Jászágó	5	3	0	1
Jászárokszállás	38	26	25	21
Jászberény	185	240	142	88
Jászboldogháza	15	6	7	1
Jászdózsa	10	9	4	4
Jászfelsőszentgyörgy	14	11	6	6
Jászfényszaru	15	25	27	10
Jászivány	2	1	3	3
Jászfákóhalma	12	10	6	6
Jászkisér	45	25	8	11
Jászladány	20	10	7	7
Jászszentandrás	12	15	11	9
Jásztelek	10	6	2	3
Pusztamonostor	1	1	1	1

A munkanélküliek számának alakulása a Jászság településein

Település	1989	1990	1991	1992
Alattyán	0	2	131	188
Jánoshida	42	64	103	180
Jászsószentgyörgy	nincs adat	nincs adat	184	424
Jászapáti	nincs adat	119	564	752
Jászágó	0	1	7	46
Jászárokszállás	0	86	486	789
Jászberény	30	90	753	1595
Jászboldogháza	0	0	29	106
Jászdózsa	nem	áll	rendelkezésre	
Jászfelsőszentgyörgy	0	1	152	202
Jászfényszaru	81	122	377	586
Jászivány	0	0	4	19
Jászkóháza	nem	közöltek	adatokat	
Jáskisér	80	120	550	700
Jászládány	nincs adat	70	350	470
Jászszentandrás	nem	közöltek	adatokat	
Jászszentandrás	0	0	35	87
Pusztamonostor	0	0	87	158

A Jászságból elszármazott települések adataiból

Település	1989	1990	1991	1992
<i>Születések száma</i>				
Jászkarajenő	36	25	38	42
Jászszentlászló	25	38	39	21
Kocsér	40	29	25	20
<i>Halálozások száma</i>				
Jászkarajenő	61	49	56	53
Jászszentlászló	41	47	41	50
Kocsér	43	40	45	57
<i>Házasságkötések száma</i>				
Jászkarajenő	14	12	23	15
Jászszentlászló	9	16	19	14
Kocsér	15	9	9	7
<i>A kiadott lakhatási engedélyek száma</i>				
Jászkarajenő	15	15	9	5
Jászszentlászló	18	18	9	8
Kocsér	7	4	3	2
<i>A munkanélküliek számának alakulása</i>				
Jászkarajenő	Nincs	ada	tuk	22
Jászszentlászló	100	130	230	190
Kocsér	Nincs	ada	tuk	43

H I S T Ó R I A

Kiss József

ADATOK APPONYI ALBERT OKTATÁSÜGYI ALKOTÁSAIHOZ

Történelmünkben nem ritka jelenség, hogy a magyar polgári átalakulás folyamatában kiváló arisztokraták is vezetőszerpet vállaltak (*Széchenyi István, Eötvös József, Károlyi Mihály, Klebelsberg Kunó stb.*)

Ezek sorába tartozott Apponyi Albert is, aki két ízben is vallás- és közoktatásügyi miniszter volt: először Wekerle Sándor kormányában 1906. április 9-től 1910. január 17-ig, másodszer 1917. június 15-től augusztus 20-ig Esterházy Móric, majd 1918. október 30-ig újra Wekerle Sándor kormányában.

Kormányzati tevékenységének ezek az időtartamai azt is jelzik, hogy távol tartotta magát a szélsőséges politikai irányzatoktól, Tisza István háborús politikájától csakúgy, mint az 1918-19-es forradalmak küzdelmeitől, de a Tanácsköztársaság megdöntése utáni fehérterror tiszti különítményeinek tömegmészárlásai ellen bátran fellépett, nyilvánosan tiltakozott ellene.¹ A magyar békeküldöttség felkért vezetőjeként Párizsban, a Clemenceau elnökletével összeült legfőbb tanács előtt, 1920. január 18-án kijelentette, hogy a közölt »békediktátumok számunkra teljesen elfogadhatatlanok.«² S amikor május 6-án az antant átadta a végleges diktátumokat, Apponyi lemondott megbízatásáról és visszaadta azt annak a kormánynak a kezébe, amelyiktől azt átvette, tehát lényegében megtagadta a trianoni békeszerződés aláírását. Ezt az okmányt a Simonyi-Semadam Sándor kormányának két minisztere: Benárd Ágost népjóléti miniszter és Drasche-Lázár Alfréd mint rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter írták alá 1920. június 4-én Trianonban.³ Apponyi már 1921-ben részt vett Párizsban a megalakulóban lévő Nemzetek Szövetsége előkészítő gyűlésein. E szövetség célja a nemzetek együttműködésének előmozdítása és a nemzetközi biztonság és béke megvalósítása.⁴ Magyarországot hivatalosan 1922. szeptember 18-án vették fel ebbe a szervezetbe, ahol a Párizs-környéki békék nemzetközi bíróság útján történő felülvizsgálatának követelése szinte állandóan napirenden szerepelt, s ebben Apponyinak sokkal mérsékeltebb szerepe volt, mint a német, az angol, a francia vagy a román küldötteknek. Így a revizionizmus nem magyar sajátosság.

Egy francia baloldali republikánus politikus, 1932. június 3-tól december 14-éig Franciaország miniszterelnöke, Edouard Herriot az 1933. február 7-én elhunyt Apponyi egyéniségéről többek között ezeket írta: »*Mi Apponyi grófot a Nemzetek Szövetségének keretében ismertük meg igazán: senki sem vonhatja kétségbe, hogy hazáját ott a legragyogóbb módon képviselte. Az események visszavezették pályafutása kezdetén vallott liberalizmusához, amelyet most fegyverként használt hazája javára... hatalmas, nagyszerű egyéniség volt, egyike azoknak, akik messze fölötte állanak*

1 Interpress Magazin. 1981. december., 41. (Csorba László cikke).

2 Gróf Apponyi Albert: Élmények és emlékek. (Bp., 1933.) 217.

3 A Pesti Hírlap Nagy Naptára (Bp., 1932.) 87.

4 Pedagógiai Lexikon. (Bp., 1936.) II. 356. Ennek egyezségokmánya, illetve ennek 19. cikkelye nem zárja ki a határok kiigazítását sem.

*pártokon, sőt kormányokon is: szülőházaja erdejének kimagasló fája, melynek koronája felért a fényes egekig... volt benne valami antik nagyság...»*⁵

Neményi Imre ny. kultuszminisztériumi államtitkár, aki 1904 óta egyhuzamban közvetlen vezetője és irányítója volt a magyar tanítóképzésnek, s Apponyinak mindkét minisztersége idején legközvetlenebb munkatársa, kiemelte, hogy Apponyi személyiségét, jellemét hazája szolgálatában M. P. Cato erkölcsi nagyságához, zseniális szónoki képességét pedig M. T. Cicero ékesszólásához mérték a földkerekség minden részében, az Északi-sarktól a Déli-sarkig mindenhol, ahol ismerték a nyomtatott betűt.⁶ Ugyancsak itt kell kiemelnünk Tóth János kultuszminisztériumi államtitkárt, országgyűlési képviselőt, aki Apponyi mindkét minisztersége idején vezető főtisztviselője volt a kultuszminisztériumnak, s aki Czettler Jenő egyetemi tanár, Jászákóhalma országgyűlési képviselője közreműködésével előkészítette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1917. október 10-én kiadott rendeletét a Jászberényi Állami Tanítóképző Intézet létrehozásáról.⁷

Azontúl, hogy Apponyi Albert 52 éven át, 1881-től 1933-ig országgyűlési képviselője volt a jászberényi választókerületnek, szinte nem is szokták említeni, hogy 1895-ben az »*Aesthetika és politika*« című műve alapján választották meg a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli, majd igazgatósági tagjává. Ugyanezen évben a »*Művész és államférfi*« című műve alapján a Kisfaludy Társaság rendes tagjává nevezték ki. 1896-ban két kötetben jelentek meg »*Beszédek*« című művei. Előbb a Kolozsvári Tudományegyetem, majd a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem tiszteletbeli doktorrá avatta, sőt 1909-ben a Nemzetközi Orvostudományi Kongresszus orvostudományi doktorrá választotta. A Pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem 1918-ban - amikor Apponyi itt létrehozta a bölcsész-, nyelv- és történettudományi, majd április 10-én az orvostudományi kart s ezek tanárait is kinevezte - tiszteletbeli bölcsészettudományi doktor címmel tüntette ki.⁸

Az átlagosnál jóval magasabb fokú intellektuális készségei, családi és iskolai környezete lehetővé tették számára, hogy már gyermekkorában anyanyelvi szinten beszélt, olvasott és írt a magyaron kívül francia és német nyelven. Középiskoláit a Bécs melletti Kalksburg jezsuita gimnáziumában, egyetemi tanulmányaiból két évet a bécsi, két évet a pesti egyetemen végezte. Ezt követte két éves tanulmányútja francia és német tudományos intézetekben. Főként közgazdasági, gazdaságpolitikai, törvénykezési, nemzetközi jogi és oktatásügyi kérdésekkel foglalkozott.⁹ 1872-ben, 26 éves korában a szentendrei választókerület országgyűlési képviselővé választotta Deák párti programmal. Ezzel megkezdődött és 62 éven át tartott par-

5 L. a 2.sz. jegyzeteket, 10-11. Ezekben az években a francia kormányok igen sűrűn váltották egymást. E Herriot kormánya kizáróan a radikális párt és a két baloldali polgári csoport tagjaiból állt.

6 Magyar Tanítóképző, 1933. 3. sz. Neményi Imre: Gróf Apponyi Albert mint kulturpolitikus. (Különlenyomat, Bp., 1933.). Neményi I. a magyar tanítóképzést "sokoldalú képességével, céltudatos tervszerűségével és vasakarátú következetességgel olyan fokra emelte, hogy a magyar tanítóképzés Európa bármely kulturországának tanítóképzésével kiállja a versenyt". (Magyar Tanítóképző, 1917., 271.)

7 Pinkert Zsigmond: Az Intézet alapításának története. Az első iskolaév története. A Jászberényi Állami Tanítóképző Intézet Évkönyve (Jászberény, 1918.) 3-7., továbbá: Magyar Tanítóképző 1917., 271.

8 V. ö. Révai Nagy Lexikona, I. k. (Bp., 1911.) 754-56., továbbá lásd a 4. sz. jegyzet anyagát! A Kolozsvári Tudományegyetemet a románok már 1919. május és október között kisajátították, az Erzsébet Tudományegyetemet pedig a cseh-szlovák hatóságok 1919. szeptember 22-én vették birtokba, tanárait pedig kiutasították Pozsonyból. Itt említjük meg, hogy az Apponyi család ősi törzsbirtokát a Csallóközben Szlovákiához csatolták.

9 Dr. gróf Apponyi Albert: Emlékirataim. Ötven év. (Bp., 1926.) 26-30.

lamentáris politikai működése. S ezenközben személyisége és közéleti szereplése semmivel sem volt ellentmondásosabb, mint maga az a történelmi korszak, a magyar polgári átalakulás folyamata, amelyben kitűnő felkészültséggel vett részt, mindig megőrizve politikai tisztességét, kiérdemelve mind a hazai, mind a művelt világ kitüntető tiszteletét és megbecsülését. Vessünk azonban egy pillantást e megbecsülés érzékelhető forrásaira!

Apponyi a jászberényi választóközönségről

Emlékirataiban a tőle megszokott s talán túlzott előzékenységgel részletezte személyi összeköttetéseinek azt a vonulatát, amelyet korhűen csak Apponyi gondolatmenetével lehet jellemezni. »*Reám nézve ennél becsesebbet, megüsztelőbbet, erkölcsi elégtételekben gazdagabbat nem tudok. Azt, amely 1881 óta jászberényi választóimmal áll fenn. Már magában véve is ritkaság ugyanannak a mandátumnak 40 éven át megszakítás nélkül való birtoka: legfeljebb akkor fordul elő, mikor a képviselőt helyi kötelek is fűzik választóihoz. De Jászberény közönsége közt és közöttem mindebből semmi sincs meg. Egy talpalatnyi földem sincs nekem, sem bármely rokonomnak, vagy már korábban ismert barátomnak, sem a Jászságban, sem annak szomszédságában: egy árva lelket sem ismertem a városban, amikor az 1878. évi választások alkalmával, pusztán a politikai rokonérzés alapján, az ottani ellenzék nekem ajánlotta fel a jelöltséget. En azt akkor nem fogadhattam el, ...1881-ben elfogadtam a jászberényi jelöltséget, és ezzel egész politikai pályámnak megbecsülhetetlen szilárd alapot szereztem egy példátlanul tisztességes, nagyon értelmes, feltétlenül megbízható, tántoríthatatlanul hű választóközönségben.*

Az a nemzedék, amellyel eredetileg összeköttetésbe léptem, többnyire már kihalt: sírban nyugosznak sokan a vezetők közül, akiket barátaimnak nevezhettem. De a kapocs meg nem lazult, az új nemzedék örökségképpen átvette és az elődökéhez méltó hűséggel őrizte meg. Tette ezt tiszta meggyőződésből, helyi érdekeinek ellenére. Az évenként tartott beszámoló és az ezekhez fűzött bizalmas politikai beszélgetések alkoták egész fegyverzetemet. A legideálisabb viszony volt ez, amely választó és választott között gondolható, mert ők azzal az őszinte hittel követek, hogy ezáltal hazájuknak szolgálatot tesznek.

Jól esik a választási korrupció azon özönében, mely az ország nagy részét elárasztotta, a politikai erkölcsök tisztaságának ezt a szívetét észlelni; ha nem is rólam, ha valamely politikai ellenfelemről volna szó, akkor is tisztelettel hajolnék meg ennek a választóközönségnek erényei előtt. Így csak a legmélységesebb hálával gondolhatok rá, és családi kincs gyanánt őrzöm azt a zászlót, amelyet 25 éves jászberényi képviselőségem ünnepén nekem emlékül adtak. Míg a legtöbb politikus, aki állandóan képviselő akar lenni, a választási költségeket privát költségvetésébe mint jelentékeny tételt kénytelen beállítani (hacsak a pártkassza nem segít rajta), nekem az egész 40 esztendő alatt, melyen át Jászberényt képviseltem, csak kétszer kellett felülnőnen csekély összeggel a legális költségekhez járulnom. Rendesen egy árva garast sem költöttem, zászlót, jelvényt sem fizettem; szóval a szó legszorosabb értelmében ingyen-mandátumot élveztem. A cigánynak adott borávalal és a vasúti menetjegy volt egész választási költségem. Pedig két kétségbeesett rohamot kellett kiállanom: egyszer a kormánypártét (1896), amikor óriási pénzüsszeggel és a helyi érdekek dédelgetésének kilátásával léptettek fel ellenem egy minisztert; később (1910) egy helyi frakciót, mely kezébe tudta keríteni a választás vezetését és furfanggal remélt győzni.

Mindezekkel szemben tiszta eszközökkel tartottam meg a pozíciót vagyis inkább tartotta azt meg választóimnak erkölcsse, míg végre mindenki elállott annak megostromlásától.

Ha van politikai életemben, ami az utókor megemlékezésére méltó, ha van, ami elismerésben fog részesülni: Jászberényi választóimnak a legtisztább forrásból eredő

jellemes kitartását a dicséret orozslánrésze illeti meg: mert töretlen hűségük a saját politikai sorsom iránti gondtól mentesített, és ezzel hatalmasan előmozdította akciószabadságomat. Ha pedig gáncs illet meg, ebből nem eshetik rájuk semmi. Oket minden körülmények között megilleti az a dicsőség, hogy a politikai erkölcsök hanyatlásának egy szomorú korszakában a meggyőződés önzetlen követésének, a jellemnek, az erkölcsi tisztaságnak ragyogó példáját adták. Volt idő, midőn városuk büszkeségének mondták, hogy én vagyok a képviselőjük. Nem tudom, fennállhat-e ma is ez az érzés, vagy meddig fog fennállni, de nekem mindenestre büszkeségem és egyik legszebb emlékem, hogy egy emberöltőn át ilyen közönséget képviseltem, és akik e visszaemlékezéseket olvassák, ítéljenek rólam bármikéni, de adózzanak tisztelettel annak a választóközönségnek, amelynél az alkotmányos élet, a politikai szabadság szép fikciói élő valósággá váltak.¹⁰

Gr. APPONYI ALBERT.

Apponyi itt is - mint mindig - rendkívül választékosan és a nagy klasszikusokra emlékeztető »captatio benevolentiae« megnyerő eszközeivel köti le az olvasó figyelmét. Ez nemcsak az elhivatottak és a kiválasztottak rátermettségéből és tehetségéből adódott, hanem abból a nagyon is hétköznapi valóságból következett, hogy figyelme ezúttal csak a választójjal rendelkező városi közönségre irányult, s nem tért ki a lakosság döntő többségét alkotó tízezrek, a munkások, a szegényparasztok, az éves szolgák és a napszámosok tömegeire, akik a választójog hiányában a 48-as körökben, az olvasó- és népkörökben vagy a redemptus közbirtokossági földkövetelők köreiből szervezkedtek és időnként az országgyűlési választások idején is felléptek. Pedig e szabatosan megkülönböztetett »választóközönség«-nek nem kevés gondot okoztak ezek a tömegek.

1884 májusában, »midőn gr. Apponyi Albert beszámoló beszédét tartani akarta, az e célból a piacon felállított szószéket csócselék vette körül, akik közül néhányan úgy a képviselőre, mind pedig annak környezetére követ dobáltak. A helyszínen felállított szakasz honvéd huszárság a rendellenkedő tömeget szétoszlatta« - hangzik Beniczky Ferenc Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánjának jelentése a belügyminiszterhez a jászberényi képviselőválasztásról.¹¹ Apponyi ugyan soha, de más »honatyák« több alkalommal csócseléknek nevezték azokat az állampolgárokat, akiknek a törvény nem adott választójogot.

Amíg a jászberényi választókerület 1892-ben egyhangú szavazattal küldte Apponyit a parlamentbe, az 1896. évi választások során népszerűsége megosztottnak látszott. Ugyanis br. Bánffy Dezső miniszterelnök kormányának igazságügyminiszterét, Erdélyi Sándort »hihetetlen mértékű választási korrupció« közepette léptette fel Apponyi ellen. Ennek következtében a város Apponyi-párti polgármestere is lemondott tisztségéről, s bár Koncek István polgármestert a helyi kormánypárti újság silány, alpári módon (Hild Victor!), folyamatosan támadta, ez a választás is Apponyi javára dőlt el. A korrupciónak még a látszatát is kerülte, csupán az akkor államcsinált Jászberényi Főgimnázium és a most megnyílt Állami Földműves Iskola szegénysorsú, de jeles előmenetelű tanulóinak jutalmazására adott 500 Ft-ot, »az

10 U. o. 175-77.

11 Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Állami Lt., közgy. iratok. Protocollum, 1884. május 25.

ezredéves ünnepség emlékére«. Ez a csekély összeg akkor egyenértékű volt egy városi tanító évi fizetésével. Volt olyan tanító, aki csak 200 Ft-ot kapott évente. Maga Apponyi is tisztában volt ezzel.¹²

A másik fentebb említett, nevezetes választás 1910 júniusában zajlott le, amikor a megalakulóban lévő helyi Szociáldemokrata Párt vezetői - köztük három főgimnáziumi tanár: Hajtai Ferenc, Karádi Győző és Varjas Sándor - ellenjelöltként jellemző módon egy Mezőtúron honos és ott szervezkedő kiscgazdát, Gyalog Jánost hívták meg és léptették fel az országgyűlési választáson. Ez a »helyi frakció« - bár a földkérdés demokratikus rendezését, az általános, titkos választói jog bevezetését és a nemzeti függetlenség jelszavait hangoztatta - teljesen híjával volt az agrárgazdaságtan, az országos földbirtokpolitika, a szociálpolitika, sőt a szociálpedagógia ismereteinek is, csupán a helyi »kenyérmizei« csatározásokban és a helyi »hatalmi« harcokban vitézkedett. Így Apponyival szemben a választói joggal rendelkezők körében a győzelemre semmi esélye sem lehetett. Már csak azért sem, mert a vele rokonszenvezők zöme csak a választásra nem jogosultak körére támaszkodhatott.¹³

Mindebből természetesen következik, hogy Apponyinak igaza volt, amikor az akkori érvényes törvények szerint »az alkotmányos élet, a politikai szabadság szép fikció«-ként, tehát valójában nem létező, csupán elképzelt fogalomként szerepel gondolatmenetében. De abban nem volt igaza, hogy az alkotmányos élet és a politikai szabadság szép fikciói »élő válósággá váltak« a jászberényi választóközönség körében, nem számítva ide a város lakosságának döntő többségét. S mai szemmel hozzátehetjük, hogy még e választóközönség számára is kevésnek bizonyult a társadalmi valóságnak ez a keskeny szelvénye.

Magának Apponyinak is szembe kellett néznie ezzel a dilemmával, a polgári törvények hiányosságaiból adódó kényszerhelyzettel, az ebből következő ellentmondásokkal. Viszont azzal is tisztában volt, hogy az adott helyzetben csak parlamenti úton lehet változtatni. Kezdetől fogva ez a felismerés határozta meg politikai működését.

Apponyi az Eötvös-féle kultúrpolitika útján

Apponyi még pesti egyetemi éveit idején (1866-68), majd a későbbi évek folyamán is, egészen 1871-ig gyakran volt vendég báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter svábhgyi villájában, ahol e nagy politikus három csinos leánya kedvelt társaságot, állandó jókedvet és művelt légkörű társalgást jelentett számára, édesanyjuk, »Rosty Agnes, kiváló zenész, finom, előkelő, jóságos lelkének légkörét árasztotta arra a miliőre, amelyben Eötvös József nagy szelleme tündökölt. Nem csoda, hogy ez a családi kör nagy vonzóerőt gyakorolt reám« - írja az Emlékirataim c. művében.¹⁴ Sok alkalom adódott arra, hogy ezen európai műveltségű, kiváló miniszterrel komoly beszélgetéseket folytasson. Különösen a szociális kérdéseket illető eszmecserékre emlékezett vissza szívesen. Apponyinak idős korában, rendkívül gazdag kulturpolitikai küzdelme után és sokoldalú európai tapasztalata birtokában is az volt a szilárd meggyőződése, hogy Eötvös kimondottan liberális érzelmű politikus volt, de mentes volt a liberalizmusnak egyházi, valamint nevelési téren mutatkozó eltévedeléseitől, nem zárkózott el a közgazdasági kérdések megvitatása elől sem. Szerinte az Eötvös-féle liberalizmus nem ismert

12 Jászság, 1896. szeptember 26., továbbá a következő hetiek.

13 V. ö. Tóth János: Az Ószirózsás Forradalom és a Tanácsköztársaság a Jászságban (Jászberény, 1969.) 20. Ezek a tanárok sokáig nem is maradtak a tanári pályán, pártmozgalmi tevékenységbe merültek.

14 L. a 9. sz. jegyzet anyagát, valamint az "Élmények és emlékek" c. művének 42-3.

egyházellenes tendenciákat, míg sok más országban és főleg a sajtó tetemes részében a vallás, különösen pedig a katolikus hit elleni harc valóságos lényegét képezte a liberalizmusnak. »Magamon tapasztaltam - írja - ezt, mert ezekben a körökben, dacára annak, hogy az összes szabadságjogokért sikraszálltam, sohasem tekintettek liberális gondolkodású embernek és pedig azért, mert misére jártam. Viszont a kommunizmust követő reakció korszakában nem tekintettek jó kereszténynek azért, mert vonakodtam részt venni az antiszemita hajtóvadászatban.«¹⁵ Természetesen "ezek a körök" Eötvös idejében még nem léteztek, de napirenden volt a nyugat-európaiakhoz hasonló polgári nemzeti állam kibontakozása és ebben az állam és az egyház közötti viszony rendezése a lelkiismereti szabadság és az állampolgári egyenjogúság alapján. Eötvös - Apponyi szavaival élve - monumentális népiskolai törvényét is ennek megfelelően dolgozta ki: fővonásaiban ez még ma is érvényben van, és senki sem gondol komolyan annak megváltoztatására. Ez a tan- és tanulás-szabadság elvén felépített iskolatörvény, amely az állami, a községi és az egyházi iskolákat megfelelő állami ellenőrzés mellett egyforma színvonalra helyezi, megkímélte Magyarországot egy kulturháború nehéz megpróbáltatásaitól s egyszerűen lehetővé tette alapelveinek a tanítás összes fokaira való kiterjesztését; valamennyi kulturális erő együttműködését az általános műveltség érdekében.¹⁶

Apponyi az Eötvös család körében ismerkedett meg a világhírű zongoraművész és zeneszerző Liszt Ferencel. Itt vetődött fel a gondolat, hogy Budapesten zeneművészeti főiskolát létesítsenek és ennek vezetésére Lisztet kérik fel. Eötvös, mint közoktatásügyi miniszter, elő is terjesztette ezt a javaslatot a képviselőházban, amely azonban takarékosági okokra hivatkozva az erre javasolt összeget törölte az állami költségvetésből. Ugyanez a veszély fenyegette az 1873. évi költségvetést is. S ekkor lépett fel nyilvános szónoklattal Apponyi, aki 1872-ben, 26 évesen jutott be a parlamentbe, a hajdani koronabirtok Szentendre választókerületének képviselőjében Deák-párti programmal. Deák Ferenc a nemzet és a parlament akkori vezető-egyénisége kitüntető érdeklődéssel kísérte a fiatal szónok meggyőző érvelését a Liszt Ferenc Zeneakadémia megalapítását, illetve költségvetési keretbe való felvételét, biztosítását illetően. Fellépése teljes sikerrel járt, a parlament nagy többséggel elfogadta a javaslatot. S ez akkor óriási eredménynek számított.¹⁷

Rátérve Apponyinak a jászberényi választókerülethez fűződő tevékenységére, itt is az Eötvös-Deák-féle kultúrpolitika elvei alapján lépett fel. 1881. június 29-én választották meg itt országgyűlési képviselőnek. A jászberényi katolikus Főgimnázium államosítását az iskolafenntartó város és több jászági község részéről több évtizedes előkészítő munka előzte meg. Az 1877-ben megalakult Iskolaszékhez hasonlóan 1879-ben létrehoztak egy nagylétszámú Tanbizottságot, amelybe a város 16, a közbirtokosság 83, összesen 90 közgyűlési és 9 bizottsági tagot választott. Ennek elnöke a korábbi főtemplomi plébános, Lippay Lajos főgimnáziumi igazgató volt. A Tanegylet kérvénye alapján a Főgimnázium a Közoktatásügyi Minisztériumtól 1880-ban 2400, 1883-tól pedig évente 8600 Ft államsegélyt kapott, s ezzel meg is kezdődött az államosítás időszaka.

Még több mint tíz éven át tartott az egyezkedés a Tanbizottság és a különböző minisztériumok között az államsegély felemelése érdekében, míg 1893. május 29-én

15 U. o. 44.

16 U. o.

17 U. o. 63. Az Országos Magyar Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola az 1875/76. tanévben kezdte meg működését még csak zongora- és zeneszerzés szakon. A tanári kar tagjai az első tablóképen: Liszt Ferenc elnök, Erkel Ferenc igazgató, Volkmann Róbert, id. Ábrányi Kornél és Nikolits Sándor tanárok voltak. (Tóth Endréné főszerk.: Budapesti Enciklopédia. Bp. 1981. 489.)

a város köszönettel vette tudomásul gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratát, miszerint a minisztérium csak abban az esetben veszi egészen állami kezelésbe a Főgimnáziumot, ha a város által »az épület jó karban tartatik és a fenntartás költségeihez a felvételi és tandíjjövedelmen felül, de az alapítványok készpénz-jövedelmének betudásával évi 12 ezer Ft biztosítatik.«¹⁸ Ezek az egyezkedések mindvégig Apponyi közreműködésével zajlottak. Ezért a város 1893. december 9-i képviselőtestületi közgyűlésén Apponyit, »mint a magyar haza egyik legnagyobb alakját, mint a magyar nemzeti állam megteremtésére hivatva lévő gyakorlati eszmék legnagyobb harcosát, fáklyavivőjét« a város díszpolgárává választották. Apponyi táviratilag köszönte meg e ragaszkodás és bizalom kifejezését; »Ragaszkodásuk ezen újabb kitüntető jeléért fogadják új polgártársuknak forró háláját!«¹⁹

A Főgimnázium teljes államosítása még így is csak br. Eötvös Lóránd vallás- és közoktatásügyi miniszter 51 319/1894. sz. rendeletével 1894 novemberében valósult meg 1896. január 1-i hatállyal, s ezt a város képviselőtestülete örömmel vette tudomásul.²⁰

Apponyinak ugyancsak része volt a jászberényi állami Földművesiskola létrehozásában. A város képviselőtestülete 1889-ben 100 hold területet ajánlott fel a tervezett iskola céljaira, majd 1891-ben már 160 hold föld és 50 hold szőlőtelep megvásárlására 50 ezer Ft-ot irányzott elő, az építkezésre pedig az állami költségvetés 5 ezer Ft-ot juttatott. Azonban már maga a kisajátítási összeg több mint 64 ezer Ft-ra rúgott. A földművelésügyi minisztérium pótolta a hiányzó összeget. "Az ingatlanok birtokba vétele a bérbeadás miatt csak 1895. október 1-én történt meg. 1896. június 18-án a város Apponyit kérte fel a földművelésügyi miniszterrel kötött szerződés véglegesítésére. Miután ez megtörtént, 1896-ban az Állami Földművesiskola felépült »és megkezdte áldásos működését.«²¹ A város kötelezte magát arra is, hogy viselni fogja évről-évre 10 szegénysorsú tanuló ellátási és tanítási költségeit.

Az eötvösi gondolat jutott kifejezésre Apponyi tevékenységében, amikor a város, a helyi önkormányzat és a miniszteriális hatóságok összefogására törekedett a népoktatásügy fejlesztése terén is. Szélesebb tevékenységi körben gondolkodva hangsúlyozta: be kell kapcsolódnunk »az európai magasabb eszme- és kulturáramlatokba méltó módon... A nemzetek egymás közötti versenyében a viszonylagos haladás a döntő motívum, s ez olyan igazság, amelynek tanulságait át kell ültetni politikánkba, törvényhozásunkba és egész kormányzatunkba« - hangsúlyozta 1893. április 29-én a parlamentben tartott beszéde során.²² Hogy a jászberényi Főgimnázium államosítása és az Állami Földművesiskola létrehozása évtizedeken át elhúzódott, látnunk kell a helyi önkormányzati erők és a törvényhozási, kormányzati körök együttműködésének korlátait, sőt ellentmondásait is. Nem is szólva a pártpolitikai érdekek ütközéseiről, amelyeknek látható mozzanatai akkor sem tűntek el, amikor Apponyit kinevezték vallás- és közoktatásügyi miniszterré.²³

18 Blénessy János: Jászberény iskolázásának és közművelődésének története. (Jászberény, 1967.) 59.

19 Blénessy János: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben (Jászberény, 1940.) 75-76.

20 U. o. 88. "Az előnyös feltételek kieszközléséért gróf Apponyi Albertnek hálás köszönetet mond.

21 U. o. 84. Ez nem azonos a Gazdasági Ismétlő Iskolával, amely 1906-ban jött létre az 1868:XXXVIII. tc. alapján szintén Apponyi rendeletével.

22 V. ö. Neményi Imre: Gróf Apponyi Albert mint kulturpolitikus (Bp., 1933.) 7.

23 Gróf Apponyi Albert: Nyílt levél Jászberény városa választóíhoz. Bp., 1910. 3. (Wodianer F. és Fiai Könyvnyomdája, Budapest.)

Apponyi a koalíciós kormányzat kultuszminisztere

Ismeretes, hogy az uralkodó a függetlenségi párti Apponyit mintegy renegátnak tekintette, mint »szükséges rosszat« eppen csak megtűrte, hogy 1906 áprilisában átvegye a kultuszminiszteri tárcát. A koalíció három éves kormányzatát jogosan bírálták, mert »paktumot kötött a koronával«, mert elhalasztotta az ígért választójogi reformot, mert hozzájárult Bosznia és Hercegovina annexiójához s mert elrendelte »a rendkívül ügyetlen« népiskolai törvény (1907:XXVII. tc.) bevezetését. Ezzel szemben adott körülmények között, amikor a pártközi frázisos csatározások forgácsolták szét az alkotó-erőket, talán érthető, hogy maga Apponyi is sajátos apológiával tekintett vissza a koalíciós kormányzat eredményeire s természetesen oktatásügyi reformjaira, amelyek a számok tükrében valóban meggyőzőek lehetnek s nem tekinthetőek »népelleneseknek«. ²⁴ A jászberényi választókhöz 1910-ben írt levelében kiemelte, hogy a kormányzat »igenis igénybe vette, sőt erősen megfeszítette a nemzet pénzügyi erejét: de produktív kulturális és szociális célokra; az improduktív kiadások növekedését pedig a minimumra tudta visszazsorzítani. 1906 és 1909 között a népnevelési kiadások 24 és fél millió koronáról 39 millióra, tehát 14 és fél millióval, vagyis 59 %-kal emelkedtek. ²⁵ Ebben az összegben a tantói fizetésrendezés költségein kívül több mint 2000 új tanterem megnyitása szerepel; ezek beosztásánál arra voltam tekintettel, hogy elsősorban az alföldi nagy városok népnevelési ügyét rendezzem és azután sorba vettem azokat a megyéket, amelyekben a nemzeti kultúra megvédése a legsürgősebb és iskolai akció útján a legbiztosabban eszközölhető«. ²⁶

Apponyi abból a kézenfekvő felmérésből indult ki, hogy az ország 6 éven felüli állampolgárainak kb. 38 %-a analfabéta vagy fél-analfabéta. Ez az arányszám pl. Franciaországban 8 %-ot, Olaszországban 28 %-ot, Romániában 40-50 %-ot, az európai Oroszországban pedig 62 %-ot mutatott. S ha figyelembe vesszük, hogy a magyar állampolgároknak kb. fele nem magyar anyanyelvű volt, s az analfabetizmus a nemzetiségi országrészekben az átlagnál szélesebb körű volt, akkor elfogadhatónak tűnik Apponyi iskolapolitikájának fő tendenciája: »ne legyen az országnak egyetlen olyan zuga sem, ahová a kultúra fénye be nem hatol... hogy a kulturától távol eső, a hegymögötti legkisebb falunak vagy tanyának iskolájába is oda világítson a tudomány szöveimékének egy-egy fényugara«. ²⁷ S valóban, amikor Apponyi 1906-ban a minisztertanácsban és a parlamentben előterjesztette a kultusz tárca költségvetését, »mindenki tudta és érezte, hogy végre egyetemleges gondolkodású, magasan számváló, az iskolaiügy egészét átfogó miniszter halaszthatatlan reformjainak megvalósításáról van szó«, s így is szavazott. ²⁸ Oktatásügyi törvényeivel kapcsolatban vallotta, hogy »a nemzet szellemi és erkölcsi erejének egyik fő tényezője, a nemzeti egységnek egyik

24 Magyarország története 1890-1918. (Bp., 1978.) 623-640., továbbá Dolmányos István: A Lex Apponyi. Századok, 1968. 3-4., s Póloskei Ferenc: A függetlenségi párt kettészakadása és a koalíció felbomlása (1909). Századok, 1961. 4-5.sz., 614-44.

25 L. a 23. sz. jegyzetet, 9. "A népiskolai alapról szóló törvényjavaslatom törvényerőre emelkedése után, mely azt célozta, hogy a népiskolai póttadó alól kibúvó nagyobb vagyonok ennek az adózásnak körébe bevonassanak".

26 U. o. A "nemzeti kultúra megvédése" a nemzetiségi övezetekben a legsürgősebb és természetesen "az előre nyomuló osztrák összbiriodalmi törekvések", a "Grossösterreich bajnokai" elleni védekezésről tett említést.

27 L. a 22. sz. jegyzet anyagát! Ez lényegében azonos Eötvös József 1868:XXXVIII. tc.-ével, amely mint alaptörvény kimondta az általános tankötelezettséget a 6-12 éves gyermekek számára.

28 U. o. "Szerető gondossága kiterjedt a kisedővő intézetektől kezdve az egyetemig - és az iskolai ünnepnapoktól számítva a hivatalos tanítógyesületeken át az Országos Közoktatásügyi Tanácsig minden intézményre, amelyeknek összessége a magyar nemzeti kultúrájának kitevőt adja" - írja többek között Neményi Imre.

leg hathatóbb előmozdítója a célszerűen és **nemzeti szellemben** vezetett közoktatás. Az államnak e téren nagy feladatai vannak». ²⁹ Különösen kiemelte az **önkormányzatok** szerepét mind az állami, mind a felekezeti, egyházi, valamint a magánjellegű iskolafenntartók esetében.

»A magyar nemzeti egység alatt - írja - nem a nyelv szerinti erőszakos magyarosítást értjük, hanem a nemzet politikai egységét, mely sem jogokban, sem kötelességekben nem ismer különbségeket a különböző nyelvű honpolgárok közt; és nemzetiségeket, mint közjogi csoportokat, el nem fogadhat. A magyar nyelv ismeretének terjesztését azonban szükségesnek tartjuk, hogy a nem magyar ajkú intelligencia az állami szolgálatból részét kivehesse, és ezáltal is minél szorosabban csatoltassék az államhoz». ³⁰ Apponyi az intelligencia fogalmán a művelt értelmiséget értette, s ennek 80 %-a magyar anyanyelvű, 20 %-a pedig nemzetiségi etnikumhoz tartozik. Ez a leegyszerűsítő értelmiség-szemlélet természetesen bírálható, de a századforduló évtizedében kibontakozó »második nagy reformtervek« időszakában kormányzati körökben egyhuzamban azt vallották, hogy az igazgatási, az ipari, az agrár- és a műszaki szükségség mellett döntő szerepe van az oktatás- és a nevelésügy területein dolgozó intelligenciának.

Ez a »felülről lefelé« vezényelt művelődési reformpolitika adott körülmények között elkerülhetetlen és szükségszerű volt. Apponyi a már idézett levelében kiemelte, hogy a »néptanítói fizetésrendezéssel kapcsolatosan, amely nem vitte a teljes kielégítőség a tanítóság minden jogos igényét, de kiragadta őket a nyomorból és anyagi ellátás dolgában más kultúr államok tanítóságával egy színvonalra emelte«. ³¹ Az állami és a nem-állami népiskolák jogviszonyait szabályozó 1907/XXVI. és XXVII. törvények, valamint a népoktatás ingyenességéről szóló 1908/XLVI. tc. valójában az 1848/XX., Eötvös-féle, évtizedeken át elhalasztott törvény végrehajtását jelentették. Ami az 1907/XXVII. tc-et, a »Lex Apponyi« néven ismert iskolatörvényt illeti: Pethő Sándor neves publicista 1926-ban kiemelte, hogy ezek a törvények »korántsem voltak olyan veszedelmesek az idegen népfajokra, mint ahogy azokat a radikális és a nemzetiségi propaganda feltüntetni igyekszik. Különösen román részről világszerte nagy agitációt fejtettek ki Apponyi iskolatörvényei ellen, maga a hazai románság azonban alig egy-esztendő után leszerelt és állami szubvenció érdekében vállalta azokat az iskolatörvényeket«. ³² A "Lex Apponyi" valóban nem vezetett a román iskolák felszámolására, de a "nemzetállam" szempontjait igyekezett érvényesíteni. A Magyar Tanítóképző című folyóirat érdekes részletet idéz Apponyi 1908. május 20-án elhangzott parlamenti beszédéből, miszerint az 1907:XXVII. tc. alapján »készült egy magyar történeti vázlat, amelyet egy igen ismert, jeles trónk, Benedek Elek, volt képviselőtársunk készített a népiskolák felsőbb osztályai számára. Ez a mű valamennyi nemzetiségi nyelvre lefordítatik és az államsegélyes

29 Dr. Gróf Apponyi Albert: Emlékirataim (Bp., 1926.) 220. Közoktatásügyi törvényeinek vezérlő gondolata: "száműzve az ellentét szellemét az állami és a nem-állami iskolák versenyéből, ezt a két típust egymáshoz közelebb akarják hozni, biztosítván az önkormányzat szerepét az állami iskolák vezetésében és az állami szempontok föltétlen érvényesülését a községi és felekezeti népiskolákban.

30 U. o. 219-220. Persze, a "társadalmi összeforrás" szempontjából nehezen képzelhető el "politikai egység", amikor a nemzetiségi értelmiségek identitás-tudatának elemei között nemcsak nyelvi, hanem felekezeti, vallási, műveltségi, vagyoni és szociális különbségek is lehetnek, s ezeket egynevezőre hozni csupán illúzió.

31 Apponyi Albert: Levél Jászberény városa választóihoz. Bp. 1910. 8. Ugyanitt említi meg a gazdasági ismétlő iskolákról szóló törvényjavaslatát is, amely az előkészítés stádiumában maradt.

32 Pethő Sándor: Gróf Apponyi Albert (Bp., 1926.) 31. Kiemeli értelmi és erkölcsi erejét, valamint "pártok felett lebegő tekintélyét".

*iskolákban kötelezővé fog téteti. Készül egy olvasókönyv is, szintén abból a szempontból, hogy nem-magyar- és magyar nyelvű olvasmányok vegyes nyelven adassanak elő, és hogy hazafias tartalommal legyen teltve az, amit az olvasás gyakorlására a tanulójfűség kezébe adunk».*³³

Iskolaépítés vármegyénkben

Rátérve most már e »reformkorszak« iskolaépítési eredményeire, látnunk kell, hogy miként alakult a kultuszárca költségvetése báró Eötvös József ideje óta. Amíg 1869-ben közel 2,5 millió korona volt a kultuszárca költségvetése, 1905-ben 60 millió korona, addig 1908-ban már 81 millió 360 ezer koronára emelkedett.³⁴ Említetük volt, hogy a nagy alföldi városok iskoláinak száma rohamosan nőtt Apponyi idejében, »Debrecen, Szabadka, Miskolc, Jászberény, Hódmezővásárhely és Szeged városokban tömegesen állítottak fel az iskolák«.³⁵ Kimutatható tehát, hogy elsősorban a nagy külterülettel és tanyavilággal rendelkező alföldi városok iskoláinak száma gyarapodott. Vegyük példaként Jászberény iskolafejlesztését! A századforduló utáni évtizedben növekedett a város lakosságának száma. Amíg 1900-ban 26791 fő, 1910-ben 29675 főnyi lakosságról szólnak az adatok. S ennek 28-30 %-a a tanyavilágban lakott.³⁶ A századfordulón a tanyavilágban 5 elemi népiskola állt a lakosság rendelkezésére (Jászboldogháza, Alsóboldogháza, Hajta, Négyzállás és Portelek), a város belterületén pedig 7 elemi népiskola, 1 érseki leánynevelő intézet óvodával, 1 ipariskola, 1 állami Földműves Iskola és az Állami Főgimnázium látta el az iskoláztatás igényeit.

Apponyi kultuszminiszter idejében úgyszólván új korszak nyílt meg a város iskolaépítésének történetében. Jelentékeny állami költségvetési hozzájárulással, 1906 és 1908 között 8 tanyaközpontban (Borsóhalma, Csíkos, Meggyespele, Peres, Rét, Szentimre, Tötevény és Újerdő) épített a város két-tantermes állami népiskolát, igazgatói lakással és belső gazdasággal (konyhakert, gyümölcsös, faiskola) együtt. Ezek típus-iskolák voltak. Ezek mintájára épültek később, az 1920-as években az újabban nagy publicitást nyert Klebelsberg Kunó-féle iskolák.³⁷ A város belterületén két 6-6 osztályos állami népiskola felépítését határozta el a városi képviselőtestület közgyűlése 1906 nyarán a kultuszminiszter rendelkezése alapján.³⁸ Ezzel a város belterületi népiskoláinak száma 7-ről 9-re emelkedett. Apponyi szorosan együttműködött Czettler Jenő³⁹ agrár-közgazdász, földművelésügyi minisztériumi osztálytanácsossal, akit 1906-ban választottak meg az Országos Széchenyi Szövetség vezetőjévé. Az ő javaslatára épült fel 1908-ban a jászberényi »Kossuth utca végén, a Magyar Királyi Ménteleppel szemben« egy önálló Gazdasági Ismétlő-Iskola. Mellette egy mintagazdaságot hozott létre, amely a gyakorlati oktatás céljait szolgálja. Az itt végző tanulóknak »kész kúsgazdáknak és gazdaszanyoknak kell lenniök« - amint Haraszthy József gazdasági szaktanító írta.⁴⁰

Nemcsak Jászberényben, hanem a Jászság szinte minden városában és községében felgyorsult az iskolaépítés üteme e néhány esztendő alatt.

33 Magyar Tanítóképző. 1908. évf., 324.

34 U. o. 316. Itt szerepelnek a személyi járandóságok, a nem-állami tanszemélyzet szubvenciói, építési és egyéb dologi kiadások.

35 U. o. 325. A továbbiakban ezek részleteire térünk ki, kiemelve a Jászságot és érintve Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét is.

36 Fodor Ferenc: A Jászság életrajza (Bp., 1942.) 458-59.

37 Glatz Ferenc: Három reform Magyarországon. Historia, 1990. 28-29.

38 Jászkürt, 1906. június 8.

39 Czettler Jenő (1879-1953) közgazdász, lásd évkönyvünkben Tóth Pál Péter írását!

40 Jászkürt, 1908. nov. 25-i és dec. 23-i számai.

Jászárokszálláson egy új, 6 osztályos állami népiskolát építettek, Jászapátiban több elemi népiskolai osztályt és egy polgári iskolát nyitottak meg, Jászfényszaruban, Jászsás- és Felsőszentgyörgyön, Jászdózsán, Jászszentandráson, Jászladányon, Jászkiséren, Jászkóhalmán szintén nyitottak új népiskolai osztályokat.⁴¹ Nem maradtak ki az iskolaépítési kampányból a vármegye nagykunági és a szolnoki nagybirtokos övezetek városai és községei sem. A türkevei születésű Tóth János kultuszminisztériumi államtitkár - akinek szervezőmunkáját Apponyi kitüntetően nagyra értékelte⁴² - javaslatára 1908-ban Túrkeve megyei város polgári fiú- és leányiskolát hozott létre természetesen a kultusztárca költségvetésével. Itt létesítettek gazdasági ismétlőiskolát és néhány tanyai iskolát is. Kunszentmártonban hat új állami népiskola létesült, a nagymúltú karcagi református Gimnázium 1906-ra már nyolcosztályos középiskolává fejlődött, de a város polgári iskolái és elemi népiskolái megmaradtak államsegélyes felekezeti fenntartás alatt. Kisújszálláson 1907-ben hoztak létre községi polgári leányiskolát, Mesterszálláson *»18634 korona költséggel 1908-ban iskolát és járdát építettek«*.⁴³ A Szolnok központú *»nagybirtokos övezetben«* is létesítettek vagy legalább terveztek új iskolát, így Szolnokon, Tiszaföldvárott, Cibakházán és Rákóczi falván, az 1910. évi alispáni jelentés szerint Csépan, Szajolban, Tiszaroffon, Tiszaszentimrén, Törökszentmiklóson emeltek még vagy kezdtek építeni új iskolákat.⁴⁴

Benkó Albert vármegyei alispán összefoglalóan jelenti: *»Vármegyénkben az 1909/10. tanévben 176 elemi népiskola volt, 600 tanteremmel, ebben ugyanannyi tanerő működött. Az előző tanévhez viszonyítva az iskolák száma 11-gyel, a tantermek száma 28-cal gyarapodott. Gazdasági ismétlő iskola volt a vármegyében a múlt tanévben 28, ezekben 46 tanerő működött, gyarapodás 1 iskola és 2 új szakoktatói állás. 9 polgári iskola volt, ezekben 40 tanerő működött. Gazdasági ismétlő iskola nem mindennél váltotta be a hozzájuk fűzött reményeket«*.⁴⁵

»Mint az itt elősorolt adatok - írja az alispán - eléggé igazolják, vármegyénk népoktatási ügye öröndetes fejlődésben van... népiskolai állapota lassanként mindinkább ki fogja elégíteni a jogos kívánalmakat«.⁴⁶ Noha a koalíció kormánya 1910. január 17-én lemondott, Apponyi is megvált a kultuszminiszteri tárcától, a vármegyei alispán évnegyedes jelentésében kiemelte, hogy *»új iskola létesült Kunszentmártonban, ahol a meglévő 15 községi iskolai osztály államosítása mellett 7 új állami iskola, illetve osztály létesítetett. Továbbá Jászberényben egy 4 osztályú új állami iskola, Rákóczi falván egy új párhuzamos osztály, Törökszentmiklóson 2 új osztály, Abádszalókon 1 új osztály létesült, Túrkevéen pedig felépült 3 új tanyai iskola, a tanítói állások száma 14-gyel gyarapodott«*.⁴⁷ Ez az évnegyedes jelentés az 1910. június, július és augusztus hónapokat foglalta magában. Beszámolt arról is, hogy a

41 Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánja jelentése, 1908. "Nagyfontosságú törvényt alkottak az ingyenes népoktatásról. Ezt méltán nevezhetjük korszakalkotó törvénynek népoktatásunk rendszerében."

42 Apponyi Albert: Levél Jászberény városa választóíhoz. Bp. 1908. 8. 10. "Nem tehetem, hogy e helyen ne emeljem ki azt a megbecsülhetetlen támogatást és segítséget, amelyet Tóth János államtitkár barátomnál találtam: ha van miniszteri munkámban olyan is, ami igényt tarthat arra, hogy sikeresnek elismeressék, úgy ebből az elismerésből nagy rész illeti meg Tóth Jánost, aki odaadó buzgalommal vett részt alkotásaim megérlelésében és végrehajtásában és a kormányzás napi munkájában".

43 Alispáni jelentés, 1908-ban, 12. oldal.

44 Alispáni jelentés 1910-ben, 8. oldal. Itt e jelentés sem törekedett teljességre, bár mindhárom övezetből megemlíttette a fontosabb városi és községi iskolákat, de vegyesen.

45 Benkó Albert alispáni jelentése 1910-ben. 7. oldal.

46 U. o. 8.

47 U. o. Teljességre természetesen itt sem lehet számítani.

jászberényi állami Földműves Iskola 2 tanulót (*Romhányi Ferenc mesterszállási és Acs István tiszaföldvári lakost*) ingyenes alapítványi helyekre vette fel. A karcagi állami Földműves Iskolába Fábíán Bálint kenderesi, Fekete Gyula tiszaderzsi és Tarpai Sándor tiszaföldvári lakost ingyenes alapítványi helyre felvette. Továbbá a vármegye által Deák Ferenc emlékére létesített alapítvány egész évi 400 korona kamatát a Jászberényi Főgimnáziumban jeles érettségi vizsgát tett Gugi Béla jászberényi lakosnak adományozták.⁴⁸ A nem-állami népiskolák építését az állam az Országos Népiskolai Építési Alapból, a nem-állami polgári iskolák építését a Polgári Iskolai Építési Alapból segítette. A nem-állami népiskolák tanítóinak fizetésekiegészítő államsegélyezésére vonatkozóan a VKM. 1907:XXVII.tc. intézkedett, s ez mintegy szerves folytatása volt az 1904.évi Berzeviczy Albert kultuszminiszter nevével fémjelzett iskolatörvény vonatkozó részének. A nem-állami középiskolák fizetésekiegészítő szabályzatát Apponyi 1906:95333. tc. tartalmazta, s ez hosszú időn át érvényben is maradt, némi módosítása Apponyi 1917:192000.tc-ével következett be.⁴⁹

Olyan körülmények között, amikor pl. Bihar vármegyében voltak tanítók, akik írni és olvasni sem tudtak, voltak olyan járások, ahová kiszolgált altiszteket neveztek ki tanítóknak, Vaskóh, Rézbánya és Belényes környékén az első tanfelügyelői látogatás során 50 községben nem akadt egy ember sem, aki tudta volna, hogy milyen országhoz tartozik, és hogy hívják a királyt,⁵⁰ Apponyi figyelmét nem kerülhette el a tanítóképzés ügye. A századfordulón Magyarország területén 48 tanítóképző működött, ebből állami 18, római katolikus 11, görög katolikus 5, görögkeleti 4, református 3, evangélikus 6 és izraelita 1, külön szólnak a kimutatások a tanítónőképzők számáról. Ezek szerint 6 állami, 7 római katolikus, 1 görögkeleti és 1 református, összesen tehát 15 tanítónőképző látta el a képzés feladatait.⁵¹ Persze, az ország 16 838 255 főnyi lakosságához képest ez a 63 képző igen kevés volt. Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében pl. egy sem volt. Az 1913/14. tanévre - elsősorban Apponyi iskolapolitikája nyomán - már 84 képzőintézet működött, ebből 49 tanító- és 35 tanítónőképző volt, tehát a nőképzők száma 15-ről 35-re emelkedett. Ugyanakkor az ország lakossága majdnem 2 millióval gyarapodott, 18 264 553 főnyire nőtt. Amíg az állami tanítónőképzők száma 6-ról 8-ra, a katolikusoké 7-ről 20-ra, a reformátusoké 1-ről 4-re, a görög katolikus és -keletieké 1-ről 3-ra emelkedett.⁵² A bihari havasok tanítóhiányának példája és az érintett statisztikai adatok egyértelműen igazolják, hogy Apponyi közoktatásügyi politikájában igen előkelő helyet foglalt el az 1906:11890. tc., amely a tanítóképzőintézeti tanárképzés szabályozását foglalja magában. Alap gondolata az volt, hogy a tanítóképzőintézeti tanárjelölt 11 éven át végezzen ilyen jellegű közép- és felsőfokú tanulmányokat. Tehát végezze el az 5 éves tanítóképzőt, majd 8 féléven át a választott szakokon pedagógiai főiskolai s vele párhuzamosan egyetemi tanulmányokat folytasson s végül 4 féléven át végezze el a tanítóképzőintézeti tanárok kollégiumát. (*Ezt nevezték később Apponyi Kollégiumnak!*) Ez a 11 éves pedagógiai képzés teszi lehetővé, hogy elhivatott tanítóképzős tanárok lépjenek át a tanítóképzők tantermeinek küszöbét.

Ezen rendelet szerint kivételesen engedély adható arra is, hogy az erre pályázók középiskolai (*gimnáziumi, mezőgazdasági, kereskedelmi, képzőművészeti, hit-tudományi*) tanári oklevél birtokában is elvégezheték a tanítóképzős tanári kol-

48 U. o. Az alapítványi helyekre való felvételt és a tanulók jutalmazását a tantestület, illetve az iskolaszék döntötte el. V. ö. még Pethő László: A tanítók és a társadalom (Bp., 1991.) 92-108.

49 Magyar Pedagógiai Lexikon (Bp., 1933.) I. 63.

50 Magyarország 1935. január 13., 4.

51 Pethő László: A tanítók és a társadalom (Bp., 1991.) 81.

52 Pethő László i. m. 82.

légiumot, de előbb néhány elméleti és gyakorlati tárgyból különbözeti vizsgát kellett tenniük (*pedagógia, neveléstörténet, tanítási gyakorlat stb.*). Tehát az egyetemi diploma vagy a képzőművészeti, zeneművészeti, a hittudományi főiskolai oklevél megszerzése után az Apponyi Kollégium mintegy posztgraduális továbbképzést jelentett.⁵³ Ezt az alapvető rendeletet némileg módosította a VKM 1906:76629. tc., amely lehetővé tette, hogy a tanítóképzős tanárjelöltek bentlakásos kollégiumi elhelyezést nyerjenek. Előírta a rendelet azt is, hogy minden tanító- és tanítónőképző intézetben kötelezően tanítani kell valamelyik hazai nemzetiségi nyelvet (*német, szlovák, horvát, román*), hogy a nemzetiséglakta területeken létesített népiskolákban a nemzetiségi tanulókat saját anyanyelvükön is taníthassák a tanítók. Következésképpen a tanítóképzős tanároknak is fel kell készülniök 1-2 idegen nyelvből. Rendszerint azt az idegen nyelvet választották, amelyiket már középiskolás korukban is tanulták. A humaniorák tanárjelöltjei számára kötelező volt a latin nyelv ismerete is, hogy a klasszikus és a középkor művelődéstörténeti anyagában nyelvi szinten is eligazodjanak.⁵⁴

Itt lehet megjegyezni azonban azt is, hogy e magától értetődő és a mai ember számára is mélyen humánus rendelkezés végrehajtása során - különböző okokból, főként identitástudati különbségekből - sok nehézség adódott, sőt torzulás is. Ez azonban természetesen következménye volt annak, hogy az 1906:XXVI. tc. alapján mind az egyházmegyei tanfelügyelők, mind a közigazgatási főhatóságok közé sorozott állami tanfelügyelők száma kétszeresére emelkedett, s erélyesen igyekeztek megszüntetni a népoktatásban található torzulásokat, amelyek nemzetiségi ellentétekhez vezettek. Ezzel kapcsolatban azonban Apponyi fölöttébb optimista volt, amikor ezt írta a jászberényi választóközönséghez: *»A legexponáltabb nemzetiségi tanítóság soraiban is mindinkább terjedt a megnyugvás szelleme és a közreműködésre való készség: azok az egyházi hatóságok is, amelyek ellentétes állásponton voltak, mindinkább hozzásimulnak a dolgok új rendjéhez.«*⁵⁵

Apponyi oktatásügyi alkotásainak itt jelzett időszakát valóban korszakalkotónak nevezhetjük népoktatásunk rendszerének történetében. S még nem is szóltunk azokról az alkotásairól, amelyek az iskolán kívüli népoktatás, az ú. n. szabadoktatás, a Széchenyi Szövetség népművelő tevékenysége, a munkásbiztosítás, az egészségvédelem, az esztétikai nevelés, a természetvédelem (*Madarak és Fák Napja*) stb. körébe tartoznak. Mindez külön tanulmány tárgya lehet.

Három esztendő a kultuszárca élén! Az elmúlt évtizedekben méltatlanul *»elfelejtették«* Apponyi Albert közoktatásügyi alkotásait. Mi természetesen tarthatjuk, hahogy Apponyi gondolkodásmódja, emelkedett szellemisége és alkotóképessége ma is példaértékű lehet mindenki számára, aki képes megőrizni művelődéstörténeti hagyományainkat, a nemzeti, a polgári, az intellektuális és az erkölcsi értékrendünket. *»Kedvenc gondolatom volt - írja - a kultúra decentralizációja, a vidék szellemi életének fellendítése. Ebből a szempontból létesítettem több vidéki gócponton úgynevezett kultúrházakat.«*⁵⁶

53 Magyar Tanítóképző 1906. 47.

54 Magyar Tanítóképző. 1932., 45. évf. 266.

55 L. a 42. sz. jegyzet anyagát! 9. old.

56 U. o. »A főiskolai és középfokú iskolai tanárságnak sikeres buzdítása rendszeres előadási ciklusok tartására a szabadoktatás terén, melynek segítségével éppúgy, mint az analfabéták oktatásának rendszeresítésével, a szabadoktatás eddig ismeretlen arányokban fejlődött, bár teljes szervezése még az előkészítés stádiumában maradt. Nem szólok a művészet és a tudomány fejlesztésére tett intézkedéseimről, amelyek a szakkörök teljes elismerésével találkoztak«.

Tóth Pál Péter

CZETTLER JENŐ ÉS UTOLSÓ MŰVE, AZ AGRÁRPOLITIKA

Habent sum futa libelli idézte Czettler Jenő Horatius ars poeticáját az Agrárpolitika című műve előszavában. Horatiusnak természetesen igaza van, de nem ezért idéztem, hogy ezt megerősísem, hanem mindenekelőtt azért, hogy arra az anakronisztikus valóságra hívjam fel a figyelmet, amely Czettler Jenőt 1946-ban, 1947-ben e nagyívű művének megjelenése pillanatában jellemezte, jellemezhetette.

Mielőtt azonban a fenti gondolatmenetet folytatnám, egy kitérőt kell tennem. Úgy vélem ugyanis, hogy számosan vannak olyanok, akik nemigen hallották még Czettler Jenő nevét, s azok számára is, akik hallottak róla, vagy ismerték őt a Czettler-i életútból több az ismeretlen, mint az ismert. Életútját talán a legtömörebben az »agrárközgazdász« és a »politikus« fogalmak tükrözik vissza a leginkább.

Czettler Jenő 1879. április 2-án született Jászárokszálláson és valamikor 1953. áprilisában a rabkórházban halt meg s sokakkal együtt őt is jeltelenül, a 301-es parcellába »temették«.

Egyetemi tanulmányai befejezése után Czettler Jenő a Földművelésügyi Minisztérium dolgozója lett. Munkakörével összefüggésben 1905-ben jelent meg egyik legkorábbi publikációja, mely a magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikájával foglalkozott. A hivatalnoki pályán gyorsan haladt előre. Ennek egyértelmű bizonyítéka, bár nem tudjuk hogyan s miért, csak a tényt ismerjük, Czettler az első világháború alatt a legfőbb gazdasági tanácsnak volt a tagja. A háború végén, 1918-ban pedig a Magyar Gazdaszövetség igazgatója, majd alelnöke lett, s még ugyanebben az évben magántanárrá habilitálják. 1925-ben pedig a közgazdasági egyetem rendes tanárává nevezik ki. 1920-ban kisgazdapárti programmal részt vett a nemzetgyűlési választásokon s a jászjákóhalmi választókerületben képviselőnek választották. Kisgazdapárti politikusi tevékenysége azonban rövid ideig tartott, 1921-ben ugyanis kilépett a Kisgazda Pártból és a Keresztény Gazdasági és Szocialista Párt egyik vezetője lett. E változás képviselői mandátumát nem érintette, a soron következő választásokon pedig immár az új párt jelöltjeként ismét képviselővé választották. 1931-ben a képviselőház alelnöke, 1937-től pedig a felsőház tagja lett. Közben a tudományos pályán is haladt előre. 43 éves volt, amikor 1922. május 11-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába választotta. Székfoglaló előadását »A porosz állam feltámadása az első francia leigázás után« címmel 1922. november 13-án tartotta meg. Emellett Czettler Jenő a Szent István Akadémia rendes és több belföldi illetve külföldi tudományos társaság tagja is volt. Továbbá számos társadalmi egyesületnek volt a tagja (például az Országos Pénzügyi Tanács, a Földteherrendező Országos Bizottság), illetve a Társadalmi Egyesületek Szövetsége egyik alelnöki tisztét is ellátta s egyben a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb szakfolyóiratát, a Magyar Gazdák Szemléjét is szerkesztette.

Külföldi tanulmányai során a nyugat-európai országok, mindenekelőtt Németország agrárpolitikáját tanulmányozta és részletesen megismerkedett az egyes országok szociálpolitikájának mezőgazdasági vonatkozású elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Mindez egyértelmű nyomot hagyott Czettler Jenő tudományos munkásságán és politikusi tevékenységén, hiszen több könyve és számos hosszabb-rövidebb tanulmánya, cikke jelent meg, amely a mezőgazdaság és a szociálpolitika összefüggéseivel foglalkozott. Czettler Jenő publikációinak jegyzékén pedig, ha végigtekintünk, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy közel hetven évesen is lényegében ugyanazzal a problémakörrel foglalkozott, mint fiatal diplomásként a

századfordulót követően. Hiszen, mint említettem 1905-ben a magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikájáról írt, s lényegében ezzel a kérdéskörrel az »Agrárpolitika« című könyvének harmadik kötetében is, mely 1947-ben jelent meg, részletesen foglalkozott.

Külön elemzést kíván Czettler Jenő katolikus egyháza, az egyházi hierarchiához való viszonya s ezzel párhuzamosan annak a szerepének és befolyásának a feltárása, melyet a hazai katolicizmus két világháború közötti politikai tevékenységének alakulásában, alakításában játszott. S talán itt kellene megfogalmazni azt is, hogy Czettler Jenő gondolkodását csak akkor érthetjük meg, ha figyelembe- és egyben tudomásul vesszük, hogy a 19. század »gyermeke«, hogy világszemléletét, a társadalmi-politikai folyamatokhoz való viszonyát a múlt század utolsó harmadának liberális, konzervatív nézetrendszere és ezzel párhuzamosan és ezzel összefonódva mélyen elkötelezett katolicizmusa határozta meg. Éppen ezért Czettler Jenő mentalitása, törekvése, gondolkodásmódja éppen úgy meghaladottnak számított a két világháború közötti új nemzedék, számos összefüggésben tanítványai számára is, mint a második világháborút követően. Ehhez még azt is hozzá kell fűznöm, hogy Czettler Jenő kutatói, egyetemi oktatói és politikai tevékenysége, azaz elméleti munkássága és a politikai élet területén kifejtett tevékenysége ugyanannak a mentalitásnak és gondolkodásmódnak a két oldalát jelentette, amely Czettler tevékenységét a kezdetektől meghatározták. Írásait olvasva és politikai-gyakorlati tevékenységét sem feledve nem nehéz felismerni, hogy e két oldal nemcsak egymásból táplálkozik, hanem, hogy szervesen egészítik is ki egymást. Czettler Jenő pályafutása során a szélsőséges irányzatoktól elhatárolta magát, konzervetivizmusa pedig lehetetlenné tette számára, hogy az első világháborút követő új hatalmi-politikai viszonyokhoz közvetlen formában alkalmazkodni tudjon. Mindezek, illetve németellenessége következtében a két világháború közötti politikai szerepe a felsőházi tagsága ellenére a második világháborút követően igazolták. Egyetemi oktatói munkájára azonban 1947-től már nem tartottak igényt. 1949-ben a Magyar Tudományos Akadémia reformjakor pedig a régi akadémikusok döntő többségével együtt őt is tanácskozó taggá minősítették. Ez valójában már a tudományos életből való kirekesztését jelentette, mert a tanácskozó tagok szavazati joggal az Akadémia életében már nem vehettek részt. Ezt követően pedig Czettler Jenőnek már nem sokat kellett »várnia« arra, hogy ellenségé is nyilvánítsák.

Ebben az időszakban ugyanis az immár minden hatalmat megszerzett kommunista vezetés kénye-kedve szerint szedte áldozatait, tiporta el híveit, feltételezett vagy önmaga kreálta ellenfeleit. Főlöszleg nevekre s időpontokra emlékeztetni, hiszen mindez még a röviddel ezelőtt megszakadt tegnapiunk. S talán még az emlékeztetés is fölöszleges, hiszen történelmünkben és másokéban is nemcsak ekkor volt először s nem is utoljára, amikor indok nélkül bárkit bármikor - hiszen nem kellett ahhoz senkinek semmit sem csinálni, hogy a »törvény« nevében - letartóztatásnak, megnyomorításnak, megöljenek. 1948 után hazánkban és az egykori szovjet szatellit országok mindegyikében kiépült hatalom logikája szerint ugyanis, ha valakit a korabeli szóhasználatnál élve »a népi demokratikus államrend« ellenségévé nyilvánítottak, de számos esetben még csak erre sem volt szükség, akkor azzal már azt tehettek és tettek is, amit akartak.

Természetesen szó sincs arról, hogy mindez a vak véletlennek volt a műve. Nem, mert a hatalom méreg-rostjába véletlenül belekerült ártatlanok mellett az ártatlanoknak, a semmit nem vétőknek volt még egy másik csoportja is, azoké, akiket a mindent és mindenkit maga alatt tudni akaró hatalom céljára és fennlen hirdetett igazságára hivatkozva nagyon is tudatosan válogatott ki. Ezek közé az áldozatok közé tartozott Czettler Jenő is.

A ÁVH Figyelő és Környezetanulmányi Osztályának valamikor 1950 őszen adtak utasítást Czettler Jenő megfigyelésére. A jóhiszemű, mit sem sejtő, akkor 71 éves akadémikus a rá váró képtelen valóságra feltételezhetően még akkor sem igen döbbenhetett rá, amikor 1950. december 18-án éjszaka 11 órakor letartóztatták. A vád gúgye és együgyű volt. Tervezői tudták, hogy a bíróság minden szinten úgy dönt, ahogyan kívánják, ennek következtében fantáziátlan koholmányuk még a látszatra sem adott. Így aztán elképzelték egy széleskörű s igen hatékony tevékenységet kifej-tő ellenforradalmi szervezetet, amelynek sok-sok megvalósításra váró tervei közé a vasúti szabotázs akciók végrehajtását is felvették. Ettől a népi demokratikus rendszerre igen veszélyes ellenforradalmi szervezettől - a forгатatókönyv készítői szerint - Czettler Jenő akadémikus azt a megbízatást kapta, hogy vasúti szabotázs akciókat végrehajtó csoportot hozzon létre.

1951. augusztus 10-én, a nyilvánosság kizárásával megtartott tárgyaláson Czettler akadémikus tíz társával állt a dr. Jónás Béla vezette bíróság előtt. A vád Czettler Jenő ellen a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése és vezetése büntette volt. Az »igazságszolgáltatást« sem ekkor, sem 1952 februárjában, az első fokon elítéltek Legfelsőbb Bíróságához benyújtott fellebbezési tárgyalásán az igazság, s ezzel együtt az, hogy a letartóztatottak - egy megzsarolt vagy a vállatánál alkalmazott tortúrát elviselni nem tudó személy kivételével - a vádat tagadták, nem érdekelte. Nem, mert ekkor éppen úgy, mint számos más esetben az igazságszolgáltatást a legkevésbé az igazság érdekelte. Ez esetben ugyanis a vádlottak, de mindenekelőtt Czettler Jenő azt szimbolizálta, amelynek megsemmisítését a kommunisták által vezetett hatalom elsődleges céljának és feladatának tekintett. Éppen ezért napjainkban nemcsak a Czettler-i életmű újrafelfedezése várat még magára, hanem annak a folyamatnak a feltárása is, hogy a virtuálisan ereje teljében tetszelgő politikai hatalom Czettler szellemi likvidálását követően fizikai megsemmisítését miért tartotta szükségesnek. Úgy vélem ennek megválaszolása érdekében mindenekelőtt Czettler Jenő nézeteinek formálódását, gondolatrendszerének változását kellene feltárni, illetve azt a magatartást kellene a lehető legrészletesebben megismerni, amely Czettlert jellemezte. Megítélésem szerint ugyanis Czettler Jenő jelenléte igen kényelmetlen volt különösen az 1948 után berendezkedő politikai rendszer számára. Ezt Czettler múlt században gyökerező nem autoriter konzervatizmusra, vallásos meggyőződése, a két világháború között betöltött politikai szerepe, valamint az okozta, hogy Czettler a szélsőségekkel semmiféle közösséget nem vállaló keresztény velleitász irányzat egyik meghatározó személyisége volt. Czettler akadémikus igazi »bűne« a hatalmon lévők számára feltételezhetően nem volt és nem lehetett más, mint katolikus hite és a két világháború közötti Magyarországon betöltött, szélsőségektől mentes, a koalíciós időkben még elfogadott politikai szerepe azaz, Czettlert a meghaladni kívánt múlt szimbólumának tekintették, s mint ilyenlét kívántak leszámolni. Feltételezhető tehát, hogy a fenti értékeket reprezentáló személy, sajnos erre számos példát lehetne felsorolni attól függetlenül, hogy 1945-öt követően tett-e valamit vagy sem, lojális volt-e az új hatalmi-politikai konstrukcióhoz vagy sem vált ab ovo veszélyessé az autonóm egyéniségeket elviselni nem képes bolszeviki hatalom számára. Ezt a Legfelsőbb Bíróság ítélete egyértelműen alátámasztja, mert a fellebbezési tárgyaláson, amikor az elsőfokú bíróság tévedését elismerve módosítja Czettler Jenő »cselekményének« minősítését, a következőket állapította meg. *»Czettler Jenő a múlt rendszerben miniszter és egyetemi tanár volt és a Katolikus Népszövetség alelnöki tisztségét viselte. Ezek a körülmények személyének a szervezkedésben olyan jelentős sülyt kölcsönöztek, amelyek mellett a Legfelsőbb Bíróság az enyhébb minősítés mellett is szükségesnek látja az első bírói ítéletben tri büntetés változatlan mérvi kiszabását.«* Az ítélet 12 évi börtön, teljes vagyonelkobzás és tíz évre a közügyektől való eltiltás volt. Rekonstruálhatatlan, hogy az ítélet kihirdetésekor Czettler Jenő mit érezhetett.

Abban azonban nem igen kételkedhetünk, hogy tudta, hogy a kihirdetett ítélet számára a halálos ítéletet jelenti. Az ekkorra kiépült hatalmi-politikai rendszert, a testét beborító hullafoltokat az ezt követő évtizedek hatalmi-politikai berendezkedése is minden eszközzel fedte. Ennek köszönhető, hogy 1982-ben Czettler Jenő halálának még az évét sem tudtam pontosan megállapítani, s ma sem tudjuk, hogy 1953 áprilisának melyik napján halt meg.

A fenti kitérő után térjünk vissza Czettler utolsó s egyben legjelentősebb művéhez, az »Agrárpolitikához«. A több mint hatszáz oldalas könyv első két kötete 1946-ban, a harmadik kötet pedig 1947-ben látott napvilágot. E háromkötetes mű a Szent István Társulat kiadó hivatalánál, a Stephaneum kiadónál jelent meg, a kiadásért a felelősséget a szerző, Czettler Jenő vállalta. E terjedelmes, s az agrárpolitika szerteágazó kérdéskörét feltáró, a korabeli magyar gyakorlatot bemutató, valamint a további lehetőségeket is számbavevő könyv kapcsán önkéntelenül vetődik fel a kérdés, hogy Czettler Jenő nem látta, nem érzékelte, nem sejtette, hogy mi vár rá, hogy addigi munkásságát összefoglaló, lezáró mű már megjelenése pillanatában elavult? De úgy is megfogalmazhatom a kérdést, hogy mi készítette Czettlert az »Agrárpolitika« megjelentetésére, amikor tisztában kellett lennie azzal, hogy az általa képviselt agrárpolitikára nemcsak a kommunisták, hanem már a koalíciós időszak hatalmi-politikai berendezkedése sem tart igényt. Úgy vélem, hogy annak alátámasztására, hogy ezzel tisztában volt, elegendő emlékeztetni arra, hogy a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége 1945. január 5-én vitatta meg a párt álláspontját a földreform kérdésében, hogy ezt követően nem sokkal, január 14-én került nyilvánosságra a Nemzeti Parasztpárt kommunisták által sugallt földreform-javaslat, hogy 1945. március 17-én a Minisztertanács rendkívüli ülése elfogadja a földreformról szóló 600/1945. számú rendeletet, s hogy ezt követően rövidesen meg is kezdődött a föld felosztása. Vagyis még meg sem jelent Czettler Jenő műve, amikor a magyar sorskérdések egyikét, vagyis a földművelés útját és a parasztság várható jövőjét már más feltételek és szándékok határozták meg, mint amilyent Czettler lehetségesnek és szükségesnek tartott.

Mindezek alapján úgy vélem, batorság lenne feltételezni, hogy akkor, amikor Czettler Jenő, bizonyos értelemben a korábbi évtizedekben megalapozott tudományos munkásságát is összefoglaló művét megjelentette, ne tudta volna, hogy mielőtt áll, hogy mi vár az országra, s ezzel együtt arra a társadalmi struktúrára, melynek kiépítésében, megszilárdításában önmaga is szerepet vállalt. Természetesen azt sem lehet feltételezni, hogy Czettler nem ismerte a kommunisták, illetve a népi mozgalom meghatározó személyiségeinek agrárpolitikai nézeteit, s mint az 1945 előtti politikai elit egyik reprezentatív tagjának azzal is tisztában kellett lennie, hogy az átalakult, illetve a mind radikálisabban átalakuló hatalmi-politikai rendszerben nem sok esélye van saját koncepciójának érvényesítésére.

Az »Agrárpolitika« keletkezésének története - egyáltalán ha nyomon követhető, ha a háború okozta pusztítás után még megmaradt személyes jellegű dokumentumok Czettler Jenő 1950. december 18-án bekövetkezett letartóztatása során nem kallódtak el - még feltárára vár. A mű megszületésének pontos körülményeit jelenleg még nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy a könyvnek, amelyet tíz éves szisztematikus anyaggyűjtés előzött meg, 1944 karácsonyára kellett volna megjelenie. Ezt azonban a háborús események megakadályozták. Tudjuk azonban azt, hiszen Czettler Jenő megírta, hogy az alap gondolata már az első világháborút megelőzően a »Magyar mezőgazdasági szociálpolitika« című írásában megfogalmazást nyert. (Czettler Jenő nézeteinek alakulásának vizsgálata szempontjából fontos, elvégzésre váró feladat annak feltárása és bemutatása is, hogy az 1914-ben és az 1947-ben megjelent a mezőgazdasági szociálpolitikával foglalkozó írás koncepciója mennyiben volt azonos és mennyiben volt különböző s, hogy a változás, az elmozdulás mely pontokon és milyen mélységben következett

be.) Czettler Jenő az Agrárpolitikában összefoglalta és rendszerezett formában kifejtette mindazt, amit korábbi tudományos munkássága és egyetemi kutatói tevékenysége során feltárt, s egyben mint politikus is szükségesnek tartott ebben a témakörben nyilvánosságra hozni.

Az Agrárpolitika tehát szerves része a Czettler-i életműnek, attól semmilyen formában el nem választható. Emellett ez a három kötet egyben a Czettleri életmű összefoglalása, az addigi tudományos és gyakorlati politikai tevékenysége koherens szintézise. Ígáz, ehhez a megállapításhoz azt is hozzá kell tennem, hogy Czettler Jenőt lényegében akkorra, amikor e műve harmadik kötete az olvasók kezébe került, az egyetemi katedráról már eltávolították, majd a hazai tudományos életből is kirekesztették, illetve nem sokkal ezt követően pedig letartóztatásával majd a börtönben bekövetkezett halálával az így csonkán maradt életmű véglegesen torzó maradt. Feltáráásra váró kérdés, hogy ebben a helyzetben miért tartotta szükségesnek Czettler Jenő, hogy ez a három kötet napvilágot lásson? Lehetséges, hogy Czettler tudatosan dacolt a várható jövővel, s ezért jelentette meg, vagy egyszerűen csak szeretete volna nyomtatva látni azt az anyagot, amellyel oly hosszú időn keresztül foglalkozott.

A következőkben röviden nézzük meg, hogy mivel is foglalkozik Czettler Jenő az Agrárpolitika című könyvében? Sajnos ennek akárcsak tartalomjegyzék szerű ismertetése sem fölösleges, hiszen lényegében nemcsak az Agrárpolitika, hanem a Czettler-i életmű is nemcsak a tegnapi, hanem az újrafarmálódó szellemi életünk számára is fehér foltot jelent.

Az egyes kötetek külön címet kaptak, az első kötet az *Alapvetés*, a második *Az agrárgazdaságtan*, a harmadik kötet pedig *A mezőgazdasági szociálpolitika* alcímmel jelent meg.

A könyv első kötete négy fejezetre oszlik, s ez a kötet lényegében Czettler agrárpolitikai koncepciójának alapvetése. Ennek megfelelően ebben a kötetben a külföldi és a hazai szakirodalom igen alapos és széleskörű felhasználásával a tudományos agrárpolitika előfeltételeivel, az agrárpolitika fogalmi körével, a mezőgazdálkodás történelmi fejlődésével, és az emberiség mezőgazdasági termékekkel történő ellátása kérdésével foglalkozik. A másodikban pedig, mely három fejezetből áll, a termelési politikát, a mezőgazdasági termelés forgalmi rendjét illetve a tőke és a hitel mezőgazdaságban játszott szerepét elemzi.

Az öt fejezetre osztott harmadik kötetben tárgyalt témakörök sem nélkülözik az elméleti alapvetést, a hazai és a nemzetközi szakirodalom igen alapos feldolgozását. A fentiek mellett ez a kötet a két világháború közötti magyar földműves társadalom állapotának történelmi, szociológiai, közgazdasági leírása is. A centrumban - az alcímnek megfelelően - a mezőgazdasági szociálpolitika van. Czettler a mezőgazdaság szerepét, a mezőgazdasági termelést és a mezőgazdasági népesség gazdasági, szociális helyzetét nem önmagában, hanem az ipari termékenységgel és a munkásság életlehetőségeivel összefüggésben vizsgálja. Emellett a birtokpolitikával, a mezőgazdasági munkaügyi politikával, és a falupolitikával foglalkozik.

Czettler az agrárpolitikával kapcsolatos teoretikus kérdések tárgyalásakor - a külföldi és a hazai szakirodalom alapján - részletesen bemutatta az adott kérdéskörrel kapcsolatos felfogásokat. A hazai helyzet elemzésekor pedig a mezőgazdaságra s a mezőgazdasági népességre vonatkozó adatokat folyamatosan szembesítette a környező országok hasonló típusú adataival, így a magyarországi helyzetet nem önmagában ismerhetjük meg.

Czettler a társadalmi haladás és fejlődés hatótényezőit részben etikainak és kulturálisnak, részben pedig materiálisnak tartotta. Azokkal szemben, akik a materiális tényezők meghatározó szerepét tartották döntőnek, kiemelte, hogy a vagyoni helyzetükben vagy a hatalmi pozíciójukban szilárd társadalmi osztályok saját ideológiájukat minden eszközzel a nemzet egészére akarják oktroyálni, s ezzel

szándékaiktól függetlenül vagy annak ellenére társadalmi ellentéteket generálnak. Számára fontos volt a nevelés, a kulturáltság e folyamatban játszott szerepe. Úgy látta, hogy a demokrácia sem a kultúrjavarok megosztásának aránytalanságát, sem annak tartalmában kialakított egyoldalúságát nem tűri el. Ezzel összefüggésben, de általában is az értelmiségnek fontos szerepet tulajdonított. Megítélésem szerint helyesen úgy vélte, hogy a demokratikus fejlődésben az értelmiség vezető szerepet csak akkor tudja megtartani, ha a »világkultúra racionális elemeit, különösen a természettudományi és a technikai ismereteket, de a szellemtudományok és az irodalom újabb irányait is össze tudja egyeztetni azzal a hivatással, hogy a nemzeti kultúrának szokásokban, dalban, mondákban, népművészetben megnyilvánuló kincseit eleven erejükben konzerválja.«¹

Czettler által képviselt szociálpolitika a vagyon- és a jövedelemelosztás elméletére, valamint az állami beavatkozás szükségességére épít. Arra azonban határozottan felhívta a figyelmet, hogy egy ország népességének jóléte nem lehet nagyobb, mint az adott ország gazdasága által termelt javak összessége. Ez határozta meg a földreformmal kapcsolatos álláspontját is. Czettler ugyanis úgy vélte, hogy bármely osztály érdekében megvalósított földreform elválaszthatatlan az adott osztály közösségi szolgáltató képességének mérlegetésétől. Szerinte ugyanis a földreformnak nemcsak a jobb megélhetést, hanem általánosabb nemzeti célokat is szolgálnia kell. Azaz, Czettler szerint összhangban kell lennie a nemzet kultúrfejlődésével és általános haladásával. S ez az összefüggés különböző formában és módon ismételtlen megfogalmazást nyer a harmadik kötetben. Czettler ugyanis úgy látja, hogy »A haladás a nemzet számára lét, de a túlzástól tartózkodni kell, mert soha nem tudhatjuk, hogy nem semmisítünk-e meg sokkal többet, mint amennyi a haladás biztosításához szükséges. Természetesen senki nem gondolhat olyan dolgok konzerválására, amelyek a falu népet a tudomány vívmányai, a társadalmi fejlődéssel és sokszor saját érdekeivel szembehelyezik.«²

Czettler az Agrárpolitika harmadik kötetében részletesen foglalkozik a magyar társadalommal, ezen belül is döntően a mezőgazdasági népesség és a falu problémájával. Ennek keretében részletesen tárgyalja a hazai mezőgazdasági népesség gazdasági és szociális helyzetét, társadalmi tagozódását, a kisgazdaosztály, a törpebirtokosok és a mezőgazdasági munkásság életformáját. A kötet utolsó fejezetében pedig történetiségében az akkori valóságában is részletesen bemutatja a magyar falut. Ennek keretében a rendszeres falukutatás tudományos kérdéseinek feltárása mellett foglalkozik a falu és város viszonyával, a falu-vezetés és közigazgatás problémáival, a falu kulturális helyzetével, a falun élő ember, a paraszti népesség tulajdonságaival, táplálkozásával, ruházatával, lakáshelyzetével, egészségügyével. Külön, részletesen tárgyalja a falusi szegényügyet és a külön védelemre szorulókat gondozásának kérdését. Az egész műből, de különösen az Agrárpolitika harmadik kötetéből egyértelműen kitetszik, hogy Czettler Jenő belülről, apró rezdüléseiben, elmozdulásaiban is ismerte a falut, s a falusi népességet. S azon most utólag is csak csodálkozni lehet, hogy a 60-as évek végén, a 70-es évek elején, amikor a kutatók egy részének a figyelme ismét a két világháború közötti falusi térség egykori fejlődéstörténete, társadalomtörténete felé fordult, akkor Czettler Jenő munkásságát és különösen ezt a kötetét hogyan és miért nem vették észre. Úgy vélem joggal fogalmazható meg az a kérdés, hogy miért maradt Czettler Jenő akkor is, sőt még ezt követően is homálytól fedve? Feltételezhető, hogy Czettler Jenő munkásságával kapcsolatos amnéziát alapvetően két dolog okozta. Mindenekelőtt az, hogy az Agrárpolitika harmadik kötet megjelenésének évében a Czettler Jenő által képviselt agrárpolitika és szemlélet - akkor s az azt követő év-

1 Agrárpolitika III. kötet 9.

2 Agrárpolitika, III. kötet 207-208.

tizedekben úgy tűnt, hogy véglegesen, egyszer s mindenkorra kirekesztődött a hazai tudományos gondolkodás területéről és a politikai gyakorlatból. A másik összefüggés pedig, amely a fentiekhez hasonló mértékben motiválhatta a Czettler Jenővel kapcsolatos emlékeztetkiesést, az annak az előítéletes gondolkodásnak volt a terméke, mely Czettlert keresztény velleitású, konzervatív s mindezek szinonimájaként retrográd, reakciós politikusnak minősítette. Különben is, kényelmetlen volt egy olyan emberrel foglalkozni, akinek halálával kapcsolatban még 1982-ben sem lehetett semmit sem tudni.

Annak alátámasztásául pedig, hogy a Czettlerrel kapcsolatos előítéleteknek semmi köze sem volt a valósághoz, elégséges az Agrárpolitika című művéből idézni: »Az emberi haladás föltétele olyan termelési rend és szociális állapot megteremtése, amely lehetővé teszi, hogy a létért való küzdelemben a nép egész tömege egyenlő föltételek mellett vehessen részt, ez azonban nemcsak materiális eszközöktől függ, hanem attól is, hogy a haladás egoista és alturista tényezői egyensúlyban legyenek s az észfölötti (vallásos) hatóerők (és vice versa) érvényesülni engedjék az ezzel a szentesítéssel ellentmondásban lévő szellemi erők szabad játékát, amennyiben ez alkalmas az egyének összességét a társadalmi érvényesülés legmagasabb fokára emelni.«³

Czettler Jenő Agrárpolitikájának megjelenése óta többször s igen drasztikusan változott az ország társadalmi berendezkedése, a mindennapi életet alapvetően meghatározó társadalmi-politikai viszonyok s ezekkel együtt a bennünket körülvevő világ is. Most, amikor újból lehetőség nyílt arra, hogy saját hagyományainkra támaszkodva, egy szerves fejlődés keretében tegyünk kísérletet a külső és belső megnyomorítástól mentes társadalom kiépítésére, s akkor, amikor ez az átalakulás a nemzettest egy részének általános és mind drasztikusabb elszegényedésével jár, úgy vélem jelenlegi helyzetünkben alaposan meg kellene ismerünk azokat az elképzeléseket, megoldási javaslatokat - közöttük Czettler Jenőét is -, amelyek igaz más időpontban és feltételek között ugyan, de hasonló volumenű társadalmi átalakulás közepette próbáltak olyan modernizációs stratégiát kialakítani, amely egyszerre lett volna hivatva elősegíteni a társadalmi haladást és a nemzet függetlenségét.

Czettler Jenő főbb munkái:

- A magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikája (1905),
- Jász gazdák ~ szász gazdák (1912),
- A falu kultúrképessége és a falusi kultúra védelme (1913),
- Magyar mezőgazdasági szociálpolitika (1914),
- Magyarország és a világháború (1915),
- Agrárkérdés és katolicizmus (1923),
- Bevezetés az egyetemes gazdaságtörténetbe (1929),
- Agrárpolitika (1932),
- Földbirtokpolitika (1936),
- Az emberi gazdálkodás története (1939),
- Agrárpolitika I-III.kötet (1946, 1947).

H. Bathó Edit

ADATOK AZ ELSŐ JÁSZ ZSIDÓ CSALÁD TÖRTÉNETÉBŐL

1992 nyarán - teljesen véletlenül - találkoztam Buck Gábor, a Jászságban letelepült első zsidó dédunokájával, s a vele folytatott beszélgetés keltette fel az érdeklődésemet a család története iránt. A kutatás folyamán nyilvánvalóvá vált, hogy Buck Gábor és családja igen jelentős szerepet töltött be nemcsak a zsidóság, de a város közéletében is. Jelen dolgozat csupán vázlatos áttekintése a család életének és jászberényi működésének. A témának egy alaposabb és részletesebb feldolgozása a további kutatások feladata lesz.

a.) A zsidók letelepedése a Jászságban

A Jászságban, csakúgy, mint a Nagykunság területén az 1848-49-es szabadságharcig nem engedték meg a zsidók letelepedését. A jászoknál ősi kiváltságai közé tartozott, hogy idegeneket nem kötelesek maguk közé befogadni, s e jogokkal élvén, hosszú időn keresztül elzárkóztak a zsidók mindenféle kérelmei elől.¹ Ennek oka elsősorban a zsidókkal szembeni általános elfogultságban keresendő, de még ennél is erősebb volt a Jászkunság területén már a XVIII. században letelepedett és berendezkedett görög kereskedők ellenállása.² A zsidó kereskedőkben elsősorban vetélytársaikat látták, s minden erejükkel igyekeztek megakadályozni nemcsak a letelepedésüket, de még a Jászság területén való házaló kereskedésüket is. A jászberényi Gremium (*örmény és görög kereskedelmi testület*) e kérdésben igen nagy befolyást gyakorolt mind a városi tanács határozataira, mind pedig az országgyűlési követekre. Amikor 1840-ben az országgyűlés XXIX. számú törvénycikke szabad lakhatást és kereskedést biztosított a zsidóknak, nyíltan is megindult ellenük a harc. A jászberényi görög kalmárok olykor a tettlegességtől sem riadtak vissza, s a városban áruzó zsidókat megtámadták és elkergették.³ 1843-ban József nádor erélyes hangú levélben tudatja a jászokkal, hogy a zsidók háborítatlanul látogathatják a jászsági vásárokat. A kiváltságos görög kalmárok azonban nem engedtek olyan könnyen, s még egy évtizeden át befolyásolni tudták a várost a nádori rendelkezés kikerülésére, melynek hatására minden zsidó-kérvénnyel szemben a legnagyobb ellenszenvvel viselkedtek.⁴ A zsidók, kihasználva azt a helyzetet, hogy a Jászság közepében egy megyés hely feküdt, Pusztamonostor, így sokan ott telepedtek le, s a szabad kerület keleti peremén, Hevesen. A legtöbben bőrrel, ócskavassal és pálinkával kereskedtek.⁵

A szabadságharcot követően a zsidók újabb próbálkozásokat tesznek a Jászság meghódítására. Abban bíznak, hogy a szabadságharcban tanúsított példás hazafiságuk - amely közismert volt a magyarok előtt -, majd megnyitja előttük a korábban zárt területek kapuit is. 1850-ben **Bihály Mór** pesti bőrkereskedő letelepülési kérelmét azonban azzal utasítják el, hogy ezzel Jászberényben a német

1 KÁLMÁN Ödön: Az első jász zsidó. In *Múlt és jövő*. VI. évf. 1916. jan., 4.

2 PAPP Izabella: Jászkunsági görög síremlékek. In *Zounok* 7. (Szolnok, 1992.) 62.; és PAPP Izabella: A görögök beilleszkedése a Jászkunság gazdasági és társadalmi közösségébe. In *Zounok* 4. (Szolnok, 1989.) 46-47.

3 KÁLMÁN Ödön: A zsidók letelepülése a Jászságban (Budapest, 1916) 26-27.; és PAPP Izabella: A görögök beilleszkedése a Jászkunság gazdasági és társadalmi közösségébe. In *Zounok* 4. (Szolnok, 1989.) 46.

4 SZABÓ Adolf: Adalékok a jászberényi zsidó hitközségi élet és a jászberényi zsidó iskolaügy kialakulásának történetéhez 1850-1889. (JMA, kézirat, 1904.) 3.

5 FODOR Ferenc: A Jászság életrajza (Budapest, 1942.) 216-217.

kalmárok foglalkoznak, »s eddig az izraeliták beköltözését felsőbb jóváhagyások mellett meg tudták akadályozni, úgy ezek után sem hajlandók bárkit is a régebbiek által érdemeket szerzett lakosok kiváltságaiban részesíteni.«⁶ Bihály Mór látszólag beletörődött a kudarcha, de nem úgy **Buck Gábor** aszódi kereskedő, akinek hasonló kérvényét 1850. május 18-án utasította el a városi tanács. Buck Gábor az 1840. évi 29. t. c.-re, valamint az 1849. március 4-i alkotmány 25. §-ra hivatkozva, kérelmével fellebbezett a jászkunok főkapitányához. Jankovich György főkapitány semmisnek tekintve a tanács korábbi határozatát, 1850. június 19-én megengedi Buck Gábornak, az első zsidónak a városban való letelepülést.⁷ Jászberény városa nem ért egyet a döntéssel, de a főkapitánnyal mégsem mernek nyíltan szembeszállni, ezért a következő ellentmondásos rendelkezést teszik: »Ezen felsőbbi kegyes rendelet szerint folyamodó Buck Gábor izraelitának e városbani tartózkodása, valamint kereskedésének üzése megengedtetvén. Azonban, minthogy a boltokbani nyilvános árulhatás és kereskedés üzése egyedül a lakossági és polgári jogokhoz van kötve; mindaz ideig, míg bárki azon jogokkal nem bír, annak boltbani nyilvános kereskedés üzése meg nem engedtetik. Eszerint Buck Gábor izraelita, az említett jog bírhatása nélkül boltbani árulást nem gyakoroltatván, attól eltiltatik.«⁸ Tehát megengedik ugyan Buck Gábornak a letelepedést, de a kereskedést már nem. Buck Gábor e határozat ellenére kibérelte bolthelyiségül a tiszti ügyész házát. S az 1850. július 1-i jegyzőkönyv bejegyzése szerint »Horváth Pál tiszti ügyész kéri Hegedűs Zsigmond jászkun kerületi alkapitányt, hogy Buck Gábor bérlőjének a szabadkereskedelem megengedtesse.«⁹ Pár nap múltával meg is érkezett a kedvező válasz, amely szerint »Buck Gábor boltot nyíthat Horváth Pál tiszti ügyész házában és ebben nem gátolható.«¹⁰ Ezzel voltaképpen megtört a jég, s Buck Gábor mindent elkövetett, hogy a jászok zsidóság iránt érzett ellenszenvét eloszlassa, s a népét megillető jogokat maradéktalanul megszerezze.

Három hónappal az első letelepedést követően már tizenegy zsidó családot találunk Jászberényben, akik főként Aszódról, Gyöngyösről és Pécelről költöztek a városba, de érkeztek családok a Jászság más településeire is. Buck Gábor a zsidóügyeket illetően mindig a helyzet magaslatán állott, s egymás után teremtette meg a zsidó hitközségi élet alapfeltételeit, nélkülözhetetlen intézményeit. 1850. szeptember 28-án Jászberény város tanácsától már temetőhelyet kért a közösség számára. A tanács a Szent Imre temető mellett jelölt ki egy kisebb helyet, amely a betelepülést követő hónapokban már használatban van. Elsőként azokat a Budapesten született, zsidó gyermekeket temették oda, akiket szülőanyjuk csekély összegért dajkaságba Jászberénybe kiadott. A szülők általában nem is foglalkoztak többé a gyermekükkel, sokszor örültek, hogy megszabadultak tőlük. A legtöbben közülük igen korán, néhány hónapos korukban meghaltak, amíg nem volt zsidó temető, addig a városi köztemetőben földelték el őket. Buck Gábor úgy érezte, hogy a letelepült zsidó családoknak kötelessége gondoskodni az ú. n. »pesti gyerekek« illendő eltemetéséről, s már ezért is sürgősen meg kellett nyitniuk a zsidó temetőt. 1851-ben - Buck Gábor kérésére - a városi tanács engedélyt ad **Senfeld (Schönfeld) Jakab** előimádkozó-sakter, valamint a lengyelországi **Borinek (Bondi) Bernát** tanító Jászberényben való letelepedésére, de szigorúan, büntetés terhe alatt megtiltja nekik a copf viselését.¹¹ A beköltöző családok száma egyre gyarapodik a városban, s felmerül az állandó imaház létesítésének a gondolata. 1857. március 7-

6 SZABÓ Adolf i. m. 3.

7 KÁLMÁN Ödön: Az első jász zsidó. In Múlt és Jövő. VI. évf. 1916. jan., 4.

8 U. o. 4., 50.

9 BLÉNESSY János: Jászberény természeti viszonyai és élete (Jászberény, é. n.) 192.

10 KÁLMÁN Ödön: Az első jász zsidó. In Múlt és Jövő. VI. évf. 1916. jan., 4.

11 KÁLMÁN Ödön: A zsidók letelepülése a Jászságban (Budapest, 1916.) 47, 80.

én megveszik Horti Lászlóné házát, amelyet korábban a csizmadia céh bérelt, s átalakítják imaháznak.¹²

Ezzel anyakönyvi központot nyernek a jázsági zsidók. Első rabbijuk a nagyvilági műveltségű, magyarul, németül, franciául és héberül tökéletesen írni és beszélni tudó, **Natonek József** volt, aki a hatóság előtt is nagy tekintélynek örvendett. Új tanítójuk **Fürst Mayer** lett, aki megfelelő képesítéssel rendelkezett egy iskola vezetéséhez, s magyarul is igen jól tudott. Így a felső osztályokban már magyar nyelvet is tanított a gyerekeknek, ami igen figyelemre méltó kezdeményezés volt a Bach-korszakban. A zsidók beáramlása a Jázságba 1855-ben tovább folytatódik. Már nemcsak kereskedők érkeznek, hanem iparosok (*cipészek, szabók, szobafestők, szappanosok*) is. Jázsberény ipara és kereskedelme fejlődésnek indul. A lakosok is egyre szívesebben kereskednek a zsidókkal, - mintsem a görögökkel -, mert ők csekélyebb haszonnal is megelégednek.¹³ 1853-ban nyitották meg Jázsberény új vásárterét a jákóhalmi út mentén lévő Szentháromság téren.¹⁴

A régi jázsberényi zsinagóga

Buck Gábor, az első jázs zsidó

b.) Buck Gábor, az első jázs zsidó

Abban, hogy a Jázság, hosszú ideig tartó ellenállását feladva, végül megnyitotta kapuit a zsidók előtt, nagy szerepet játszott **Buck Gábor** határozott, céltudatos egyénisége, s az a bölcsesség, amellyel az ügyeket intézte.

Buck Gábor kereskedő 1816. január 19-én született Aszódon, felesége, **Schönfeld Katalin** ugyancsak Aszódon látta meg a napvilágot 1816. március 10-én.¹⁵ 1850-ben, Jázsberényben való letelepedésükkor Buck Gábor mindössze 34 éves, de céltudatossága, kitartása már ekkor figyelemre méltó. 1850 őszén a városi tanácshoz fordul azon kéréssel, *»hogy a városban és a piarcon az első helyet ő kapja.«*

12 BLÉNESSY János i. m. 193.

13 KÁLMÁN Ödön: Az első jázs zsidó. In Múlt és Jövő. VI. évf. 1916. jan., 26-27.

14 BLÉNESSY János i. m. 193.

15 Jázs-Kerületi Izraelita népösszeírás 1863 év óta. A jázsberényi izraeliták születési, házassági és halálozási anyakönyve. 1851-1895. 3. - Jázs-Nagykun-Szolnok megyei Levéltár (továbbiakban JNKSZ-ML.)

A hivatal válasza kedvező: »Folyamodó kérése teljesítetik, miután helybeli lakos és a közterhek viselésében részt veszen.«¹⁶ 1867 októberében italmérési jogot kér Jászberény összes kocsmájára, de csak egy kocsmára kapja meg, s ott is köteles keresztény kocsmárost és főzösszonyt alkalmazni.¹⁷

Házasságukból nyolc gyermek született: Ignác, Károly, Róza, Zsigmond, Eszter, Száli, Dávid, Adolf, közülük négy még Aszódon.¹⁸

Buck Gábor letelepedésétől fogva irányító szerepedt tölt be a berényi zsidóság életében, pártfogolja az új beköltözőket, s a tanácsnál eljár ügyeikben. Közben azon fáradozik, hogy a zsidó közösségi élet alapvető feltételeit (*imaház, iskola, tantó, rabbi*) megteremtse. Emlékezetes szerepet töltött be 1857-ben, Ófelsége I. Ferenc József jászberényi látogatásakor. Ugyanis addig kilincsel, amíg meg nem szerezte a kancellária szükséges engedélyét, s így a berényi zsidók is bemutathatták hódolatukat a város főterén.¹⁹

Az 1860-as évek végére éles ellentétek bontakoztak ki a zsidó hitközségen belül. A feszültség elsőként a rabbi és a közösség között robbant ki, mivel számos kérdésben (*pl. gimnáziumi hitoktatás, egyházi fenytés, stb.*) nincsenek azonos véleményen, s a megegyezésre egyik fél sem hajlandó. A viszálykodás 1870. június 9-én a hitközség kettéválásához vezetett. A régi község, mint **status quo izr. hitközség** szerepel, az újnak pedig **jászberényi egyesült izr. hitközség** a neve.

Mivel a kilépett tagok többé nem fizettek egyházi adót a régi hitközség pénztárába - a megmaradt tagság viszont igen csekély létszámú -, így veszélybe került a hitközség további működése, amelynek élére ekkor Buck Gábor állott.²⁰ A hitközségen belüli ellentétek azonban oly mértékben elmérgesedtek, amelynek következményeként egyes családi kötelékek is erősen meglazultak. 1870. november 20-án még Buck Gábort is kizárják a hitközségből, mivel »a hitközség fennállását veszélyeztetik.«²¹ 1871. május 12-én azonban már engedélyt kap a templom látogatására, a metszőt is igénybe veheti, de a hitközségbe egyenlőre nem fogadják vissza, majd csak akkor, »ha jól viseli magát.«²¹

A szétválásnak elsőként az iskola esik áldozatul, a tanítókat elbocsájtják, s a továbbiakban egyik hitközség sem gondoskodik a gyermekek neveléséről. A gyerekek egy része városi iskolákba jár, mások viszont az időközben megnyitott zsidó magániskolákba. 1879. április 24-én, a királyi pár ezüstlakodalmának napján, megalakítják a **Talmud-Tóra Egyletet** (*Der Jászberényer Talmud-Tora Verein*). Célja a helybeli izraelita gyermekek hitoktatásának ápolása, alkalmazott hitoktató segítségével. Az alakuló ülésen **Büchler Áron** rabbit választják meg elnöknek és még nyolc bizottsági tagot: Buck Gábort, Brünauer Sámuel, Grün Jakabot, Moller Sámuel, Schöly Jakabot, Lerner Jakabot, Kohn Ignácot. Különböző nézeteltérések és sűrlődások miatt, egy hét múlva Buck Gábor megválnak a bizottságtól, s a későbbiekben sem vesz részt a munkájában.²²

Buck Gábor lakóháza az egykori Űri utcában (*ma Bercsényi utca*) állt, feltehetően a mai ÉMASZ helyén, ahol bőséges udvart tartott, s mindennap megvendégelt asztalánál egy-egy szegény embert, függetlenül attól, hogy melyik vallási felekezetbe tartozott. Jászberény város 1855-ben kelt 4502 számú határozatában hivatalosan is megköszönik Buck Gábornak az ilyen irányú jótékonykodását: »... a város hatósága Buck Gábornak ítz szegénysorsú és keresztény

16 KÁLMÁN Ödön: A zsidók letelepülése a Jászságban (Budapest, 1916.) 45-46.

17 Tanácsí Jegyzőkönyv mutatója, jászberény, 1867. október 22. 88. - JNKSZ-ML.

18 Jász-Kerületi Izraelita Népösszeírás 1863 év óta - JNKSZ-ML.

19 KÁLMÁN Ödön: A zsidók letelepülése a Jászságban (Budapest, 1916.) 52-53.

20 U. o. 82-91.

21 SZABÓ Adolf i. m. 9.

22 KÁLMÁN Ödön: A zsidók letelepülése a Jászságban (Budapest, 1916.) 97-98.

vallású egyénnek több éven keresztül gyakorlott segélyezésért a legmelegebb köszönetét fejezi ki és nevezett emberbaráti szeretetének eme fényes tényét jegyzőkönyvileg is megörökíti.«²³

Buck Gábor igen közismert ember volt jótékonykodásáról, s példáját fiai is követték. A város által kezdeményezett, minden nemes ügyet támogattak, s gyakran tettek pénzbeli adományokat is. 1868 februárjában a Jászságban eltemetett honvédek síremlékére »Buck Gábor és fia kereskedő urak 2 Ft-ot adományoztak.«²⁴ 1868 farsangján az elemi iskolák felszerelési költségeinek fedezésére tartott polgári táncvigalom alkalmával »Buck Gábor és fia 1 Ft-ot adott.«²⁵ Ugyanez év májusában a Petőfi szobor felállítására Buck Károly 50 kr-t²⁶, augusztusában pedig a jászberényi gimnázium 8. osztályának felállítására ajánlott fel Buck Gábor 200 Ft-ot. Buck Zsigmond pedig 50 Ft-ot.²⁷ 1870-ben, Nagy Endre elhunyt tanító síremlékének felállításához Buck Zsigmond 30 kr-ral, Buck Gábor pedig 50 kr-ral járult hozzá.²⁸ 1914-ben, a mozgósítás folytán hadbavonultak itthon maradt családtagjainak megsegítésére Buck Gábor lánya, Róza, 2 kr-t adományozott.²⁹

Buck Gábor, a Jászságban letelepült első zsidó 1889. november 16-án, 73 éves korában, végelgyengülésben halt meg. (*Felesége, Schönfeld Katalin már korábban, 1866. április 16-án, 50 évesen elhunyt.*) A Jászberény és Vidéke című napilapban a következő méltató sorokkal búcsúztak tőle: »Buck Gábor, vidékszerzte jó tulajdonságairól előnyösen ismert polgártársunk múlt hó 26-án, tevékeny életének 73-ik évében meghalt Jászberényben. Az elhunytat igen nagy család gyászolja, de gyászolja azon sok szegény is, kikkel ő oly sok jót tett ... Az elköltözött életéből kiemeljük, hogy ő volt az, ki mint zsidó kereskedő, első telepedett meg Jászberényben 1850. június hó 19-én, illetve jó modora miatt ő kapott itt először engedélyt az állandó tartózkodásra, mi az időben nálunk még tilos volt. Úgyes, tapintatos modorával sikerült neki úgy egyengetni a kedélyeket, hogy hovatovább hitsorosai is állandó lakhelyet kaphattak városunkban ... A köznyomor enyhítésére mindig áldozott, s városunk töb szegényét állandóan élmezte. Saját vallása érdekeinek előmozdítására is igen tevékenyen működött. Bátran elmondhatni róla, hogy polgári kötelességét hűen teljesítette, s így békében nyugodhatik a mindnyájunkat majd befogadó földhantok alatt.«³⁰

c.) Buck Gábor gyermekei

Ignác, a legidősebb gyerek (sz.: *Aszód, 1842. augusztus 9-én*)³¹, apja nyomdokaiba lép, s az 1870-es évek elejéig »Buck Gábor és fia« néven, mint rőfös és divatáru-kereskedő működik Jászberényben. Raktáruk a városháza terén, az öreg Taczman-féle házban volt.³² Buck Ignac élénken részt vett a város közéletében is. 1868. március 1-jén, a Jászkerületi Népbank közgyűlésén az igazgató-bizottság

23 KÁLMÁN Ödön: Az első jász zsidó. In *Múlt és Jövő*. VI. évf. 1916. jan., 28.

24 Jász-Kunság c. lap 1868. febr. 16. I. évf. 6. sz. 57. - Jász Múzeum Folyóirat Gyűjteménve (továbbiakban JMFGY)

25 Jász-Kunság c. lap. 1868. márc. 22. I. évf. 12. 97. - JMFGY.

26 Jász-Kunság c. lap. 1868. május 30. - JMFGY

27 Jász-Kunság c. lap. 1868. augusztus 16. I. évf. 33. sz. - JMFGY

28

29 Jászberény c. lap. 1914. okt. 4. 5. - JMFGY.

30 Jászberény és Vidéke c. lap. 1889. XII. I. 46. sz. 3. - Országos Széchenyi Könyvtár - FM3/1728. - Ezúton megköszönöm Sugárné Koncsek Aranka helytörténeti kutatónak a témával kapcsolatosan rendelkezésemre bocsájtott adatokat és dokumentumokat.

31 Jász-Kerületi Izraelita népösszeírás 1863 év óta. - JNKSZ-ML.

32 Jász-Kunság c. lap 1868. jan. 1. - JMFGY.

tagjai közé választották³³, de ott találjuk nevét 1869. január 22-én, a jászberényi Téglyagyár-Társulat alakulási jegyzőkönyvében is.³⁴ 1878-ban azonban már Budapesten, a Kertész utcában lakik és fakereskedést folytat.³⁵ Nevét 1881. augusztus 20-tól **Bakay**-ra változtatja³⁶, s ezt követően semmi hírt nem hallani róla. Feltehetően az 1880-as évek végén halt meg Budapesten.

Károly, a második gyermek, 1844. március 11-én született Aszódon. Szintén a kereskedői pályát választotta. Fiatalon, 1871. március 3-án, 27 éves korában halt meg Jászberényben, tüdősorvadásban.³⁷

Róza 1846-ban született Aszódon.³⁸ Róla jóformán semmit sem tudunk, valószínűleg sosem ment férjhez.

Zsigmond 1849-ben született Aszódon.³⁹ A jogi pályát választotta, s mint köz- és váltóügyvéd működött Jászberényben. Haláláig tagja volt az ügyvédi kamarának. 1881. január 5-én, 31 éves korában feleségül veszi Leitner Kálmán és Oblatt Katalin 17 éves leányát, **Leitner Lujzát**.⁴⁰ Négy gyermekük született: **Gábor** (9 napos korában torokgyilkban meghalt), **Aranika**, **Rózsika** és **Lujza**. Buck Zsigmond intenzíven részt vett a városi közéletben és a hitközség életében is. Különösen nagy szerepet játszott az 1867-ben kettévált és 14 éven keresztül külön működött hitközségek egyesítésében. Az egyesítés első lépése 1880. május 2-án, a nyilvános izr. elemi iskola megnyitása volt, amelynek szervezésében Buck Zsigmond jelentős részt vállalt. A gyermekek létszámának folytonos emelkedése felvetette az állandó iskolaépület gondolatát. Mivel erre az iskola fenntartóinak nem volt pénze, akkor Buck Zsigmond és testvére, Buck Dávid, valamint Donáth Jakab, Haász Sámuel, Klein Márkusz, Leitner Kálmán, Lippe Vilmos és Moller Emánuel, saját vagyonuk lekötésével, kölcsönt vettek fel a helybeli takarékpénztártól és a régi Úri utcában (*ma Bercsényi utca*) 800 forintért megvették báró Podmaniczky Elemérné 450 négy-szögöles, két utcára néző telkét, s arra 2700 forint költséggel felépítették a három tantermes, szolgakalással ellátott új iskolát.⁴¹ 1885. december 30-án a kettévált hit-község újbóli egyesületekor, elnöknek **Haas Sámuel**t, a kongresszusi hitközség vezérét, jegyzőül pedig a status quo község megbízottját, a fiatal Buck Zsigmondot választották.⁴² Jelentős tevékenységet fejtett ki az új templom építésénél is. 1886-ban építési helyül megvették a leendő zsinagóga telkét és hozzáláttak az építéshez, amelyet 1890. szeptember 10-én avattak fel.⁴³ 1891-ben a hitközség elnöki posztját Moskovicz Jónás veszi át, majd annak távozása után, mintegy másfél évig Buck Zsigmond tölti be a hitközség elnöki posztját.⁴⁴ 1893. április 14-én, 44 éves korában, hirtelen halála vetett véget aktív tevékenységének. Korai halálának oka a kor egyik elterjedtebb betegsége, a gümőkór volt.⁴⁵ »Közéletiünknek egyik általánosan ismert és becsült alakja, *Buck Zsigmond ügyvéd, f. hó 14-én meghalt.*« - írta róla a Jászberény és Vidéke Ujság. -

33 Jász-Kunság c. lap 1868. márc. 8. I. évf. 10. sz. 81. - JMFGY.

34 Jász-Kunság c. lap 1869. jan. 31. II. évf. 5. sz. 36. - JMFGY.

35 Lehel Kürti c. lap 1878. VI. 16. XI. évf. 24. sz. - Jász Múzeum Adattára (továbbiakban JMA)

36 Jász-Kerületi Izraelita Népösszeírás 1863 év óta - JNKSZ-ML.

37 Jász-Kerületi Izraelita Népösszeírás 1863 év óta - JNKSZ-ML.

38 Jász-Kerületi Izraelita Népösszeírás 1863 év óta - JNKSZ-ML.

39 Jász-Kerületi Izraelita Népösszeírás 1863 év óta - JNKSZ-ML.

40 Jászberényi izraeliták házassági anyakönyve. 79. - JNKSZ-ML.

41 BRUDER Elemér: A jászberényi izraelita elemi népiskola története. In A Jászberényi izraelita Elemi Népiskola jubiláris évkönyve. (Jászberény, 1930.) 22-23.

42 KÁLMÁN Ódón: A zsidók letelepülése a Jászságban (Budapest, 1916.) 106.

43 BLÉNESSY János i. m. 100.

44 KÁLMÁN Ódón: A zsidók letelepülése a Jászságban (Budapest, 1916.) 113.

45 Jászberényi izraeliták halálözsi anyakönyve - JNKSZ-MI

»Élete évek óta nem volt egyéb, mint lassú haldoklás, a kínos szenvedések szakadatlan láncolata, melyet nem enyhíthet a gyöngéden szerető család odaadó áplása sem. A szenvedéstől, a lassú haldoklásig a boldogulat megmentette a halál, mely neki nyugalmat adott, de családját, rokonságát és az izraelita hitközséget, melynek elnöke volt, mély gyászba borította. A temetés f. hó 16-án volt társadalmunk tömeges részvétele mellett.«⁴⁶

Buck Zsigmond felesége. **Leitner Lujza** az 1886. május 28-án megalakult Izraelita Nőegylet⁴⁷ elnöknője volt, mintegy negyven éven keresztül. Férje halála után önállóan vezette 37 holdas birtokát⁴⁸, városi thb. virilis tag⁴⁹, 81 éves korában halt meg az auschwitzi haláltáborban.

Eszter 1853-ban született Jászberényben.⁵⁰ Később Mátrai László kereskedő felesége lett.

Száli 1855-ben született Jászberényben.⁵¹ Életéről semmit nem tudunk.

Dávid, Leopold 1857. november 20-án született Jászberényben.⁵² Már gyermekkorában tagja egy műkedvelő csoportnak, akik különböző színdarabokat adnak elő a városban. Erről tudósít a Jász-Kunság 1870. április 17-i száma is: »Folyó hó 6-án pedig Deutsch Miksa úr termében rögtönzött színpadon egy műkedvelői társaság Kisfaludy "Három egyszerre" című vígjátékát adta elő. A szereplők Mandl Sarolta (Lorányiné), Mandl Ida (Adél), Mellinger Mari (Márta), Blau Lajos (Ormi), Lippe Vilmos (Balkay), Balu Sándor és Buck Dávid (inasok) mindannyian igen jól oldották meg feladatukat ... Méltányolván mind a főgimnáziumi, mind az izraelita ifjúságban az igyekezetet, valamint azon törekvést, mely részint jótékony célloknak szolgál, részint nyelvünket némely körökben terjeszteni s gyökerestleni szándékozik.«⁵³

Buck Dávid is - másik két testvéréhez hasonlóan - a kereskedői pályát választotta, majd később építkezési vállalkozó lett. 1894. júliusában egy árverésen 2775 frt-ért ő vállalta el a Lehel Szállóval átellenben, a Zagyva szélén tervezett húsboltok alapépítményeinek elkészítését.⁵⁴ 1896-ban ugyancsak Buck Dávid vállalta a jászberényi Sugár-útnak makadám módon való kiépítését, m²-ként 3 Ft 50 kr-ért.⁵⁵

Az 1880-as évek végén házasságot köt a budapesti származású **Bleier Gizellával**. Négy gyermekük született: **László** (1888. december 21-én), **Irén** (1891. augusztus 21-én), **Gábor, Károly** (1893. március 19-én), és **Margit** (1894. szeptember 25-én).⁵⁶ László és Gábor később a császári hadseregben, mint tisztek szolgáltak.

46 Jászberény és Vidéke c. lap 1893. - JMFGY.

47 BALLA Ferenc - WIRTH István: Egyletek, egyesületek a Jászságban 1867-1919. (Jászapáti, 1991.) 39.

48 SCHEFTSCHIK György: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene (Pécs, 1935.) 145.

49 Az 1870. évi törvényhatósági törvény osztrák mintára vezette be nálunk a virilizmus intézményét.

Ez azt jelentette, hogy a törvényhatósági bizottságok, a rendezett tanácsú városok képviselő-testületi tagjainak a fele a legtöbb adót fizetők - más néven virilisták - közül került ki. Tehát a legvagyonosabb polgárok számára minden jelölés, választás nélkül nyitva állt az út az önkormányzati testületekbe. in. Magyar Történelmi Fogalomgyűjtemény II. 1980. 1023.

50 Jász-Kerületi Izraelita Népösszeírás 1863 év óta - JNKSZ-ML.

51 Jász-Kerületi Izraelita Népösszeírás 1863 év óta - JNKSZ-ML.

52 Jász-Kerületi Izraelita Népösszeírás 1863 év óta - JNKSZ-ML. Jászberényi Izraeliták születési anyakönyve - JNKSZ-ML.

53 Jász-Kunság c. lap 1870. április 17. III. évf. 16. sz. 127. - JMFGY.

54 BLÉNESSY János: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben (Jászberény, 1940.) 90.

55 U. o. 108.

56 Jászberényi Izraeliták születési anyakönyve - JNKSZ-ML.

László 1932-ben, 44 évesen tuberkulózisban halt meg Debrecenben. Gábor 1945-ben, 52 évesen halt meg⁵⁷ feltehetően valamelyik haláltáborban.

Buck Dávid édesapjához és testvéreihez hasonlóan bekapcsolódott a város közéletébe. 1889. április 27-én a városi képviselőtagok közé választották. Megromlott egészségi állapota miatt azonban gyakran nem tudott részt venni a testületi üléseken. Az 1890. április 28-án tartott ülésen »*Hosszú távollét után ismét jelen van Buck Dávid képviselő.*« - olvashatjuk a korabeli jegyzőkönyvben.⁵⁸ Az 1890. december 14-én megtartott tisztújító közgyűlésen ismét jelen van, de ekkor már »*kijelentette magát a képviselők közül.*«⁵⁹

1889-ben Buck Dávid látja el a hitközség jegyzői feladatait is. Ugyanezen év június 3-án az építendő új templom költségeire, Moskovits Jónás hitközségi elnök és Buck Dávid kérésére Jászberény város képviselő-testülete 1500 forintot szavazott meg.⁶⁰

Az 1890-es évek végére Buck Dávid egészségi állapota oly mértékben megromlott - mint családjának több tagja, ő is tuberkulózisban szenvedett -, hogy orvosi tanácsra más vidékre kellett költöznie. 1898-ban a Belügyminisztérium engedélyével vezetéknevét **Balog**-ra változtatta⁶¹, majd 1900-ban családjával Debrecenbe költözött, ahol sikeres faüzletet alapított. 1909-ben, 52 éves korában halt meg Debrecenben.⁶²

Adolf, a legkisebb fiú, 1859-ben született Jászberényben.⁶³ Tanulmányait a jászberényi Katholikus Főgimnáziumban végezte, ahol 1877-ben az utolsó, nyolcadik osztályt tiszta jelessel fejezte be.⁶⁴ Feltehetően jogi pályára került, mert 1889-ben, édesapja halálakor kiadott gyászjelentésen már dr. Buck Adolfként olvashatjuk a nevét. Felesége Grósz Gizella volt. **Kálmán Ödön**, a jász zsidók monográfiájának szerzője azt írja Buck Gáborról szóló méltatásában, hogy »*Gábor zsidó fia, mint megyei főügyész szerez tekintélyt a zsidóságnak.*«⁶⁵ Nos, elképzelhető, hogy a legkisebb fiúról, Adolfról vélekedik így Kálmán Ödön. Annyi azonban bizonyos, hogy nem Jász-Nagykun-Szolnok megyében működhetett főügyészként, mert erre vonatkozóan semmiféle adatot nem találtunk. Elképzelhető, hogy valamelyik másik megye főügyésze volt dr. Buck Adolf. Ennek kiderítése azonban a további kutatások feladata lesz.

* * *

Buck Gábor, a Jászságban letelepült első zsidó népes családjából napjainkban már senki sem él Jászberényben. A család egyik ágának leszármazottjai jelenleg Ausztráliában élnek.

57 Buck Dávid unokájának, az Ausztráliában élő Tamás P. Balog úr szives közlése.

58 A Jászberényi Képviselőtestületi Jegyzőkönyv Mutatója 1890. 64. - JNKSZ-ML.

59 A Jászberényi Képviselőtestületi Jegyzőkönyv Mutatója 1890. 248. - JNKSZ-ML.

60 BLÉNESSY János: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben (Jászberény, 1940.) 100. - v. ö. Jászberényi Képviselőtestületi Jegyzőkönyv Mutatója 1889. 87. - JNKSZ-ML.

61 Jászberényi Izraeliták születési anyakönyve - JNKSZ-ML.

62 Buck Dávid unokájának, az Ausztráliában élő Tamás P. Balog úr szives közlése.

63 Jász-Kerületi Izraelita Népösszeírás 1863 év óta - JNKSZ-ML.

64 A jászberényi Ker. Katholikus Főgimnázium Értesítője az 1876/77-ik tanévről 1877. 56.

65 KÁLMÁN Ödön: Az első jász zsidó. In Múlt és Jövő. VI. évf. 1916. jan., 4.

A jászberényi izr. elemi iskola

Az új jászberényi zsinagóga

Muhoray György

JÁSZBERÉNY DÍSZPOLGÁRAI

A Révai Nagy Lexikona szerint: »A közelet kitűnő férfiai egyes városok tiszteletük kifejezéséül ú. n. Díszpolgárokká szokták megválasztani. A megválasztott ezzel a városban, habár tényleg ott nem lakik is, polgárjogot nyer. A megválasztásnak egyébként semmiféle jogi kihatása vagy következménye nincsen.«¹

Jászberény város díszpolgáráról szóló első ismert adat a múlt század közepéről, 1850-ből való. Az első díszpolgári címekkel kapcsolatos rendelkezéseket, szabályokat és az első adományozások körülményeit azonban nem ismerjük.

Az 1848/49-es magyar szabadságharc bukását követően 1850-ben megszűnt a Jászkun kerületek kiváltságos helyzete, így néhány évig közigazgatási és törvénykezési szempontból a megyékkel azonos lett a jogállásuk. Ezt az önkényuralmi korszakot a magyar származású tisztviselők egy része tette tűrhetővé, akik közül néhányat Jászberény város hálából díszpolgárává fogadott.²

Az ezt követő években nem tudunk díszpolgári címek adományozásáról. A következő esemény Koór János 1868. április 19-i indítványa, melynek alapján *Kossuth Lajost* Jászberény díszpolgárává választották. Maga az esemény a város erős ellenzéki érzelmeire utal.³

Az 1876. évi 33. törvénycikk, valamint az 1877. évi 1. tc. megszüntette a vármegyéken kívüli közigazgatási egységek törvényhatósági különállását. A város vezetőinek szinte minden törekvése a megyeellenes partikuláris mozgalom felerősítésére irányult, s amíg Szolnokon éppen az ez ellen legeredményesebben fellépő személyek kapták meg (1884-ben gróf Szapáry Gyula, 1885-ben Tisza Kálmán miniszterelnök) a szolnoki díszpolgári címet, addig a Jászság, de leginkább Jászberény vezetőinek reményét csak az Apponyi személyéhez fűződő illúziók táplálták.⁴

Jászberény 1881-től *gróf Apponyi Alberttel* képviseltette magát független, magyar nemzeti érzésének és királyhűségének jeléül. Ugyanakkor abban is reménykedtek, hogy Apponyi elvesztett jogaik legalább egy részét (pl. a törvényhatósági székhelyi rangot) visszaszerzi. Ezért indítványozta - Bathó János és 50 társa kérésére - az 1893. dec. 9-én összehívott rendkívüli közgyűlésen Koncsek István polgármester Apponyi Albert díszpolgárrá választását.⁵

Később másféle kerestett patrónusokat a város. 1898. december 29-én megtartott rendkívüli közgyűlésen báró Bánffy Dezső miniszterelnököt,⁶ 1901. május 11-én pedig báró Fejérváry Géza honvédelmi minisztert választották díszpolgárrá.⁷

Ezután hosszú ideig nincs adatunk a cím adományozásáról. A második világháborút követő időszakban, 1948-ban került sor ismét ilyen cím adományozására, amelyre a Londonban megrendezett olimpia szolgáltatta az alkalmat. A londoni olimpián ugyanis két jászberényi születésű sportoló nyerte el az olimpiai bajnoki címet. Az 1948-as év még egy rendkívüli alkalmat kínált: ebben az évben töltötte be ugyanis *Székely Mihály* operaéneklési szereplésének 25. jubileumát s ez alkalomból őt is Jászberény díszpolgárává választották.

1 Révai Nagy Lexikona V. kötet (Budapest, 1912) 616.

2 Az 1850. márc. 9-i és 1857. ápr. 30-i jegyzőkönyvek szerint: Szentiványi Vince pestkerületi főispán, Jankovich György jászkun főkapitány és báró Augusz Antal helytartósági alelnök.

3 Blénessy János: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben (Jászberény, 1940.) 6-7.

4 Cseh Géza: Megyeellenes partikuláris mozgalom a Jászkunságban. (Jászkunság, 1993. febr.) 19-23.

5 Blénessy János i. m. (1940.) 74-76.

6 Jászberény és Vidéke 1899. jan. 1., 2-3.

7 Jászberény és Vidéke 1901. máj. 19., 4.

Ezután ismét hosszú ideig nem kapta meg senki ezt a címet. A szovjet típusú tanácsrendszer bevezetésével sorra korlátozták, majd megszüntették a helyi, települési politizálás lehetőségeit. A képviselőtestületek önállósága után a helyi újságok kiadása és a helyi elismerések adományozásának és viselésének lehetősége is megszűnt. A központosított rendszer nem tartotta szükségesnek az alsóbb (*települési*) szintű vélemények kifejezésre juttatását. A szovjet típusú államhatalom helyi szerveiről szóló első törvény az 1950. I. tv. volt. Ezt módosította és kiegészítette előbb az 1954. X. törvény, majd az 1971. I. törvény.⁸

Az utóbbi módosítás nyomán nyílt újra lehetőség települési szintű elismerésekre. A város vezetése is lépett és az 1972. évi tanácsrendeletével »*Pro Urbe Jászberény*« emlékérmét alapított. Később 1974 februárjában újabb rendelkezés született. A Városi Tanács rendeletet adott ki a helyi címer és zászló alkotásáról és használatáról, valamint a díszpolgári cím adományozásáról.⁹ Ezzel egyidőben a korabeli sajtó meglehetősen sajtóságos módon magyarázta a korábbi díszpolgári címek mellőzését.¹⁰ A magyarázat szerint ez azt jelentette, hogy az új díszpolgári címek értékrendje merőben eltért a korábbiaktól. Legalábbis a címek korábbi viselőit - Székely Mihály kivételével - a városi tanács 1974. évi 1. számú rendelete nem helyezte vissza jogaikba.

A korabeli szellemet tükrözi, hogy az említett tanácsrendelet alapján első-sorban ú. n. munkásmozgalmi érdemekért ítélték oda a címeket.¹¹ Ezt követően viszont tíz évig ismét nem adtak ki ilyen elismerést.

A városi tanács 1981. június 18-án tartott ülésén módosították (lényegében összevonták) az 1972. évi 3. számú, az ezt módosító és kiegészítő 1977. évi 2. számú, valamint az 1974. évi 1. számú tanácsrendeletet, mely 1981. július 17-én lépett hatályba. E rendelet lényege, hogy egy helyen rendelkezik a »*Pro Urbe Jászberény*« és a »*Díszpolgári cím*« adományozásának rendjéről. 1985-től megint másféle érdemek alapján adományozták a címeket. 1985. április 5-én ünnepi tanácsülés keretében *Gorjanc Ignác*, a Lehel Hűtőgépgyár vezérigazgatója, 1986. szeptember 30-án *Dr. Figus Illinyi Albert* főorvos, végül 1987. május 15-én *Hamza Dezső Ákos*, az akkor Braziliában élő festőművész kapta meg a díszpolgári címet. A rendszerváltást megelőző időszakban pedig újabb »*visszavonásra*« került sor.¹²

A rendszerváltás óta eltelt időszak történései mintegy kiegészítik a díszpolgári címek adományozásának történetét. Az 1990-ben megalakult új önkormányzat újra

8 Csizmadia Andor: Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban. (Gondolat Kiadó Budapest, 1979.) 579.

9 Jászberény Város Tanácsának 1974. évi 1. számú rendelete. Az 1974. június 7-i tanácsülésen ülésén elfogadott rendelet az általános szabályok mellett azt is kimondja, hogy »*A Városi Tanács Székely Mihály Jászberény város Díszpolgára címét megerősíti. Eltendeli nevének a Díszpolgárok névkönyvében 1. sorszám alatti bevezetését.*«

10 »*Maga az a tény, hogy valaki a városunk országgyűlési képviselője volt, - hogy abban az időben kiket képviselt az más kérdés - elegendő okot szolgáltatott ahhoz, hogy a városatyák egyhangú döntést hozzanak a díszpolgárrá választáshoz. A cím azonos elnevezése mellett a tartalmi különbséget a társadalmi törekvések, célok szolgáltatának különbözősége adja. Nem lehet azonosítani egy kizsákmányoló társadalom által adományozott címet azzal az elismeréssel, amit szocialista törekvéseink szolgáltatáért adunk. Még akkor sem, ha a cím pusztán formai elnevezése azonos. Ezért mondjuk teljes joggal, hogy Székely Mihály városunk első díszpolgára.*« - Jászberény 1974. (II. évf.) 2. szám, 5.

11 1975. március 26-án négyen kaptak díszpolgári címet: *Holló András, Vasas Márton, Bojtos Gyula és László Károly*. - JNSzML Jászberény város levéltára, Jászberényi tanácsülési jkv.

12 1989 novemberében levették a Városi Tanács épületének első emeleti folyosójáról a díszpolgárok és a Pro Urbe díjakok tablóját - Pethő László közlése alapján.

szabályozta a kitüntető címek odaítélésének feltételeit és szabályait.¹³ Mivel *Gerevich Aladár* 1991-ben bekövetkezett halálakor tisztelőiben ismét felmerült annak igénye, hogy díszpolgárnak jelöljék, így történt, hogy a világhírű vívóbajnokot másodszer részesítették - *immár posztumusz* - díszpolgári cím elismerésben.¹⁴

Az 1850 óta díszpolgári címet nyert személyek és az adományozások körülményeinek bemutatása

Szentiványi Vince (1811-1868) pestkerületi főispán. Egykor Liptó megye aljegyzője, később helytartótanácsi titkár, 1850-ben jászkun főkapitány, 1850 után pestkerületi főispán.¹⁵ Díszpolgárrá választásának időpontja: *1950. március 9.*

Jankovich György (?-1890) jászkun főkapitány. A helytartótanács alelnöke, a Lipót-rend lovagja. Nagy szerepet vitt az országos ügyek intézésénél.¹⁶ Jászberény város képviselőtestülete *1850. március 9-én* választotta a város díszpolgárává. 1890. március 26-án halt meg Galábotson (Nógrád m.).

Augusz Antal báró, magurai (1807-1878), helytartósági elnök 1843-tól 1848-ig Tolna megye alispánja. A szabadságharc alatt a közügyektől félrevonult, amiért hazafiatlansággal vádolták. A szabadságharc után előbb Tolna vármegye kormánybiztosa, majd Pest vármegyei főispán és 1852-től 1859-ig a budai cs. kir. helytartótanács alelnöke volt. Hivatalos állásától a bécsi minisztérium állítólag hazafias érzületéért mozdította el.¹⁷ *1857. április 30-án* a Jászberény város szolgálatában végzett érdemei - *kardok megszerzése a jász bandérium számára, ezenkívül közbenjárására Jászberény városa megszabadult az 1850. évi közmunkakötelezettség alól* - elismeréseképpen a város díszpolgárává választották.¹⁸ 1878-ban halt meg.

Reményi Ede hegedűművész, zeneszerző Miskolcon született 1828. január 17-én. Zenei tanulmányokat a bécsi konzervatóriumban Josef Böhmnél folytatott 1842-43 között. Hazatérve tevékeny szerepet játszott a szabadságharcban, Görgey kedvenc hegedűse volt. A szabadságharc bukása után külföldre kényszerült, útja Konstantinápolyon, Párizson, Londonon keresztül Amerikába vezetett. Mint képzett, kultúrálts hegedűművész tért vissza Európába, ahol rendkívül rövid idő alatt páratlan karriert futott be. Kapcsolatba került a kor több kiemelkedő zeneszerzőjével, lelkesen terjesztette a magyar zenét. 1854-ben hosszabb ideig Londonban működött, az angol királynő hegedűsévé nevezték ki. 1855-ben Amerikába távozott, 1860-ban amnesztiát kapott és hazatért.¹⁹ Hazafias érdemeire és nemzetközi sikereire való tekintettel hazatérése alkalmából a jászberényi Kaszinó Egylet javasla-

13 1991. augusztus 21-i a képviselőtestület az 1990. LXV. törvény 1. paragrafusának /6/ bekezdése alapján megalkotta a város érdekében végzett munka elismeréséről szóló 1991. évi 18. sz. rendeletét a Díszpolgári és Pro Urbe címek odaítélésének feltételeiről és szabályairól.

14 1992. június 24-én megtartott képviselőtestületi ülés jkv.

15 Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal X. kötet (Pest, 1863) 629., 636. és SZABAD György: Forradalom és kiegyezés válaszútján 1860-61 (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967) 641.

16 Szinyeyi József: Magyar írók élete és munkái V. kötet [Budapest, 1897] 377.; és Blénessy János: Jászberény természeti viszonyai és élete (Jászberény, é. n.) 186.

17 Révai Nagy Lexikona II. kötet 301.

18 Blénessy János i. m. (é.n.) 187.

19 Magyar Életrajzi Lexikon (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.) II. kötet 502. Megjegyzés: A Révai Nagy Lexikona szerint Egerben született 1829-ben.

tára 1860-ban a város díszpolgárává választották.²⁰ 1875-ben Párizsba, később ismét Amerikába költözött, ahonnan már csak koncertutakra jött át Európába. Egyik amerikai koncertjén, 1898. május 15-én érte utól a halál.

Kossuth Lajos (1802-1894) politikus, államférfi, 1802. szeptember 19-én született Monokon. A nemzeti függetlenségért, a feudális kiváltságok felszámolásáért s a polgári szabadságjogok biztosításáért vívott XIX. századi küzdelem legnagyobb alakja. 1849. április 14-én ideiglenes államfővé, kormányzó-elnökké választották. A szabadságharc bukása után több ezer társával török földre menekült. 1852-ben Angliában telepedett le. 1861-ben átköltözött Olaszországba. Innen küldött üzeneteiben, leveleiben, a Deák Ferenchez intézett híres nyílt levelében (Cassandra levél, 1867) óvta a nemzetet a Habsburg hatalommal való kompromisszumtól, a kiegyezés kérlelhetetlen ellenzője volt. Alig fél évvel azután, hogy a király szentesítette a kiegyezés 69 paragrafusból álló törvényét, Jászberény város közbirtokosságának és képviselőtestületének 1868. április 19-i közgyűlésén az egyéb napirendi pontok megtárgyalása után Koór János képviselő indítványára Kossuthot egyhangúlag Jászberény díszpolgárává választották,²¹ melyről őt rögtön táviratilag értesítették.

20 Blénessy János i. m. (é.n.) 211.

21 »Tekintetes képviselő közgyűlés! Tisztelt polgártársak!

Mit most el akarok mondani, az még a múlt évre volt tervezve. Erős hitem az, hogy mint egész szeretett hazánk minden népeinek, úgy Jászberény polgárainak is kitörölhetetlen betűkkel van vésvé szívébe dicső, nagy hazánkfia Kossuth Lajos neve és emléke. Lehetetlen, hogy kegyelettel ne emlékeznénk 1848-ban kifejtett törekvéseire, s a nagyszerű eredményekre és vívmányokra, melyeket több hozzá hasonló, hazáját szerető, jeles, bölcs és vitéz hazafiak élén felmutattott. Ezek közt főleg az alkotmány érvényre emelése azon mozzanat, mely nagy hazánkfíát minden honáért lelkesülő magyar kebelében hallhatatlanná tette; nem is említve a hűbér és ősiség épületének lerombolását; nem is említve a szabadabb eszmék hatalmas lendületét, melyek felvirulának hazánk határain Keletől. Nyugatig, mellőzve mondom mindezeket, miután az alkotmány sarkköve és kiindulási pontja minden további fejlődésnek, s életkérdése egy nemzetnek. 20 évet számlálunk, mióta nagy hazánkfia Kossuth Lajos szeretett szülőföldétől elszakítva, idegen országokban, sőt más világrészben bolyongva, a száműzetés keserű kenyerét eszi s a hontalanság fájdalommal küzd, és még ez idő alatt, a száműzetés sanyarú éveiben sem szűnt meg a külföld előtt Magyarhon fényének és jó hírnevének megalapításán működni.

Tekintetes közgyűlés! Tisztelt polgártársak! A múltakra fátyolt vetek. Kizárólag csak a jelenről akarok szólni, előre nyílvántván, hogy azzal tünnetést elidőzni legkevésbé sem szándékom. Nem akarom én Kossuth Lajos nagy hazánkfíát dicsőíteni, magasztalni más, hozzá hasonló, lelkes és kitűnő hazafiak lealacsonyításával, kisebbsítésével; homlokát oly fénykör övedzi, mely őt dicsőítésinken túl fölül emeli.

Midőn nagy hazánkfia az alkotmány megszerzésén, szilárdításán s biztosításán fáradozott több jeleseinkkel együtt, hazánk jövő jobbletének alapját tevő le. Hogy hazánk és nemzetünk ezen önfeláldozással párosult végtelen horderejű igyekezetet mennyire felismeri, s szívében e hon minden igaz fiának mily kitörölhetetlen betűkkel van ennek emléke bevésve, tanúskodik erről azon tény, hogy a múlt év lefolytán Magyarhon több választó kerületei őt országos képviselőjükké választák. Ő e választásokat megköszöné, de el nem fogadá; most azonban Pécs városa választá el képviselőjévé, s az országgyűlés igazolta (verificálta), s mivel még ezideig le nem mondott, remélhetjük, hogy e választást elfogadja, s őt - a rég nélkülözött nagy honfit - hazánkban ismét láthatjuk és üdvözölhetjük.

Mind nagy múltja, mind a legközelebbi események megfontolásávalkövetkező indítványt vagyok hátor a tekintetes képviselői közgyűlés becses pártfogásába ajánlani.

1-ör. Mondja ki a képviselői közgyűlés, azon meggyőződését, miszerint Kossuth Lajos nagy hazánkfia, kit a Teremtő honáért lángoló szívvel s mely bölcsességgel áldá meg, oda törekszik,

Csemátony Lajos hírlapíró, országgyűlési képviselő Kolozsváron született 1823. augusztus 21-én. A szabadságharc alatt mint Kossuth titkára és házi publicistája működött s e minőségében Kossuth ellenségei részéről számos támadás érte. A szabadságharc bukása után Haynau halálra ítélte, de neki sikerült előbb Párizsba, majd Angliába menekülnie. 1860-ban csatlakozott Garibaldihoz, 1867-ben amnesztiát nyerve hazajött és Tisza Kálmán belső híve és újságírója lett. Több ízben képviselőnek is megválasztották.²² 1875-ben Jászberény választotta meg országgyűlési képviselőnek, ő azonban nem fogadta el. Nagy népszerűségére való tekintettel 1875. szeptember 17-én a jászberényi képviselőtestület a város díszpolgárává választotta.²³ 1901. március 4-én halt meg Budapesten.

Apponyi Albert gróf, miniszter, országgyűlési képviselő Bécsben született 1846. május 29-én, a dualizmus és az azt követő rendszer korának jelentős konzervatív politikusa, miniszter, nagybirtokos, az MTA tagja. 1872-től Deák-párti, majd a Sennyei féle konzervatív párthoz csatlakozott. 1878-tól az egyesült, majd mérsékelt ellenzéki párt vezére. 1899-ben belépett a kormánypártba (Szabadelvű Párt), 1901-től 1903-ig a képviselőház elnöke volt. 1904-től a Függetlenségi Párt tagja. Ettől kezdve az I. világháború végéig a párt egyik vezetője, 1906-tól 1910-ig a koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere.²⁴ Az 1881. június 29-én választáson győzelmet aratott és Jászberény képviselője lett. Apponyi és Jászberény város kapcsolata a magyarországi választások történetében egyedülállóan tartósnak bizonyult. A nagynevű politikus 52 éven át, aggkorában bekövetkezett haláláig Jászberény képviselője maradt.²⁵ 1893. december 9-én a képviselőtestület egyhangú döntése alapján Apponyi Albert gróft Jászberény díszpolgárává választották.²⁶ 1933. február 7-én halt meg Genfben.

Bánffy Dezso báró, losonci (1843-1911), politikus, miniszterelnök. 1843. október 28-án született Kolozsváron. Középiskolai tanulmányait ugyanott, az egyetemet pedig Berlinben és Lipcsében végezte. 1875-ben kezdett közügyekkel foglalkozni, amikor mint Tisza Kálmán híve elfogadta a belső szolnoki főispánságot attól a kormánytól, amelynek belügyminisztere akkor Tisza Kálmán volt. A vár-

hogy a magyar alkotmány egész terjedelmében hazánknak, nemzetünknek békés úton mielőbb kivívva és biztosítva legyen; s ennek folytán Jászberény polgárai sóvárogva várják a percet, melyben dicső hazánkfíat ismét magokénak mondhatják, körükben üdvözölhetik, s hazatértevel az ellenkező irányok kibékítetvén, a pártoskodásnak eleje vétetik.

2-or. Hogy erős hite Jászberény polgárainak, miszerint Kossuth Lajos nagy hazánkfia a megkoronázott felséges királynak és megkoronázott királynénak, s az egyetemes trónnak támogatója s az államsférfi bölcsességével jó tanácsadója leend.

3-or. Határozza el a képviselői közgyűlés, hogy nagy hazánkfíat ezennel Jászberény város díszpolgárává választja, mit önéki okmányilag azonnal megküldend; óhajtván e határozatával megnyerni arra, hogy régen nélkülözött, kedves hazájába, hol érette anni lelkes honfi keble feldobog, mielőbb visszatérjen, s e sokat szenvedett hazánkat boldogítására közvetlen és személyes jelenlétével közreműködjék.

Indítványomat ezzel befejezván beszédemet azon szívem mélyéből fakadó, őszinte kívánat hangoztatásával végzem: Éljen nagy hazánkfia Kossuth Lajos! - Jász-Kunság 1868. április 26. (17. szám) 135.

22 Révai Nagy Lexikona V. kötet 69.

23 Blénessy János i. m. (1940.) 6-7.

24 Magyar Életrajzi Lexikon (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.) I. kötet 47.

25 Cseh Géza: Országgyűlési választási mozgalmak Jászberényben a milleniumig (ZOUNUK 3., Szolnok, 1988) 100.

26 Cseh Géza i. m. (1988.) 114.

megyék új beosztása után Szolnok-Doboka vármegye főispánja lett. A Wekerle-kormány távoztása után, 1895. jan. 14-én a király kinevezte miniszterelnökké. 1898. december 29-én a jászberényi képviselők Jászberény díszpolgárává választották.²⁷ 1899. február 26-án lemondott a miniszterelnökségről, távozásakor megkapta a Szent István-rend nagykeresztjét s kinevezték főudvarmesternek. 1911. május 23-án halt meg Budapesten.

Fejérváry Géza báró komlós-keresztési, honvédelmi miniszter 1833. március 15-én született a csehországi Josefstadtnban. Tanulmányait Olmützben, Königrätzben és Neusandecben végezte, a katonai akadémiát Wiener-Neustadtban, amelyet 1851-ben mint hadnagy hagyott el. 1855-57-ig elvégezte a hadi iskolát, s egy ideig a vezérkari hivatalban szolgált. Mint másodosztályú vezérkari kapitány részt vett az 1859. évi háborúban. A solferinói csatában tanúsított vitézségéért elnyerte a Mária-Terézia-rend lovagkeresztjét. 1860-ban cs. és kir. kamarás lett, 1862-ben pedig bárói rangra emelték. Részt vett a schleswig-holsteini háborúban, egy évvel később a király szárnysegédje lett. Az 1866. évi porosz háborúban több ízben is fontos és bizalmas küldetése volt, amelyeknek lelkiismeretes teljesítése fokozta az uralkodó bizalmát iránta, 1872-1884 között államtitkár, 1884-1903 között honvédelmi miniszter.²⁸ Jászberény város képviselőtestülete az 1901. május 11-én tartott közgyűlésen a haza és a király iránti törhetetlen hűségének és ötven éves katonai szolgálatának elismeréséül nagy lelkesedéssel és egyhangúlag díszpolgárrá választotta. Az eseményt táviratban tudatta vele a város elöljárósága, melyet Fejérváry miniszter meglehangú sürgönyválaszban köszönt meg.²⁹ - Fejérváry

27 Jászberény város képviselő-testülete 1898. december 29-én rendkívüli közgyűlést tartott, amelynek egyedüli tárgya Török Aladár polgármester Dr. Almásy László és Elefánthy Sándor városi képviselő indítványa volt báró Bánffy Dezső miniszterelnöknek Jászberény város díszpolgárává való megválasztása iránt. A polgármester hangos éljenzés között nyitotta meg az ülést, majd kimondta a képviselő-testület egyhangú határozatát, miszerint *"Jászberény város közönsége losonci Bánffy Dezső bárót, Magyarország miniszterelnökét - tekintettel hazafiúi érdemeire - a város díszpolgárává választotta, és hogy az erről szóló díszokmányt a polgármester vezetése alatt nagyobb szabású küldöttség fogja a miniszterelnöknek legközelebb átnyújtani."* - Jászberény és Vidéke 1899. jan. 1., 2-3.

28 Révai Nagy Lexikona VII. 272-273.

29 A díszpolgári oklevelet Mária Terézia korabeli stílusban szerkesztették meg. Szövegét korhű frással Hild Viktor műzeumi szakértő készítette. A külső kiállítás a budapesti Károlyi N. cégnél készült. Az oklevelet vörösbarna szarvasbőrdobozban helyezték el, kívül a fedélre Jászberény város címere került. Az oklevél szövege:

»ad 153. képv./4950. ki. Mi, a Szabad Jászok Jász-Berény Rendezett Tanácsú Városának Polgármestere, Tanácsa és Képviselőtestülete kívánunk a jámbor és Istent féltő olvasónak üdvöt és adjuk örök megemlékezésül tudtára mindeneknek az kiket illet és ezen okírásunkat olvassák úgy a jelenben mint a jövőben: Hogy üdvösségesen uralkodó Első Ferencz József Apostoli Királyunk Ő Felsége, Kút a Magyarok Istene az Ő nagyobb dicsőségére és a mi boldogításunkra az idők messzeségeig éltesse! - és a magyar törvényhozás által együttesen alkotott a rendezett tanácsú városok és községekről szóló 1886. évi XXII. t. cz. 36-ik szakaszában biztosított jogunknál fogva nyolczvanegy képviselőtestületi tag által, a törvényes kívánalmaknak mindenben megfelelően beadott írásbeli indítvány következtében ... Nemes, Nemzetes és Vitézlő Komlós-Keresztési Fejérváry Géza Szabad Báró Urat, Ő Felsége valóságos titkos Tanácsosát és Komornyikját, Táborszernagyját, egy Vitéz Gyalogos Ezred Tulajdonosát, a Mária Terézia Magas Vitézrend Lovagját és Kancellárját, a Lipót-rend Nagykeresztését, a Szent István-rend Középp Keresztését és Magyarország honvédelmi Minisztere Ő Kegyelmisségét azon hívságos és nagyérdemű szolgálatokért, melyeket Királya és Hazája iránt mindenha teljesített; nevezetesen azon példa nélküli hősiességért, melylyel az 1859-iki itáliai hadjárat solferinói végűtközetében

Géza 1903-ban, Széll Kálmán kormányának bukásával visszavonult hivatalától, és többé nem vállalta a honvédelmi tárcát. Politikai szerepe 1905-ben vette újból kezdetét, amikor a király kinevezte miniszterelnökké, rövidesen azonban lemondott. 1914. április 25-én halt meg Bécsben.³⁰

Csik Tibor úszó, olimpiai bajnok 1927. szeptember 22-én született Jászberényben. Ökölvívásban 1948-ban Londonban, a XIV. olimpián nyert olimpiai bajnokságot. Szent István napján, amikor világraszóló győzelme után először tért haza szülővárosába, Jászberénybe, a város vezetősége és társadalma szeretetteljes és meleg fogadtatásban részesítette.³¹ Díszpolgárrá választásáról a városi képviselő-testület 1948. augusztus 25-én ünnepi díszközgyűlésén hozta meg határozatát.³² Annak elfogadása után a polgármester javasolta, hogy a közgyűlés határozatilag kérje a megyei földosztó tanácsot, hogy Csik Tibor földjuttatásban részesülhessen. Ne csak az a kis földdarab vonzza Jászberényhez, amely alatt édesapja nyugszik, hanem egy másik is, amelyet az a város adományoz neki érdemei csekély jutalmaképpen, amelynek olyan nagy dicsőséget szerzett.³³ Csik Tibor az olimpiai bajnokságon kívül 1949-ben főiskolai világbajnokságot is nyert, és többszörös magyar bajnok volt. 1956 decemberében szökve, menekülve hagyta el az országot. Politikai magatartása miatt és az 1956-os tevékenysége miatt távollétében éltették. Magyarországra többé nem térhetett vissza, mert 1976 júniusában elhunyt

életének bámulatosan merész kockáztatása árán a vert sereg rendezett visszavonulását lehetővé téve, a magyar katonai fegyverbecsületet megmentette... szüntelen törekvése és főleg türhetetlenül szabadelvű gondolkozása és ténykedése szerény elismerésül városunk díszpolgárána k elváltasztottuk, ... minek emlékezetére, nagyobb hitelére és erősségére, hivatalos nagy pecsétünkkel ellátott ezen oklevelet kiadtuk Jász-Berény képviselő testületünk az Úr megtestesülésének Egyezer kilencszázegyedik Esztendeje Pünkösöd Havának tizenegyedik napján tartott rendes közgyűlekezlésében. Almásy főjegyző, Czigan János helyettesített polgármester» - Jászberény és Vidéke 1902. márc. 30. 4-5.

A díszoklevél átadására azonban eléggé késve került sor, mert nem tudni mi okból, de a budapesti cég csak nagysokára készítette el. Átadására 1902. június 3-án déli 12 órakor került sor, amikor Czigan János megbfzott polgármester vezetésével díszes küldöttség utazott Budapestre. - Jászberény és Vidéke 1902. jún. 1., 8.

30 Magyar Eletrajzi Lexikon (Bp., 1967.) 481-482.

31 Szívből jött a beszéd, melyet Marinka Tóth András szakosztályelnök, Cserna Pál ipartestületi elnök és Szabó F. Dezső alelnök mondott, lelkesedés fűtötte azt a néhány szót, amellyel Knór Ferenc a szabósegédek, és Szijgyártó István a szabótanoncok nevében üdvözölte Csik Tibort, aki hozzájuk hasonlóan kezdte, s aki néhány év alatt világhírességgé nőtte ki magát. Az ünneplésben részt vett a Palotási Dalkör Bakki József karnagy vezetésével. - Jászkürt 1948. szept. 11. (III. évf.) 37. szám, 2.

32 »*Véghatározat.*

Jászberény megyei jogú város képviselőtestületének díszközgyűlése Tóth-György István polgármester előterjesztése folytán, egyhangú lelkesedéssel dísz-polgáraiává választja Jászberényben 1927. évi szeptember hó 22-én született Csik Tibor ökölvívó és ugyancsak Jászberényben 1910. évi március 16-napján születetü Gerevich Aladár kardvívó olimpiai bajnokokat. Elhatározza továbbá, hogy a Balta utca, melyben Csik Tibor ökölvívó olimpiai bajnok született és nevelkedett, róla "CSIK TIBOR utcá"-nak nevezessék el. Felhívja a polgármestert, hogy a díszpolgári oklevelet készíttesse el és ünnepélyes keretek között nyújtsa át a nevezetteknek. Inézkedjék továbbá, hogy a Balta utca házszámítblái "Csik Tibor" feliratú házszámítblákkal cseréltesse ki.» - JNSzML Jászberény város levéltára, Jászberényi közgyűlési jkv. 1948-1950. 179.

33 Jászkürt 1948. aug. 28. (III. évf.) 35. szám, 3.

az ausztráliai Sydneyben. Az Ausztráliában élő magyarok temették el s állítottak emlékére sírkövet az ottani magyar temetőben.³⁴

Gerevich Aladár vívó, olimpiai bajnok, 1910. március 16-án született Jászberényben. Fiatalon elkerült innen, Miskolcon kezdte édesapja vívásra oktatni. Huszonkét évesen, 1932-ben már a magyar csapat tagjaként megszerezte első olimpiai aranyérmét.³⁵ Az 1948-as londoni olimpián kardvívásban ismét olimpiai bajnokságot nyert. Az újabb olimpiai bajnoki cím elnyeréséért Jászberény városa az 1948. aug. 25-re összehívott díszközgyűlésén - ugyanakkor, amikor Csík Tibor - a város díszpolgárává választotta.³⁶ Gerevich minden idők legeredményesebb magyar olimpikonja volt, a magyar sport eddig élt legnagyobb alakja, az újkori olimpiai játékok legeredményesebb vívója. Hétszeres olimpiai-, kilencszeres világ- és ötszörös Európa-bajnok. A magyar bajnokságok során - három fegyvernemben - összesen 34-szer állhatott a dobogó legmagasabb fokára. Életművéért megkapta a Nemzetközi Olimpiai Érdemrendet, a Nemzetközi Fair Play díjat és a Magyar Olimpiai Érdemérmét. A magyar sport utazó nagykövete volt, aki kitűnő eredményeivel szolgálta hazáját és öregbítette szülővárosának hírnevét.³⁷ Gerevich Aladár 1991-ben bekövetkezett halálakor tisztelői és egykori barátai ismét javasolták számára a díszpolgári kitüntetést.³⁸

Székey Mihály operaénekes 1901. május 8-án született Jászberényben. Eredeti neve: Spagattner Mihály. A zenével már kisgyermekkorában kapcsolatba került. Ótéves korában már énekelt, és még iskolába sem járt, amikor már énekelni hívták iskolai és templomi énekkarokba. 15 éves korában Budapestre került. Itt fejezte be gimnáziumi tanulmányait, és érettségi után a Magyar-Francia Biztosítónál helyezkedett el. Először 1923. május 28-án lépett színpadra. László Géza rövidesen próbaéneklésre vitte az Operaházba, ahol teljes sikert aratott, és Wlasics Gyula, az akkori főigazgató azonnal szerződtette. A fiatal énekes karrierje ettől kezdve igen gyorsan emelkedett, nevét világszerte megismerték.

Díszpolgárrá választására 1948. december 10-én, Jászberény város képviselőtestületének rendkívüli díszközgyűlésén Beszteri Mihály polgármester tett javaslatot.³⁹ A lelkes éljenzés és szünni nem akaró taps után Tóth Mihály a Magyar

34 Magyar Fórum 1992. júl. 30., 18.

35 Új Néplap 1992. aug. 22.

36 Részlet Tóth György István polgármester beszédéből: "Csík Tibi és a többi társa győzni akarással, magyaros lendülettel kiharcolták az 59 nemzet között a harmadik helyet Magyarországnak. Sikerült, mert tudták, hogy az egész dolgozó Magyarország gondolatban ott állt a hátuk megett, s mert mindig arra gondoltak, hogy az itthonmaradottak mit szólnak majd, ha nem győzelemmel mennek haza. Csík Tibor, Gerevich Aladár és a többiek mind megtették kötelességüket s ezzel oly hírnevet szereztek hazánknak, hogy nemcsak dicsérni, hanem követendő példának kell odaállítani mindenki elé őket." - Jászkürt 1948. aug. 28. (III. évf.) 35. szám, 3.

37 Részlet Jászberény Város Önkormányzata Ifjúsági és Sportbizottságának dr. Magyar Levente polgármesterhez írt 1992. febr. 28-án kelt ajánlásából.

38 Az 1992. június 24-én megtartott ülésen a képviselő-testület meghozta az 52/1992.(VI.24.) sz. képviselő-testületi határozatot, mely szerint »Gerevich Aladár vívóbajnokot posztumusz Díszpolgári cím elismerésben részesíti.« Az 1991. május 22-én, életének 82. évében elhunyt kiváló sportember, s immár ismét »Jászberény város díszpolgára« tiszteletére az 1992. augusztus 20-i ünnepség keretében emléktáblát avattak fel a jászberényi Bercsényi utca 41. sz. alatti szülőházának falán, s a posztumusz díszpolgári oklevelet fiának, Gerevich Pálnak nyújtotta át dr. Magyar Levente polgármester. - Jászkürt 1992. aug. 29. (IV. évf.) 16. szám, 15.

39 »Tiszelt Díszközgyűlés! Ünnepelni jöttünk ma össze. Ünnepeljük azt a férfit, aki városunk szülőte, aki kora fiatalsága éveiben itt élt közöttünk, innen indult a világhírűv felé. Ez a férfi Székey Mi-

Dolgozók Pártja nevében, Beszteri Ferenc a Parasztpárt nevében, dr. Feckó Iván a Kisgazdapárt nevében és dr. Németh Ferenc a város társadalma nevében mondtak beszédet, mely után elfogadták az indítványt, majd a városi képviselő-testület díszközgyűlése meghozta a véghatározatot.⁴⁰

Székeley Mihály díszpolgári oklevele (A Jász Múzeum tulajdonában)

hály operaénekes, aki a közeli napokban ünnepli operaházi tagságának 25. évfordulóját. Büszkék lehetünk városunk eme szülöttére, aki tehetsége, tudása és erős akarata révén a világ legnagyobb művészei között is az első helyet foglalja el. Az ünneplésből mi nem maradhatunk ki, nekünk is ott van a helyünk az Operaház színpadán az ünneplők között. A magunk számára is úgy tehetjük igazán értékesé, ha ezen ünnepség keretében Székeley Mihálynak Jászberény díszpolgárává való választásáról szóló oklevelet átnyújtjuk. Ezért hívtam össze a mai díszközgyűlést, melyre meghívtam a magyar állami Operaházat is, azonban az operaház igazgatója Tóth Aladár az előttem fekvő táviratban értesített, hogy betegsége megakadályozta abban, hogy közöttünk lehessen, az Operaházat itt képviselhesse. Tolmácsolja azonban az Operaház üdvözlését a város közönsége és a díszközgyűlés felé. Most pedig felkérem dr. Gedei János főjegyző urat, hogy Székeley Mihály operaházi tag Jászberény város díszpolgárává való választása iránti előterjesztésemet ismeresse.» - JNSzML Jászberény város levéltára, Jászberényi közgyűlési jkv. 1948-1950. 239-240.

⁴⁰ *É g h a t á r o z a t. Jászberény m. város képviselőtestületének díszközgyűlése egyhangú lelkesedéssel Jászberény m. város díszpolgárává választja Székeley Mihály operaénekest, a magyar állami Operaház örökös tagját, Jászberény város szülöttét, a világ egyik legnagyobb művészt. Büszke örömmel teszi ezt a város képviselőtestülete azzal a művésszel szemben, akit tehetsége, tudása, mélyen érző művészi lelke emelt a világ halhatatlan művészei közé. Akinek hírneve nem tisztavirág életű kétes értékű hírnév és dicsőség, hanem immár 25 éves művészi patinájával bevont és fémjelzett igaz művészet. Nem múlt illúzió, hanem az Istenadta tehetség művészetének ragyogása. Felhívja a képviselőtestület a város polgármesterét, hogy a díszközgyűlés ezen határozatának és a díszesen kiállított díszpolgári oklevélnek ünnepélyes formák között való átadásához a szükséges intézkedéseket tegye meg, illetve azt a magyar állami Operaház által folyó hó 12-én Székeley Mihály operaházi tagságának 25. évfordulója alkalmával rendezett ünnepség keretében küldöttség kíséretében adja át. Erről érdekeltek ezen határozattal értesítést nyernek.» - Jászkiért 1948. dec. 17. (III. évf.) 51. szám, 3.*

A hivatalos ünneplés december 12-én este a budapesti Operaházban a Borisz Godunov előadásában folyt le, melyről a korabeli Jászkiirt részletesen tudósított.⁴¹ A jászberényi születésű énekművész 1962-ben ünnepelte operaénekesi pályafutásának 40. évfordulóját. 1963. március 6-án műtétre vonult be egy kórházba, de a műtőasztalról már holtan emelték le. Hangfelvételei és a filmkockák őrzik számunkra felejthetetlen művészetét.

Holló András antifasiszta ellenálló 1921. december 15-én született Szentesen. Apja vasúti mérnök volt, akit ebben az időben helyeztek át Jászberénybe. Gimnáziumi tanulmányai során tűnt ki kiváló képességeivel, jó tanulmányi eredményeivel, kiemelkedő sportteljesítményeivel. Érettségi vizsgái után Budapesten folytatta egyetemi tanulmányait, ahol költségei fedezése érdekében fizikai munkát vállalt különböző gyárakban. Az 1944. év elejétől munkaszolgálatos katoná, majd a Görgey-zászlóalj egyik tagjaként részt vett a fasisztaellenes ellenállási mozgalomban. Számos sikeres ellenállási akció után 1944 novemberében elfogták, s 1944. december 5-én, 9 társával együtt kivégezték.⁴² A városi tanács 1975. márc. 26-án Jászberény város díszpolgárává választotta.

Vasas Márton munkásmozgalmi aktivista Tiszanánán született 1895. szeptember 16-án. Kitanulta a lakatosszakmát, 1912-ben szabadult. Kezdetben Pestszentlőrincen dolgozott, 1914-től a szolnoki MÁV-műhelybe került, ahol 1818-ig volt. Az I. világháború végén, 1918-ban behívták katonának, de ugyanaz év novemberében le is szerelték. Ekkor visszatért családjához Jászberénybe. 1919 januárjában belépett a Kommunista Magyarországi Pártjába, s a jászberényi szervezet vezetőségi tagja lett. A Tanácsköztársaság idején a jászberényi direktórium tagja, a forradalmi törvényszék bírója volt. A II. világháború befejezése után közreműködött az MKP jászberényi szervezetének megalakításában, 1948-ig a vezetőség tagja volt. Különböző munkahelyeken dolgozott, 1960-ban az Aprítógépgyárból ment nyugdíjba.⁴³ A városi tanács 1975. márc. 26-án Jászberény díszpolgárává választotta. 1980. október 11-én Jászberényben halt meg.⁴⁴

41 Képviselettel itt magát a főváros, a különböző művészeti egyesületek, a magyar kormány, Jászberény városa, és az ünnepség megnyitása pillanatában megjelent a Magyar Köztársaság elnöke, Szakasits Árpád is. A köztársasági elnök megható szavak kíséretében nyújtotta át a köztársasági érdemrendet Székely Mihálynak. Ortutay Gyula kultuszminister a kormány üdvözlétet tolmácsolta, dr. Palló Imre az Operaház, Kodály Zoltán a Zeneművészeti Akadémia, Tóth Aladár az Opera igazgatósága nevében köszöntötte az ünnepeltet. Jászberény várost az ünnepségen háromtagú küldöttség képviselte, melynek dr. Gedei János, Sipos István, dr. Németh Ferenc voltak tagjai. A város nevében dr. Gedei János üdvözölte Székely Mihályt és adta át neki a remekbekerített díszpolgári oklevelet. Az oklevél Benke László iparművész munkája volt. Amikor Székely Mihály az előadás során első ízben színpadra lépett, a közönség olyan tapsorkánban tört ki, hogy emiatt az előadást 5-6 percig félbe kellett szakítani, ami egészen ritka eset az operai ünneplések történetében. Az előadás után a Fészek klubban társasvacsora keretében ünnepelték az Operaház nagy művészt. Itt megjelentek a művészi és politikai élet vezetői. A felköszöntök között a szülőföld üdvözlétét dr. Németh Ferenc közvetítette. Székely Mihály a jászberényi küldöttség tagjainak megilletődve köszöntötte meg a város kitüntetését. - Jászkiirt 1948. dec. 17. (III. évf.) 51. szám, 3.

42 Jászberény 1975. (III. évf.) 1. szám, 7.

43 Értünk éltek (Szolnok, 1984) I. kötet 57-58., és Jászberény 1975. (III. évf.) 1. szám, 7.

44 Értünk éltek (Szolnok, 1984) I. kötet 57-58.

Bojtos Gyula városi rendőrkapitány 1922. október 10-én született Pétervásáran, elemi iskoláit is ott végezte. Csepelen, a vas- és fémestergályos szakmában kezdett el dolgozni mint segéd munkás, majd 1939-től esztergályosként a csepeli Repülő- és Motorgyár motor osztályán dolgozott. Fiatalon, még 1939-ben, a csepeli gyárban kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1945 elején Pétervásáran az MKP szervezője volt. 1945-ben került a rendőrség állományába, ahol rövidesen tisztii kinevezést kapott. Az 1956-os forradalom idején Tatabányán, a Megyei Rendőrfőkapitányságon teljesített szolgálatot, mint politikai osztályvezető. 1957-ben került Jászberénybe, 1958. február 12-én nevezték ki a Jászberényi Rendőrkapitányság vezetőjévé. 1957-től tagja a Járási Pártbizottságnak és a Végrehajtó Bizottságnak, a járási tanácsok megszűnéséig járási tanács tag volt.⁴⁵ A Városi Tanács 1975. március 26-án Jászberény díszpolgárává választotta.

László Károly mérnök, vezérigazgató helyettes, Győrben született 1917. február 15-én. Egyetemi tanulmányai a Budapesti Műszaki Egyetemen végezte, 1954-ben került a Hűtőgépgyárba. Irányításával indult el a Lehel márkájú háztartási hűtőszekrények gyártása és fejlesztése. Részes volt az auto- és habszifon készülékek kifejlesztésének, melyekből a Hűtőgépgyár a világ egyik legnagyobb szifonelőállító vállalata lett. Tagja volt a városi és a hűtőgépgyár pártbizottságának, társelnöke a MTESZ Szolnok Megyei Szervezetének, elnöke a Gépipari Tudományos Egyesület Jászberényi Szervezetének. 1975-ben Gorjanc Ignáccal együtt kapott Állami-díjat.⁴⁶ A Hűtőgépgyárban kifejtett eredményes munkájáért a városi tanács 1975. március 26-án Jászberény város díszpolgárává választotta. 1983. június 4-én halt meg. Sírja Jászberényben, a Fehértói temető elkülönített munkásmozgalmi sírjai között van.

Gorjanc Ignác mérnök, vezérigazgató 1924. július 31-én született Csepelen. A Műszaki Egyetemen szerzett gépészmérnöki végzettséggel, 1954-ben főmérnökként került Jászberénybe, a Hűtőgépgyár jogelődjéhez, a Fémnyomó és Lemezárugyárhoz, 1955-től 1964-ig igazgató. A Hűtőgépgyár létrejöttékor annak igazgatója, 1968-tól vezérigazgatója lett. 1967-től országgyűlési képviselő, 1975-től az Országgyűlés Ipari Bizottságának elnöke. Tagja volt a városi és üzemi pártbizottságnak. A várospolitikai célok megvalósítását mindig segítette. Az 1985. április 5-én tartott díszközgyűlésen Kovács Miklós tanácselnök-helyettes üdvözlő szavai után Búzás Sándor tanácselnök adta át a jelenlévő Gorjanc Ignácnak a Díszpolgári oklevelet és plakettet.⁴⁷ 1986. október 26-án halt meg Budapesten. Sírja Jászberényben, a Fehértói temetőben, az elkülönített munkásmozgalmi sírhelyek között van.

Dr. Figus Illinyi Albert főorvos Salgótarjánban született 1927. január 19-én, az Orvostudományi Egyetem elvégzése után, 1951-ben került Jászberénybe. 1956-tól 1961-ig röntgenosztály vezetői főorvosi, 1961-től 1980-ig kórházigazgató főorvosi,

45 Jászberény, 1975. (III. évf.) 1. szám, 7.

46 Ki kicsoda 1981. (Kossuth kiadó) 405.

47 *10/1985. (IV.5.) sz. Tanácshatározat a Díszpolgári Cím adományozásáról. Jászberény város Tanács az 1981. évi 6. számú rendelet 10. paragrafus (3) bekezdése alapján GORJANC IGNÁC a Hűtőgépgyár vezérigazgatója részére a város érdekében végzett több évtizedes kimagasló munkája elismeréséül Jászberény város Díszpolgára Cím-et adományozza. A Városi Tanács kötelezi a Tanács Elnökét arra, hogy a díszpolgárrá választásról szóló oklevelet és a város címerével díszített plakett ünnepélyes keretek között történő átadásáról gondoskodjon. Tegyen intézkedést, hogy a cím adományozása a "Jászberény város díszpolgárainak névkönyve" című albumba bevezetési nyeljen. - Jászberény város tanácsülési jkv. 1985. 126.

1980-tól ismét osztályvezető főorvosi beosztásban dolgozott. Több évtizeden keresztül dolgozott Jászberény város és vonzáskörzete egészségügyi ellátásának fejlesztéséért. Kiemelkedő tevékenységet folytatott a gasztroenterológiai megbetegedések gyógyításában, a betegség okainak feltárásában és kutatásában. E téren szerzett tapasztalatait tudományos értekezésein védte meg és kandidátusi fokozatot szerzett. Szakmai és tudományos tevékenysége alapján a Magyar Gastroenterológiai Társaság, az MTA Debreceni Akadémiai Bizottság is tagjává választotta. Kimagasló munkájával közvetlenül járult hozzá Jászberény egészségügyének fejlődéséhez, a város hírnevének és tekintélyének emeléséhez.⁴⁸ Munkájának elismeréseként az 1986. szeptember 30-i tanácsülésen Búzás Sándor tanácselnök előterjesztésére a Városi Tanács díszpolgári címet szavazott meg részére.⁴⁹

Hamza Dezső Ákos filmrendező, festőművész Hodmezővasarhelyen született 1903. szeptember 1-én. Tanulmányait a budapesti Szépművészeti Akadémián végezte, Csók István és Kisfaludi-Stróbl Zsigmond is tanította. Egyidejűleg abszolutóriumot szerzett a jog és államtudományi karon is. Tanulmányai befejeztével 1926-ban ösztöndíjasként Párizsba utazott, ahol tovább fejlesztette és tökéletesítette tudását. 1929-ben rendezte első kiállítását.

Hamza D. Ákos (B. Jánosi Gyöngyi)

Ezután további tanulmányutakat tett Olaszországban és Németországban. 1936-ban tér vissza Magyarországra. Ettől kezdve élénken érdeklődik a filmművészet iránt is, filmvállalatot alapít és filmrendezőként is ismert lesz. 1944-ben egyik vezető személyisége a magyar antifasiszta ellenállási mozgalomnak. A II. világháború befejeztével a magyar parlament a Művészeti Tanács tagjává nevezte ki. Tagja volt a Szovjet-Magyar Társaságnak, a Francia-Magyar Társaságnak, a Szabad Művelődési Tanácsnak, a budapesti I. kerületi Nemzeti Tanácsnak, továbbá megalapítója volt a Filmművészeti Dolgozók Szakszervezetének, amelynek első elnökévé választották. Ortutay Gyula 1946-ban Hamza Dezső Ákost bízta meg a Magyar Rádió televíziós osztályának megszervezésével. 1947-ben legálisan elhagyta az országot, először Olaszországban, később Franciaországban élt és dolgozott, majd 1952-től véglegesen Brazíliában telepedett le. Új hazájában, Brazíliában sokirányú

48 Jászberény város tanácsülési jkv. 1986. 388. o.

49 »30/1986.(IX. 30.) sz. Tanácshatározat a Díszpolgári Cím adományozásáról Jászberény város Tanácsa az 1981. évi 6. számú rendelet 10. paragrafus 13/ bekezdése alapján Dr. Figus Illinyi Albert a Kórház-Rendelőintézet osztályvezető főorvosa részére a város lakossága egészségügyi ellátása érdekében végzett több évtizedes kimagasló munkája elismeréséül Jászberény város DÍSZPOLGÁRA címet adományozza. A Városi Tanács kötelezi a Tanács Elnökét arra, hogy a díszpolgárrá választásról szóló oklevél és a város címerével díszített plakett ünnepélyes keretek között történő átadásáról gondoskodjon. Tegyen intézkedést, hogy a cím adományozása a "Jászberény város díszpolgárainak névkönyve" című albumban bevezetést nyerjen.« Jászberény város tanácsülési jkv. 1986. 387. o.

művészi alkotó munkásságával, gazdag élettapasztalatával, tudásával nagy jelentőségű nemzeti ügyek előmozdítását segítette, ezen kívül sajátos vonású és stílusú iskolát teremtett.⁵⁰ Művészi alkotásainak egy jelentős részét (*több mint száz festményt*) a Jász Múzeumnak adományozta.⁵¹ Az 1987. május 15-i tanácsülésen Búzás Sándor tanácselnök ismertette a díszpolgári cím adományozására vonatkozó előterjesztését. A városi tanács az előterjesztést és a határozati javaslatot egyhangúan elfogadta.⁵²

1989-ben hazatelepült - hiszen családja innen származott - Jászberénybe. 1993. május 16-án hunyt el Jászberényben.

B. Jánosi Gyöngyi grafikája

50 Magyar és nemzetközi ki kicsoda 1992., 352.

51 Jászberény város tanácsülési jkv. 1987., 140.

52 »10/1987.(V. 15.) sz. Tanácshatározat Jászberény város "Díszpolgára" cím adományozásáról Jászberény város Tanácsa az 1981. évi 6. számú rendelet 10. paragrafus [3] bekezdése alapján H A M Z A D E Z S Ő A K O S Brazíliában élő magyar származású festőművész részére - aki életművének egy jelentős részét Jászberény városnak, a Jász Múzeumnak adományozta, ezzel jelentősen hozzájárult a város, a Jászság kulturális értékeinek gyarapításához - JÁSZBERÉNY VÁROS DÍSZPOLGÁRA címet adományozza. A Városi Tanács kötelezi a Tanács Elnökét arra, hogy a díszpolgárrá választásról szóló oklevél és a város címerével díszített plakett ünnepélyes keretek között történő átadásáról gondoskodjon. Tegyen intézkedést arra, hogy a cím adományozása a "Jászberény város díszpolgárainak névkönyve" cím albumban bevezetést nyerjen.« - Jászberény város tanácsülési jkv. 1987. 139.

K Ö R N Y E Z E T Ü N K

Berényi István

A JÁSZSÁG FÖLDHASZNÁLATÁNAK VÁLTOZÁSAI

Történeti áttekintés

A jászok legelőt, vizenyős réteket, a homokos területeken ligeterdőt, a Zagyva és a Tarna menti laposokon ártéri erdőt találtak a betelepülés során. Ez a földrajzi környezet megfelelt az extenzív állattenyésztő társadalomnak, amely csak lassan alkalmazkodott a környező magyarság már inkább földművelő életmódjához, a kora feudalizmus társadalmi viszonyaihoz. Csak a XV. sz. végére illeszkedett a jászok gazdasági tevékenysége az ország egészébe (Fodor F. 1942), ami földhasználati szempontból csupán annyit jelentett, hogy a földművelés a lokális önellátás szintjére emelkedett. Mindez az etnikai alapú regionális különállást inkább erősítette, mert a differenciálódó földhasználat a regionális autarchizmus gazdasági alapját teremtette meg.

A török megszállás másfél százada megakasztotta ezt a belső fejlődést, a társadalmi lét feltétele újra az extenzív állattenyésztés lett és a Jászság Fodor megfogalmazása szerint újra »a kóbor pásztorok világát élte«. E másodvirágzását élő pásztortársadalom helyzete a XVII. sz. közepére stabilizálódott, ami a török birodalom belső válságából következett, s ez időtől kezdve a népességszám is emelkedett, megjelentek a betelepülők, a szabad legelők gazdáira találtak. A népességszám növekedésével újra teret kapott a földművelés, de a század végéig a Jászság még összefüggő legelő maradt, hiszen az összes szántó a földterület 4 %-át sem foglalta el (Fodor F. 1942).

A Jászság 1702-ben került a lovagrend kezébe és 1710-től vannak adatok a földhasználatra vonatkozóan is, amelyek a földművelés lassú térhódítását, új kultúrák - pl. szőlő, kukorica, dohány stb. - megjelenését jelzik. Mindezek a társadalom stabilizálódására, a községi-közösségi társadalmi struktúrák egyenletes fejlődésére utalnak.

A földhasználat további alakulását alapvetően meghatározta az 1745. évi földváltás, ami a jászok gazdasági autonómiáját erősítette, s ezzel gazdaságilag is bizonyos regionális egység formálódott ki a XVIII. sz. végére. Valójában a török előtti belső önállóságra való törekvés jutott újra érvényre a földváltás keresztülvitelével. A Jászság belső regionális tartása a községek önállóságára, a gazdasági közösségekre épült és mintegy száz évig működőképesnek bizonyult. A gazdasági közösség azt jelentette, hogy az örökös nélkül maradt föld a községre, mint közösségre szállt vissza és nem a kincstárra, mivel a földet közösen váltották meg.

A földhasználatban ez azt eredményezte, hogy az autarchiára törekvő községek igyekeztek a határhasználatot úgy szabályozni, hogy a közösség létfeltételeit biztosító földhasználati formák (szántó, rét, legelő, erdő stb.) megfelelő nagysága és belső szerkezete álljon rendelkezésre. A későbbi beköltözők nem juthattak a földközösségbe, ezért a földhasználat alapszerkezete a XVIII. sz. végéig alig változott, a földművelés és az extenzív állattartás aránya a népességtartáshoz igazodott.

A XIX. sz. elején jelentkező gabonakonjunktúra, a növekvő piacra termelés felbomlasztotta a földközösségi rendszert, megkezdődött a föld egyéni birtokba vétele. A tulajdonosok már maguk döntöttek a földhasználat módjáról, amit első-sorban a piac orientált. Az egyre intenzívebbé váló földműveléssel feltörték a távoli legelőket is, ami elindította a tanyarendszer kialakulását. Az autarchiára valló

földközösségi szemlélet az egyéni földtulajdonlásban élt tovább, ami azután egy új, differenciált határhasználatot alakított ki az egyes községekben.

Ez a differenciáltság azonban csak a szántóhasználatban jelentkezett, egészében a földhasználati szerkezet rendkívül leegyszerűsödött; amíg 1854-ben a szántó aránya csupán 48%, addig ez az arány 1930-ra 73%-ra nőtt (Jászládányon 91% a szántó aránya).

A piacépes terméket előállító szántóföldi növénytermesztés közel egy évszázadon át jelentette a Jászság gazdasági alapját, ugyanakkor e "monokulturális" jellegű földhasználat az első világháborút követően válságba került. A hazai mezőgazdaság elveszítette a Monarchia piacait, így a Jászság gabonaféléit felvevő Felvidék, amellyel az évszázadok során termékcserére épülő regionális kapcsolat alakult ki, kiesett a piacok közül.

Az agrárválság a gazdaságok autarchiára való törekvését erősítette fel, hiszen a konjunktúra idején megnövekedett népességet el kellett tartani. Különösen az istállózó állattartás szélesedett ki és bizonyos városi piacra termelő ágazatok is kialakultak. Mindez a határhasználaton nem változtatott lényegesen, inkább a szántóföldi növénytermesztés szerkezete alakult át; bővült a takarmányfélék és az ipari növények vetésterülete.

A piachoz igazodó intenzív gazdálkodás idején jelent meg a természeti adottságokhoz jobban igazodó területhasználat s ezért a Jászság egyes községeinek határhasználatára alapján már bizonyos területi típusok határolhatók el a 30-as évek adatai alapján:

a) A Zagyva síkján lévő települések (Jászfényszaru, Jászberény, Jászboldogháza stb.) földhasználati szerkezete a legeltető-állattenyésztő gazdálkodásnak még sok vonását őrizte. A szántó aránya 60-70% között volt itt is, de a rét-legelő még a földterület negyedét foglalta el. A nagy határu és legnagyobb népességszámú Jászberény földhasznosítása annyiban tér el a típustól, hogy a szőlő a városhatár 6%-át tette ki és a városi polgárság fogyasztását szolgálta.

b) A Jászság területének nagyobb részén a szántó aránya 70-80% között volt és a 10-20% közötti rét-legelő csupán az istállózó állattartás kiegészítő takarmányozását szolgálta.

c) A Jászság keleti részén lévő települések (Jászkisér, Jászládány, Jászsósztgyörgy stb.), amelyek határa már a Tisza széles síkjára is kiterjedt, elsősorban szántóföldi növénytermelő jellegűek, erősen istállózó állattartással. Ezen a területen a szántó aránya már 80% felett volt ebben az időszakban is.

A közép- és kisbirtoklason kialakult szántóföldi kultúra nagyszámú agrárnépességet tartott el a második világháborúig, de mind többen szorultak ki a klasszikus paraszti létformából és kerestek munkát az ország ipari területein vagy közmunkáin.

A földhasznosítási szerkezet alakulása a nagyüzemi gazdálkodás időszakában

A második világháborút követő földosztás a Jászságot nem úgy érintette, mint a Dunántúl közismerten nagy latifundiumokkal rendelkező megyéit. A földváltás hatásaként a Jászságban ugyanis nem alakult ki nagybirtokrendszer, bár az eltelt két évszázad alatt itt is bekövetkezett bizonyos birtokkoncentráció, amit a földek egyenes fiúági öröklési joga sem tudott megakadályozni. Ennek következtében kialakult egy erős középparaszti réteg, amellyel csak nagy erőfeszítés árán tudott lépést tartani a széles kisbirtokosi réteg.

A sajátos birtokstruktúrából következett, hogy a felosztható földalap kisebb volt, mint az igénylők száma, és a nagyszámú földnélkülit nem lehetett olyan kiterjedésű és minőségű termőföldhöz juttatni, amely számukra biztos paraszti egzisztenciát jelentett volna, ezért politikai-közösségi magatartásában az agresszív

baloldaliság maradt a meghatározó. Ezért törvényszerű volt, hogy az 1949. évi politikai fordulatban ez a társadalmi csoport játszotta a fő szerepet és vált a középparaszti gazdasági struktúra, s ezzel a jázsági községi társadalmak szétzüllésztőjévé. Aligha véletlen, hogy éppen e térségben alakították meg a szovjet típusú »kolhoz« üzemformát és állami gazdaságot, amelyek élen jártak a gazdasági abszurdítások megvalósításában is (pl. gyapottermelés a pusztakürti nagygazdaságban, Jászkisér). Mindez azt eredményezte, hogy a középparasztság vezető, gazdaságilag legerősebb csoportja a társadalom periferiájára került, tagjai elvándoroltak, foglalkozást váltottak, esetenként lesüllyedtek a lokális társadalmi hierarchiában, az összeroppantak pedig lumpenizálódtak.

Az 1960-as évekkel újra, illetve átszervezett termelőszövetkezetek végül is asszimilálták a középparasztság helyben maradt különböző csoportjait, felhasználták szakértelmüket, szorgalmukat. E csoport sokszor önmagát sem kímélő szorgalmával a háztájítás keretei között biztos falusi egzisztenciát épített ki magának az 1970-es évek végére. Ez az életforma azonban a legkevésbé sem volt csábító a fiatal generáció számára, ezért a középparaszti, tsz-taggá vált csoport »kibobta« magából a nagy erőfeszítéssel tanított fiatalokat, akiknek jelentős hányada azután a városokba vándorolt, az egykori virágzó nagyközségek népességszáma drasztikusan lecsökkent (pl. Jászládány népessége 1941-ben 10.908 fő, 1990-ben 6.028 fő).

A termelőszövetkezetek, állami gazdaságok kiépítésével egyúttjáró tagosítás alapvetően megváltoztatta a jázsági települések határhasználatát. A tanyai gazdálkodás megszűnt, a közösségi földhasználat régi, megmaradt formái (legelő használat) eltűntek, a községek és tanyaviláguk funkcionális kapcsolata szétesett. Az egykori mezővárosok, amelyek a két világháború között még »szerény várossal« rendelkező települések» (*Mendöl T.*) voltak, gyorsan lesüllyedtek a település-hierarchiában, amit a járások megszüntetése csak megerősített (Jászapáti). Csak az 1980-as évek elejétől tapasztalható az újraéledés, a gazdasági és lokális társadalmi stabilizálódás.

A Jászságban lejátszódott gazdasági-társadalmi folyamatok fenti leegyszerűsített képét azért vázoltam, hogy érzékeltessem a határhasználat átalakulásának társadalmi hátterét. Akikben még él a természeti adottságokhoz igazodó határhasználat - a szántó, rét, legelő, a vízelvezető árkok és csatornák hálózata, s a körébük visszahúzódott vízivilág füzeivel és nádasaival, a ligeterdők és a dűlőutak akácosai -, azok nem kis szorongással utazzák végig a Jászság szántó-sivatagát. Ha a statisztikai adatokra csak felületes pillantást vetünk, akkor a fenti kép hamisnak, túlzónak tűnik, mert a szántó területe 1935-1962 között nem nőtt, hanem tízezer hektárral csökkent. Csakhogy a szántó aránya a mezőgazdasági területben 81%-ról 85%-ra nőtt és néhány községben messze túl van a 90%-on (Jászsalsószentgyörgy, Jászládány).

A szántóföldi növénytermesztésre építkező nagyüzemi gazdaságnak viszonylag konszolidált mechanizmusa alakult ki 1962-1984 között. De az 1980-as évek elejétől egyre erőteljesebben jelentkezett az agrártermelés válsága; a külső és belső piac szűkülése, túltermelés, a költségek és ennek hatására az állami támogatás növekedése. Az 1980-as évek közepére országosan a mezőgazdasági nagyüzemeknek már 40%-a nem volt képes megteremteni az újratermelés feltételeit (*Magyarország Nemzeti Atlasza, 247. old., Enyedi GY.-né*). Tehát a »szocialista mezőgazdaság« kiegyensúlyozott húsz éve lezárult, mert az 1970-es évek elején létrehozott nagyüzemi infrastruktúra »egyszerre« avult el, a felhasznált ipari termékek árai gyorsan emelkedtek, ami a nagyüzemi gazdaság háztájítással összefonódott (modern gazdaság és a kisüzemi bedolgozói rendszer) bonyolult érdekelt-ségi rendszerét szükségképpen válságba sodorta. A jázsági nagyüzemek e válságot

még alig érezték ebben az időszakban, csak a keleti, tömegárut felvevő piacok elvesztése érezte ki, hozta felszínre a termelés szerkezeti problémákat.

A Jászság összes mezőgazdasági területe a nagyüzemek megszervezése idején (1962) kb. 100 ezer hektár, ami 1984-ig 3,5%-kal csökkent csupán, miközben a mezőgazdaság említett válságjelenségei országosan egyre nyilvánvalóbbak voltak. Tehát a kialakított üzemi struktúra és az évek során hozzátapadt falusi ipari-szolgáltató szféra mintegy konzerválta a földhasználati szerkezetet is. E földhasználati és termelési szerkezeten olyan falusi társadalmi struktúra és érdekeltségi kapcsolatrendszer alakult ki, amely feltételezte egymást. Mivel e rendszer működését az állam »függetlenítette« a külső és részben még a belső piactól is, ezért ma az »ágazat« képtelen tudomásul venni a feltételek megváltozását, az állam részbeni »kivonulását« a rendszer működtetéséből. Újra és újra követelik a mezőgazdaság nagyobb állami támogatását, s ezzel közvetve a meglévő földhasználati struktúra fenntartását, hivatkozva a nyugati támogatási rendszerre. Csak arról feledkeznek meg, hogy a fejlett tőkés országok nem a »termelést«, hanem a »nem termelést« támogatják a központilag meghatározott termelési kvóták rendszerével. Ott nincs kötelező földhasználat, ellenkezően, az kap nagyobb támogatást, aki a »táj-fenntartást« vállalja és nem a hasznosítást. E rendszer működtetésével párhuzamosan a mezőgazdasági terület 1962-1980 között harmadával csökkent a fejlett országokban, miközben a Jászságban szinte változatlan maradt (1. táblázat, 1. ábra).

A szántó területe 1962-1984 között csökkent ugyan, de ez nem a növénytermesztés visszafogásából adódott, hanem a beépítésből; mezőgazdasági nagyüzemi központok, állattenyésztő telepek kiépítéséből, ipari beépítés vagy a települések horizontális terjeszkedése következtében. Ugyanakkor még ebben az időszakban is voltak olyan települések (Jászapáti, Jászdózsa, Jászsalsószentgyörgy stb.), amelyek határában a szántó tovább terjeszkedett a rét és legelő rovására.

A szántó intenzív hasznosítása ez időszak alatt csak a háztáji jellegű nagyüzemi földek művelésében jelentkezett, pl. a zöldsgéfélek (hagymatermesztés) vagy az ipari növények termesztésével. A nagyüzemi szántóföldi művelésnek ez a kisüzemi termelési móddal való kombinálása a falusi munkaerő lekötését, sőt bizonyos túlfoglalkoztatást eredményezett.

A szántóföldi gabona- és takarmánytermesztésre, ill. állattenyésztésre szakosodott gazdaságok, felvállalva a háztájizás egész rendszerét, látszólag tőkeerősekké váltak és egyre több lokális alapellátási funkciót is felvállaltak a községekben. Ez az egy gazdaságra, valójában monokulturális struktúrára épülő lokális rendszer került válságba az 1980-as évek közepére. A központi szabályozórendszerre épült mamutgazdaságok ugyanis képtelenek voltak a váltásra, hiszen az extenzív szántóföldi növénytermesztésre specializált géprendszert és infrastruktúrát működtetni kellett, de nem is volt érdeke, hiszen érezte a lokális társadalom támogatását. Kialakult tehát a bűvös kör, az önmagát fenntartó rendszer, amelynek alapja azonban egy szabályozott belső és középtávrá megtervezett külső piac volt.

A Jászságban 1962-ben még 14 497 hektár rét és legelő volt. A rét főként a Zagyva menti falvakban volt jelentős kiterjedésű és általában évi kétszeri kaszálással és legeltetéssel hasznosították. A legelő nagysága Jászberény, Jászivány, Jászkisér határában ezer hektár felett volt, Jászberényben 2700 hektár, míg más községekben (Jásztelek, Jászdózsa stb.) a legelő kiterjedése ezer hektár alatt maradt ugyan, de a határnak több mint 10 %-át foglalta el. Mindez azt jelentette, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek megszervezése idején a gyepterület még az állattenyésztés jelentős takarmánybázisául szolgált.

1. táblázat. A földhasznosítás változása 1962–1984 között

ha

	Év	Szántó	Kert, gyüm.	Szőlő	Rét	Legelő	Mezőgazdasági terület összesen	Erdő	Nádas	Művelés alól kivett terület	Összes terület
Alattyán	1962	2582	61	–	51	386	3080	44	–	306	3430
		75,3	1,7	–	1,5	11,3	89,8*	1,3	–	8,9	100,0
	1984	2596	94	–	379	–	3069	54	–	306	3429
Jánoshida	1962	75,7	2,7	–	11,0	–	89,5	1,6	–	9,0	100,0
		2848	75	–	34	159	3116	35	–	334	3485
	1984	81,7	2,2	–	0,9	4,6	89,4	1,0	–	9,6	100,0
Jászsószent- györgy	1962	2623	101	20	352	–	3096	50	–	333	3479
		75,4	2,9	–	10,1	–	88,9	1,4	–	10,2	100,0
	1984	4030	102	–	14	140	4286	40	–	441	4767
Jászapáti	1962	84,5	2,1	–	0,3	2,9	89,9	0,8	–	9,4	100,0
		3825	141	–	268	–	4234	38	–	495	4767
	1984	80,2	2,9	–	5,6	–	88,8	0,8	–	10,5	100,0
Jászágó	1962	5718	209	27	171	812	6937	179	–	699	7815
		73,2	2,7	0,3	2,2	10,4	88,7	2,3	–	8,9	100,0
	1984	5767	215	33	770	–	6785	239	–	792	7816
Jászárokszállás	1962	73,7	2,7	0,4	9,8	–	86,8	3,1	–	10,3	100,0
		2891	9	17	137	483	3537	3	–	179	3719
	1984	77,7	0,2	0,5	3,7	12,9	95,0	–	–	5,0	100,0
Jászberény	1962	2460	164	1	519	–	3144	330	–	220	3694
		66,6	4,4	–	14,0	–	85,0	8,9	–	6,1	100,0
	1984	5935	124	–	60	824	6943	103	1	673	7720
Jászberény	1962	76,8	1,6	–	0,8	10,7	89,9	1,3	–	8,8	100,0
		5649	275	–	821	–	6745	243	–	731	7719
	1984	73,2	3,6	–	10,6	–	87,4	3,1	–	9,5	100,0
Jászberény	1962	13396	653	1382	701	2696	18828	771	157	2354	22110
		60,5	2,9	6,3	3,2	12,2	85,2	3,5	0,7	10,7	100,0
	1984	11792	553	944	3341	–	16630	2708	121	2680	22139
		53,3	2,5	4,3	15,1	–	75,1	12,2	0,5	12,1	100,0

* Az összes terület %-ában

	Év	Szántó	Kert, gyüm.	Szőlő	Rét	Legelő	Mezőgazdasági terület összesen	Erdő	Nádas	Művelés alól kivett terület	Összes terület
Jászboldogháza	1962	3326	37	2	905	770	5040	71	-	419	5530
		60,1	0,7	-	16,4	13,9	91,1	1,3	-	7,6	100,0
	1984	3289	80	-	1642	-	5011	68	-	452	5531
Jászdózsa		59,5	1,4	-	29,7	-	90,5	1,2	-	8,2	100,0
	1962	3074	134	41	151	454	3854	85	3	345	4287
		71,7	3,1	0,9	3,5	10,6	89,9	1,9	-	91,7	100,0
Jászsalsószent- györgy	1984	3377	126	56	194	-	3753	103	-	430	4286
		78,8	2,9	1,3	4,5	-	87,6	2,4	-	10,1	100,0
	1962	2614	45	133	265	155	3212	391	33	291	3927
Jászfényszaru		66,5	1,1	3,4	6,7	3,9	81,8	9,9	0,8	7,7	100,0
	1984	2464	77	37	316	-	2894	688	-	345	3927
		62,7	1,9	0,9	8,0	-	73,7	17,5	-	9,0	100,0
Jászivány	1962	5892	98	260	368	197	6815	205	3	596	7619
		77,3	1,3	3,4	4,8	2,6	89,4	2,7	-	7,9	100,0
	1984	5139	155	7	570	-	5871	1048	-	701	7620
Jászkisér		67,4	2,0	0,1	7,5	-	77,0	13,7	-	9,3	100,0
	1962	2221	9	-	335	1035	3600	144	-	207	3951
		56,2	-	-	8,5	26,2	91,1	3,6	-	5,5	100,0
Jászkóhalma	1984	2252	34	-	1289	-	3575	169	-	207	3951
		56,9	0,8	-	32,6	-	90,5	4,3	-	5,4	100,0
	1962	3402	91	6	117	335	3951	241	-	310	4502
Jászkisér		75,6	2,0	-	2,6	7,4	87,8	5,4	-	7,0	100,0
	1984	3417	120	4	288	-	3829	259	-	414	4502
		75,9	2,7	-	6,4	-	85,1	5,8	-	9,2	100,0
Jászkisér	1962	10125	167	11	6	1344	11653	299	-	1058	13010
		77,8	1,3	0,1	-	10,3	89,6	2,3	-	8,2	100,0
	1984	9469	280	-	1324	-	11073	700	-	1237	13010
	72,8	2,2	-	10,2	-	85,1	5,4	-	9,4	100,0	

	Év	Szántó	Kert, gyüm.	Szőlő	Rét	Legelő	Mezőgazdasági terület összesen	Erdő	Nádas	Művelés alól kivett terület	Összes terület
Jászládány	1962	7952	149	-	21	427	8549	10	-	714	9273
		85,6	1,6	-	0,2	4,6	92,2	0,1	-	7,9	100,0
	1984	7600	207	-	424	-	8231	233	-	809	9273
Jászszentandrás	1962	81,9	2,2	-	4,6	-	88,8	2,5	-	8,8	100,0
		3362	55	315	146	85	3963	40	-	430	4433
	1984	75,8	1,2	7,1	3,3	1,9	89,4	0,9	-	9,8	100,0
Jásztelek	1962	3277	130	219	186	-	3812	220	-	401	4433
		73,9	2,9	4,9	4,2	-	85,9	4,9	-	9,2	100,0
	1984	3166	48	-	319	142	3675	63	-	375	4113
Pusztamonostor	1962	76,9	1,2	-	7,8	3,5	89,4	1,5	-	9,1	100,0
		3179	77	-	495	-	3751	71	-	294	4116
	1984	77,2	1,9	-	12,0	-	91,1	1,7	-	7,2	100,0
Pusztamonostor	1962	1957	53	3	25	227	2265	67	-	131	2463
		79,5	2,2	0,1	1,0	9,2	91,9	2,7	-	5,3	100,0
	1984	1715	110	-	313	-	2138	128	-	193	2459
		69,7	4,5	-	12,7	-	86,9	5,2	-	7,9	100,0

Az intenzív nagyüzemi állattenyésztés térhódítása, amelyet az 1970-es évek elejétől felfutó központi beruházás indított el, a rét, legelő feltörésére, művelésbe fogására ösztönzött. A szalastakarmány-termesztés mellett az olajosnövények, különösen a napraforgó előtörése következtében növelték a szántó területét a gazdaságok. Mindez azt eredményezte, hogy a gyepterület a Jászságban mintegy ezer hektárral csökkent 1984-ig, ami önmagában nem tűnik soknak, de ha a terület 5,3%-os erdősültségére gondolunk, akkor ez kedvezőtlen folyamat volt, hiszen tovább fokozódott az agrártáj »kiszáradása« és ezzel a mezo- és mikroklimatikus viszonyok romlása. Ez összességében a szántóhasznosítás eredményességét is rontotta, mert növelni kellett az öntözhető területet, ill. az öntözés intenzitását.

A szántóföldi takarmánytermesztéssel szemben szerencsésebbnek tűnt az öntözéses gyepgazdálkodásra épülő fél-istállózó állattartás elterjesztése, de az öntözéssel összefüggő költségnövekedés visszafogta e tartási mód elterjedését és fokozatosan az extenzívebb állattartás került előtérbe.

Az intenzív kultúrák közül a *gyümölcstermelés* fokozatos előtörése volt tapasztalható 1962-1984 között. Különösen az 1962-1972 közötti évtizedben volt jelentős telepítés (Jászárokszállás, Jászkisér) és tovább növekedett a *zártkertek* kiterjedése, ami a háztájítás általánossá válásával is összefüggésben volt.

A *szőlő* csupán a Jászberény környéki homokos talajokon számottevő, bár sok község határában található kisebb nagyságú ültetvény. A szőlőterület azonban fél évszázada még a viszonylag kedvező adottságú területeken is csökkent. Jászberénynek 1935-ben még 1769 hektár szőlője volt, ma már 1000 hektár alatt van a terület.

A Jászság *erdővel* borított területe a 3000 hektárt sem érte el 1962-ben, amit azután a többszöri erdőtelepítési nekibuzdulás 20 év alatt 7000 hektár fölé növelt. Az erdőtelepítés különösen Jászberény környékén, a gyenge termőképességű homokos talajokon volt nagyobb méretű.

Az ún. *művelés alól kivett terület* olyan általános statisztikai kategória, amely a beépített területet éppen úgy magába foglalja, mint a művelési ágak valamelyikébe be nem sorolt területeket, pl. az utak menti védősávot. A Jászságban 1962-ben 9800 hektár terület volt ebben a kategóriában, amelynek nagysága természetesen a településmérettel volt és van összefüggésben. A településfejlődés, különösen a települések horizontális terjeszkedése szükségképpen növeli az ún. művelés alól kivett terület arányát, amivel esetenként jól jellemezhető egy-egy táj, terület »urbanizáltsági« foka.

A művelés alól kivett terület növekedésének intenzitása (20 év alatt 1200 hektár) jóval kisebb volt mint az országos átlag, mert a Jászságot sem a kiemelt »socialista városfejlesztés«, sem az iparosítás nem »gazdagította«.

Mindez a Jászság szempontjából előnyt is jelenthet egy környezetkímélő terület- és településfejlesztési periódusban. A nagyüzemi gazdaságok által okozott környezetkárosodás lokális jellegű és rövid idő alatt helyrehozható, különösen, ha a föld privatizációját átgondolt területrendezéssel, ökológiai szemléletű határhasználatlal párosítják.

A gazdasági szerkezetváltás és a földhasználat összefüggése

A *földhasználat* történeti *átalakulásáról*, illetve annak gazdasági-társadalmi összefüggéseiről adott áttekintésből talán kitetszik, hogy a mezőgazdaság strukturális átalakulása (üzemi, termelési, tulajdoni stb.) kikényszeríti a földhasználat megváltozását is.

A mezőgazdasági üzemméret valószínűsíthető csökkenése, a magángazdálkodók és mezőgazdasági vállalkozók megjelenése, az önkormányzati, állami stb.

földtulajdon elkülönülése az eddigieknél differenciáltabb határhasználatot eredményez.

Az e helyt csupán példaként említett tulajdonformáknak is nagyon eltérő igénye lehet a földhasználati formákkal kapcsolatban. Nyilvánvaló, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek a kialakított infrastruktúra közelében tartják vissza a földet, míg a gazdálkodók, illetve mezőgazdasági vállalkozók a lehetséges legjobb minőségű föld megszerzésére és a településtől való távolság minimalizálására törekednek. Elképzelhető a »tanyásodásra«, a farmok kiépítésére való igyekezet a meglévő utak és a vonalas infrastruktúra mentén. Ez célszerű és támogatandó lehet, mert nem képzelhető el a beltelkek agrárfunkciójának visszaállítása. Arra kell gondolni, hogy a nagyobb lélekszámú községek aktív népességének ma már csak kisebbik hányada agrárfoglalkozású, tehát az agrárfunkció felerősödése (pl. intenzív állattartás) zavarná a többség ma már lakó jellegű telekhasználatát.

A nyugati országok egy részében a gazdaságok »kitelepítése« a nagyobb településekből jelentős állami támogatással, tervszerűen valósult meg. Ez persze jól kiépített külterületi infrastruktúrát feltételez, hiszen ma már senki sem hajlandó a »klasszikus« tanyasi életformát élni.

Az önkormányzatok is érdekelték lehetnek e funkció-tisztításban, mert a telkek »felszabadulásával«, felvásárlásával olyan földalaphoz juthatnak, amely lehetővé teszi a racionális településrendezést, a falufelújítást. A tulajdonváltás során az önkormányzatok részben visszaszerezhetnék az államosított erdőt vagy az egykori közlegelők egy részét, amelynek hasznosításával bizonyos községfejlesztési forrásokhoz juthatnának.

A fenti néhány példa, valószínűsíthető jelenség szükségessé teszi a határhasználat racionális átgondolását és tervszerű, az ökológiai adottságokhoz igazodó rendezését.

A piac termelési szerkezetet szervező szerepének erősödésével is számolni kell, ami azt eredményezheti, hogy a szántóhasználat folyamatosan változik, a kultúrák jobban igazodnak a talajadottságokhoz és az intenzív kultúrák a településközeli területekre koncentrálnak vagy valamely speciális infrastruktúra közelébe húzódnak.

Hosszabb időt igényel az, hogy a mezőgazdasági termelés-feldolgozás-tárolás-értékesítés lokális rendszerei kialakuljanak és térben is racionálisan helyezkedjenek el.

A fentiekből következik, hogy új táj- és településrendezési tervekre lesz szükség, ha az átalakulás területi, környezeti konzekvenciáit racionális mederben akarjuk tartani. Mindenesetre az átalakulás új esély arra, hogy a kultúrtájat emberközpontú funkcionális rendszerré formáljuk, amelyben az ember, az emberi tevékenység és a környezet harmonikus egységet alkot.

Irodalom

- Fodor Ferenc: A Jászság életrajza (Szent István-Társulat, Budapest, 1942.) 504.
 KSH. Földterület 1895-1984. - Történeti Statisztikai Kötetek (Budapest, 1988.) 506.
 Magyarország Nemzeti Atlasza. (Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1989.) 412.
 Mendöl T.: Településföldrajz. - (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.) 567.

Bordás Anna

A JÁSZSÁG KÖRNYEZETI ÁLLAPOTÁRÓL

A 116 km²-nyi Jászság vízföldrajzi szempontból a Zagyva-Tarna vízgyűjtő-rendszer része. A környezetvédelmi és vízügyi igazgatás a Közép-Tiszavidéki Vízügyi Igazgatóság és az önkormányzatok között (jogszabályokban meghatározott mértékben) oszlik meg. Az Agó patakon túli jászsági rész pedig az Észak-Magyarországi KVF, illetve VÍZIG »felségterülete«.

I. A védett környezeti elemek állapota

A vizek állapota

A termőföld állapota nem állandó, minősége és mennyisége is állandóan változik. A mezőgazdaság intenzívebbé válása következtében a múlt század elején kezdett a *táj* is megváltozni.¹

A Jászság területén az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat, a felügyelőségek és a vízügyi igazgatóságok ellenőrzik a vizek minőségét, de a vízművek, sőt a Lehel Vezér Gimnázium diákjai is végeznek laboratóriumi vizsgálatokat. A szennyvízkibocsátások mennyiségi és minőségi ellenőrzését minden megfelelő profilú üzemnél, a szennyezés veszélyességétől függően 2-12 alkalom/év gyakorisággal, szükség esetén napjában többször is vizsgálják.

A közüzemi vízellátás céljára szolgáltatott vízmennyiség jelenleg az igényeknek megfelelő. A közelmúltban - a szárazság ellenére - alig fordult elő vízkorlátozás. Korábban - nagyobb távlatban - a Jászságban is egy térségi vízellátó rendszerben tervezték megoldani a vízellátást. A vízbeszerzést a Jászsági Főcsatornára alapozták volna. Jelenleg tény az, hogy a települések ivóvízellátása rétegvizekből történik és a kutak természetes hidrogeológiai védelme nem minősíthető a legjobbnak. A vizek magas hőmérsékletűek, ammóniával, nitráttal, metánnal szennyezettek, valamint mikrobiológiai kifogás is van ellenük (*Alattyán, Jánoshida, Jászapáti, Jászboldogháza, Jászfelsőszentgyörgy, Jászivány, Jászladány, Jászkisér*).

Az ipari vízellátásban sem mennyiségi, sem minőségi probléma nem merült fel. Ha a keletkező szennyvizek helyi tisztítása nem megfelelő, szennyvízbírságot fizetnek a cégek és ennek van olyan hatása is (*pl. Jászberényben a Hűtőgépgyár, Tejipari Vállalat*), hogy modernizálják a szennyvíztisztító technológiájukat. Olyan is előfordult, hogy maga a városi szennyvíztisztító telep engedett tisztítatlan szennyvizet a Városi-Zagyvába.

Szennyvízcsatorna-hálózattal és tisztítóművel csak 3 település (*Jászapáti Jászárokszállás és Jászberény*) rendelkezik. Ez utóbbiban jelenleg folyik az a beruházás, mely alapján duplájára nő (*4.500-ról 9.000 m³/napra*) a kapacitás. De még itt sem látszik záródni az ú.n. közműöllés.

A mezőgazdasági üzemek és vállalkozások részére szolgáló öntözővíz mennyisége (*különösen a Zagyvából*) nem elegendő. A Zagyva völgyében mára már állandósult a vízhiány, a nyári vízkészlet tiszseresére volna igény. A vízhiány pótlása az É-i hegvidéken megépített tározók, vagy a tiszai átvezetés, esetleg a Jászsági Főcsatorna meghosszabbításával lehetséges.

A felszíni vizek minőségét a különböző célú vízhasználatok szempontjából vizsgáljuk. A vizsgálati eredmények során a minőségi komponenseket az érvényben lévő szabványok alapján osztályokba kell sorolni:

¹ Lásd erről évkönyvünkben Berényi István tanulmányát!

- I. osztály: kívánatos tartományon belüli
 II. osztály: túrhető tartományon belüli
 III. osztály: nem túrhető állomány.

A Zagyva vízminősége az együttes minősítés alapján a jásztelki szelvényben mértek alapján is II. osztályú volt. A hossz-szelvény mentén (*a Tisza felé haladva*) változik a minősége és I. osztályú lesz. Fontos feladat a folyó vízminőségének javítása a felső szakaszon, különösen a nyári kisvizes időszakban. Legkedvezőtlenebb a minőség a szentlőrincikáti szelvényben (*ez érkezik a Jászságba*), öt I. osztályú, tíz II. osztályú, három komponens pedig III. osztályú volt. Jelenleg 5 helyen van vízminőség-javító kógát, de továbbiak kiépítése szükséges. Részben megoldott a települések melletti, ill. belterületi szakaszok rendezése, ami igen tetemes költséget igényel. Árvízvédelmi védbiztonsága mind a kiépítettség, mind az állékonyság tekintetében jelentősen elmarad a kívánatostól, mivel fővédvonalainak 156,7 km összhosszából 41,5 km épült ki az előírt mértékben.

A Tarna vízminősége a biológiai stabilitás szempontjából a Zagyváéhoz hasonló, összegzett minősítése a jászdózsai szelvényben II. osztályú. Két komponens volt III. osztályú, az I. és II. osztályú komponensek megoszlása a Zagyva jásztelki szelvényéhez hasonló. A jászdózsai Belső-Tarna környezete viszont európai rendezettségű. Mindkét folyón vizsgálandó, hogy milyen konkrét beavatkozással lehetne javítani a vízminőséget a *biológiai stabilitás, az ivóvízellátás, az ipari vízhasználat, az öntözés és a halgazdaság* szempontjából, hogy az integrált követelményrendszerben javulás történjen. Erre az új környezetvédelmi törvény értelmében programot kell készíteni.

A levegő állapota

A légkör elszennyeződésének folyamata szorosan összefügg az energianyélhasználat és az ipari termelés növekedésével. Az Egészségügyi Világszervezet (*WHO*) becslése szerint a Föld városi lakosságának 70 %-a egészségre ártalmas levegőt lélegez be a számottevő szmog, a kéndioxid, a nitrogénoxidok és a többi szennyező anyag miatt. És e tekintetben nincs sem országhatár, sem város- illetve községhatár. A kibocsátott szennyezés nemcsak a keletkezés helyén, hanem attól távol, 80-100-1000 km-es körzetben is kifejti káros hatását az élő és élettelen környezetre egyaránt (*egészségkárosodás, mezőgazdasági hozamcsökkenés, ipari korrózió, talajok savanyodása stb.*). A levegő minőségének vizsgálatához, várható alakulásának elemzéséhez az emisszió (*konkrét kibocsátás egy adott forrásnál*), a transzmisszió (*terjedés*) és az imisszió (*egy adott helyen a levegő állapota*) tényezőinek rendszeres mérése és értékelése szükséges. Az imisszió méréseit 1974 óta az Országos Közegészségügyi Intézet irányításával a megyei Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat végzi. Tényező az uralkodó szélirány, melyet egy 1988-ban végzett mérés az alábbiakban határozott meg a Jászságban.

A szélirány gyakorisága:

irány:		É	ÉK	K	DK	D	DNY	NY	ÉNY	szélcsend
%:		5	11	8	5	7	24	13	10	17

Az ÁNTSZ a megyében 5 helyen, a Jászságban (*Jászberényben*) 3 helyen méri rendszeresen a levegő SO_2 , NO_x , korom- és üledőpor-tartalmát, átlagértéket fűtési és nem-fűtési félévekre adnak. (*CO*, *O₃* és *szénhidrogén-szennyezettséget műszerek hiánya miatt nem mérik.*)

A gázfűtés elterjedése (1992. december 31-i adat: a lakások 54,1 %-a) teljesen lecsökkentette a korom mennyiségét, az ipari termelés (szennyezés-kibocsátás) csökkenése azonban egyéb mért szennyezőanyagot jelentősen nem csökkentett, a közlekedésből származó anyagok állandó jelenléte miatt.

Jászberényben a légszennyező anyagok kibocsátását a termelő szféra üzemeinek (ipari termelés 40 %, hőszolgáltatás 40 %, mezőgazdasági feldolgozás 20 %) bevallása alapján az alábbi (nem a legfrissebb) adatsor mutatja:

SO ₂ t/év		CO t/év		NO _x t/év		szilárd t/év		egyéb t/év	
1986	1988	1986	1988	1986	1988	1986	1988	1986	1988
435	355	205	436	115	101	115	59	-	219

A pontforrások (kémények) magasság szerinti megoszlásánál a 10,0 méter alatti források adják a szennyezések döntő többségét. Kevés a magas kibocsátó forrás. Így a kibocsátott szennyezőanyagok leginkább a közvetlen környezetben fejtik ki káros hatásukat. A lakossági eredetű légszennyezés leginkább a fűtésből származik a téli, ill. a fűtési időszakban. Légszennyezési bírságot magánszemélyekkel szemben (ill. 120 kW teljesítményű hőtermelés alatt) nem lehet kiszabni. A légszennyezési bírságok (bárki is veti ki) 2/3-át a Központi Környezetvédelmi Alap, 1/3-át a befizető lakhelye szerinti önkormányzat kapja.

Lakossági panaszra Jászboldogházán karosszériás kisiparos festékszennyezése, Jászkiséren sirkőkészítő kisiparos porszennyezése adott okot. »Tyúkper« típusú bejelentések is előfordulnak, főleg akkor ha valaki bűzös hulladékot éget. Az ilyen irányú ellenőrzés nehézkes és megoldatlan.

Külön kategóriát képeznek a mozgó légszennyező források. A közlekedés az utóbbi 20 évben az ország legjelentősebb légszennyezőjévé vált. Egyes becslések szerint a levegőbe jutó CO és NO_x több mint 2/3-a, az ólom több, mint 90 %-a közlekedésből származik. A kibocsátott anyagok mennyiségét és hatását tekintve a közúti gépjárművek szerepelnek az első helyen, több, mint 85 %-ot, a vasúti vontatás 12-12 %-ot, a vízi és légi közlekedés 1-2 %-ot képvisel. Területünkön a legforgalmasabb vasútvonalak villamosítottak, a mellékvonalakon diesel-vontatás van, így a vasút légszennyező hatása minimális. A gépjárművek szennyező hatása egyenes arányban van a korukkal, ezért is született az a döntés (végre), hogy 6 évnél idősebb gépjárművet nem lehet behozni az országba. A Jászországban a legforgalmasabbak a 31-es és a 32-es főközlekedési utak, a fentiek alapján indokolt a jászberényi 31-32-es közös szakasz kiváltása. A gépjárművek ellenőrzése légszennyezési oldalról nem megoldott.

Mindent egybevetve, a Jászországban a levegő átlagos szennyezettsége még nem jelentős. A települések enyhén vagy közepesen szennyezettek. A legjelentősebb légszennyező üzem - jelenleg átalakulóban - a Lehel Hűtőgépgyár Kft. bár szerencsés fekvése miatt kevésbé szennyezi a lakóterületet. A településen kívüli területek tiszta levegőjűeknek tekinthetők, csak minimális háttérszennyezettség van jelen, mely az É-i iparvidékről, illetve külföldről származik. Az egész Jászország viszont az ülepedő por koncentrációja következtében szennyezett. A porszemek felületére adszorbeálódó szennyezőanyagok így egyenletesen oszlanak meg a levegőben, kiülepedésük lassúbb, egészségkárosító hatásuk növekszik. Ezért is indokolt minél több fa, bokor telepítése és a gyepfelületek feltörésének megállítása.

Az élővilág állapota

A védett és nem védett élővilág megfigyelése a Jászságban az iskolákban működő környezetvédelmi, természetvédelmi szakkörökben, klubokban folyik. A diákok szaktanáraik vezetésével végeznek megfigyeléseket a növény- és állatvilágra, vízi mikroorganizmusokra vonatkozóan, a Jász Múzeum munkatársának kutató munkája pedig kiemelkedő (és publikus).²

Ma a Jászság a maga egészében kultúrterület, a szántók, legelők, szőlők, gyümölcsösök, telepített erdők mellett a természetes növénytakarások már csak szigetszerűen, foltokban találhatóak. A még fellelhető természetes növény- és állatpopulációk közül területünkön kiemelkedő a három helyi védettségű természetvédelmi terület.

A *Jászdózsai Pap-erdőt* már 1779-ben Bedekovich Lőrinc is dokumentálta. A 3 ha-nyi erdőfolt idős fákat is tartalmazó része az egykori Tarnát kísérő tölgy-kóriszil ligeterdőnek a maradványa, amely a sziki tölgyesekkel mutat rokonságot. Lombkoronaszintjét a kocsányos tölgy, magyar kóris, mezei szil alkotják. A szinte fává nőtt mezei juharok mellett elég gyakori a tatár-, vagy feketegyűrű juhar, ami az alföldi tölgy-erdőtársulásoknak jellemző »kísérő« faféléje. A védett erdő peremén megtaláljuk a ligeterdők jellemző cserjéit is (pl. *kökény, vadrózsa*), aljnövényzetében pedig a széleslevelű salamonpecsétet, tisztásain az orvosi kocsordot, a hozzá kapcsolódó ősgyepben pedig a fátyolos nőszirmot és a réti őszirózsát.

A *Zagyvamenti 111 ha nagyságú védett terület* a folyó Jászfelsőszentgyörgy-Jászberény közötti jobboldali szakaszát, valamint a folyóvölgy egyes balparti részeit foglalja magába. A folyószakasz esése révén néhány áramlást kedvelő halfaj kedvező feltételeket talál benne: a domolykó, a fenékjáró- és a halványfoltú küllő. A parti területek réjtjében gyakoriak a boglárka és a pillangófélék. Megtalálható a fehér számarkenyér és az őszi vérfű, a fűzesek közelében a nyári tőzike, és a farkasalma virágzik. Növényzeti ritkasága a réti kardvirág. Változatos madárvilágából kiemelkedik a kerekudvari gyurgyalag-fészektelep. A területnek különösen a rovar-, ezen belül a lepkevilága igen gazdag: innen ismert egyik legritkább hazai lepkefajunk, a nagy szürkebegoly-lepke. A Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságán már megfogalmazódott az a javaslat, hogy a Honvédelmi Minisztérium által átadandó 73 ha-os egykori gyakorló-lőtér legértékesebb részeivel kibővíve, ezt a területet is országos védettségűvé szükséges átminősíteni.

A *Hajta mocsár* Jászberénytől mintegy 6 km-re fekvő, a Jászság egyetlen olyan élőhelyi relikta, mely a hajdani vízvilág emlékét őrzi. Kialakulása a Zagyvával függ össze, amely valamikor ezen a tájon folyt, nagyobb árvizei még 200 évvel ezelőtt is átcaptak a Hajtán. Jelenleg már csak az összefutó vadvizek táplálják, illetve a Hajta-patakból (*Almási-ér*) kap némi vízpótlást. Az egykori tavat már szinte teljesen benötte a nádi növényzet: szélein tavi káka, sásfélék, fekete nadálytő, mocsári páfrány, mocsári kosbor található. Halfaunája kipusztult, csak a védett réti csíkhál él még benne. Vannak góték, békák, madarak. Ritka vendégként fekete gólya, kis kócsag, kékes rétihéja. Émlősállatai közül a vízi cickány és a törpe egér említendő. A Hajta-mocsár külön érdekessége és értéke az, hogy két természetföldrajzi tájegység találkozásánál, a Duna-Tisza köze és a Tiszántúl határán fekszik.

Az ismertetett három területet - együttműködve a helyi közigazgatással és kezelőkkel (*tulajdonosokkal*) - 1987-ben a Megyei Tanács nyilvánította védetté, 1992-től viszont a helyi önkormányzat az I. fokú természetvédelmi hatóság. 1992 őszén Jásziákóhalma Önkormányzata 4 terület helyi védelméről határozott, elsősorban a fák megóvása érdekében.

² Lásd évkönyvünkben Buschmann Ferenc tanulmányát! - a szerk.

»Az agrárnépesség számára a középkor óta folyamatosan életkeretet nyújtó falvak érzékenyen simulnak a tájba, annak nem ellentmondva, hanem megkeresve a helyszíni lakóhely és művelés szempontjából legkedvezőbb részeit. A falvak természeti környezetükkel még szoros összefüggésben éltek... A mezőgazdaság intenzívebbé válása következtében már maga a táj is változott... Az Alföld településeinek kiterjedt határát ... még nehezen tudták folyamatosan művelés alatt tartani. Itt a gazdálkodás ... a tanyásgazdálkodás kialakulásával vált intenzívebbé.« - írja Veliky János *A polgárosodás hajnala* c. könyvében, a múlt század elejétől kezdődő korszakról. Ehhez az idillhez hasonlítva is láthatjuk, hogy a természetátalakító munka során a növényvilág is átalakult. Csak remélhetjük, hogy a kárpótlás utáni új gazdák, új társulások megtalálják - a régi jó gazdákhöz hasonlóan - a környezetbarát hozamnövelési lehetőségeket. Az állatvilágban az utolsó 10 év természetvédelmi munkája (és a kezdődő tulajdonváltás) révén valamelyest csökken a fajszegényedés. Fontos, hogy erdőt, ligetet, fasorokat telepítsünk, de ne a rét rovására, hanem a kis aranykoronájú szántóföldeken, és a településeket is ültessük körbe fával, bokorral.

A települési környezet állapota

A Jászág települései kertes jellegűek voltak, a beltelken áll(t) a lakóház, kamra, baromfiól, disznóól, az ettől távolabb eső nagyobb kertben voltak az ólak, vermek, karámok, boglyák, kazlak, asztagok. Ez adja a jászági települések - még ma is jól látható - sajátos arculatát. A beltelek az örökösök között állandóan osztódott, darabolódott. Az utcák - ha ilyenekről egyáltalán beszélhetünk a legtöbb település legrégebbi részei esetén - zezzugosak, a házak melléképületeikkel összezsúfolva helyezkednek el. A XVIII. század végétől (mérnöki beavatkozás miatt) a települések központjából kifelé haladva rendeződtek utcává a teleksorok. Legjellemzőbb ez Jászberényben, Jászdózsán, Jászfákóhalmán és Jászkiséren. Az Országos Műemlékfelügyelőség álláspontja az, hogy a Jászág falvai és városai őrizték meg továbbra is hagyományos jellegüket.

A települések külterületéhez hasonlóan a belterületen is kevés a fa, bokor (virág inkább van). A temetők fenntartóival is együttműködve - a kötenger mellett - varázsolhatjuk zölddé a temetőket. És ne burkoljunk mindent! A gyepek (pázsit) is lefedi a felületet; csak fával beültetett parkolót építsünk. Jó példa az Erzsébet Kórház udvarán lévő parkoló.

Az ivóvíz ellátás minden településen megoldott, de szennyvízcsatorna és tisztító csak három településen van. A közeli jövőben reméljük megtalálják egymást azok a települések, melyek közösen oldják meg - regionálisan - a szennyvízelvezetést és tisztítást. Az udvarokban lévő emésztőkkel saját magunk alatt súlyosan szennyezzük közvetlen környezetünket, legsúlyosabb módon akkor, ha a korábbi kútba vezetjük a szennyvizet.

Az útépítéssel együtt tervezzük meg a kerékpárutakat is! Jászapáti és Jászberény már megtette az első lépést, de a helységek között is (a vonzáskörzetekben) szükség van rá.

A települési környezet állapotában a legkülönösebb fejezet a *hulladék (köznapiban a szemét)*-kezelés.

A mindennapi életünkben, munkánk során keletkező, a keletkezés helyén feleslegessé vált, ott közvetlenül fel nem használható, különböző minőségű és halmazállapotú anyagokat nevezzük hulladéknak, napjainkban is drasztikus arányban növekszik. Nő a nyersanyaghiány is, ezért - hosszútávon - a hulladék hasznosítása (recycling) az igazi megoldás. Akkor csak a nem hasznosítható hulladékot kell eltávolítani, ártalmatlanítani. Az ártalmatlanítás illetve a végleges elhelyezés; a komposztálás, az égetés és a rendezett, biztonságos lerakás.

A hulladékot sokféleképpen osztályozhatjuk, legpraktikusabb talán a keletkezés szerinti:

- települési (*kommunális*),
- termelési (*ipari, mezőgazdasági, speciális-kórházi, elhullott állatok, radioaktív hulladék*)

- különleges kezelést igénylő, ún. veszélyes hulladék.

A jász településeken kommunális hulladéklerakó helyek vannak ugyan, de többségük ideiglenes engedéllyel üzemel, műszaki védelemmel nem rendelkezik. A lerakóhelyek többsége roncsolt területen, talajvizet, mélyfekvésű felhagyott anyagnyerő gödrökben van, ezzel közvetlenül veszélyeztetik a talajvizet illetve a gyenge természetes hidrogeológiai védelem miatt, a talajvíz alatti ivóvíz-adó rétegvizeket. Környezetvédelmi, településegészségügyi és esztétikai szempontból további problémát jelentenek a lakóterületek mellett közvetlenül elhelyezkedő lerakók (*Jászalsószentgyörgy, Jászapáti, Jászfákóhalma, Jászladány*). Előírások szerint kialakított rendezett hulladéklerakóval Jánoshida, Jászberény és Jászfényszaru rendelkezik. *A megoldás az lenne (hasonlóan a szennyvíztisztítók építéséhez), hogy az egymáshoz közel fekvő települések összefognának és az előírásoknak megfelelő, a környezetre veszélytelen regionális hulladéklerakókat alakítanának ki.* Ez a szemlélet jelenleg hiányzik, most az az uralkodó nézet, hogy »gyűjtsük a hulladékot, de ne itt«.

A gázprogram megvalósulása után megszűnik a kazánokban, kályhákban a háztartási (és egyéb) hulladékok égetését követő légszennyezés, másrészt viszont tovább növekszik a nem szabályosan üzemeltetett lerakón elhelyezendő szemét mennyisége. És nagyon kevés esetben komposztálja még a gazda a szerves hulladékot (az összes hulladék - 40 %), ami nemcsak a lerakandó mennyiséget csökkentené - 40 %-!, hanem használata a humuszképződést is (a terméshozammal párhuzamosan) gyors ütemben fokozná. Ez a kizsigerelt termőréteget fokozatosan ősi állapotába állítaná vissza. Igazi katalizátor szerepe lenne ebben a kertbarát és gazdaköröknek (és a tájékoztatásnak). Legalább ennyire fontos lenne nem a lakossági szeméttel gyűjteni a veszélyes kategóriába tartozó hulladékot: száraz és gombelemeget, gyógyszereket, akkumulátort, festékmарadványt. Az utóbbi mintegy 2 %-a az összes hulladékmennyiségnek, viszont ha lerakás, elhelyezés közben megsérül illetve vízzel érintkezik, a környezetre veszélyessé válik. A szárazelem gyűjtés a kis és nagy diákok segítségével oldható meg és amíg az ipar nem tudja újra feldolgozni, az Aszód-Galgamácsa-i veszélyes hulladéklerakóba szállítandó. Ehhez a Környezet és Településfejlesztési Minisztérium támogatást ad. Az országban már több helyen folyik a gyűjtés és hamarosan Jászberényben megkezdődik. Az akkumulátort a MÉH Rt. telepein veszik át, ólom- és savtartalma miatt szintén veszélyes a környezetünkre. Az otthonokban feleslegessé vált gyógyszert pedig a patikáknak kellene átvenni (mint ez már pl. Gyöngyösön meg is valósul), de a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Gyógyszertári Központ elzárkózik ettől.

És a papír. Használt papírból 60 %-al kevesebb energiával és 15 %-kal kevesebb vízzel lehet új papírt gyártani, mint cellulózból, és persze kevesebb fát kell kivágni. Ugyanígy hasznosítható az üveg, a fém. Ehhez szelektíven kell(ene) gyűjteni a hulladékot, így alig marad(na) lerakandó mennyiség, másrészt sok mindent megtakaríthatnánk.

A termelési, fenntartási, karbantartási tevékenység során keletkező, különleges kezelést nem igénylő termelési hulladékok az esetek többségében a kommunális hulladék-lerakóra helyezhetők el. A megoldást a hulladékszegény technológia je-lenti, valamint az újrahásznosítás.

A kórházi hulladék ártalmatlanításának legelterjedtebb módja jelenleg az égetés (a levegőtisztaság védelmi előírások betartása mellett). Ez valósul meg a jászberényi Erzsébet Kórházban is.

Az állati hulladék elhelyezése a legtöbb településen nincs megoldva. A dögművek megteltek, környékük rendezetlen. Környezetbarát megoldás az, ha az ÁTEV elszállítja és feldolgozza a tetemeket. Az önkormányzatoknak erre áldozni kell(ene).

II. Az emberi tevékenység jelentősebb káros hatásai

A településeken a környezetvédelem fontos része a káros mértékű zaj és rezgés elleni védelem. A technika fejlődése, az egyre fokozódó urbanizáció hatásaként környezetünkben mind több és erősebb zajforrás működik. Az emberek egy része a civilizáció velejárójának tekinti, ami ellen nem kell és nem is lehet védekezni, mások szerint a zaj hovatovább elviselhetetlenné teszi az életet. Mindkét vélemény szélsőséges és túlzó. Van benne generációs probléma is, mert másként ítéli hangosnak a zenét az idős és a fiatal ember. Ismertek azok az élettani, idegrendszeri hatások, amelyekkel az emberi szervezet reagál a zajokra (100 decibel fölötti hirtelen zaj halált is okozhat), és adottak azok a műszaki lehetőségek, melyekkel a káros mértékű zaj ellen eredményesen lehet védekezni. A probléma azonban nem ilyen egyszerű.

A Jászságban még nincs állandó megfigyelésre alkalmas mérőpont. Legalkalmasabbnak a 31-es és 32-es között kereszteződése (Bundás-kút) látszik. Ugyanílyen indokolt lenne a zajszintmérés az érintett településeken a Szolnok-Jászberény-Hatvan vasútvonal mentén. Így még nem tudhatjuk, hogy a fenti helyek közelében lakók (a jogszabály szerinti) megengedett vagy magasabb mértékű - közlekedésből eredő - zajszintet viselnek-e el. Ha ezt megismerjük, tudni fogjuk, hogy hová kell telepíteni a zaj elnyelését is segítő fasorokat.

A másik »zajkibocsajtó« az ipar: a nehézipari létesítmények és a mezőgazdasági feldolgozó üzemek. A gyárakban dolgozók eddig nem panaszkodtak az épületen belüli nagy zajra. A Jászságban a nagyobb ipartelemek közelében kevesebb a lakóépület, így a panaszok a lakóövezetekbe ékelődött üzemek (Jászberényben a Tejipari Vállalat, Bubiv) szomszédságából származnak. Zajbírságot ugyan fizetnek az üzemek, de nem ez a rendezés módja, hanem az, hogy a gyárakat belül és kívül egyaránt hanggátlóvá, hangelnyelővé alakítsák.

Új probléma a »hangos« kisvállalkozások megszorodása. Lassan sikerül elérni, hogy a privát szféra betartsa a vonatkozó szabályokat. Úgy is lehet vállalkozni, hogy az a környezet számára se legyen zavaró.

A szórakozóhelyek zenéje (élő vagy gépi) gyakran zavarja a szomszédokat. Akadt Jászberényben olyan eset, amelynél a zajszint 1 dB-lel lépte túl a megengedett mértéket, mégis heves tiltakozást váltott ki. Volt olyan eset is, amikor a valóban hangos zenét nem sikerült megszüntetni. A vendéglátó egységek tulajdonosai (vezetői) nehezen veszik tudomásul, hogy nemcsak azok hallják a zenét akik ezért mennek oda, hanem a környékbeli is, akik "csak ott laknak". Valószínűleg segít majd a helyzeten az önkormányzat zajvédelmi rendelete.

III. Káros természeti hatások

1963 óta nem kell ugyan árvízről tartani a Jászságban, de sok gondot okoz a belvz. A belvz elleni védekezés az elöntött területek vízmentesítését célozza. Komolyabban a téveszesítéssel jelentkezett, mert az átfogó területrendezésekkel megszüntették a vizek természetes lefolyását. Azt megelőzően a gazdák leveztették a vizet a földjükéről, a téveszekben azonban ez már kevéssé történt meg, sőt később már nem is nagyon tudták volna hova vezetni. A most folyó földrendezés idővel ezt is megoldhatja. A meglevő belvizcsatornákat addig is fokozottan kell karbantartani és nem szabad azokat megszüntetni vagy földdel és hulladékkal feltölteni.

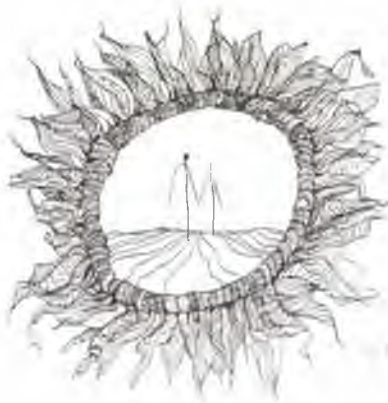
A csapadékvíz hatására kialakuló talajleomosódás - az *erózió* síkvidéki formája - a felszíni rétegerózió az egész Jászságban előfordul. A folyamatot részben az emberi tevékenység (a nem megfelelő helyen és módon végzett földművelés), részben pedig az éghajlati adottságok idézik elő. (Szárak klíma, kevés de koncentrált csapadék.) A felszíni rétegerózió éppen a talaj felső - humusz tartalmú - termőrétegét veszélyezteti. Lemosódása után a növénytermesztésre kevésbé alkalmas réteg kerül a felszínre és ráadásul nő a kemizálás.

A *deflációt*, a jász homokosó, a szél idézi elő, azzal, hogy a talajréteget eredeti helyéről elhordja. A szél eróziós munkája bizonyos időközökben minden talajon előfordul, de a legnagyobb károkat a lazaszerkezetű talajokon, különösen száraz, meleg időjárási viszonyok közepette okozza. A szél nemcsak a talajszemcséket viszi el a gyökerek mellől, hanem ezekkel a talajszemcsékkel más növényeken sérüléseket - *homokverést* - is okoz.

Összegzés

Mindent egybevetve megállapítható, hogy a sok tennivaló ellenére az emberi környezet a Jászságban még nem szenvedett jóvátehetetlen károkat. Az előrelépés érdekében fontos, hogy a környezetvédelmet ne elkülönített tevékenységnek tekintsük, hanem a termelésben, a közlekedésben, a szolgáltatásokban, a kereskedelemben, az idegenforgalomban, egyáltalán életünk minden területén jelenlévő integrált követelményrendszernek.

És vannak-e biztató tendenciák? - Vannak, hiszen a kéményekre már sokféle szűrőt szerelünk, hovatovább az egész Jászságban gázzal fűtünk, ami kevésbé okoz üvegházhatást. Három helyen szabályos hulladéklerakó működik, Jászberényben külön kezdjük gyűjteni a szárazzelemet. A folytatáshoz ezen az úton kell haladni.

B. Jánosi Gyöngyi grafikája

Buschmann Ferenc

JÁSZBERÉNY ÉS KÖRNYÉKE TERMÉSZETVILÁGÁNAK KUTATÁS- TÖRTÉNETE 1795 - 1992

Ma, amikor a természet maradványait, annak minden kis mozaikdarabját és alkotóelemét védeni kényszerülünk, több mint szükséges megemlékezni azokról egy összefoglaló munka keretében, akik a természetkutatások terén egykor a Jászságban (is) tevékenykedtek.

Tanulmányom többféle vonatkozásban is eltér a hasonló jellegű, dokumentáció-értékű feldolgozó munkáktól. Elsősorban a források, és azok hivatkozása tekintetében. Az általánosan elfogadottnak számító merev időrendiséget sem követem szigorúan, hanem a könnyebb követhetőség reményében témaköröket csoportosítok. Nevezetesen: természetföldrajz, botanika és zoológia, végül pedig a jelenkor - együttesen.

Tisztában vagyok azzal is, hogy ez a Jászság természetkutatási múltját felölelő alaptanulmány valószínűleg nem a teljes lista, és kívánnivalókat hagy maga után. E sajátos arculatú természetföldrajzi kistáj szóban forgó ismeretanyagához bizonyára mások is hozzájárulhattak, - ezekre vonatkozólag azonban mindezideig kielégítő információ, értékelhető dokumentáció, vagy elfogadható adat birtokába nem jutottam. Az ezirányú teljességre törekvés helyett jelen dolgozatomat sokkal inkább egyféle alapkönek szánom. Részint, mint történeti áttekintést, kiindulási pontnak, mások által történő kiegészítés számára, egyben inspirációnak a természetvilágunkat kutatni szándékozóknak, részint pedig egy a környezetünk élővilágát feldolgozni kívánó tanulmánysorozat első fejezetének.

Néhány szó a Jászság ősi természet-állapotáról

Az Alföld északnyugati »sarkában« elterülő, ma Jászságként ismert medenceszerű tájegység természetvilágának hitelesként elfogadható, első írásos emlékei még jóval a magyar honfoglalás előtti évszázadokra, pontosabban a Krisztus utáni III. századra vezethetők vissza.

Ammianus Marcellinus római százados, neves történétíró (Kr. u. 330-400) így jellemezte az általa itt látott akkori tájképet: »*Tekervényes folyók áradásaitól sújtott, mocsaras, fűzfaerdőkkel benőtt, úttalan, s csak az igen járatosak által járható...*«¹

Nem kell hozzá nagy képzelőerő, hogy fogalmat alkothassunk magunknak arról, milyen is lehetett a több mint 1500 évvel ezelőtti, a mainál valamivel melegebb, ám jóval csapadékosabb időjárásban (az atlantikus tölgyfázis időszakának végén, s az úgynevezett bükk I. fázis kezdetén) tájunk természeti képe: egy halakban, békákban, és mindenféle vízimadarakban bővelkedő, vizekkel és tocsogókkal teli, fűz- és nyárfaligetekkel, mocsári tölgyesekkel megtűzdelt, valamint az ezek közé ékelődött, vadvirágokban és apróvadakban gazdag, dűsfűvű legelőkkel tarkított óriási nádas-mocsaras terület képe jelenik meg a régmúlt időkbe visszakalandozó ember szemei előtt, amely - Marcellinus-t idézve, csak az itt élő, »...igen járatosak által járható«, elsüllyedés vagy eltévedés nélkül.

Ez a tekintélyes, szinte az egész Jászságot magába foglaló mocsárvilág, a két központi folyónak, az idők folyamán nyugatról keletre, illetőleg a keletről nyugatra terelődött, és a mai Jászberény-Jászfákóhalma-Jásztelek közötti háromszögben egyesült Zagyvának és Tarnának a Tisza felé való igen csekély lejtése, és természetesen az az általi lefolyástalansága révén alakult ki. Ez a mocsárvilág az időnkénti, olykor bizony egészen heves földrengésekkel kísért, lassú, de szinte

¹ Fodor Ferenc: A Jászság életrajza (Budapest, 1942.) 21.

állandó középtáji (Jászberény környéki) süllyedése következtében, területében folyamatosan növekedett.

Ebbe a megsüllyedt, évszakonként változó vízellátottságú, - *az ős-Zagyva, valamint az ős-Tarna által elhagyott, egykori tájperemi ártereiből a szél által kifújít, folyami futóhomokból felhalmozódó garmadabuckás, néhány méterrel magasabb térszínnel körülhatárolt* - mocsárvilágba települtek be a népvándorlások különböző népei után IV. Béla idejében a jászok is, és a történelmi viharok dúlásai ellenére is megmaradván a terület lakóiraiként, váltak idővel földrajzilag Zagyva-medencének (újabban *Alsó-Zagyva-stknak*) nevezett északnyugati-alföldi tájegység névadó népévé.

Ammianus Marcellinus után a környékünk természetvilágára utaló újabb adatok tulajdonképpen csak a török hódoltság idejéből fennmaradt dokumentumokból bukkannak újra elő: oklevelekből és egyéb forrásokból, pl. panaszlevelekből, periratokból, adóösszeírásokból olvashatók ki, - különböző »körítésekben«. Ezek többek között hiúzokról, nádi farkasokról, kócsagokról, darumadarokról, - *illetőleg ezek elejtéséről, stb.* - tesznek említést. Ezen szórványos, utalásszerű adatok azonban csak érintőleg adnak támpontot a már több mint ezer évvel későbbi, de még mindig igen gazdagnak vélhető élővilágról, amelyre a ma itt élő népesség legfeljebb már csak nosztalgiával gondolhat. Az azóta eltelt évszázadok folyamán az emberi munka teljesen átalakította e táj természeti képét, és ezáltal annak az összetevőit. Olyannyira, hogy a jelenkori természetrajzi kutatások már csak a kultúrterületek által közrefogott, valamennyire még természetközelinek nevezhető, apró mozaikdarabkák élővilági részterületeiről adhatnak csupán számot.

Vízügy, természetföldrajz, klimatológia

A Jászság természeti világának máig ható, gyökeres megváltozását előidéző átalakulás, a vízrendezési munkákkal vette kezdetét. Ennek az elsősorban árvízmentesítési célokat szolgáló munkálatok (*folyószabályozások, lecsapolások, gátéptések stb.*) Bedekovich Lőrinc, »*A szabad Jász- Kiskun- és Nagykun kerületek Hites Földmértéséklője*« nevéhez fűződnek.

Bedekovich születésének sem a helyét, sem a pontos idejét nem ismerjük. A Jászság eladása előtt az 1699-ben készült Pentz-féle összeírás nemesként említi a Kapus községből származó Bedekovich családot Jászapáti lakói között, - a kiváló geometra feltehetőleg e család leszármazottja. A tőle fennmaradt, pontos dátumokkal és megjegyzésekkel ellátott térképei alapján Fodor a következőket írja róla: »*Ezek szerint Bedekovich 1751-ben született, és 1779-től térképezett a Jászságban ...*«. Később pedig még megemlíti: »...*88 éves korában még készített térképeket.*«²

E kimagasló képességű, sokoldalú, térképész, földmérő, vízügyi és nem utolsósorban tervező szakmérnök tevékenységét Fodor írásain kívül még két fontos alapmunka őrzi, és világítja meg számunkra. Nemes Gerzson: »*A Zagyva- és Tarnavölgy Jászkerületi vízügyeinek krónikája 1279-1876-ig*«, és Tóth János: »*A Jászkunság helyzete a 18. sz. végén (Bedekovich Lőrinc kéziratosa könyve)*.«

Bedekovich ránkmaradt, egyszerű, kézi eszközökkel készített, ám rendkívül precíz és pontos, világos jelzésekkel ellátott térképeinek felbecsülhetetlen értéke a jelen természetkutatásai számára éppen az, hogy a XVIII-XIX. század fordulójának mindaddig szinte érintetlen, ősi természet-vízrajzi állapotait rögzítette.

A jász föld természetvilágának alap-össztevőiből legtöbbit a földrajzról tudunk. Számos geológus munkálkodott a Jászsággal összefüggésben (pl. Bulla

2 Tóth János: A Jászkunság helyzete a 18. sz. végén (Bedekovich Lőrinc kéziratosa könyve) (Jászberény, 1976.) 6.

Béla, Cholnoky Jenő, Urbancsek János - és még hosszán lehetne sorolni); ezeket az elsősorban elméleti, vagy földtörténeti síkon eredményeket felmutató kutatókat azonban az élővilág-kutatásra tekintettel, e tanulmányból kihagyni kényszerülök.

A Zagyva-medence felszínének és talajainak, valamint vízrajzi hálózatának kialakulásáról elsősorban Fodor Ferenc munkáiból értesülhetünk.³ Publikációjának sokaságából kiemelkedő számunkra »A Zagyva alföldi medencéjének régi vízrajzi viszonyai« című tanulmánya, valamint »A Jászság életrajza« című munkája (Bp., 1942.), amely megjelenése óta a Jászsággal foglalkozó mindennemű kutatásoknak valóságos »bibliája« lett. Ez utóbbiban értékes utalásokat és adatokat találhatunk tájunk erdő-, növény- és állatvilágára is.

Maga a szerző így ír könyve előszavában műve születéséről: »...A munka 1931-1936 között folyt, tehát hat év fáradságának eredménye fekszik benne... Tanulmányomat valójában nem is tudom elhelyezni a különféle tudományok kategóriájában. Földrajz is, történelem is, településtörténet is. Éppen ezért csak tájrajzi, tájéletrajzi tanulmánynak mondhatom...« (A szerző megjegyzése: valóban az! A mai centralizált és eredményhajhász ember számára szinte felfoghatatlan - főként Fodor egyéb munkáira is tekintettel - az, hogy mennyi türelmes munka, kitartás, és tudás fekszik ebben a műben!)

Az élővilág (elsősorban természetesen a flóra) szempontjából meghatározó felszínmorfológia, és -talajtan vonatkozásában maradandót hagyott hátra számunkra Timkó Imre,⁴ aki Moesz Gusztáv botanikussal közösen dolgozva, a déljászsági és kiskunsági szikesek talajkémiáját tanulmányozva, szemléletesen kimutatta a szolonyec-, és szolonyec-sziktalajok közötti növényzeti különbségeket is.

Balla György, aki az Alföld szinte valamennyi tájegységének geomorfológiáját behatóan tanulmányozta, a Jászság geomorfológiái fejlődéstörténetét felvázoló tanulmányában revízió alá vette, és számos új adalékkal egészítette ki Fodor vízrajzi és felszínmorfológiai megállapításait, - Székely András⁵ pedig előbb a Zagyva felső, Hatvanig terjedő, majd évekkel később a Szolnokig terjedő szakaszát tanulmányozta, és írta meg részletesen.

3 Fodor Ferenc a napjainkban Romániához tartozó, Fekete-Körös-menti, gyógyfürdőjéről ismert községben Tenkén született 1887. március 5-én (meghalt: Bp., 1962. máj. 23.). Geográfus-kartográfus-történész lett, a budapesti Tudományegyetemen szerevezve bölcsészdoktorátust 1910-ben. 1919-ig a karánsebesi főgimnáziumban tanárkodott, majd az első világháborút lezáró békekötések után egyetemi magántanárként működött, és Budapestre kerülve, a Közgazdasági Egyetemen Teleki Pál gróf mellett volt adjunktus. Később tankerületi főigazgató lett, egészen az 1946-os nyugállományba vonulásáig. Sok tanulmányt és könyvet írt, elsősorban gazdasági, tájfeldrajzi, vízrajzi és kartográfiai témakörökben. Község- és tájmonográfiái is jelentek meg. - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp. 1967.) I. 519.

4 Timkó Imre 1875. október 21-én, Ungváron született (meghalt: Bp., 1940. febr. 2.). Agrogeológusként végzett a budapesti egyetemen. Előbb a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány- és Őslénytani Osztályán gyakornok, majd 1898-tól a Földtani Intézet Agrogeológiai Osztályára nevezik ki, miközben agrokémiai, és talajismereti tanulmányokat folytat. 1933-tól főtanácsosi minőségben működik, majd rövid ideig, az 1935-ös nyugdíjba vonulásáig, a Földtani Intézet helyettes igazgatója. Tanulmányait elsősorban az intézet Évi Jelentéseiben közli, amelyek főként Magyarország különböző tájainak agrogeológiai viszonyaival foglalkoznak. - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp. 1967.) II. 866

5 Székely András geográfus 1925. szept. 6-án született Budapesten. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett tanári diplomát, földrajzból. 1948-52 között középiskolai tanár Pásztón, innen kerül az ELTE Természetudományi Karának Természetföldrajzi Tanszékére tanársegédnek, ma annak tanszékvezető tanára. Számos tanulmány és könyv szerzője, illetve társszerzője. A Magyarország tájfeldrajza sorozat keretében (A tiszai Alföld) megjelent természetföldrajzi Jászság-dolgozata, a mai helyi természetkutatások számára nélkülözhetetlen forrásmunka. - Magyar ki kicsoda? (Bp., 1990.) 558.

Minden kisebb-nagyobb földrajzi tájegység élővilágának összetételét (a felszíni-, magassági-, és talajtani adottságai, valamint ezek térbeni és időbeni kialakulási körülményei mellett) leginkább befolyásolja és meghatározza az adott területre ható makro-, mezo- és mikroklíma. A Jászság, majd később az egész Alföld klimatikus tényezőinek vizsgálatával - máig ható alaptételeket lefektetve -, elsőként Hegyfoky Kabos foglalkozott. ⁶

Egyik legjelentősebb műve »A szél iránya« című könyve, amelyben részletesen elemzi az egykori Nagy-Magyarországon előforduló év- és napszakonkénti széljárásokat, azok erősségét, okait és következményeit stb. E munkájával jelentősen hozzájárult az Alföld időjárás-képének meghatározásához, és a szelek által is befolyásolt, geológiai kialakulás-képének megértéséhez is.

Hegyfoky nevét nem csak a tanulmányai és az 1936-ban alapított emlékérem, hanem *Jászájkóhalmán róla elnevezett utca is őrzi számunkra.*

Botanika, a tudományos alapoktól a közelmúltig

A Jászság élővilág- (ezen belül botanikai) kutatásának gyökerei - legalábbis megfigyelési szinten - ugyancsak a XVIII.-XIX. sz. fordulójáig vezethetők vissza.

A Carolus Linnaeus (Linné) által megalkotott és bevezetett rendszertan és binominális nomenklatura szerinti, tudományos nevekkel ellátott első, fajokra is szóló jászsági adatok Kitaibel Páltól erednek. (1. ábra) ⁷

A magyar tudományos botanikai kutatásoknak e kiemelkedő vezéregyénisége az 1795-1810. közötti, magyarországi nagy felfedező útjai alkalmával két ízben is átutazott a Jászságon. A pontos, és minden részletekre kiterjedő - nem botanikai vonatkozású - jegyeteiből az alábbiak érdemelnek említést: »*Ahogy késő este Jászberénybe érkeziünk, többször is hűvösebb légrétegekből melegebbekbe jutottunk.*« (Szélcsendes időken tapasztalható mikroklimatikus hőmérséklet-különbségek - a szerző megjegyzése.) Majd alább így folytatja naplójában: »*Jászberénynek kb. 2000 háza van, a Zagyva folyik keresztül által rajta, amelyen kényelmes híd visz által (Bizonyára a Nagytemplomhoz közeli Kőhídról tesz említést - a szerző.) Itt még a stkon*

6 Hegyfoky Kabos a Szepes megyei Újlesznán született 1847. július 7-én. Egerben lett papnövendék, majd 1871-ben pappá szentelték. 1875-77. között Jászájkóhalmán plébánosként lelkipásztorkodott, miközben már ekkor is végzett meteorológiai megfigyeléseket. 1891-ben Túrkevére kerülvén, haláláig, 1919. február 7-ig végezte ott a plébánosi teendőket. Lelkesi hivatása mellett leginkább a meteorológiai jelenségek foglalkoztatták. Előbb "amatőrként" a saját költségén, majd 1882-től az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet felszerelésével végezte a különböző éghajlat-időjárás megfigyeléseit. 37 éven át végzett, rendszeres és igen megbízható észleléseivel nagyban hozzájárult az Alföld éghajlati és időjárás viszonyainak megismeréséhez. Mint felvilágosult pap, számos lapban és szakfolyóiratban publikálta eredményeit, több műve külföldön jelent meg. A meteorológiai jellegű tevékenysége mellett azonban más természetű, de az időjárással összefüggő botanikai és ornitológiai feljegyzéseket is készített, pl. egyes növények évenkénti rügyezéséről, a költöző madarak vonulásait, stb. - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp., 1967.) I. 697. és Magyarok a természettudományok és a technika történetében (1992) 202-203.

7 Kitaibel Pál a Ny.-magyarországi Sopron megyében, Nagymartonban született 1757. február 3-án. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd Sopronban és Győrben folytatta. Elcinte papnak készült, de 1780-ban már mint jogászhallgatót, a budai egyetemen találjuk. Innen lépett át az orvosi karra, negyedéves hallgatóként - kiváló képességei révén - kinevezik Winterl professzor mellé adjunktusnak a botanikus kertbe: ezzel egy életre elkötelezte magát a botanika mellett! Egész életében óriási ambícióval végzi munkáit. Sokat jár terepre (gróf Waldstein kollégájával közösen) gyűjteni. Megfigyeléseit naplóban rögzíti. Kutatásai során rengeteg új növényfajt fedez fel, ír le és nevez el a Kárpát-medencéből, valamint az azt övező hegyvidékekről. - Gombocz E. (1945): *Diaria itinerum Pauli* Kitaibeli, és Jávorka S. (1957): *Kitaibel Pál.*

is szőlőskertek vagynak, amelyek úgy tele vagynak gyümölcsfákkal, hogy inkább gyümölcsös kertekhez hasonlatosak ... Az itteni borok savanyúak ...»

A növényvilágról tett feljegyzései közül külön figyelmet érdemel a napjainkra hazánkban majdnem teljesen kiveszett *tátorján* (*Crambe tataria* S.) említése, akkoriban úgy látszik, még az egész Alföldön, a Jászságban is előfordult ez a vaskos, 1 m-nél is nagyobbba növő, ma már szigorúan védett növény. 1803-ban nemcsak átutazott, hanem részletesebb megfigyeléseket is végzett, főleg az Észak-Jászság (*Heves*) térségében. Az általa akkor látott természetes növénytakaróból ma már nem található tájunkon a *csipkés gyöngyvessző* (*Spiraea crenata* L.), a *magyar zergevirág* (*Doronicum hungaricum* RCHB.), meg a *sömörös kosbor* (*Orchis ustula* L.) sem. De az ősi, erdős-sztyepp-flóra jellegzetes lőszpusztai növénye, az *ajakosvirágú, piros macskahere* (*Phlomis tuberosa* L.) is igencsak fogyatkozóban van mifelénk.

1. ábra: Kitaibel Pál arcképe

Kitaibel nyomdokain haladva, több mint fél évszázaddal később, Janka Viktor⁸ már nem csak átutazott, hanem felmérés-jellegű florisztikai gyűjtéseket is végzett a Jászságban. Ennek eredményeit német nyelvű publikációkban tette közzé 1866-ban és 1867-ben. A listaszerű adatfelsorolás mellett ő hívja fel elsőként a figyelmet, az akkoriban már meglehetősen előrehaladott vízrendezési munkák következtében megindult, kiszáradás-szikesedési folyamatok nyomán tapasztalható növényzeti változásokra is. Az igazi, felmérő-jellegű (*fajösszetételi és mennyiségi*) kutatómunkákig azonban még újabb évtizedeknek kell eltelnie.

A Jászság élővilág-kutatásában - mint azt majd a későbbiekben is látni fogjuk - szinte kíséző jelenségnek mondható a mintegy fél évszázados ki-kihagyás. Janka után egészen a századunk első harmadáig jószerével senkinek sem jut eszébe e természetföldrajzi kistájon vizsgálandó. Budapest és Debrecen a tudományos központ, innen rajzanak szét a kutatók a környező hegyvidékekre gyűjteni és megfigyelni. Az Alföld, és benne a Jászság, valósággal *ismeretlen terület* marad, hisz első látásra a rónaság a maga látszólagos egyhangúságával mintha csak azt sugallná: itt nincs semmi érdekes, ami a kutatásra ösztönözzön. Csak a két világháború közötti évek középtáján mozdul el a holtpontjáról - a kialakulóban lévő ökológiai-cönológiai szemlélet jóvoltából - ez a nézet, és kerül az Alföld is a különböző természetrajzi kutatók fókuszába. Érdekes azonban, hogy a földrajztudományok kivételével, ebből az érdeklődésből csak bizonyos összehasonlító, vagy kiegészítő vizsgálatok erejéig jut el egy kevés térségünkre, a fő irányok a Kiskunság (*elsősorban Ócsától délre*), és a Nyírség-Hortobágy térsége.

1926-ban Moesz Gusztáv mikológus-botanikus, Timkó Imre agrogeológussal közösen vizsgálta a Jászság szikes talajait, és a rajta található gypes területeket.⁹ Ennek a közös munkának az eredménye a Timkó-féle talaj-tanulmány mellett Moesz-nek a növényzetről készített dolgozata, ami minden szempontból korszerű, és alapos felvételezés volt a maga idejében, a Jászság annira jellemző, gypes növénytársulásairól.

Ézekben az években-évtizedekben úgy tűnt, hogy a természetkutató szakgárda figyelme az Alföld felé irányulva, kiterjed majd az egész Jászság részletes florisztikai és faunisztikai feltárására is. Boros Adám, Jávorka Sándor (Csapodi Verával), Máthé Imre, Soó Rezső, Újvárosi Zoltán, Zólyomi Bálint - és még valószínűleg többen mások is - botanikai, florisztikai, paleo- és geobotanikával is

8 Janka Viktor 1837. december 24-én, Bécsben született (meghalt: Bp., 1890. aug. 9.) Gyerekkorától kezdve botanizált, miközben Bécsben és Kolozsvárott tanult. Mérnöki tanulmányok után lett katoná, s mint vértés-főhadnagy szerelt le. Katonaként is folyamatosan gyűjtött - elsősorban Erdély különböző részein -, majd a Magyar Nemzeti Múzeum növénytárába kerülve, annak igazgató őrkeént, lendületesen folytatta kutatómunkáját. Igen sok, több mint száz publikációja látott napvilágot, miközben végigkutatatta Magyarországot, Erdély- és a Balkán flóráját, nagy nemzetközi elismerést szerezve általa magának és a magyar florisztikának. Mind kortársai, mind pedig az utódok igyekeztek a nevét megőrkíteni: számos taxont (*növénynemzetséget*) és növényfajt neveztek el róla. Számunkra, jászságiaknak is "jutott" ebből az elismerésből egy pásztortáska-faj előfordulása révén. Ez a *Thlaspi jankae* (*Janka-társóka*), amely a közép-hegységeink egyes részein elterjedt, néhol gyakori, de megtalálható a Jászság északi térfelén is, Tarnaórs környékén pl., egészen le Jászdózsáig (*Pap-erdői Természetvédelmi Terület*). - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp., 1967.) I. 797.

9 Moesz Gusztáv Kőrmöcbányán született 1873. október 21-én (meghalt: Bp., 1946. dec. 8.). Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, 1897-ben tanári oklevelet szerzett, majd a brassói főreáliskolában tanárkodott, és mint kitűnő botanikus, flórakutatással foglalkozott. 1906-ban került a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytári Osztályára, 1915-ben pedig az egyetem mikológiai magántanára lett. 1931-től a Növénytár igazgatója, az 1934-es nyugdíjba vonulásáig. Botanikusként is kiváló volt, de igazi, nemzetközi elismerést a mikológia terén ért el. A mezőgazdaságban szerepet játszó gombabetegségek szaktekintélye, kora egyik legkiválóbb mikológusa volt, neki köszönhetjük hazánk gombaflórájának korszerű ismeretét. - Magyar Életrajzi Lexikon (Bp., 1967.) II. 225.

foglalkozó növénycönológiai és növényökológiai, nemzetközileg is nagy tekintélyt szerzett kiválóságaink, szinte valamennyien megfordultak a Jászság földjén. Önálló, csak a Jászságról szóló publikációt azonban egyikük sem jelentetett meg, hanem a kutatási eredményeiket beépítették a nagyobb lélegzetű műveikbe - pl. Soó-Máthé (1938): *A Tiszántúl flórája*.

Feltehetőleg ezeknek az intenzívebb alföldi flóra- és faunakutatásoknak a hatására, helyi indíttatású próbálkozások is útjukra indultak. Vásárhelyi István emlősállattani megfigyelései után Móczár Miklós Tanítóképző Intézeti igazgató szorgalmazta és segítette munkatársai körében a Jászberény környékének élővilág-kutatását. Ennek egyik eredményeként, kollégája, Szemes Gábor (*a későbbi neves mikromikológus és mikrobotanikus*) és tanítványai megkezdték a környék növényvilágának számbavételezését. Holló István és Harmathy Pál tanítóképzős növendékek *a virágos növények közül 331 fajt* határoztak meg és vettek fel a ma is meglévő (ceruzával fűzetbe írt) listájukra, Szemes Gábor pedig többedmagával a vízvilág mikronövényzetét kezdte el kutatni, eredményeiket közzé is tette.¹⁰

Ezek a példaértékű, és napjainkban is követésre méltó próbálkozások környékünk élővilág-alkotóelemeinek felderítésére, a háborús készülődések miatt elakadtak. Az elmúlt fél évszázadban a Jászság természetes növénytakarójának összetételi vizsgálatával - néhány magánjellegű kísérlet, és a mezőgazdasági termeléssel összefüggő gyomnövényzeti adatgyűjtéstől eltekintve - senki sem foglalkozott behatóan.

Állattani kutatások a II. világháborúig

»Ugyancsak komoly nehézségekkel találtam szemközt magam akkor, amikor a századunk első harmadát megelőző időszakok állattársulásainak vázolását szándékoztam megkísérlni: a teljes hazai zoológiai szakirodalomban »légüres térrel« találok! Legkorábban a Jászságra vonatkozó konkrét adatközlés Vásárhelyi István tollából jelent meg, az Állattani Közlemények 1932. évi számában, "Jászberény és környéke emlősfaunája" címen ...«¹¹

Ez a »légüres tér« annak az elszomorító ténynek a summázása, egyben a hazai zoológiai kutatások Jászság iránti érdeklődésének a minősítése, amely napjainkig kísérti tájunk mozgó-élővilágának megismerési szándékát. Amit a Jászság állatvilágáról eddig egyáltalán megtudhattunk, az egyetlen kivételtől eltekintve, mind helybéli kezdeményezésből kiindulva, helybélieknek köszönhetjük. Különösen elszomorító ez a napjainkban is tartó állapot, ha figyelembe vesszük tájegységünk földrajzi helyzetét (majd az ország közepén, átmeneti helyzetben a Középhegység és a Nagyalföld flóra-fauna-járása között, praematricumi bélyegeket is magán viselve!), valamint azt az ugyancsak nem elhanyagolható körülményt, hogy a hazai növényfajok számának sok-tízszere az állatfajok száma. A rovarvilág esetében pedig, amelyek fajainak száma több-tízezret képvisel, egyenesen katasztrófálisan keveset, a lepkevilág kivételével kijelenthetjük, szinte semmit sem tudunk.

De nézzük amit tudunk. A zoológia (a már említett, török-korból származó, egészen más irányú dokumentumokból merített információkon kívül) semmiféle adattal nem rendelkezik, egészen a XIX. század második feléig. Az első, - bár tudományosan alig figyelembe vehető -, adatközlés, Kismagyarai Kempelen Radó nevéhez fűződik.¹²

10 A környékünkön termő növényfajok száma ennek közel a duplája: az elmúlt évtizedekben a listán szereplők közül három növényfaj teljesen eltűnt tájunkon öt pedig téves meghatározáson alapul - B. F.

11 A szerző Jászberény és környékének természeti értékei: I. A Hajta című dolgozatából

12 Kempelen Rudólf, - vagy ahogy Ő magát a múlt század magyaros nyelvhasználatával nevezte: Radó; 1815. június 9-én született a Pozsony-megyei Gomba községben. Iskolái befejezése

Kempelen, a nagy magyar feltaláló polihisztor, Kempelen Farkas unokája Egerben, mint pénzügyi tanácsos élt, s a Bükk-hegység entomológiai kutatásával foglalkozott, amatőrként. Elsősorban bogarakat és lepkéket gyűjtött, de egyéb állattani megfigyelések birtoklásával is rendelkezett. Mint társszerző vett részt a Heves- és Külső-Szolnok Törvényesen Egyesült Vármegyék Leírása című, 1868-ban megjelent tájéletrajzi könyv megírásában, mivelhogy - a könyvszerkesztő Albert Ferenc szavaival élve: *...mint szenvedélyes bűvárnak és gyűjtőnek elég alkalma volt megynék területén az található állatokkal megismerkednie, és ki mint a természetrajznak, és jelesen a rovarászatnak, és különösképpen a lepkészetnek, szakavatottja.*¹³

Engedteség meg, - márcsak a hangulata vágott is -, az általa írott fejezetből idéznem egy keveset. *»A közönséges farkas (Canis lupus) a juh-, és minden egyéb nyájak rémületére és ártalmára kedves lakhelyeül lakja a Mátra bérceit és az Alföld nádassait, s néha, kivált kemény télen, a falukba is betör, ahol'-is levetkőzvé minden rokoni érzést, a kutyák között választja áldozatait feneketlen gyomra éhének csillapításául.«* A madárvilágnál pedig megemlíti, hogy *»...Mint nagy ritkaság észleltetett a megyében a szentandrászi pusztán a rendes mankótz (Oedicnemus crepitans)«. Ezek szerint ez volt az Ugartyúk »népiesen« hangzó akkori neve, amely olykor »észleltetett« a jászszentandrászi pusztákon. Alább pedig még ez is olvasható tőle: *»A dögökön élősködő rút keselyűk közül Heves megye is meglátogatatik olykor a szürke keselyű (Vultur cinerens) által, mely 'a lentibb Alföldről ide is elvándorolván, hol'-is a nagyobb állatok büzes hulláin nem egyszer undortó lakományait tartja.«**

Kempelen említett könyvrész-munkájával kapcsolatban szükséges megjegyezni azt, hogy az akkori megyehatárok megközelítőleg sem voltak azonosak a mai barrierekkel: a mind etnikumi, mind természetföldrajzi értelemben vett Jászság valósággal ketté volt vágva egy Hatvan-Szolnok közötti, nagy hurok-beszögelésű vonal mentén. Kempelen adatai tehát csak a Jászság EK-i térfelére vonatkoznak. Mindamellet Kempelen a gyűjteményében sohasem használt datáciumot, ezért a gyűjteményének maradéka is csupán tudománytörténeti értéket képvisel, és nem használható fel konkrét helyhez kötődő, bizonyító anyagként.

Herman Ottó akit előszeretettel és méltán emlegetünk »az utolsó nagy magyar polihisztorként«, ugyancsak megfordult a Jászságban, amikor a pókfaunát kutatta, majd évekkel később ismét, amikor »A magyar halászat könyve« című néphagyományi és mesterségi könyvének tárgyi, és elbeszélési anyagait gyűjtötte, de ennek helyeiről, pontos ideikről, mindmáig nem tudtam biztos adatokhoz jutni. Hermant viszont nem is ez teszi igazán emlékezeteseé a jászságiak számára, hanem az, hogy Vásárhelyinek még volt szerencséje személyesen is találkoznia az idős tudóssal!

Egyes emberek életében olykor meghatározó, hogy mikor, és kivel találkozik. Így történt ez Vásárhelyi esetében is, akinek a Hermannal történt kézfogása és »A

után különböző hivatalokat vállalt, és gazdálkodott. 1848-ban nemzetőr. 1854-ben kerül Egerbe, s ez marad családja állandó helye. Ő maga 1867-től előbb Pesten, majd Szatmárban, később Pozsonyban tölt be pénzügyigazgatási tisztségeket. Hivatalt elfoglaltsága és népes családja (hat gyermeke) mellett minden időt és lehetőséget megragad, hogy természettudományos kedvtelésének éljen. Elsősorban bogarakat és lepkéket gyűjt, gyűjteményeit még életében az egrai gimnáziumnak, és az akkoriban alapított állami reáliskolának ajándékozza. Ezek maradványai kerültek előbb Dobó István Vármúzeumba, majd 1965-ben a gyöngyösi Mátra Múzeumba (ahol egy ideig magam is gondoztam!). 1892. dec. 14-én hunyt el.- Pozder M (1983): Megemlékezés Kempelen Radórról. Folia Hist.-naturalia Mus. Matraensis 8., 11-15.

13 Bartakovics B. (1868): Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egerben, 1866-dik évben megtartott XIII. nagygyűlésének alkalmából többek közreműködésével megírva. Szerkeszté Montedegói Albert Ferenc.

madarak hasznáról és káráról» szóló könyve, egy életre szóló elkötelezettséget jelentett. Hogy milyen hatással volt Vásárhelyre ez a találkozás? - Arról a művei beszélnek; a két csodálatos képességgel megáldott ember porhüvelye, a mester és tanítványa, most egymás mellett pihennek a Lillafüred-hámori temetőben.¹⁴ (2. ábra)

2. ábra: Herman Ottó és Vásárhelyi István síremlékei a hámori temetőben
(Fotó: Faragó László)

Vásárhelyi sajnos túl korán elkerült Jászberényből ahhoz, hogy áldásos tevékenységeit teljes egészében a Jászságra fordíthassa. Szülővárosa azonban így sem feledkezett meg róla. 1986-ban, a Nagyvisnyón létesült jászberényi gyermektábor róla lett elnevezve, 1989-ben pedig a 100. születési évfordulóján emlékkiállításal,

14 Vásárhelyi István, a *»bükki polihisztor«*, sokoldalú természettudós, 1889-ben született Jászberényben. Korán árvaságra jutott, emiatt abba kellett hagynia tanulmányait. A helybéli Földműves Iskola elvégzése után különféle uradalmakban dolgozott (pl. *Pusztapón, ma Kétpó*), de már ezekben az években is igen aktív, tevékeny megfigyelője volt az élő természetnek, sokat gyűjtött, preparált (elsősorban kisméhsőket és madarakat), adatait rendszeresen publikálta. 1930-ban letette az erdőri vizsgát. Ennek alapján helyezték 1933-ban a garadnavölgyi pisztrángtenyésztő telepre, ahol - *rövid megszakításoktól eltekintve* -, élete végéig dolgozott. A szó igazi értelmében harcosa volt a magyar természetvédelemnek, elévülhetetlen érdemeket szerezve annak népszerűsítésében. Kutatásaival, egész munkásságával, nagyban elősegítette a Bükki Nemzeti Park későbbi létrejöttét. A gerinces állatvilág valamennyi osztályával behatóan foglalkozott, a gerinctelenek közül pedig különösen a csigák érdekelték. Hosszú élete folyamán szinte felbecsülhetetlen tudományos értékű csigaházgyűjteményt hozott létre, amely halála után a miskolci Herman Ottó Múzeumba került. Természetvédelmi szempontból elsősorban Herman munkásságának folytatásakénti szemléletben fródott könyvei: *»A kételtűek és hullók hasznáról és káráról«*, és a *»Hasznos és káros vademlősök«* című művei kiemelkedőek, tudományos szempontból pedig - a nagyszámú cikkei mellett - a *»Magyarország halai írásban és képekben«*. 1968. március 17-én hunyt el Lillafüreden. - Czajlik P. (1986): Adalékok egy természettudós munkásságához. *Natura Borsod* 1. 207-214. és Czajlik P. (1989): Vásárhelyi István (Születésének 100. évfordulójára készített Jász Múzeumkiadvány), Jászberény 1989. és Buschmann F. (1986): Itt élünk ...: Vásárhelyi István. Jászszági Músor: Június.

egykori szülőháza helyén felállított emlékoszlop-avatással, valamint jeles természetkutatók részvételével, tudományos emlékülés keretében emlékezett meg nevű, természetszerető, tudós szülöttjéről. (3. ábra)

3. ábra: Vásárhelyi István arcképe
(*Buschmann Ferenc rajza*)

Századunk első évtizedeiben valóban úgy tűnt, - mint azt a flórakutatásnál említettem -, hogy a természetkutatók figyelme egy kicsit a Jászság felé fordult. A Moesz és Timkó-féle sziki talaj- és növénytakaróvizsgálattal összefüggésben, az entomológia (*rovartan*) akkori egyik legkiválóbb szaktekintélye, a mikrolepidopterológus Schmidt Antal, a Természettudományi Múzeum lepkegyűjteményének vezetője is munkálkodott. Gyűjtéseit elsősorban Jászalsószentgyörgy és Ujszász, és attól D-DNY-ra végezte (*coll. TTM.*). Ebbéli tevékenységéről azonban írást nem adott közre, adatait beépítette a szakmai körökben rendszerint nagy viharokat és vitákat kiváltó, elsősorban rendszertannal foglalkozó dolgozataiba.

De nem csak mikrolepidopterológus (*Schmidt*), hanem nagylepke-gyűjtő is működött ezekben az években tájunkon. A Természettudományi Múzeum nagylepke-anyagának az 1970-es évek végén történt teljes átvizsgálása során ugyanis találtam a gyűjteményben jónéhány lepkefajt az 1927-38 közötti évekre datálva, *Jászkisér, leg: Rimóczi* cédulával. A vonatkozó szakirodalomban azonban sehol nem leltem fel ezt a nevet, a ma élő lepkészek közül pedig senki nem tudott felvilágosítással szolgálni, ki is volt Rimóczi, aki egy fél évszázaddal ezelőtt, lepkéket gyűjtött Jászkisér környékén.

Jászberény és környéke állatvilágának kutatása a helybeli születésű, akkoriban még csak gerincesekkel foglalkozó Vásárhelyit, továbbá a lepkész Schmidt-et és Rimóczit követően a két Móczár; apa és fia idejében vett lendületet. A rovarász beállítottságú Móczár Miklós, mint a Tanítóképző Intézet igazgatója, valósággal mozgatórugójává vált a megismerés és számbavételezés gondolatának. (4. ábra) ¹⁵

15 Móczár Miklós ősi jász család leszármazottjaként született 1884. december 3-án Kiskunfélegyházán. 1906-ban polgári-iskolai tanári, majd a budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karán tanítóképző-intézeti tanári diplomát, állattanból. Rövid külföldi (*főleg múzeumi*) tanulmányutak után Kassán, az ottani Tanítóképző Intézetben tanárkodik, egyszersmind a kassai hegyek növény- és állatvilágának tanulmányozója. Majd hazahívják; 1919-ben kezdi meg oktatói tevékenységét szülővárosában, Kiskunfélegyházán. Innen kerül egykori iskolája, a frissen épült jászberényi Tanítóképző Intézet igazgatói székébe, ahol nyugállományba vonulásáig, 1942-ig működik, miközben hosszú éveken át tanügyi főtanácsos is volt. Fiatalon jelentkezett Móczárban a természettudós is. Neve már 1907-ben megjelenik a rovartani szakirodalomban, hogy azután sorra jelenjenek meg a kisebb-nagyobb terjedelmű tudományos dolgozatai. Már nyugdíjasként kerülhetett csak a Természettudományi Múzeum Állattárához 1951-ben, ahol aztán kiteljesedik korábbi indíttatása, és válik a hártácsszárnyú rovarok, elsősorban a fullánkosok világspecialistájává. Életének még a 8. évtizedében is lankadatlan szorgalommal és kitartással munkálkodott, - számtalan szakkikket, és a méhfélék rendszertanával foglalkozó szakkönyvet írt. 1971. január 16-án halt meg. - Szelényi G. (1972): Nekrológ. Móczár Miklós. *Folia Ent. Hungarica* 25/2., 169-178. és (plag.) Buschmann F. (1986): Itt élünk...: Móczár Miklós entomológus. *Jászsági Músor: Apr., Máj., és Magyar Életrajzi Lapok* (1981) 212.

4. ábra: Móczár Miklós arcképe
(*Buschmann Ferenc rajza*)

Fia, a ma is élő és aktív Móczár László (*Kiskunfélegyháza, 12914. dec. 10.*), a szegedi József Attila Tudományegyetem nyugalmazott zoológia-professzora, tanárképzető egyetemi tanára, miközben bejárta és végiggyűjtötte a fél világot, ugyancsak a méhfélék világszerte ismert szaktekintélyévé nőtt a Jászberény környékén szerzett rovarani benyomásából és vizsgálódásaiból eredően.¹⁶

Jelenkori kutatások és eredményeik

A második világháború nemcsak a Föld népeinek életében, hanem a Jászság természetvilágának kutatásában is mérföldkővé vált. Mert miközben a *fizikai-, kémiai-, matematikai-, műszaki- és technikai-*, nem utolsó sorban a *biológiai tudományok* valamennyi tudományágának szinte minden részterületén nagyarányú lendületet vett a fejlődés, addig a Jászság természetdi összetevőinek vizsgálat-kutatásában »teljes szélcsend« állt be. Ez a »szélcsend« - a földrajztudományok kivételével - több mint harminc évig tart.

A földrajz, különösen a geomorfológiai kutatások, épp a háború után, az 1952-65 közötti években élték esetünkben a virágkorukat. Balla György, Bulla Béla, Székely András, Urbancsek János - és a többiek, ebben az időszakban voltak a legaktívabbak, s jelentették meg egymás után szakdolgozataikat, és a mi kutatásainkat elősegítő könyveiket, résztanulmányaikat stb.; lásd a földrajzi részt. Részben ugyanez áll a botanikusokra is: Soó Rezső, Zólyomi Bálint, Újvárosi Zoltán - és sokan mások, a növényföldrajzzal, társulástannal, ökológiával stb. foglalkozó tudósok, akiknek a műveikben a mai, komplex szemléletet igénylő kutatásokhoz nélkülözhetetlen alapok vannak. De ezekben nem, vagy alig találunk konkrét, jászsági kutatásokra utaló adatokat, azok is a régibb terepmunkákból származnak: *a Jászság önálló flóraművének elkészítése még várat magára!*

Mint mindenütt, azért a botanikusokkal kapcsolatban fentebb elmondottak esetében is van kivétel, Almádi László személyében. Almádi László, aki születésénél fogva jászsági kötődésű (*Erk, 1936. márc. 6.*), az 1980-as évek közepén több alkalommal is végzett terepbejárást az É.-Jászság egyes részein. Jóllehet ő maga is, akárcsak egykoron Vásárhelyi, messze elkerült innen (*Keszthely, Agrártudományi Egyetem, mezőgazdász-tanár*), időnként vissza-visszatér a hazai tájakra. *Az Észak-Jászság (Tamaórs, Jászdózsza, Jászárokszállás) térségének jelenlegi flóraismerete tőle származik.*¹⁷

¹⁶ Magyar ki kicsoda? (1990) 404.

¹⁷ Magyar ki kicsoda? (1990) 7.

A zoológiában, különösen, ha figyelemmel vagyunk a nagy fajszerű társaságokra - akárcsak a múltban is -, az előzőeknél sokkalta rosszabb a helyzet. A kutatók figyelme szinte csak a Kiskunság, Hortobágy, Bükk és egyéb hegységek felé irányul, a Jászságot messze tútekintik. Csak az utóbbi két évtized erőteljesebb természetvédelmi törekvései nyomán mozdul el a jászsági állatvilág-kutatás »szekere« az ismételt holtpontjáról. Ez az elmozdulás e tanulmány szerzőjével veszi kezdetét.

E sorok írója kerekén hatvan évvel Vásárhelyi után született Jászberényben. Már általános iskolás korában fokozott érdeklődést tanúsított a természet iránt, figyelme hamarosan a környezete felé fordult. A mezőgazdasági szakiskola elvégzése után autodidakta alapon, 1972-óta foglalkozik a Jászság, ezen belül is elsősorban *Jászberény és környéke lepkevilágával*. Kutatásai során napjainkig mintegy 700 nagylepke fajt mutatott ki a területről. Adatait több szakcikkbentette közzé, amelyekben számos új megfigyeléssel egészítette ki az ÉNY-alföldi általános faunisztikai és ökológiai ismereteket. A környezete nagylepkéinek számbavételezése mellett (a lepkék életmódjából eredően) a térség növényvilági összetevőivel is foglalkozott, - jelenleg a helyi növényzet társulási és előfordulás-számbavételezési folyamatával folytatja e tevékenységét. Aktívan részt vett a *Jászság természeti értékeinek* felderítésében, és munkájával nagyban hozzájárult a Jászberény határában védetté nyilvánított területek (Zagyvamenti- és Hajta-mocsár Természetvédelmi területek) létrejöttéhez. Könyvet írt Jászberény és környékének nagylepkéiről, a molylepke-fauna adattára, valamint a növényvilági összegzése a feldolgozás folyamatában van, - több kézirat (pl. a Hajta múltját és jelenét, valamint élővilágát összefoglaló monográfiája) pedig megjelenésre vár.

Úgy tűnik, mintha a Jászság mozgó-élővilágának feltárása, a nem képzett zoológusokra várna (!?). Autodidakta volt Vásárhelyi, autodidakta vagyok magam is. Autodidaktának számít Harka Ákos tiszafüredi történelemtanár, valamint társa, Endes Mihály gyermekorvos is, aki azóta Debrecenben él és praktizál. Endes és Harka az 1980-as évek elején bejárták az egész Jászságot és számbavételezték a teljes gerinces állatvilágát. Tanulmányuk, »*A Jászsági-sík gerincesállat-világa*« (10. ábra). De foglalkoztak a növényvilággal is, és fontos ökológiai kérdésekre találtak magyarázatot, - megalapozva azokkal a legértékesebb és leginkább veszélyeztetett területek védelem alá helyezését. Összehasonlításokat tettek a környező természetföldrajzi kistájak, pl. a heves-borsodi sík, Nagykunság élővilágával, és bizonyították, hogy ezek a kistájak nem csak geomorfológiailag választhatók szét, hanem az ott élő növény- és állatvilág összetétele alapján is. Kutatásaikat és eredményeiket publikálva, azt mindenkor a természetvédelem szolgálatának vetették alá: csak sajnálni lehet, hogy az állatvilág egyéb osztályaiban (pl. az Insecták különböző rendjeiben) mindezideig nem akadt hozzájuk hasonló kutatási szellemmel átitott egyéniség.

Rendhagyó zárszó

Megvédeni csak azt tudjuk, amit ismerünk is! Ennél fogva égetően szükséges lenne mihamarább (amíg nem késő!) intenzívebb természetrajzi kutatásokat kezdeményeznie Jászberénynek, mind a szűkebb, mind a tágabb térségében. Az itt létező élővilág megismerése és megismertetése, nem brazil, vagy afrikai, se nem nyugat- vagy keleteurópai és nem is egyszemélyi feladat! Úgy a környezet, mint a természetvédelem terén csak akkor remélhetünk magatartás- és szemléletbeli változást az embertársainktól, ha minél több képzett, vagy nem képzett, de hozzáértően lelkes híve lesz a környezetünket ismerő, és az ismereteit terjeszteni is kívánó ember. Mindenek előtt időt és lehetőséget kellene bizottsítani azoknak, akikben megvan a természetvilágunk irányában a kutatási hajlam, hogy általuk - a »*gondolkozz globálisan, és cselekedj lokálisan*« jelmondat szellemében - az üres frázisok és meddő kira-

katpolitikák helyett az értő, a jövőnkért aggódó, felvilágosító szó jusson el az emberi lelkekhez: csak mi, itt élők vigyázhatunk a természeti maradványainkra! Elsősorban a pedagógusok köréből kellene több olyan beállítottságú tanár, mint Mester István-né (a Székely Mihály Általános Iskola több mint negyedszázada lelkesen tanító biológia szakos tanárnője), aki a tantárgyi és környezetvédelmi nevelőmunkán túl kutatta, majd diplomaértékű dolgozatot írt a Hajta-mocsárról, vagy a Gyermek Házának nyugdíjassá lett vezetője, Faragó László, aki tábort és táborokat szervez - és részt vesz azokon! -, hogy az ifjúságunk minél több sarja kint, az élő természet-ben ismerkedjék a természettel, mert csak úgy tanulhatják meg érző lélekkel érteni, értékelni és becsülni azt, ha "testközelbe" kerülhet vele. Ez a munka nem látványos, az igaz, és csak ritkán lehet az eredményeit úgymond hamarosan leírni. Csak ritkán akad olyan ember, mint volt Vásárhelyi, akinek elég volt egy Herman Ottó-kézfogás ahhoz, hogy egy életre hivatásává váljék a természet megismerésé-nek és megismertetésének szolgálata, és csak ritkán akad olyan fiatal, mint Baranyi Zoltán, aki nyolcadik osztályos korában pályázatnyertes, majd tudományos szakfolyóiratban is megjelent dolgozatot írt 1991-ben Jászberény környékének gombai-lágáról. Egy olyan élőlénycsoportról, amelyről mi itt eddig semmit nem tudunk, mert egyetlen adatsor sem volt róluk leírva!

Baranyi volt az utolsó a sorban, de reméljük nem az utolsó, akinek tollából ismeretanyag jelent meg Jászberény és környékének természetvilágáról. 1992 végéig ennyi történt a Jászság a természetvilág-kutatása terén. A dolgozatban szereplő, eddigi, helyi kutatásokkal (is) foglalkozott személyek idevonatkozó irodalmi munkásságainak eredményeit átolvasva, kiviláglik belőle egy sajátos, csak a jászsági élővilágra jellemző kép, amely úgy néz ki, mint egy rosszul beállított fotó: látszik belőle valami, de nagyon homályos. *Adósságunk van a természetvilágunkkal szemben!* Fákat irtunk ki, madarak és más élőlények otthonait dőlnek szét anélkül, hogy tudnánk, mi is él ott, ahol éppen - hozzánemértő szubjektivitásból fakadóan - pusztítunk! Egy olyan tájegységen, ahol a mezőgazdaság már egyébként is 90 %-ban elhódította ősi tulajdonosától, a természettől a területét, mielőtt még megismerhettük volna az alkotóelemeit.

Amikor többévi megelőző kutatás után 1991 augusztusában megnyílt a Jász Múzeumban »A Jászság természetvilágának kutatása« című kiállítás, akkor is, - és most, a rendelkezésremre álló adatok sajtó alá rendezésekor ismét, önkéntelenül is Horatius sóhaja jutott az eszembe: »Eheu fugaces labuntur anni ...« (Ó jaj, elszállnak felettünk az évek ...). És ez a vers, amit ugyanarra az alkalomra, - bár kissé ars poetica szerűen -, azon emberek munkássága iránti tiszteletem és főhajtásom szándékával írtam, akik valaha is, a természetrajzi érdeklődésük által tevékenykedtek a Jászságban, s amelyekkel hozzájárultak ezen alföldi kistáj élővilágának, természeti összetevőinek megismeréséhez, és ezen keresztül a magyar természettudományok egyetemes tárházához.

Nagy fák árnyékában kis virág, - mezei,
szirmai nyújtja az éltető napsugár elé,
hús harmatot csillogtatva levelin,
nektárját kínálja méh-, bogár-, lepke felé.

Anyám juttatja cszembe, - és gyermekem,
ki óvón hajolt fölém; tettem én ugyanezt
- lelkét plántálva át, úgy szóróm szertelen,
mint napsugár az életet ...

- szeretőn: erre tanított a természet. 18

Valószínűleg helyesebb lett volna a dolgozat címéül »A Jászság természetvilági szakirodalmának összegzése« címet adnom, hiszen a hazai természettudományok mérhetetlen tárházából (elsősorban a Természettudományi Múzeum könyvtárában) kiválogatott, tájunkra vonatkozó ismeretanyag összegyűjtése volt - egyebek mellett - a célom. Ez azonban több hiba árnyékát is előre vetítette:

1.) Számos olyan, többszáz oldalas munkát is listára kellett volna vennem, amelyekben csak egy-két szó, fajnév, vagy idézet utal szűkebb páttriánkra, s maga az egész mű másról szól, mint a Jászság.

2.) A jövő mindennemű jászsági természetkutatására tekintettel, ezek hozzáférhetősége, gyakorlati alkalmazhatósága; a részletekbe menő akár faunisztikai, akár florisztikai tevékenységhez már más, szakirányú irodalom (is) szükségeltetik.

3.) Ki kellett volna hagynom a részemről legfontosabbat: az embert! Azokat, akikről többségükben semmit sem tudunk, de munkáikat a tudásuk és verejtékük árán létrehozták számunkra, hogy meríthessünk belőlük, és bővíthessük a mi tudásunk és kíváncsiságunk által.

Tisztelet az elődök emlékének! Hassanak és építsenek tovább hátrahagyott munkáik, és neveljenek újabb ifjú nemzedékeket hazánknak, neveljenek a természet csodálatos világának szeretetére.

A jászárokszállási II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1989. október).

JELEN ÉS JÖVŐ

MIT VÁR ÖN 1994-TŐL ?

Ezt a rövid kérdést tettük fel a Jászság országgyűlési képviselőinek és polgármestereinek. Megkeresésünkre kilencen válaszoltak s külön örömünkre szolgált, hogy az innen elszármazottak településeinek polgármesterei is leírták véleményüket. A képviselők és a polgármesterek nagyon fegyelmezetten betartották az általunk meghatározott egy gépelt oldalnyi terjedelmet, így egyetlen levélen sem kellett rövidíteni.

Minden válaszoló fáradozását köszönjük !

A Szerkesztőség

Az országgyűlési képviselők válaszai:

Dr. Kis Zoltán

Az ellenzéki Szabad Demokraták Szövetségének országgyűlési képviselőjeként azt várom, hogy az 1994-es választásokon pártunk megkapja a választóktól azt a bizalmat, mely feljogosítja kormányzati szerepkör vállalására. Nagyon szeretném, ha a tulajdonviszonyok elhúzódo rendezése végre nyugvópontra juthatna.

Mindabban reménykedem, amiben ebben az országban legalább 10 millió ember, nevezetesen a munkanélküliség csökkenésében, a közbiztonság javulásában, a biztos létfeltételek megteremtésében.

Bízom abban, hogy a társadalmi önszerveződések ereje végre hatással lesz az országos és helyi politizálásra is, az ellenőrzés hatékonyságának javulása visszaszorítja a korrupciót. Egy kiszámítható programok mellett szerveződő számára úgy, hogy szomszédainkkal is kialakíthatjuk a kölcsönös bizalmon alapuló kétoldalú szerveződések rendszerét.

Választóköri körzetemben szeretném elérni az infrastrukturális fejlesztés elsősorban a telefonhálózat teljes kiépítettségével, erőteljes és európai mértékű szintjét. A már kialakult testvérvárosi kapcsolatokra alapozva a régió megismertetését, az idegenforgalom és turizmus további fejlesztését szeretném elősegíteni.

Várom, hogy az egymással szembeni türelem, megértés és tolerancia mind több embernek lesz belső igénye, amely olyan nehézségek leküzdéséhez is hozzásegít, melyet csak pénzzel megoldani nem lehet.

Kívánom, hogy legyen egymás számára legalább két percünk és a fagyos köszönéseket mosolygós üdvözlések váltsák fel.

Dr. Mizsei Béla

Nyilván arra kíváncsiak a kérdezők, hogy milyen eredményt várok a '94-es országgyűlési választásoktól? - Erre bizony nehéz feleletet adni, de megpróbálok.

Előre kell bocsátanom, hogy a jobboldal és a jobbközép részére nehéz helyzet állott elő.

A '89-es és '90-es években valósággal örömmámorban úszott az ország. Ebben az örömmámorban az illetékesek nem gondoltak arra, hogy amennyiben nem kerülnek kormányra azok, akik korábban az MSZMP-t kiszolgálták akár a TV-nél, akár a rádiónál, akár a sajtóban - bizony alaposan szembefordulnak a kormánnyal s ostoba, rövidlátó politikájukkal akarva nem akarva a visszarendezés híveinek a malmára hajtják a vizet. A keresztény jobboldali koalíció nehéz helyzetbe került,

mert a kormány minden kommunikációs segítség nélkül vállalta az ország kivezetését a csődből.

»A rémhírterjesztés, fecsegés hazaárulás« - írták ki a '40-es évek elején Jászberényben a Bercsényi utcán lévő konzerváló üzem falára. Ez most is érvényes. Ugyanakkor a T. Ellenzék részéről a tv, rádió és a sajtó részéről egyéb sem hangzik, csak a rémhírterjesztés. Katasztrófális helyzet van stb.

A kommunista veszély nagyobb, mint 1945 ben volt. Akkor, annak ellenére, hogy itt voltak a szovjetek; a magyar nép túlnyomó többsége elment szavazni és pártunk, a Kisgazdapárt 57 %-os eredménnyel győzött. Politikánkat nem tudtuk érvényre juttatni, mert itt volt a szovjet, s erre a nyugat többször hivatkozott is. Most azonban mire tud hivatkozni, ha a nép többsége nem megy el szavazni, a kommunisták pedig elmennek? Én azért bizakodó vagyok, de csak azóta, amióta Csurka István megalakította a Magyar Igazság pártját. Ez a párt azokat is szavazásra fogja bírni, akik egyébként nem mennének el szavazni.

A polgármesterek válasza:

Barabás Ferenc - Kocsér

1994-től a várva-várt és megkésett föld-tulajdonviszony rendezésének befejezését várom.

Bízom abban, hogy valami úton-módon az önkormányzatok is földhöz jutnak. Ehhez módosítani kell a földtörvényt, mert az állami földek használói - a tsz-ek - jogtalanul jutottak ehhez a földhöz, mint használókból lett tulajdonosok!

Remélem, hogy az újonnan induló farmerek termékeikkel érzékelhetően megjelennek az agrárpiacon. A garantált árak és az agrárrendtartás biztosítékot adhat az új vállalkozásokba kezdő gazdáknak. Amennyiben az állam nem tud hitelt vagy valamilyen támogatást biztosítani az újrakezdéshez, úgy nagyon keserves évek elé néz a nemzet!

A szinte kezelhetetlen munkanélküliséget csak a mezőgazdasági magántermelés fellendítése szüntetheti meg. Ha van termés, termék, azt szállítani, feldolgozni, exportálni kell és az sok embernek tud munkát adni.

Élvárom, hogy a választásokon a józan ész győzzön az erőszakos, hazug, magukat új demokratáknak valló demagóg pártok felett.

Csak akkor lesz a társadalomban megnyugvás, ha nem jön vissza az, ami 1990 előtt volt!

A kormány akkor lesz bölcs, ha az átalakulás folyamatait súlyozni fogja. A sorrendiséget ennyi bölcs embernek meg kell találni, mert eddig nem így ment! A történelem többször bebizonyította, hogy hol és hogyan kell kezdeni!

Én a mezőgazdasággal kezdeném és akkor minden réteg jobban érezné magát! - Miért kell a földre három évet várni? - Hányan mentek át a másvilágra és nem érték meg az igazi örömet, hogy visszakapják a földjüket!

Hány ezren nem akarják és hány százezren akarják? -Komolyabban kellene venni a változást teremtő, átalakulásra alkotott jogszabályokat.

Az ipar szerkezetét, működését is a nyugati piac határozza meg, determinálja és manifesztálja, minden bizonnyal több-kevesebb nehézség, problémamegoldás árán.

Bízom abban, hogy az átalakulás 1994-ben minden területen befejeződik!

Bízom, hogy a nagyhatalmak lelkiismerete nem engedi a további háborúkat a Balkánon. Mert a végén igaza lesz a bolsevik ideológiának, hogy a kapitalizmus kelléke a háború! - Ezt előbb vagy utóbb, de fel kell, hogy fogják mind az egymás ellen küzdő, mind az őket fegyelő népek!

A Miniszterelnök Úr azon szavait, amely szerint *a fellángoló sovinizmus nagyobb veszélyt jelent az elkövetkező évezrednek, mint a kommunizmus jelentett a XX. századnak*, intő figyelmeztetésnek tartom a világ politikusai számára.

Fodor István - Jászfákóhalma

Ravasz kérdés! - Én is azt várom, amit mindenki más: mindenekelőtt nyugalmat. Sajnos, átalakuló korunkkal velejár, hogy van, akiket ez zavar; főleg azokat zavarja, akik nagyon jól éltek az elmúlt évtizedekben, csak a nyelvükhöz meg kellett találni a megfelelő talpat. Most kapkodnak: MSZMP tagból POFOSZ tagságra vágnak. Ha valaki tesz valamit a közösségért, azt megróbálják lejáratni, - főleg buta, szerepelni vágyó emberek előretolásával. Bízom benne, hogy a »józan paraszti ész« győzedelmeskedni fog; az egyszerű emberek meghallgatnak mindenkit, aztán a kellő időben - a választásokon - bölcsen döntenek. Hitet tesznek a lassú, de biztos felemelkedés mellett. Biztosítják ezzel a jelenlegi - átmenetileg verejtékes - fejlődés töretlenségét. A jász emberek tudják lejobban, a meg nem termett javakat nem lehet elosztani. A jász ember keményen dolgozott a boldogulásáért, s amikor I. Lipót eladta őket a Német Lovagrendnek és 43 év után - 1745-ben - visszafizették a pénzt, megváltották szabadságukat. Itt a legegyszerűbb tanya is be volt meszelve, az emberek adtak a környezetükre. Egy ilyen múlttal rendelkező tájegységen, községben nehéz az embereket »megetetni« szocialista eszmékkel: ahhoz, hogy mindenki jobban éljen, mindenkinek dolgoznia kell és nem azon mesterkedni, hogy hogyan lehet minél tovább munkanélküli segílyt kapni, hogyan lehet a legrafináltabb módon pénzekhez jutni. (Mindenkij tudja, hogy a tényleges munkanélküliek száma csak töredéke a kimutatott számnak.) 1994-ben megvalósul a Jászságban a csúcstechnika a telefonban, kigyullad a községben a gázláng. Jászfákóhalma a városiasodó, tiszta, boldog emberek által lakott településsé kezd átalakulni. Az Önkormányzat négy éves háttér munkája láthatóvá válik. Úgy legyen!

Győriné dr. Czeglédi Márta - Jászfényszaru

Körkérdésükre az óhajok szintjén szeretnék válaszolni.

Az itt élők reménykednek egy jobb időjárásban, a konszolidáltabb körülmények között zajló választásokban és nemzetközi légkörben.

Bízunk abban, hogy településünkön fejlesztési terveink megvalósulnak és különösen abban, hogy a sokak anyagi támogatásán is nyugvó telefonfejlesztés megvalósul.

Reméljük, hogy az itt létesült munkahelyteremtő beruházások megerősödnek, illetve tovább fejlődnek.

Szeretném, ha az itt élőkben és innen elszármazottakban tovább erősödne a lokálpatriotizmus.

Heimann Gyula - Jászkarajenő

1994-től elsősorban békét várok az országunkban és a határainkon túl élő magyarok számára is. Közeledik az 1994-es választás és szeretném ha a pártok és a társadalmi szervek tisztességes kampányt folytatnának. Nyugalmat szeretnék társadalmunkban, annál is inkább, mert a tisztánlátáshoz, az elmúlt évek értékeléséhez és a jövő építéséhez nyugodt körülmények kellenek. Tisztességes politikusokat szeretnék látni a politikai élet porondján, akik csak olyasmit mondanak és próbálnak elhíttetni másokkal, melyeket ők maguk is megcselekednének. Legyen vége a nagy dumának, fogjanak hozzá a politikusok is az ország jövőképe kialakításához.

Társadalmunk minden tagja számára azt kérem, ne legyenek mindennapi megélhetési gondjaink, hogy terveiket és elképzeléseiket tudjuk valóra váltani.

Az önkormányzatok számára annyi anyagi forrást, hogy a lakossági igények egy részét ki tudják elégíteni és képesek legyenek intézményeiket tisztességgel üzemeltetni.

Végezetül olyan kormányt és olyan önkormányzatokat, akiket nem csak szidnak, hanem mindennapi munkájukban segítenek is.

Dr. Magyar Levente - Jászberény

1994 a választások éve lesz. A választásoktól, az utána felálló új parlamenttől és az új kormánytól azt várom, hogy a gazdasági kérdések megoldását helyezi előtérbe a politikai kérdésekkel szemben. Ezáltal megindulhat az ország gazdasági fellendülése. A törvénykezésben már ebben a ciklusban is felvetődött az önkormányzati törvény felülvizsgálata. Így remélhető, hogy még mielőtt a helyhatósági választások megtörténnek, jól átlátható törvények születnek az önkormányzatokat, önkormányzati vezetőket illetően. Remélhetőleg nem áll elő újra az a helyzet, ami az első önkormányzatok és önkormányzati vezetők esetében történt, amikor csak egy politikai kompromisszummal megszületett kerettörvény állt rendelkezésre s a kiegészítő törvények később születtek meg.

1994-től azt várom, hogy a jogi szabályozás után, vagy azzal egy időben a költségvetés és adórendszer reformja is végbemegy. Ezzel az önkormányzatoknak végre nem egy leosztó költségvetéssel kell gazdálkodniuk, hanem módjuk lesz a célok érdekében, azok széles körű megismertetése után a lakosságtól adók (helyi adók) és a finanszírozást biztosító összegek beszedésére is.

A nagy politikát, ezen belül az önkormányzati politikát nézve, a testvérvárosi kapcsolatok rendszere fokozatosan kiterjed a gazdaság területére s nemcsak a kulturális és oktatási, hanem a gazdasági szférában is éreztetni fogják jótékony hatásukat.

A város szempontjából az 1994. év nagyon nehéz költségvetési év lesz. Az intézményi struktúra jelenlegi felállása komoly megtakarítást nem tesz lehetővé. Ezért várhatóan még 1993. II. félévében a megoldandó feladatok közé tartozik a szerkezeti átalakítás, egy vagyonkezelő holding létrehozása a Városgazdálkodási Vállalat átalakítását megcélózva. Intézkedésünk remélhetőleg megteremti s elindítja azokat a változásokat, amelyek az intenzívebb fejlesztések felé fognak hatni. Szándékaink szerint nemcsak a struktúrában történik változás, hanem elindul egy olyan mentalitásbeli változás is az önkormányzatok életében, amely már valóban egy piaccgazdaságban működő önkormányzati gazdálkodást jelent.

Nagy reményekkel fűzünk telefonfejlesztési programunkhoz, amely a Jászvárosi Önkormányzatok Érdekképviseleti Szövetsége keretében valósul meg.

A városnak az infrastruktúra fejlesztésében is új célokat kell kijelölni s az eddig elérték után (gáz, vezetékes ivóvíz, telefon) a környezetvédelem szempontjából is döntő szennyvízelvezetési, csatornázási terveket kell előtérbe helyezni.

Azt hiszem, hogy ez az önkormányzat s személy szerint én is mindent megtettünk azokért a vállalt feladatokért, amelyek mellett 1990. októberében letettük a voksunkat. Kemény, sokszor céltalannak tűnő küzdelem volt jellemző működésünkre, de minden magyar önkormányzatra ez volt jellemző az elmúlt három évben. E nélkül a tisztító küzdelem nélkül nem is lehetett volna azokat az eredményeket elérni, amelyekkel dicsekedhetünk.

Ha úgy hozzák a választások, emelt fejjel adhatjuk át a következő önkormányzatnak, a következő polgármesternek a város vezetését.

Matók István - Jászboldogháza

Szeretném, ha

- a községben a gázhálózat kiépítése megindulna és befejeződne,
- a telefonrendszer kiépítésre kerülne és üzembe tudnánk helyezni,
- a község utcáit szilárd útburkolattal ellátni,
- minél több fiataalt a faluban tudnánk tartani,
- az idős embereknek megfelelő ellátást biztosítanánk.
- az orvosi ellátás színvonalát megőriznénk, olyan műszereket szereznénk be, amelyekkel a betegek kezelését helyben meg tudnánk oldani.
- Szükségesnek tartom az anyagi erőforrások előteremtését.
- Békességet szeretnék a falun belül és az ország köz- és mindennapi életében is.
- Magamnak akaraterőt kívánok az előttem álló feladatok megoldásához.
- Szeretnék megfelelő feltételeket biztosítani a választások lebonyolításához.
- Az új parlamenttől több gazdasági érzékenységet, a mezőgazdaság fellendítését és az önkormányzatok megfelelő szintű finanszírozását

várom.

Papp József - Jászszentlászló

Annyi realitásérzékem van közel 11 éves tanácsi vezetői (tanácselnöki) és három éves polgármesteri tapasztalatomból, hogy illúziókat nem kergetek.

Rövid időn belül sajnos látványos dolgokat nem tudunk megvalósítani.

Röviden szólva; *sajnos semmi jót!*

Szabó Gyula - Jászágó

1994-ben átgondolt községtervezést, fejlesztést szeretnék megvalósítani, mely nagy mértékben függ a központi támogatástól, valamint a pályázatok eredményes bírálatától. Községünk önállóvá válása (1991) óta folyamatosan tesszük rendbe télen nehezen járható útjainkat. A következő évben szeretnék befejezni ezt a munkát s ezzel a földutak helyett, biztos közlekedést szolgáló, portalanított utakon közlekedhet a lakosság.

A következő problémánk a telefon megvalósítása. Községünk lakói a tervezettnél (123) nagyobb arányban (128) fizették be a telefonfejlesztési hozzájárulást. Az önkormányzat is befizette a maga részét, így a megépítésre várunk, a mely a megkötött szerződés alapján megvalósíthatónak látszik.

Nagy terhet ró költségvetésünkre az intézmények fenntartása. Sajnos felül kell vizsgálni a Klubkönyvtár működésének szükségességét, a 63 gyereket befogadó iskolában pedig a kislétszámú osztályok összevonásának lehetőségét. Jelenleg fejlesztésre nem is gondolhatunk, mivel még a fenntartáshoz szükséges összeggel sem rendelkezik a Polgármesteri Hivatal.

A munkanélküliek száma növekedik s községünkben nincs munkalehetőség. Ennek megoldása érdekében minden lehetőséget megragad az önkormányzat.

Községünk lakossága kertészkedéssel foglalkozik, a megtermelt áru értékesítése azonban nagy nehézségeket okoz, a helyi felvásárlás megszervezése nagy mértékben segítene és könnyítene a termelők gondjain. Az AFESZ tulajdonát képező felvásárló telep jelenleg kihasználatlanul áll. Abban csak a tápkiadás működik, ami viszont szolgálja a lakosság érdekeit.

Községünk helytörténeti és iskolamúzeummal rendelkezik, melynek fenntartási költségeit az önkormányzat biztosítja. Fejlesztéséhez nagy segítséget biztosított a Jászok Egyesülete. Vezetője minden anyagi finanszírozás nélkül végzi e tevé-

kenységet. A köszöneten és a jó szón kívül anyagi elismerésben is részesülhetne, hiszen munkájával Jászágó község tekintélyét és ismertségét is elősegíti.

Fejlesztési tervei között szerepel egy Jászági Emlékhely létrehozása amihez valamennyi jászági település hozzájárulására szükség lenne. Az Emlékhely helyszíne adott, feltárása a Nemzeti Múzeum régészeinek vezetésével rendszeresen folyik.

Mit is várunk ? - Egy olyan országvezetést, amely a lakosság életét szebbé, boldogabbá, biztonságosabbá tenné, hiszen szeretnénk nyugalomban és jól élni; biztos anyagiak mellett.

Szikra Ferenc - Jászárokszállás

Eget és földet rengető dolgokat, csodákat nem várok. Hazánk politikai, gazdasági életében még hosszú évekig a küszködés és szenvedés, a nadrágszj szorosabbra csatolása várható. Aki nem erre készül, az csalódni fog. Azt azonban várom, pontosabban szeretném várni, hogy ez a helyzet a választópolgárok nagyobb belátásával, toleranciájával párosul, mert ez egyre jobban felszabaduló indulatokkal, haraggal nem segítünk. Azzal csak rosszabbá tesszük közérzetünket.

Várnék egy aránylag tisztességes parlamenti és önkormányzati választást, amelynek végén e testületekbe olyan emberek kerülnek, akiket nem saját boldogulásuk, egyéni ambíciójuk, hanem országunk, az adott település boldogulása vezet.

Várnék egy olyan kormányt, amelyik tisztában lesz az önkormányzatok valós helyzetével. Nemcsak újabb feladatokat, terheket rak a vállunkra, hanem pénzt is ad a végrehajtásukhoz.

Várom, hogy a Jászság soha nem próbált közös erőfeszítése a telefonhálózat és a gázvezeték kiépítése érdekében végre sikerrel jár és városunkban is megszólalnak a telefonok és meggyullad a gázfény.

Egyéni életemben is választóvonal lehet 1994. Második ciklusban töltöm be választott tisztségemet. Abban a szerencsében részesültem, hogy én lehettem településünk utolsó tanácselnöke és első polgármestere. A két ciklus igen sok örömet, sikerélményt, de bizony nem egyszer lelki megpróbáltatást is okozott. Várom, hogy az újabb önkormányzati választás munkám ismételt kemény kritikája lesz. Megértéssel fogom fogadni a választópolgárok döntését, akármilyen lesz is az.

Török Sándor - Jászapáti

1994-től elsősorban egy eredményes országos és helyi választást várok. A helyi képviselőválasztások során azt várnám, hogy Jászapáti olyan összetételű képviselőtestület válasszanak, amely a jelenlegi testület folytatásaként folyamatosan biztosítaná a város fejlődését.

Nagyon fontosnak tartanám, ha a közrend-közbiztonság helyzete jelentős mértékben javulna, mert a jelenlegi már a lakosság tűrőképességének határát súrolja.

Várnám, hogy 1994-ben városunkban új munkahelyek teremtésével csökkenjen a munkanélküliek száma, különösen a pályakezdő fiatalokat érintően.

1994-ben az országgyűlés módosítsa azt a törvényt, amelyben megváltoztatta az öregségi nyugdíjkorhatárt a nők esetében. Állítsák vissza a módosítás előtti szabályt!

Nem utolsó sorban pedig azt, hogy békés, nyugodt körülmények között vonulhassak nyugdíjba több évtizedes közigazgatási munkám után.

Valér Éva

A JÁSZSÁG TELEPÜLÉSÁLLOMÁNYA, VÁLTOZÁSAI ÉS FEJLŐDÉSI TENDENCIÁI

1. Bevezető

Az Országos Távlati Kutatási Alap támogatásával (1401-es nyilvántartási számmal) 1991-1994 között kutatás folyik »A településrendszer funkcionális és minőségi struktúrájának alakulása« címmel. A kutatás nem előzmények nélküli. Az 1981-1985 között folytatott »A települések fejlődésének irányítását megalapozó kutatások« c. OKKFT programban sor került egy kétdimenziós: társadalmi funkcionális településtipológia kidolgozására, valamint annak alapján, hogy a települések mely típusba tartoztak 1970-ben és 1980-ban, meghatározásra kerültek a hetvenes években bejárt települési életutak.

Az 1986-1991 között folytatott »A terület- és településfejlődés társadalmi-gazdasági folyamatai Magyarországon« c. OKKFT program keretében továbbfejlesztésre került a településtipológia. Ennek lényege az volt, hogy a kétdimenziós tipológia három dimenziós: társadalmi-funkcionális-művi-környezeti tipológiává bővült, tehát típusalkotó tényezővé vált a településnek, mint társadalmi részrendszernek mindhárom, egymással összefüggő, de egyben elkülönülő alrendszere. A települési életutak azonban - újabb teljeskörű adatbázis hiányában - még mindig csak az 1970-1980 közötti változásokat írhatták le.

A jelenleg OTKA támogatással folyó kutatás alapvető célja az 1990-es népszámlálási adatok felhasználásával meghatározni a települések 1990-es társadalmi-funkcionális-művi környezeti típusait, és a települési életutakat továbbvezetni 1990-ig. Így most már 20 éves életutakkal jellemezhetők a településrendszerben végbement változások. A kutatásnak ez a része elkészült. (A településrendszer egészében végbement funkcionális és minőségi változások elemzésére és következtetések levonására 1994 végéig kerül sor.)

A településtípusok és települési életutak ismerete igen sokrétűen hasznosítható. Felhasználható a tartósan fejlődő vagy tartósan hanyatló települések, térségek kiválasztására - erre került sor 1992-ben az Országos Területrendezési Konceptióban - de jellemezhető velük az ország bármely településkategóriája - pl. városok, üdülőtelepülések, aprófalvak - vagy bármely térsége, ez készült 1992-ben az Alföld Projekt számára.

Jelen tanulmány - a Szerkesztőség megkeresése nyomán - a Jászság településállományának változásait és fejlődési tendenciáit kívánja bemutatni az ország egészével összevetve. Természetesen csak az 1970-1990 közötti változásokkal foglalkozik, az azóta bekövetkezettekkel nem. A vizsgálatba vont jászsági települések a következők:

1. Alattyán	10. Jászfelsőszentgyörgy
2. Jánoshida	11. Jászfényszaru
3. Jászsalsószentgyörgy	12. Jászivány
4. Jászapáti	13. Jászfákóhalma
5. Jászágó	14. Jászkisér
6. Jászárokszállás	15. Jászladány
7. Jászberény	16. Jászszentandrás
8. Jászboldogháza	17. Jásztelek
9. Jászdózsza	18. Pusztamonostor.

2. A járszági települések fő jellemzői az ország egészével összevetve

2.1. Társadalmi típusok

A társadalom összevont jellemzésére 4 típus került kialakításra a népességszám-változás iránya és mértéke, a korstruktúra, a szellemi potenciál és a lakásberuházás intenzitása alapján:

1. **Bővülő** társadalmúak a települések, ha
 - a népesség száma növekszik és
 - a korstruktúra fiatalos, e mellett
 - magas a szellemi potenciál és
 - intenzív a lakásberuházási tevékenység.
4. **Hanyatló** társadalmúak a települések, ha
 - a népesség száma csökken, és
 - a korstruktúra elöregedő, valamint
 - alacsony a szellemi potenciál, és
 - kevés, vagy hiányzik a lakásberuházás.

Számos olyan települése van az országnak, ahol a társadalmi folyamatok nem ilyen egyértelműen pozitívak vagy negatívak. Közöttük 2 átmeneti típus került kialakításra.

2. **Stabil** a társadalom akkor, ha
 - csökkenő népességszám mellett is fiatalos a korstruktúra, magas a szellemi potenciál és intenzív a lakásberuházás, vagy ha
 - növekvő népességszám mellett a másik három tényező alapján sem bővülőnek, sem hanyatlónak nem minősíthető.
3. **Labilis** a társadalom, akkor, ha
 - növekvő népességszám mellett is a hanyatlás jeleit mutatja: korstruktúrája elöregedő, alacsony a szellemi potenciál és a lakásberuházás, vagy ha
 - csökkenő népességszám mellett a másik három tényező alapján nem hanyatló ugyan, de nem is stabil.

Az ország és a Járszág településeinek a 4 társadalmi típus közötti megoszlását az 1. sz. táblázat tartalmazza. A társadalom összevont jellemzőit tekintve viszonylag kicsi az ország egész településrendszere és a Járszág közötti különbség: a települések többsége labilis társadalmú. A társadalmi labilitás a Járszágban a jelentős, de nem szélsőségesen nagy mértékű népességszám csökkenésben és a mérsékelt elöregedésben nyilvánult meg a helyenként egyértelműen magas szellemi potenciál, és az általában közepes, néhány településben intenzív lakásberuházási tevékenység ellenére. Ezek tartós társadalmi jellemzőnek tekinthetők 1970 óta.

2.2. Funkcionális típusok

A települési funkcióknak 5 összevont típusa került kialakításra az ellátásban, igazgatásban és a termelő funkcióban betöltött hely alapján, de figyelembe véve az esetleges speciális (*idegenforgalmi, kutatási*) funkciót is.

1. **Városi funkciójú** a település akkor, ha
 - az ellátási funkció tekintetében városi funkciókat teljeskörűen vagy részlegesen betölt, és

- magasabb szintű igazgatási funkciókat is legalább részlegesen betölt, e mellett
 - termelési funkciója differenciált (van ipara, esetleg speciális funkciója is).
2. **Város és falu közti átmeneti** a település akkor, ha vagy csak az ellátási, vagy csak az igazgatási funkció terén tölt be legalább részlegesen magasabb szintű - helyi szinten túlnyúló - funkciókat és termelési funkciója nem kizárólag agrárjellegű.
 3. **Funkciógazdag falu** a település, ha benne teljeskörű alsófokú ellátó hálózat működik, van igazgatási funkciója, termelési funkciója pedig nem kizárólag agrárjellegű. Ezek közül néhányban 1-1 városi jellegű intézmény is működik.
 4. **Funkcióhiányos falunak** tekinthetők mindazok a települések, ahol az alsófokú ellátási és igazgatási intézményeknek nem működik teljes skálája, de azok nem is hiányoznak teljes mértékben, vagy ahol valamely intézmény hiányzik ugyan, de van ipar vagy speciális funkció.
 5. **Funkciószegény falunak** azok a települések minősíthetők, amelyek termelési funkciójuk kizárólagosan agrár jellege mellett szinte teljesen nélkülözik az alsófokú ellátási és igazgatási intézményeket *(1970-ben és 1980-ban a boltoktól kivül vagy csak helyi tanács, vagy csak alsótagozatos iskola működött bennük, 1990-ben pedig a polgármesteri hivatal nélküli önkormányzaton kívül csak bolt, vagy vendéglátóhely - esetleg az sem).*

Az ország és a Jászság településeinek az 5 funkcionális típus közötti megoszlását a 2. sz. táblázat szemlélteti. A különbség a teljes településállomány és a Jászság településállománya között igen nagy, aminek oka elsősorban az eltérő település nagyságban keresendő. Míg országosan a településállománynak közel fele - 1970-ben 46,7 %-a, 1980-ban 50,5 %-a, 1990-ben már 54,3 %-a - 1000 lakos alatti aprófalú és további több mint egyötöde 1-2000 lakosú kistalu, a Jászságban aprófalú alig van, és bár a kistalvak aránya nő, és ma már nagyobb mint országosan, jellegzetesnek a 2-5000 lakosú nagyfalú tekinthető, és messze országos átlag feletti az 5-8000 fős nagy-, illetőleg a 8000 fő feletti óriásfalvak *(egyre inkább városok)* aránya is.

Funkcióhiányosság - elsősorban az ipari termelési funkció, de néhány intézmény hiánya is - már 1970-ben is az apró- és kistalvakat jellemezte, a hetvenes-nyolcvanas évek intézményösszevonási kampányai pedig éppen ezeket, a már amúgy is funkcióhiányos településeket tették funkciószegénné *(az ország egészét tekintve)* és ezt kevésbé ellensúlyozta a falusi ipar terjedése. A Jászságra - tekintettel a kis- és aprófalvak kis számára - sem a funkcióhiányosság, sem a funkciószegénység nem volt és nem is lett jellemző az elmúlt 20 évben, az ipari termelési funkcióval való gazdagodás viszont igen. A magasabb szintű intézmények koncentrációja azonban - amely országosan drasztikusan csökkentette a város és falu közti átmeneti települések számát, de a városi funkciójukát is - még jobban érintette a Jászságot, mint az ország más területeit *(AFÉSZ-ek összevonása, szakorvosi rendelők megszüntetése stb.)*.

Ezek a folyamatok eredményezték azt, hogy míg 1970-ben a Jászságra város és falu közti átmeneti települések mellett a funkcióhiányos - ipar nélküli teljes intézményhálózatú - falvak voltak jellemzőek, 1990-re a funkciógazdag falvak kerültek abszolút többségbe. Az is figyelemre méltó, hogy míg országosan csökkent, a Jászságban nőtt a teljes városi funkcióval rendelkező települések száma.

2.3. Művi-környezeti típusok

A művi környezet összevont jellemzésére 4 típus került kialakításra a lakásállomány minőségét és az alsófokú intézményellátás színvonalát fejlettségi, a közműellátottságot és a beépítés jellegét pedig urbanizáltsági jellemzőnek tekintve.

1. *Fejlett városias*, művi környezet:

- a lakásállomány korszerű;
- az alsófokú intézményellátás magasan átlag feletti, vagy átlag feletti;
- viszonylag magas színvonalú a vezetékes vízellátás és létezik közcsatornahálózat, valamint
- a beépítettség városias (magas az emeletes lakóépületek aránya);

2. *Fejlett falusias* művi környezet

- a lakásállomány korszerű és
- az alsófokú intézményellátás legalább átlag feletti, de
- nem áll fenn egyidejűleg a közművesítettség és a beépítettség városias jellege;

3. *Fejletlen városias* művi környezet

- a közüzemi vízellátás viszonylag magas színvonalú és van közcsatornahálózat
- a beépítettség városias jellegű, de
- nem áll fenn egyidejűleg a lakásállomány korszerűsége és az intézményellátottság átlag feletti színvonala;

4. *Fejletlen falusias* művi környezet

- nem áll fenn egyidejűleg sem a városias közművesítettség és beépítettség
- sem a lakásállomány korszerűsége és az intézményellátottság átlag feletti színvonala.

Az ország településállományának és a 18 járszági településnek a művi környezeti típusok közötti megoszlását a 3. sz. táblázat mutatja. Az ország egész település-rendszere és a Járszág között a legnagyobb különbség nem abban figyelhető meg, hogy a Járszágban tartósan nincs városias művi környezetű település - hiszen azok száma országosan is csekély - nem is abban, hogy lényegesen eltérne a fejlett és a fejletlen művi környezetű települések egymás közti aránya, hanem a változás ütemében. Míg 1970-ben a járszági településeknek 11 %-a volt fejlett művi környezetű az országos 24 %-kal szemben, 1980-ra a Járszág majdnem felzárkózott az országoshoz, 1990-re pedig a Járszág településeinek egyharmada vált fejlett falusias művi környezetűvé és kevesebb maradt fejletlen mint országosan. Ez részben az általánosan jellemző népességszám csökkenés hatása, amely automatikusan javította az intézményellátottság mutatóit, de főképpen a nagyarányú lakásépítés és bővítés, korszerűsítés eredménye, amely a járszági településekben - mint a biztos és nem alacsony jövedelmek legfőbb felhasználási lehetősége - az elmúlt 20 évben megvalósult.

3. A Járszág összevont településtípusai az ország egészével összevetve

A 4 társadalmi, 5 funkcionális és 4 művi környezeti típus együttes figyelembevételével elvileg 80 településtípus lehetséges. *Ténylegesen országosan 1970-ben 48, 1980-ban 53, 1990-ben ismét 48 településtípus létezett.* Ezek jelentős része csak igen kevés települést tartalmazott, egyedinek volt tekinthető. Jellegetesnek azok a típu-

sok tekinthetők, melyekbe legalább a településállomány 1 %-a (*minimum 31 település*) tartozik. Ilyen mindhárom vizsgált évben 15 volt az országban, amelyek együtt a településállománynak több mint 90 %-át tartalmazták.

1970-ben a Jászság települései 5 településtípusba tartoztak, és ezek egyike sem volt egyedi.

A Jászság legjellegzetesebb településtípusa - 8 településsel, a települések 44,4 %-ával - a labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település volt fejletlen falusias művi környezettel. Ez országosan is jellegzetes típus volt, összesen 300 település tartozott ide, a teljes településállomány 9,77 %-a.

Ugyancsak jellegzetes településtípus volt a labilis társadalmú funkcióhiányos falvaké fejletlen falusias művi környezettel, amelybe 4 település, a jászsági települések 22,2 %-a tartozott. Országosan ez sokkal nagyobb elemszámú, jellegzetes típus volt összesen 947 településsel, a településállomány 30,84 %-ával.

Ugyanezen társadalmi-funkcionális településtípus fejlett falusias művi környezetű változata korántsem volt ennyire jellemző, mindössze 2 település tartozott ebbe a típusba. Országosan ez is jellegzetes típus volt, de a fejletlen falusias művi környezetű településeknek nem egynegyedével - mint a Jászságban - hanem egyharmadával (10,03 %).

További 2 jászsági település tartozott a labilis társadalmú funkciógazdag falvak fejletlen falusias művi környezetű típusába, tehát 11,1 %, míg országosan ez ennél kisebb jelentőségű típus volt (*a településállomány 3,51 %-ával*).

És végül - de nem utolsó sorban - már 1970-ben is két városi funkciójú település volt a Jászságban (*Jászberény mellett Jászárokszállás*), igaz, hogy társadalmuk labilis, művi-környezetük pedig fejletlen falusias volt. Országosan összesen 42 ilyen település volt (1,36 %) és ezen kívül csak ugyanezen típus fejlett falusias művi környezetű változata volt jellegzetes típusnak tekinthető.

1980-ra nemcsak országosan, de a Jászságban is jelentős differenciálódás következett be a települési funkciók és a művi környezet terén (*társadalmilag alig*). **1980-ban a Jászság 18 települése 8 típusba tartozott, ebből négy volt egyedi.**

Az egyik legjellegzetesebb településtípussá - főként városi funkciók megszűnése miatti funkcionális szegényedéssel - a labilis társadalmú funkciógazdag falvak fejletlen falusias művi környezetű típusa vált 5 településsel (27,77 %). Országosan ez sokkal kisebb jelentőségű típus volt, mindössze a településállomány 5,24 %-át tartalmazta.

Négyről ötre nőtt a labilis társadalmú funkcióhiányos falvak fejletlen falusias művi környezetű típusába tartozó települések száma. Az ötből négy 1970-ben is ide tartozott, egy település pedig művi környezetének relatív romlása miatt került ide. A jászsági növekedéssel szemben országosan 24,04 %-ra csökkent az e típusba tartozott települések aránya: az ország más területeit erősebben érintették a hetvenes évek alsó fokú intézménykoncentrációs folyamatai, mint a Jászságot.

A 8 labilis társadalmú város-falu közti átmeneti településből fejletlen falusias művi környezettel mindössze kettő maradt meg ilyennek. Országosan valamivel kevesebb mint felére csökkent az e típusba tartozott települések aránya, itt egy-negyedére, a magasabb szintű intézmények koncentrációja tehát az országosat meghaladó mértékű volt. A nyolcból 1 fejlett művi környezetűvé vált.

1980-ra két településsel megjelent a labilis társadalmú funkciógazdag falvak fejlett falusias művi környezetű típusa az egyik településben a művi környezet relatív fejletté válása, a másikban funkcionális szegényedés következtében.

A két korábban egyaránt labilis társadalmú városi funkciójú és fejletlen falusias művi környezetű településből Jászárokszállás ilyen maradt, Jászberény azonban stabil társadalmúvá vált. A hetvenes években országosan jellemző volt a városi

funkciójú települések társadalmi stabilizálódása, a stabil társadalmuaké 47-ről 57-re, a bővülő társadalmuaké 49-ről 61-re nőtt.

A településeket viszonylag nagy népességszámuk óvta meg intézményeik elvesztésétől, de nem kerülhette el ezt a térség egyetlen aprófaluja: Jászvány 1980-ra funkciószegény faluvá vált, bár még megmaradt társadalmának labilis jellege és művi környezetének viszonylagos fejlettsége. Országosan nem ez volt a jellemző, hanem az, hogy csökkent az ilyen települések száma.

1990-ben a jászsági 18 település hét településtípusba tartozott, ezek közül 3 volt egyedi. A változások a nyolcvanas években is főleg a települési funkciók és a művi környezet terén következtek be. Az általánosan jellemző társadalmi labilitás alig változott, illetőleg az országos tendenciával megegyezően a társadalmi stabilizálódás csökkent, a hanyatlás fokozódott.

A Jászság legjellemzőbb településtípusává a labilis társadalmú funkciógazdag, fejletlen falusias művi környezetű települések típusa vált 6 településsel, és ezek közül csak 1 volt 1980-ban is ilyen. Ez a 6 település a jászságiak 33,3 %-a, míg országosan ez a típus a településállománynak csak 8,11 %-át tartalmazza. Főként funkcionális változások eredményeként változott meg e térségben ez a típus: korábbi átmeneti és funkciószegény falvak váltak funkciógazdaggá miközben a korábbi funkciógazdag falvak művi környezetük relatív fejletté válása hatására kerültek más típusba.

Ennek a művi környezeti fejlődésnek az eredményeként vált a második legjellemzőbb jászsági településtípussá a labilis társadalmú funkciógazdag falvak fejlett falusias művi környezetű változata 4 településsel (22,2 %). Országosan csak a településállomány 5,18 %-a tartozott ebbe a típusba.

Jelentős típusná vált a Jászságban a labilis társadalmú városi funkciójú településeké fejletlen falusias művi környezettel, mivel Jászberény és Jászárokszállás mellett Jászapáti is városi funkciójává fejlődött, Jászberény viszont veszített társadalmi stabilitásából. A Jászság városodottsága - mint általában az Alföldé - sokkal nagyobb mértékű az országosnál a városi funkciójú települések aránya 16,7 % az 5 %-os országos aránnyal szemben.

Az 1970-ben még legnagyobb számú típusból, a labilis társadalmú város-falu közti átmeneti településekből fejletlen falusias művi környezettel 1990-re csak 1 maradt (5,5 %), országosan még ennyi sem (1,2 %). Szinte mindegyikük elveszítette korábbi városi jellegű intézményeit.

Hasonlóképpen »elfogyott« a Jászság 1970-es második legnagyobb típusa, csak 1 település maradt labilis társadalmú funkcióhiányos falu fejletlen falusias művi környezettel. Országosan ez még ma is igen jelentős típus, amelybe 685 település, a településállomány 22,3 %-a tartozik. A Jászságban a művi környezet relatív fejletté válása és a funkcionális gazdagodás egyaránt hozzájárult ehhez a csökkenéshez, tehát az országosan inkább negatív folyamatokkal (*funkcióvesztés*) szemben pozitív folyamatok hatásaként.

Két település tartozik a labilis társadalmú funkcióhiányos falvak fejlett falusias művi környezetű típusába - éppen úgy mint 1980-ban, de nem ugyanazok, hanem korábban fejletlen művi környezetűek. Tehát szintén pozitív változások termékei. Országosan közel ugyanilyen arányt képvisel ez a típus.

A Jászság egyetlen aprófaluja azonban tovább szegényedett a nyolcvanas években. A hetvenes évekbeli funkcionális elszegényedés miatt társadalmi hanyatlóvá, művi környezete relatív fejletlenné vált. A Jászságban csak 1 ilyen település van, országosan 243 db (7,9 %).

4. A jászsági települések életútja 1970-től 1980-on át 1990-ig az ország egészével összevetve

Országosan az 1970-es 48 településtípusból 315 féle változás, települési életút eredményeként alakult ki az 1980-as 53 típus, majd a nyolcvanas években 320 féle települési életút bejárásával jött létre az 1990-es 48 típus. 1970-től az 1980-as állapoton át 1990-ig figyelve a változásokat, az ország 3070 települése 842 féle életutat jár be. Ezek közül 29 tartalmazott legalább fele annyi települést mint egy-egy jellegzetes településtípus (*tehát legalább 16-ot*), amelyek a településállomány 44 %-át tartalmazták.

A Jászág 18 települése 1970-től 1980-on át 1990-ig 15 féle húsz éves életutat járt be, tehát a térségen belüli települések fejlődése (változása) egymástól általában eltérő volt. Mindössze egy olyan változási út volt, amely 3 településre, és egy olyan, amely 2 településre volt jellemző. Ugyanakkor a jászsági 15 féle települési életútból hét országosan jellegzetesnek volt minősíthető, tehát ezek a változási pályák közel annyira voltak tipikusak (illetve egyediek) mint országosan.

A települési életutak igen sokféle szempont szerint csoportosíthatók. 1992-ben (elsőként) a VÁTI-ban készített Országos Területrendezési Koncepció számára olyan csoportosítás készült, amely a változás irányából indult ki. Itt most ez képezi a jászsági települések változásának bemutatását, ez az az országos jellemzés, melyhez viszonyítva a Jászág sajátosságai meghatározásra kerülnek.

Relatív változatlanságot kifejező életutak

Ezek azért tekintendők »relatív« változatlanoknak, mert maga a típusalkotás eleve tartalmazott változásokat azáltal, hogy a mindenkori országos átlagokat tartotta viszonyítási alapnak. Ilyen relatív változatlan életutú település kettő volt a Jászágban:

Jászárokszállás, amely mind a három vizsgált évben labilis társadalmú városi funkciójú település volt fejletlen falusias művi környezettel. Ez országosan nem volt jellegzetes típus.

Jászfelsőszentgyörgy, amely mindhárom évben labilis társadalmú funkcióhiányos falu volt fejletlen falusias művi környezettel. Országosan ebbe az életútba 187 település tartozott, ez volt a hazai településrendszer legnagyobb elemszáma, tehát legjellemzőbb életútja.

Egyértelmű fejlődést kifejező életutak

Országosan is és a Jászágban is megfigyelhető, hogy egyidejűleg a három településalkotó alrendszerből csak egy változott, különösen a pozitív irányú változások, az egyértelmű fejlődés az, amely nem jelentkezett egyszerre több területen. Egyértelmű fejlődés a Jászág 18 települése közül 5-re volt jellemző az elmúlt 20 évben, különösen annak második felében.

Jászapáti: az 1970-ben is és 1980-ban is labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település a nyolcvanas években vált városi funkciójává, de ez nem járt együtt falusias művi környezete fejletté válásával, és nem eredményezte társadalmi stabilizálódását. Országosan ez nem volt jellegzetes települési életút.

Jászdózsa: ez az 1970-ben is és 1980-ban is labilis társadalmú, fejletlen falusias művi környezetű funkciógazdag falu a nyolcvanas években fejlett falusias művi

környezetűvé vált. Az ilyen fejlődés - ha nem is nagy számban - de jellemző volt az Alföldre a nyolcvanas években, országosan 16 település tartozott ebbe a típusba.

Jászágó és Jásztelek fejlődése hasonló volt Jászdózsához. 1970-ben és 1980-ban mindkettő labilis társadalmú funkcióhiányos falu volt fejletlen falusias művi környezettel, 1990-re mindkettőjük művi környezete relatív fejletté vált. Ez a fejlődés országosan is jellemző volt, összesen 141 labilis társadalmú funkcióhiányos falu vált fejletlenből fejlett művi környezetűvé a nyolcvanas években, ezzel ez az életút a harmadik legnagyobb volt a jellegzetes életutak között.

Alattyanban az előzőektől eltérően funkcionális változás ment végbe. Az 1970-ben és 1980-ban is labilis társadalmú fejletlen falusias művi környezetű funkcióhiányos falu 1990-re funkciógazdag faluvá vált, mint országosan (*főleg az Alföldön*) összesen 23 település.

Funkcionális szegényedést, illetve hanyatlást kifejező életutak

Az egyértelmű fejlődéssel ellentétben az egyértelmű hanyatlás nem ritkán egyszerre több településalkotó elemet is érintett országosan is és a Jászságban is. De míg az egyértelmű fejlődés elsősorban a nyolcvanas években következett be, az egyértelmű hanyatlás főleg ezt megelőzően. Ezek a kedvezőtlen folyamatok azonban a Jászságot kevésbé érintették mint az ország más területeit. Összesen 3 településben következett be egyértelmű hanyatlás.¹

Jászladányban, amely 1970-ben is és 1980-ban is labilis társadalmú város és falu közti átmeneti település volt fejletlen falusias művi környezettel, és csak a nyolcvanas években vált városi funkció nélküli funkciógazdag faluvá.

*Jászfényszaru*ban ugyanez a folyamat már a hetvenes években bekövetkezett, az tehát csak 1970-ben volt labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település fejletlen falusias művi környezettel, 1980-ban és 1990-ben már ugyanilyen társadalmú és művi környezetű funkciógazdag falu.

Mindkét települési életút országosan is jellegzetesnek volt tekinthető, a Jászladányhoz hasonló funkcióvesztés 27 települést, a Jászfényszaruéhoz hasonló 18 települést jellemzett az ország különböző területein.

Jásziványban az egyértelmű hanyatlás mindkét évtizedben bekövetkezett. A hetvenes években funkcióhiányos faluból funkciószegénnyé vált, de még megőrizte társadalma labilis jellegét és művi környezete relatív fejlettségét, a nyolcvanas években azonban bekövetkezett a társadalmi és művi környezeti hanyatlás is, hanyatló társadalmú, fejletlen falusias művi környezetű funkciószegény faluvá vált. Az ilyen folyamatos és mindenre kiterjedő hanyatlás azonban országosan nem volt jellemző (*annak ellenére, hogy az aprófalvak hanyatlása általános volt*).

¹ Jászfényszaru és Jászladány esetében arról van szó, hogy megszűnt a küzponti funkcióknak az a minimuma, aminek alapján korábban város-falu közötti átmeneti településnek voltak tekinthetők. Ez a minimum ellátási intézmények esetében 5 féleből - kórház, szakrendelő, középiskola, országos átlag feletti bolti és vendéglátó terület - legalább 3-nak a megléte, igazgatási intézmények esetében 3 féleből - magasabb szintű tanács, iparvállalti vagy ÁFÉSZ központ - legalább kettőé. Mindkét esetben éppen a nyolcvanas években szűnt meg az ÁFÉSZ központ.

Ellentmondásos változást kifejező életutak

Számos településben a hetvenes évekbeli fejlődést vagy hanyatlást azzal el- lenkező változás követte a nyolcvanas években, és az is előfordult - habár viszonylag ritkán - hogy két településalkotó alrendszer egyidejű, de ellentétes irányú változása következett be. Az ilyen életutakat nem tekinthetjük sem egyértelműen fejlődőnek, sem egyértelműen hanyatlónak, ezek ellentmondásos változást kifejező életutak. A Jászság 18 településéből 6-ra volt jellemző az elmúlt 20 évben az ellentmondásos változás.

Jászberény társadalmá a hetvenes években labilisból stabilá változott, a nyolc- vanas években azonban - népességszámának csökkenése miatt - újra labilissá vált, miközben városi funkciója és művi környezetének fejletlen falusias jellege nem vál- tozott. Az ilyen életút országosan nem volt jellemző (*bár a társadalmi stabilizálódást követő ismételt labilissá válás igen*).

Jászkisér 1970-ben labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település volt fejletlen falusias művi környezettel. 1980-ra egyes városi funkciói elvesztése mellett művi környezete javult, labilis társadalmú funkciógazdag faluvá vált fejlett falusias művi környezettel. A nyolcvanas években azonban ugyanezen folyamatok fordított- ja következett be, a település ismét város és falu közti átmeneti településsé vált, de az átlagosnál lassúbb fejlődés miatt elesztette művi környezete relatív fejlettségét. Országosan ez az életút sem volt jellemző. (*És igen ritka volt, hogy mindkét évtized- ben két településalkotó alrendszerben következett be változás*).

Jánoshida, Jászszentandrás és Jászájkóhalma sorsa hasonlóan alakult. 1970-ben mindhárom település labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település volt fej- letlen falusias művi környezettel. 1980-ra mindháromban megszűnt valamilyen városi funkció, funkciógazdag faluvá váltak társadalmuk jellegének és művi környezetüknek relatív változatlansága mellett. A nyolcvanas években pedig mind- három település művi környezete fejlett falusiassá vált, miközben a társadalom és a települési funkciók struktúrája nem változott. Ez országosan - pontosabban az Alföldön - jellegzetes életút, összesen 19 településre jellemző.

Jászsalsószentgyörgyön az előző 3 településsel ellentétben a hetvenes években következett be fejlődés, és a nyolcvanas években hanyatlás. Az 1970-ben labilis tár- sadalmú város-falu közötti átmeneti település fejletlen falusias művi környezettel, 1980-ig meg tudta őrizni városi funkcióit, és művi környezete relatív fejletté vált. 1990-re viszont bekövetkezett a funkcionális szegényedés, és a művi környezet újra elvesztette relatív fejlettségét, a település ma labilis társadalmú funkciógazdag falu fejletlen falusias művi környezettel. Országosan ez az életút nem jellemző.

Jászboldogházán társadalmi és funkcionális változások nem történtek, a település tartósan labilis társadalmú funkciógazdag falu. Művi környezete azonban a hetvenes években fejletlenből fejlett falusiassá vált, majd a nyolcvanas években újra elvesztette relatív fejlettségét. Ez sem tekinthető jellegzetes életútnak orszá- gosan.

Pusztamonostor 1970-ben labilis társadalmú funkcióhiányos falu volt fejlett falusias művi környezettel. 1980-ra művi környezete elvesztette relatív fejlettségét, 1990-re azonban funkcionális gazdagodás következett be, a település funkciógazdag faluvá vált (*anélkül, hogy visszanyerzte volna művi környezete relatív fejlettségét*). Országosan ez az életút sem volt jellemző.

Országosan 446 település tartozott relatív változatlanságot kifejező életútba, a településállomány 14,5 %-a, a Jászságban kettő, ez valamivel kevesebb, 11,1 %. Az egyértelmű fejlődés a teljes településrendszerben 528 települést jellemez, az összes település 17,2 %-át. A Jászságra az országosnál sokkal nagyobb mértékben volt jellemző az egyértelmű fejlődés, az ilyen életutat kifejező 5 település a jászsági települések 27,8 %-át tette ki. Ugyanakkor az egyértelmű hanyatlás - amely az országosan 828 településre, a településállomány 27,0 %-ára volt jellemző - a Jászságban csak a települések 16,7 %-át érintette. *(Ez mindenképp előtt a település-nagysággal kapcsolatos: országosan az egyértelmű hanyatlás főleg apró-falvakban következett be, a Jászság azonban nagy- és középfalvas térség.)* Az ellentmondásos fejlődésű települési életutakban viszonylag kicsi volt az ország egésze és a Jászság különbsége, országosan a települések 41,3 %-ára, a Jászságban 44,4 %-ára volt jellemző az elmúlt 20 évben az ellentmondásos fejlődés. E téren abban mutatkozott meg a Jászság sajátossága, hogy itt inkább a hetvenes évekbeli hanyatlást követte a nyolcvanas években fejlődés *(funkcionálisan és a művi környezetben)*, míg országosan gyakoribb volt az egyik településalkotó alrendszer fejlődése mellett a másik hanyatlása, majd a következő évtizedben ugyanezeknek az ellenkezője. Összességében megállapítható, hogy a Jászság településállománya funkcionálisan gazdagabb és dinamikusabban fejlődő volt az elmúlt 20 évben mint a településrendszer egésze.

1. TÁRSADALMI TÍPUSOK

ORSZÁG						
	1970		1980		1990	
	db	%	db	%	db	%
1. Bővülő	69	2,2	87	2,8	104	3,4
2. Stabil	419	13,6	332	10,8	345	11,2
3. Labilis	2511	81,8	2424	79,0	2224	72,4
4. Hanyatló	71	2,4	227	7,4	397	13,0
Összesen	3070	100,0	3070	100,0	3070	100,0
JÁSzsÁG						
1. Bővülő	-	-	-	-	-	-
2. Stabil	-	-	1	5,6	-	-
3. Labilis	18	100,0	17	94,4	17	94,4
4. Hanyatló	-	-	-	-	1	5,6
Összesen	18	100,0	18	100,0	18	100,0

2. FUNKCIONÁLIS TÍPUSOK

ORSZÁG						
	1970		1980		1990	
	db	%	db	%	db	%
1. Városi funkciójú	183	6,0	171	5,6	155	5,0
2. Város-falu közti átm.	497	16,2	286	9,3	107	3,5
3. Funkciógazdag falu	185	6,0	241	7,9	536	17,5
4. Funkcióhiányos falu	1475	48,0	1286	41,9	1405	45,8
5. Funkciószegény falu	730	23,8	1086	35,3	867	28,2
Összesen	3070	100,0	3070	100,0	3070	100,0
JÁSZSÁG						
1. Városi funkciójú	2	11,1	2	11,1	3	16,7
2. Város-falu közti átm.	8	44,4	3	16,7	1	5,6
3. Funkciógazdag falu	2	11,1	7	38,8	10	55,4
4. Funkcióhiányos falu	6	33,4	5	27,8	3	16,7
5. Funkciószegény falu	-	-	1	5,6	1	5,6
Összesen	18	100,0	18	100,0	18	100,0

3. MŰVI KÖRNYEZETI TÍPUSOK

ORSZÁG						
	1970		1980		1990	
	db	%	db	%	db	%
1. Fejlett városias	64	2,1	66	2,1	10	0,3
2. Fejlett falusias	732	23,8	729	23,7	891	29,0
3. Fejletlen városias	29	0,9	29	0,9	91	3,0
4. Fejletlen falusias	2245	73,2	2246	73,3	2078	67,7
Összesen	3070	100,0	3070	100,0	3070	100,0
JÁSZSÁG						
1. Fejlett városias	-	-	-	-	-	-
2. Fejlett falusias	2	11,1	4	22,2	6	33,3
3. Fejletlen városias	-	-	-	-	-	-
4. Fejletlen falusias	16	88,9	14	77,8	12	66,7
Összesen	18	100,0	18	100,0	18	100,0

A JÁSZSÁGI TELEPÜLÉSEK ÉLETÚTJA 1970-TŐL 1990-IG			
	1970	1980	1990
Típusok számai ²	1 2 3	1 2 3	1 2 3
<i>Relatív változatlan</i>			
Jászárokszállás	3 1 4	3 1 4	3 1 4
Jászfelsőszentgyörgy	3 4 4	3 4 4	3 4 4
<i>Egyértelműen fejlődő</i>			
Jászapáti	3 2 4	3 2 4	3 1 4
Jászdózsa	3 3 4	3 3 4	3 3 2
Jászágó	3 4 4	3 4 4	3 3 2
Jásztelek	3 4 4	3 4 4	3 4 2
Alattyán	3 4 4	3 4 4	3 3 4
<i>Funkciószegény, illetve hanyatló</i>			
Jászladány	3 2 4	3 2 4	3 3 4
Jászfényszaru	3 2 4	3 3 4	3 3 4
Jászivány	3 4 2	3 5 2	4 5 4
<i>Ellenmondásosan változó</i>			
Jászberény	3 1 4	2 1 4	3 1 4
Jáskisér	3 2 4	3 3 2	3 2 4
Jánoshida	3 2 4	3 3 4	3 3 2
Jászszentandrás	3 2 4	3 3 4	3 3 2
Jászfákóhalma	3 2 4	3 3 4	3 3 2
Jászsalsószentgyörgy	3 2 4	3 2 2	3 3 4
Jászboldogháza	3 3 4	3 3 2	3 3 4
Puszamonostor	3 4 2	3 4 4	3 3 4

2 A típusok: 1. Társadalmi típus; 2. Funkcionális típus; 3. Művi-környezeti típus

Kiss Erika

IDEGENFORGALMI TÉNYKÉP KINCS, AMI NINCS

Egy évkönyv lapjait felütni azért érdemes, mert elénk vetítheti a távoli, s közeli múlt képeit. 1993-ban tényként rögzített helyzet változásait, a fejlődés lép-tékét könnyen megállapíthatjuk majd e könyv lapjairól. Azért választottam egy népszerű film címét a Jászság idegenforgalmát feltérképező fejezet jellemzésére, mert a kincs van - mint a filmben - jelenleg azonban nem igazán létezik. Ahhoz, hogy igazán gazdagítson bennünket, rengeteg dolog szükséges. A »megszerzésére« többféle módon, sokirányú törekvés látszik kibontakozni. Igazából azonban a vég-kifejlet még nem körvonalazható, s az sem, hogy mikorra tehető, amikor a Jászság idegenforgalma jól működő gazdasági ágazatként vehető számba. Am bízom abban, hogy néhány év elteltével a változásokat könnyedén számbavehetjük.

A térség idegenforgalmának fejlesztése - pontosabban megteremtése - több tényezőtől függ. Elképzelhetetlen a megye hasonló törekvései nélkül. Ugyanakkor az Alföld természeti, kulturális értékei, a gazdálkodás jellege is meghatározó e kérdésben. A Jászságban több kincs létezik, ami az idegenforgalom számára valóban akként vehető számba. E kincsek nagyrésze azonban ma még holt tőkeként szunnyadnak.

A föld szunnyadó kincse

Az Alföld egyik kincse a melegvíz. A Jászság alatt óriási, kiaknázatlan hőfor-rás bázis van. Őt településen - Jászberény, Jászapáti, Jászárokszállás, Jászszent-andrás, Jászkisér - hasznosítják a melegvizet valamilyen formában. A legkézen-fekvőbb a strand, s két településen a hozzákapcsolódó camping. A melegvíz ásványi tartalma, illetve a gyógyhatás minősítése nem történt meg, ám a tapasztalatok gyógyhatásáról tanúskodnak. A melegvizek zöme a 60-as évek olajkutatói céllal történt fúrásainak »mellékterméke«. Hasznosításukra a strand-camping megoldáson túl nem volt próbálkozás (*Pl. gyógyvíz-palackozás és -árusítás, mezőgazdasági fel-használás.*).

A pillanatnyi helyzet a strand-csamping megoldás terén is ellentmondásos. Ezt legjobban a jászszentandrás-i helyzet példázza. A strand és camping egy része a helyi önkormányzat tulajdona. A másik része a megyei Víz- és Csatornamű Rt-é. A részvénytársaság a megye településeinek összefogásával alakult 1993-ban, ami azt eredményezi, hogy a jászszentandrás-i camping egy része 66 település osztatlan közös vagyona. No már most, ha itt bármi fejlesztésre törekedne a falu, vagy ilyenre határozza el magát a Víz- és Csatornamű Rt. ahhoz a tulajdonos - 66 település - egyetértése szükséges. S kérdés, hogy a tiszazugi, vagy Körös-vidéki falvaknak érdeke-e a jászszentandrás-i camping fejlesztése.

Nagy Sándor polgármester további - ma még elháríthatatlan - akadálynak látja, hogy a Víz- és Csatornamű Rt. 3 éves időtartamra jött létre. A beruházások és megtérülések jelenlegi viszonyát tekintve semmi remény a fejlődésre. Pedig a falu-nak ez fontos lenne, hisz sok embernek munka és megélhetési lehetőség a strand és campig, illetve az idelátogatók ellátása.

A polgármester az idegenforgalom fejlődésének másik gátjaként a vállalkozói magatartást említi. Azaz azt a mentalitást, hogy a versenyt ki kell zárni, a monopol-helyzetet fenn kell tartani. Ennek kézzelfogható példája az ami a strand területén 1993 nyarán alakult ki az étkeztetés terén. A vendég egyetlen lehetőség közül »választhatott«. Vagy eszi, vagy elmegy. Hiába van ott még két étterem, mindkettő zárva. Az egyik a jászberényi Sáfár Gmk. büféje. A területet a Víz és Csatornamű

Rt-től bérlik - évente emelkedő összegért. A strandon monopol »ellátásra« törekvő Faragó Nándor vállalkozó viszont a büfét bérlő a Sáfár Gmk-tól. A Sáfár-nak így megéri, mert nem kell a dolgozókat utaztatni, bért, s egyebeket fizetni. Az adott és a kapott bérleti díj egyenlege számára kedvezőbb, mintha maga üzemeltetné a büfét. Faragó Nándornak is megéri - valószínűleg -, mivel ő nem bíbelődik a Sáfár-büfé működtetésével. Egyszerűen zárva tartja, s a harmadikat is, ami még a strandon van. Így csak az egyetlen, általa működtetett étteremben kaphat enni a vendég, akinek így nincs választási lehetősége.

Csiszár György, a strand és camping vezetője szerint a szolgáltatás színvonalának emelésével lehet csak a vendéget a faluba csalogatni. Márpedig a strand és camping, valamint a vendéglátás együtt sír, együtt nevet. A vendég nem fogja azt mondani »jó a strand, csak a vendéglátóegység rossz«. Elmegy, ha nem minden szükségletét szolgálják ki maximálisan. Ezért szükséges lenne, hogy a strand a camping és a szolgáltatások kéz a kézben szolgálják a vendéget. Ez ma Jászszentandráson megvalósíthatatlan a fennálló tulajdoni helyzet, illetve a vállalkozói szféra tőkehiánya miatt. Beruházni ma itt senki sem mer.

Jászszentandráson a strand forgalma 1993-ban mintegy 30 %-al esett vissza az előző évihez képest. A kiesést valamelyest kompenzálja a camping bevétele.

Jászapátiban a strandon valamivel jobb a helyzet. Ott a két egység mérlege a nullához közelít, mivel a strand mindkét helyen veszteséget »termel«. Mindez a szolgáltatási színvonal egyenetlenségével is magyarázható. Ugyanakkor tény, hogy nálunk, s a környező országokban is nehéz a gazdasági helyzet, elszegényedés tapasztalható, nem jut pénz - vagy csak jóval kevesebb - üdülésre, kirándulásra.

Nagy Sándor jászszentandrási polgármester szerint az idegenforgalom csak vállalkozói alapon működhet, ahol a piac méri meg a résztvevőket. A tulajdoni helyzet megoldása meglehet törvénymódosítást igényel. Az önkormányzatok az idegenforgalom elősegítése terén a legtöbbet az infrastruktúra fejlesztésével biztosíthatják. Ahol telefon, út, víz-és csatornahálózat épül, ott a vállalkozói tőke is megjelenik előbb-utóbb. Ebből azonban 1993-ban még igen kevés látszik.

Jászberényben magasabb szintű az infrastrukturális ellátottság, s tisztázottak a tulajdonviszonyok, a város »elszakadt« a megyei Vízműtől. Az idegenforgalom azonban itt sem játszik szerepet. A föld kincsének kiaknázása errefelé is várat magára. A városi strandfürdő - amit 1993. július 1-től az önkormányzat saját tulajdonként maga működtet - ráfizetéses. Camping nincs a városban. Van viszont a Jászberény határában három lefolytott melegvizes kút. A rendszerváltás óta újra téma a gyógyidegenforgalom felkarolása. Készültek is tervek, előtanulmányok - ezekre sok tízezer forint el is ment - elfogadva, megvalósítva azonban egy sem lett, főleg befektetői tőke hiánya miatt. Még 1990-ben a Déryné Művelődési Központ dolgoztatott ki egy koncepciót. A Margit-sziget, a viztorony, a városi strand és fedett fürdő, a Víz utcai néptánc bázis lettek volna az alapjai egy gyógyszállókomplexumnak. A város szélén, az állami gazdaság területén lévő 3 kút kiaknázására szintén egy gyógyszálló pénzügyi megvalósíthatósági tanulmányterve készült el egy osztrak úr közreműködésével. Tőke azonban, amely mindezt valóra válthatná nem tünt fel a térségben.

A föld kincse Jászkiséren is jelen van. Itt az általános iskola tanmedencéjét tölti meg a melegvíz, mely tavasztól őszig a gyerekek úszásoktatását szolgálja. A tanuszoda lehetne akár a község strandja is. Ehhez azonban bizonyos feltételeket meg kell teremteni. A pénzügyi hiány azonban eddig ennek gátat szabott. Évek óta felmerül Jászkiséren, hogy be kell fedni a medencét. Ezzel egész éven át biztosítva lenne a melegvíz hasznosítása. A pénzt viszont az önkormányzat eddig nem tudta előteremteni. Am, ha van is fedett medence, az még nem turizmus. Csupán egy halvány lehetőség annak elkezdéséhez.

Hasonló a helyzet Jászboldogházán, ahol hidegvízű, illetve Jászárokszálláson, ahol melegvízű medencét is találunk. A strandok nyári üzemeltetésére áldoznak az önkormányzatok. Mindkét településen saját tulajdonként működtetik őket. A helyi és környékbeli lakosság igénybe is veszi a kellemes melegvizet, májustól szeptemberig. Ennyi, s nem több a melegvíz hasznosítás helyzete.

A természeti kincsek sorában a melegvíz mellett a Zagyva természetvédelmi területeit, a hajtai-mocsarat, a jászdózsai Zagyva-Tarna övezte területet említhetjük. A szakemberek már rég megállapították, tömegturizmus itt elképzelhetetlen, viszont bizonyos rétegek számára igazi kincsek tárháza a Jászság. A természeti értékek mellett történelmi is vannak. Műemlék templomok, a Jász Múzeum, a sok településen létező helytörténeti gyűjtemények vonzóak lehetnek. Illetve vonzóvá lehetne tenni őket. Ezekről azonban alig-alig tud az idegen.

Amivel törődni kellene az Kerekudvar. Jászberényi határában, a Zagyva mentén fekszik a Gosztonyi család kúriája. A Zagyvamenti téesz tulajdonként ment tönkre az elmúlt 40 évben. A kúria s a hozzákapcsolódó gazdasági épületek, cselédlakások egyrészt műemlékjellegű, megőrzésre érdemes egységet képeznek. Másrészt a csodálatos természeti környezet rendkívüli lehetőséget kínál az idegenforgalmi hasznosításra. A téesz-vezetés készítetett már tervet, illetve tett kísérletet a helyreállításra. A kúria felújítása gyakorlatilag újjáépítést jelentene, mert annyira rossz állapotban van. Az elképzelések szerinti tenisz, golf és lovagló-pályák megépítésére, a kiszolgáló létesítmények és közművek biztosítása több száz milliót igényelne, ami most nincs. Se a tulajdonos téesznek, se vállalkozónak. A kúria idegenforgalmi hasznosítása már komoly szervezést, magas szintű szakmai tevékenységet igényelne, mely már egy más rétege a hétköznapi turizmusnak.

Társulás gyermekcipőben

A megyei Idegenforgalmi Társulás ez év elején épp azért alakult, hogy valamit elkezdjen e téren. A társulás legfontosabb feladatául Tourinform-irodák létesítését s térségi kiadványok megjelentetését tűzte ki. Ehhez a megyei önkormányzat is ad anyagi támogatást. A 17 megyei település között, mely a társulás tagja, csupán 4 jászságit találunk. Jászágó, Jászboldogháza, Jászszentandrás és Jászárokszállás tagja az Idegenforgalmi Társulásnak. Szikra Ferenc, Jászárokszállás polgármestere a soros vezetője a társulásnak. Első lépésként a lehetőségek feltárását említi. Ez is zajlik a megyében, s ezzel párhuzamosan a lehetőségek propagálására törekednek. Több kiadvány készül a megyéről. Tervezik a megye turisztikai térképének kiadását is. Továbbá három régió - a Jászság, a Kunság s a Tisza-Körös mente - ismertető anyaga is megjelenik hamarosan. Szikra Ferenc szerint az idegenforgalom fejlesztésének egyik kulcsa a lehetőségek feltárása, propagálása mellett a koordinálás. Sokféle rendezvény zajlik a Jászságban. Az eseményeket, rendezvényeket jobban szervezve nagyobb propagandával jobban el lehetne adni. Ezért szükséges a térségben egy Tourinform-iroda létrehozása. Ez nagy valószínűséggel Jászberényben nyílik 1994-től. Itt a rendezvények koordinálásán túl az idegenforgalom fejlesztésének komplex rendszerét kidolgozó, értő szakemberek dolgoznának. Az infrastrukturális fejlesztések összehangolása ugyanis legalább olyan fontos, mint az, hogy hol talál jó éttermet, vagy szálláshelyet az idetévedt turista.

Apropó szálláshely! Ebben nem bővelkedik a térség. Már csak ezért is kizárt a tömegturizmus megvalósulása. Míg 1925-ben Jászladányban, Jászkiséren, Jászapátin, Jászárokszálláson és Jászberényben két-két, Jászsalsószentgyörgyön pedig egy vendégfogadó várta a fáradt utazót, addig ma a következő a helyzet: Jászberényben két kis szálloda, 2 panzió, Jászszentandrás és Jászapátin egy-egy camping. Fizetővendég-szolgálat nincs a Jászságban. Jászberényben igénybe vehetők a középiskolai illetve főiskolai kollégiumok (3 van) nyáron. A legfrissebb

szálláshelyek épp augusztusra készültek el. A Jóbarát Vendéglő bővítette profilját, nagyon is szorító gazdasági kényszerből. A vendéglő forgalma - mely az átutazókra épített - jelentősen visszaesett. Így más lehetőséget keresett a tulajdonos Bóta Ferenc. A panziót viszont megalapozott piacra »éptette«. Két cég üzletfeleinek fogadására rendezkedett be, amivel a 11 szálláshely jórészt egész évben kihasznál. Így utcáról betérő »idegen« nemigen szállhat meg a panzióban.

Sokat hallani ma a falusi turizmusról. Ehhez is jó terep lehetne a Jászság. Például Jászdózsa csodálatos hely ilyen célra. Az újra éledő tanyákon sem elképzelhetetlen a turizmus egy szelete. Ehhez persze kell jó úthálózat, telefon, víz és csatornahálózat, vendéglátói kapacitás. Kellenének szervezett programok, koordinált rendezvények. S kellenek kiadványok, kellenek jól képzett idegenforgalmi, vendéglátós szakemberek. Azaz az idegenforgalom, mint önálló iparág csak regionális keretben valósítható meg. Ehhez eszköz lehet a már említett Idegenforgalmi Társulás, az általuk létrehozott (*létrehozandó*) Tourinform Iroda. De eszköz lehet a Jász Önkormányzatok Érdekszövetsége is.

Összefogás és szakember sincs

Győriné Czeglédi Márta Jászfényszaru polgármestere a szövetség elnöke. Meggyőződése, hogy stabil gazdaság nélkül az idegenforgalom elképzelhetetlen. Jászfényszaru épp azért nem lépett be az Idegenforgalmi Társulásba, mert a falusi turizmus feltételrendszere nem biztosított. A városban már az is eredményként értékelhető, ha az utazókat megfelelően ki tudják szolgálni. Az önkormányzatnak a jelen helyzetben egyetlen fontos feladata van, az infrastruktúra fejlesztése. A vállalkozási lehetőség megteremtésével az idegenforgalmi ágazat is fellendülhet. A gazdasági helyzet változása - javulása - nélkül azonban elképzelhetetlen bármilyen fejlődés. A szövetségnek nincs szándéka az idegenforgalom terén valamilyen közös fellépés, egységes jászsági kifejeződés megjelenítésére. A szövetség gyakorlatilag a polgármesterek tanácsa, akiknek nincs idegenforgalmi »vénajuk«. Tehát e téren semmilyen közös megoldás a szövetségtől nem várható.

A Jászság idegenforgalma ezidőtájt tehát néhány hétre, néhány nagy rendezvényre korlátozódik. Jászberényben a csángó fesztivál, a lovasnapok, a mézvásár, Jászfényszarun a drámapedagógiai tábor, néhány kulturális esemény az amit lehetne szervezettebben, jobban koordinálva csinálni. Erre a néhány napra-hétre szállást a jászberényi kollégiumok biztosíthatnak.

Nem esett szó eddig a szakemberekről. Az idegenforgalom is szakmai tudást igényel. Megyénkben több oktatási intézmény is képez ilyen szakembereket. A Jászságban viszont alig találkozhatunk velük. Az IBUSZ-iroda, a szállodák néhány alkalmazottja mellett csupán néhány lelkes amatőr vállalja a sok szervezéssel járó feladatot. Így adódik olyan helyzet, hogy művelődési házak, polgármesteri hivatalok másra hivatott dolgozói »foglalkoznak« a vendégfogadás szervezésével. Mert idegen jön bőven pl: a testvérvárosi kapcsolatok révén. Jelentős a kórusok, iskolák testvérkapcsolata is, melynek során sokféle nemzet polgárait látják vendégül. A vendéglátás szervezése jelenleg »képestités nélküliek« kezében van, amiről bebizonyosodott az oktatásban, hogy csak ideig-óráig tartható helyzet.

Hiányzik tehát a szakember, a koordináció, a koncepció, a pénz. Nincsenek - vagy alig néhány kilométeresek - a kerékpárutak. Pedig ez is lehetne egy rétege - mármint a biciklisek - a turizmusnak. Nem esett szó a sportrendezvényekről, pedig ez sem elhanyagolható. Íjászerseny, fogathajtás, lovasversenyek terepe lehetne a régió. A kulturális rendezvények tárháza kiapadhatatlan forrás, hisz tájház, vagy helytörténeti gyűjtemény szinte mindenütt van. Kórusfesztiválok, néptánc versenyek, vagy együttesek találkozója, hangversenyek, Déryné, Székely Mihály, Rácz Aladár stb. emlékének felidézése adhat új tartalmakat egy-egy programnak.

Az idegenforgalom sok rétegét feltérképező összefoglalásban nem esett szó a vadászat turisztikai szerepéről, a horgásztavak felhasználásáról.

Sok-sok kincs fekszik a lábunk előtt, vagy alatta kiaknázatlanul. Az a kincs, ami így most nincs, de lehetne. Megoldása sokrétű. Az önkormányzatok összefogása nélkül elképzelhetetlen. Sajnos a pillanatnyi tapasztalat az, hogy a Jászság együttgondolkodása, a közös fellépés igénye sem született még a térség vezetőiben. A Jászság térségére elkészült regionális idegenforgalom fejlesztési tanulmányt a polgármesterek nem ismerik. Nem is tudnak róla, hogy ilyen létezik. Az összefogás szükségességét csak Jászárokszállás és Jászberény tartja fontosnak. Pedig a kihelyezett kormányülés elé terjesztett vasok tanulmány idegenforgalmi fejezete a Jászság regionális fejlesztését tartja elképzelhetőnek. Szó szerint így fogalmaz: *»A kistérségi elképzelések megfogalmazása és végrehajtása alapvetően a helyi kezdeményezések összefogásán alapul. A térségben élők és működő szervezeteik kezdeményezése, igényei és lehetőségei meghatározók e téren. Ezek célszerű formái a településszövetségek, térségi jellegű idegenforgalmi társulások együttműködése.«* Tehát enélkül s a vállalkozói lehetőségek megteremtése nélkül, tőkebefektetés, kockázatvállalás nélkül, az érdekek harcának megvívása nélkül, a feladatok koordinálása nélkül, megfelelő propaganda nélkül nem valószínű, hogy megvalósulhat. S hozzátartozik még a dologhoz, hogy fizetőképes kereslet nélkül sem fog az idegenforgalom fejlődni. Ehhez pedig a gazdasági helyzet változása szükséges. Azaz, hogy legyen pénze az embereknek kirándulni, néhány napot itt tölteni, itt nyaralni. A külföldi vendég számára pedig sok jó idegenforgalmi szakember - több nyelvet beszélő - is szükséges a térségben, ami jelenleg szintén nincs. Mindez így együtt talán a mélypont. Ez viszont azt is jelenti, hogy innen csak felfelé lehet emelkedni.

*A jánoshidai II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1990. november 1.).
Sebők Imre alkotása.*

Pázmándi István

A HŰTŐGÉPGYÁR PRIVATIZÁCIÓ UTÁN

Ez a dolgozat eredetileg az Ipar- és Vállalatgazdaság Kutató Intézet részére készült 1992 nyarán. Az intézet a Világbank megbízásából a fontosabb hazai iparvállalatok privatizáció utáni helyzetét vizsgálta. A felmérés Magyarországon kívül az akkori Csehszlovákiára és Lengyelországra terjedt ki. A Lehel Hűtőgépgyár Kft., mint a legnagyobb magyarországi háztartási gépgyártó került a vizsgált nagyvállalatok közé. Az itt közreadott dolgozat - néhány kisebb változtatástól eltekintve - megegyezik az 1992-ben írottakkal.

A privatizáció

A gyár iránt több külföldi mutatott érdeklődést, de komolyabb tárgyalások 1990 elején a svédországi Electrolux multinacionális céggel folytak. Az amerikai és távol-keleti cégekkel szemben európaiságuk, erős európai pozíciójuk, az azonos mértékegység és az évtizedek óta fenálló üzleti kapcsolat szólt mellettük.

1990. május 3-án az akkori vezérigazgató szándéknyilatkozatot írt alá a svéd céggel. Eszerint a vagyonfelmérés utáni 3,7 milliárd forintos törzstőkét az Electrolux 1,3 milliárd forinttal 5 milliárdra egészítette volna ki. Az összeg nagy részét a hűtő- és fagyasztószelekre nyújtott gyártásának korszerűsítésére fordították volna. A szándéknyilatkozat szerinti 26 %-os arányát a külföldi befektető a későbbiekben tovább kívánta növelni az ÁVÜ 74 %-os részesedésével szemben. Az új cég 1990. július 1-én alakult volna meg a Hűtőgépgyár jogutódjaként. A várva-várt frigy azonban meghiúsult, sőt a továbbiakban a vállalatvezetés helyett az ÁVÜ folytatta tovább a tárgyalásokat.

Az ÁVÜ a Credit Suisse First Boston céget bízta meg a privatizáció szakmai előkészítésével. Végül a hosszúra nyúlt tárgyalások végén 1991. március 19-én írták alá azt a szerződést, amely szerint a Lehel Hűtőgépgyár száz százalékos svéd tulajdonba került. A szerződés részletei nem ismeretesek, így a vételár sem (*Nem hivatalos információk szerint ez mintegy 80 millió dollár.*). Egyértelmű viszont, hogy a hetvenes évek során keletkezett jelentős környezeti szennyezés felszámolása benne foglaltatott a vételárban. A hetvenes évek során keletkezett jelentős környezetszennyezés felszámolásának költségeit azonban levonták a vételárból. Ez elérheti a 2 milliárd forintot, ami számottevő bevételkiesést jelent az államkassza számára.

A Lehel, mint az Electrolux csoport tagja

A stockholmi központú csoport több mint 560 tagvállalatot számlál a világ ötven országában, amelyek elsősorban Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban találhatók.

Az üzleti forgalom 1990-ben mintegy 82 milliárd svéd korona volt, amelynek több mint felét háztartási gépek, úgynevezett fehérárúk (*hűtő- és fagyasztószelekre nyel, mosógépek, mosogatógépek, tűzhelyek*) teszik ki.

A fehérárúk mellett további fontos termékcsoportok a porszívók, kerti és erdészeti szerszámok, gépek, kereskedelmi berendezések, nagykonyhák, ipari mosodák és szabadidős termékek.

Az 1920-as évek során növekedésnek induló cég a folyamatos vállalatalapítások és vállalat felvásárlások eredményeképp a hatvanas évekre igazi világbirodalommal vált és a fehérárúk piacán az első helyre került Európában, majd a White Consolidated felvásárlásával, amely a Frigidaire márkanév tulajdonosa, erős pozí-

ciókat szerzett az Egyesült Államokban is. A Fortune magazin iparvállalati lap listáján a világban a 91. helyen állt 1992-ben, közel 1000 milliárd forintos forgalommal.

A termékek negyvenöt százaléka a Közös Piac országaiban, harmincöt százaléka Észak Amerikában talál gazdára.

Néhány darabszám a főbb termékekből 1990-ben:

Hűtő- és fagyasztószekevény	6,5 millió db
Abszorpciós hűtőszekevény	2,5 millió db
Mosógép	3,0 millió db
Tűzhely	3,0 millió db
Porszívó	6,0 millió db
Fűnyíró	2,3 millió db

A cég stratégiája, hogy a profiljába tartozó minden egyes terméknel a világ első három gyártója akar lenni, vagy annak maradni.

Jelenleg három fő terület van, amelyre a legtöbb figyelmet kell fordítani. Ezek a következők:

- *Marketing, piaci tevékenység*

- még rugalmasabb alkalmazkodás a fogyasztói igényekhez
- újabb piacok bekapcsolása, a piaci részarány növelése
- a marketing munka hatékonyságának emelése

- *Pénzügyek*

- a kinnlévőségek csökkentése
- kedvezőbb fizetési feltételek elérése, a fizetési határidők kinyújtása a szállítóknál, csökkentése a vevőknél
- a pénzforgalom optimalizálása a Csoporton belül (cash-pool)

- *Minőségügy*

- a Csoport termékeit olyan magas színvonalon kell előállítani, hogy ez legyen a Csoport termékei iránti kereslet fő motiváló tényezője
- a megrendelők számára új terméket kiszállítani mindaddig nem szabad, amíg a minőségi és biztonsági követelmények teljesítése teljes körűen meg nem történt
- a marketing munkának nem szabad a vásárlókban a termék iránt meg-alapozatlan várakozásokat gerjesztenie.

A szervezeti felépítést az egyszerűség, gyorsaság, rugalmasság, hatékonyság és közvetlenség kell, hogy jellemezze. Az alkalmazottaknak sokoldalúaknak, alkalmazkodóképeseknek kell lenniük. Bár az Electrolux Csoport több terméknel vezető pozíciót tölt be, a filozófiája mégis az, hogy a fogyasztó határozza meg, hogy mit és mennyit kell gyártani, a piac irányít.

Bár a fehéráruk piacán jelenleg recesszió van Nyugat-Európában és főleg az Egyesült Államokban, ami csoportszinten a profit jelentős csökkenésével járt, azonban a vezetés az utóbbi időben jelentősebb beruházások miatt és a megfelelő, helyesen megválasztott stratégia tudatában bizakodó.

A Lehel beilleszkedése az Elektrolux Csoportba, az új stratégia

A Lehel, mint korábbi állami vállalat a privatizáció után teljesen új gazdasági környezetbe került. Ennek oka egyrészt az, hogy a továbbiakban mint egy nemzetközi hálózat egyik tagja kell hogy működjön.

Ez egyrészt új lehetőségeket nyit meg, másrészt azonban az önállóság csökkenésével is jár, mivel a cégnek alkalmazkodnia kell a központi elképzelésekhez és követelményekhez.

Az új helyzet másik tényezője, hogy a magyar és a kelet-európai gazdasági környezet - szállítók, vevők, kormányzati szervek - is jelentős változásokon mentek keresztül.

Az új stratégiának így választ kell adnia a két oldalról, a magyarországi és a csoport felől jövő követelményeknek, amelyek erősítik egymást, a költségvetési kapcsolatok kivételével természetesen, ahol a vállalati és a csoport érdekei szemben állnak a magyar állam fiskális érdekeivel. A természetes vállalati törekvés minden lehetséges törvényes eszközt igénybe véve, a lehetőség szerinti legkisebb adó fizetése.

A vállalatot ért külső hatások így két tényezőre bonthatók. A belföldi és a kelet-európai gazdasági környezet változására és az Electrolux Csoportra, mint a Lehel működését meghatározó tényezőre.

A belföldi és a kelet-európai gazdasági környezet változásából adódó külső hatások és a vállalat válaszlépései

A legfontosabb változás ezen a területen, amely több magyar iparvállalatot a csőd szélére sodort - az a kelet-európai, elsősorban a szovjet piac - rendkívül gyors összezsugorodása, gyakorlatilag megszűnése volt. Ez érvényes a belföldi piacra is, de nem olyan mértékben. A fizetőképes kereslet jelentős csökkenése természetesen a Hűtőgépgyárat is érintette, de közel sem olyan mértékben, mint a hazai nagy gépipari és kohászati cégeket (*Ikarus, Rába, Videoton, Dimag stb.*).

Ennek oka, hogy a főbb piacok belföldön, valamint Nyugat-Európában voltak. A szovjet piacra elsősorban olajhűtőket, erőművi berendezéseket szállított a vállalat a Transelektro külkereskedelmi cégen keresztül, valamint áruházi hűtőberendezéseket és közvetve az Ikarus buszokba beépítve járművízhűtőket.

Az összes említett terméket érzékenyen érintette a piacvesztés, jelentős új piacokat nem sikerült találni, így kezdetben termeléscsökkentéssel, majd később a gyártmányok technológiájának, illetve gépsorainak értékesítésével és a gyártás megszüntetésével válaszolt - már a svéd tulajdonos.

A erőművi berendezések gyártását az Energiagazdálkodási Intézet vette meg. Az EGI korábban fővállalkozóként épített erőműveket a Szovjetunióban, Kínában és Közép Keleten, és a Hűtőgépgyár szállította a Heller-Forgó féle hűtődelta elemeket. A termelés jelenleg is folyik a kapacitás egy részét kihasználva.

Az Electroluxtól szintén profilidegen a járművízhűtők gyártása. Elegendő megrendelés híján, ezzel összefüggésben a kedvezőtlenül magas termelési költségek miatt 1991 áprilisában leállt, a gyártó kapacitást felszámolták és értékesítésre került. Gazdaságtalansága miatt szintén megszűnt a szóda- és habszifonok gyártása. A szifonfejgyártó gépeket egy hazai vegyes vállalat vette át, míg a kezdetekben hadiipari termelésre beállított régi gépeket leselejteztek. A vállalat ezen termékek esetében a termeléscsökkentésen, majd értékesítésen kívül más lehetőségeket nem tudott és nem is akart találni.

A stratégiai üzletágakban szintén észlelhető volt a kereslet csökkenése 1992-ben. Ez elsősorban a fagyasztóládákat érintette hátrányosan, de jelentős volt a visszaesés a hűtő- és fagyasztószekrények belföldi forgalmazásában is

Mivel Kelet-Európába csak kis darabszámban szállított a Lehel, így az ottani piacok megszűnésének nem volt jelentős hatása. A nyugati export körülbelül változatlan szinten maradt, sőt újabb lehetőségek látszanak a csoporton belül.

A gyakorlatilag konvertibilis forint miatt az importliberalizáció és a termékimport terén megszűnt Lehel védett monopolhelyzete. A hazai piacon új versenytársakkal kell megküzdeni. Megjelent a Whirlpool, az amerikai óriáscég, amely az USA-beli elsőség után Európát vette célba, sőt az alacsonyabb árkategóriájú szlovén Gorenje is komoly piacot lát Magyarországon. További fontos szempont a fogyasztói szokások megváltozása, a »szocialista« vásárlói magatartásnak a »fogyasztói társadalom« kifinomult igényessége felé való határozott elmozdulása. A termékek nemcsak funkciót hordoznak (*ürméret, energiafogyasztás, fagyasztóteljesítmény stb.*), hanem esztétikai és presztizsértéket is. A készülékeknek magasabb igények kielégítése érdekében újabb szolgáltatásokat kell biztosítaniuk, ugyanakkor esztétikailag is versenyképeseknek és divatosnak kell lenniük, sőt a személygépkocsikhoz hasonlóan márkanévükkel ki kell fejezniük felhasználójuk társadalmi helyzetét és presztizsét. A korábbi homogén fogyasztói tömeg társadalmi helyzete, pénztárcája, életkora és életmódja szerint további alcsoportokra bomlik, amelyet a hatékony marketingnek külön-külön kell megcéloznia. A legmagasabb szintű fogyasztói igényeket ebben az esetben az Electrolux termékek képviselik, míg a szintén jó minőségű, de nem presztizsértékű termékeket Zanussi-Lehel illetve Zanussi néven árulják.

A Lehel termékeket nem az elitnek, hanem a széles fogyasztórétnek kínálja, ahol tulajdonképpen nem az Electrolux-szal, hanem az olasz Zanussival, a Gorenjével az olcsóbb Whirlpool termékekkel versenyez. A minőségi követelmények azonban ebben a fogyasztói kategóriában is magasak és tovább emelkednek.

A nagy tőkeigény és az alacsony profit miatt új gyártók nem jelentkeznek a piacon, de a nyugati világban mutatkozó általános recesszió és a túlméretezett kapacitások rendkívüli versenyt hoztak az iparágba. A technológia és a termékek folyamatos műszaki fejlesztése elengedhetetlen a talponmaradáshoz, de önmagában ez nem elég a vezető helyhez. Mivel az itt alkalmazott műszaki megoldások nem hordoznak csúcstechnológiát és emellett viszonylag könnyen adaptálhatók, így a siker kulcsa nem ebben keresendő. A mai versenyhelyzetben az tud fennmaradni, aki jó műszaki színvonalú, értéket hordozó, minőségi terméket gyárt és ezt a lehető legalacsonyabb költséggel állítja elő. A műszaki színvonal nagyrészt pénz kérdése, megvásárolható. Az alacsony költségszínvonalú, hatékony és alkalmazkodóképes szervezet viszont nem.

Így a még jelentős, de a jövőben várhatóan csökkenő általános versenyelőnyökön kívül az olcsóbb munkaerőn, energián, a vállalat vezetésén és az ott dolgozó embereken múlik a hosszútávú fennmaradás.

Amelyik gyártó tartósan nem képes az elvárt eredményeket hozni és lemarad, arra nem várhat más, mint gépei leszerelése, áttelepítése egy sikeres versenytárhoz, amire az utóbbi években nem egy példa történt az Electrolux Csoporton belül is.

A Lehel ezeket figyelembe véve a következő lépéseket tette a belföldi piacon:

1. Új márkanévet vezetett be Zanussi-Lehel néven, új design-nal.

2. Az új márkanévnek számító Electrolux és Zanussi termékeket reklámkampánnyal tette ismertté.

3. Jelentősen emelte árait. 1991 nyarától 1992 januárjáig mintegy 30 %-al, ami 1992 első felében emelte a termékek jövedelmezőségét, de a kereslet 1992-ben bekövetkezett csaknem 50 %-os visszaeséséhez is hozzájárult. A kereslet élénkítése érdekében 1992 tavaszán árcsökkentésre került sor és azóta az áremelkedés mértéke elmarad a fogyasztói árak átlagos növekedési indexétől.

4. Korábban a vállalatnak a belföldi piacon nem volt szüksége hatékony marketing munkára, inkább ellátási kötelezettségének kellett eleget tennie. A keresleti

piac azonban az importliberalizáció és a csökkenő reálkeresetek hatására kínálati piaccá vált. Ehhez nem alkalmazkodni egyet jelent az elsorvadással.

Nyugati mintára létrehozta a Marketing Divíziót, ami egy szervezetben hatékonyabban tudja végezni az értékesítést, az igények fölmérését, a fogyasztói elvárások magas szintű kielégítését. Az új Marketing Divízióknak kell kialakítani a helyes ár és promóciós politikát és előrejelzéssel, a piac állandó figyelésével hatnia kell a termékpolitikára. A termékpolitika egyébként nem pusztán a vállalat hatáskörébe tartozik, hiszen ebben meghatározó jelentőségű a Csoport munkamegosztásába való bekapcsolódás.

5. Országos szervizhálózat kiépítése folyik Budapesten és a fontosabb városokban, javítva szervíz ellátást (after sales service). Az így létrehozott Lehelux hálózat Magyarországon egyedülálló módon biztosítja mind a Zanussi-Lehel, mind az importtermékek szervizelését.

Az Electrolux Csoport - mint a gazdasági környezet új eleme - által támasztott követelmények

Az Electrolux Csoport vállalatainak köre időről-időre változik, új vállaltok kerülnek be, míg mások értékesítés útján más tulajdonosokhoz kerülnek. Eddig azonban valamennyi jól vagy esetleg kevésbé sikeresen működő cég, amely bekerült, azelőtt is versenykörnyezetben, éles piaci viszonyok között működött, így beillesztésük, beilleszkedésük nem okozott általában különösebb problémát.

A Lehel az első a kelet-európai cégek közül, amely ma az Electrolux Csoportban működik. Ez a helyzet mind a Hűtőgépgyárnak, mind a tulajdonosnak új.

A következőkben azt vetem össze, hogy a tulajdonos szemével milyen vállalat volt a Lehel Hűtőgépgyár, amikor átvette a magyar államtól és - nyilatkozatok alapján - milyennek szeretné látni középtávon. A Lehel amellett, hogy gazdasági éveit folyamatosan nyereséggel zárta, a legtöbb ponton az állami vállalatok jellemző jegeit viselte és részben viseli még ma is. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

- a költségérzékenység alacsony szintje
- belső túlfoglalkoztatás és ezzel összefüggésben a nem elég hatékony szervezet
- a szervezeten belül az elhatárolt felelősségi körök és a felelős személyek hiánya
- hosszú szolgálati út
- az információs rendszer nem hatékony, nem egy integrált egész, hanem a rendszerek halmaza
- az információs rendszer nem szolgálta hatékonyan a gazdasági tervezést, a költségek nyomon követését.

A szervezet nem megfelelő hatékonyságát taglalva, annak főbb okai a következők:

- az információáramlás akadályoztatása, az egy szinten lévő szervezeti egységek közötti információcsere gyakori hiánya
- hiányzó infrastruktúra (*telefonrendszer, számítógép hardware és software*)
- a termelés szervezettsége technológiai szempontból korábban is viszonylag fegyelmezett volt, a költségek azonban sok helyen nem voltak mérhetőek és követhetőek, ami jelentősen rontotta a jövedelmezőséget
- a termelékenység jelentősen elmaradt a nyugati színvonalától, a túlfoglalkoztatás az improduktív és a szellemi területeken nagy
- technikai-technológiai lemaradás, aminek növekedése elegendő forrás híján fokozódhat.

A felsorolt problémák egy része a több, mint két éve lezajlott tulajdonosváltás ellenére fennáll.

A legfájdalmasabb és igen költséges lépés a létszámcsökkentés. Ez az improktív és a szellemi dolgozóknál a privatizáció előtti és a célállapotot összehasonlítva el fogja érni, illetve egyes területeken meghaladja az 50 %-ot is.

A vállalati létszám, amely a Budapesti Leányvállalattal együtt a nyolcvanas évek közepén megközelítette az ötezret, 1993-ra háromezerkétszázra csökkent, azonban az adminisztratív és egyéb termelést kiszolgáló területeken viszont a jövőben további racionalizálás várható. Ez azonban nem jelenti a termelés volumenének csökkenését, sőt a piaci igények azt diktálják, hogy még nagyobb értéket kell előállítani a korábbi létszám 50-60 %-ával.

Az állományi létszámcsökkentés nemcsak a régebbi szervezet megnyirbálása, hanem egy új szervezeti struktúra létrehozása új filozófia alapján. Ennek lényege, hogy

- az egész szervezetet közvetlen és közvetett költségközpontokra kell bontani, ahol a költségek pontosan meghatározhatók és mérhetők,

- a vállalaton belül csak a stratégiai funkciókat kell megtartani a termelésben és a műszaki területeken is. Így olyan tevékenységek kerülnek ki a korábbiakból, mint a technológiai és a fenntartás nagy része, egyéb szolgáltató tevékenységek.

- Az új struktúra a korábbi lineáris funkcionális szervezet helyett a kétdimenziós mátrix szervezet. A mátrix szervezetnél minden egyes divízióknak vannak termékigazgatói, akik viszont felelősek a központi Hűtőkészülék Divízió funkcionális vezetőinek.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a szervezeti struktúra folyamatos változásban van, így jelentős változások várhatók még a továbbiakban is. Az eddigi legjelentősebb átszervezés, hogy a Hűtőkészülék Divízióból kivált az Abszorpciós termék részleg és új divízióvá alakult. 1993 folyamán az adókedvezmények maximális kihasználása érdekében önálló jogi személyű társasági formába, korlátolt felelősségű társasággá alakul a jászárok szállási Kereskedelmi Hűtőkészülékgyártó és a jászboldogházi Radiátor Divízió. Törzstőkéjük a Lehel, illetve 30 %-ban külföldi partner jegyzi majd.

A kialakítandó új szervezet főbb jellemzőit a következőkben foglalhatjuk össze:

- költségérzékenység,
- gyors információáramlás,
- alkalmazkodóképesség,
- hatékony és magasan képzett management,
- képzett, angolul jól beszélő, sokoldalú alkalmazotti állomány,
- motivált és fegyelmezett produktív (közvetlen) állomány,
- világosan elhatárolt, áttekinthető felelősségi területek.

Sok minden történt az elmúlt két és fél évben, azonban a gazdasági recesszió miatt ezen célok elérése még sürgetőbb feladat. A kedvezőtlen piaci hatások pozitív oldala, az átalakulás menetének felgyorsulása.

A csoport-tagság által nyújtott lehetőségek

Azáltal, hogy a Lehel bekapcsolódott egy nemzetközi vállalati hálózatba, amely profiljában világszínvonalú és élenjáró termékeket gyárt, egy sor új lehetőséghez jutott, amellyel elérheti, hogy kitűzött céljának megfelelően az általa gyártott termékeknél Magyarországon első és a legnagyobb piaci részesedéssel bíró cég legyen.

Feltétlenül megemlítendő az előnyök között a nyugati vezetési kultúra gyors átültetésének lehetősége, kényszere, amely a hatékony szervezeti működés záloga. A vezetők kiválasztására, folyamatos továbbképzésükre nagy súlyt helyez a stockholmi központ.

Új lehetőséget nyújt, de egyben kötelezettséget is jelent, hogy a bekapcsolódott egy sor olyan projectbe, amelyben a csoport összes tagvállalata részt vesz. Ezek a projectek a következő területeket érintik:

- pénzügyek,
- anyagbeszerzés,
- minőségügy.

Ezek rákényszerítik a Leheld, hogy jelentősen fejlessze munkáját az említett területeken, fokozottan javítva a jövedelmezőséget.

Az anyagbeszerzés területén már eddig is jó eredményeket ért el a vállalat, kihasználva a csoport nyújtotta lehetőségeket. 1992-re az egy termékre jutó anyagköltséget 1991-hez viszonyítva mintegy 5 %-al csökkentette.

A korábbi, szállítóknak kiszolgáltatott helyzet megszűnt, a szállítások ütemesebbek, kevesebb a minőségi reklamáció, az anyagkészletek jelentősen csökkentek.

Új lehetőségek nyíltak a gyártás és a technológia terén. A csoportbeli munkamegosztásba (*gyártás, K+F*) való bekapcsolódás azonban már nem vállalati hatáskör, a döntéseket csoport szinten hozzák, az erőforrások optimális elosztásának igényével. Így lehetőség adódik új technológiai eljárások, ismeretek, licencek, know-how-k átvételére és a meglévő kutató-fejlesztő bázis is bekapcsolódhat a nemzetközi munkamegosztásba. Nagyobb gyártmány- és gyártásfejlesztésekre önerőből a cég aligha vállalkozhatott volna.

A Csoporttagság a pénzügyi költségeket is jelentősen csökkenti. Egyrészt az, hogy az Electrolux mint világcég a garanciavállaló befektetők számára olyan biztonságot nyújt, ami a Lehel számára a szokásos pénzpiaci feltételekhez képest jóval kedvezőbb forráslehetőségeket jelent. Másrészt a felhalmozott nemzetközi tudás és tapasztalat átvétele, valamint hazai alkalmazása szintén forintban mérhető.

A minőségügy területén szintén jelentős eredmények várhatók a külföldi módszerek és tapasztalatok átvételétől, a csoport vállalatai közötti állandó információcserétől.

Összefoglalás

A szocialista viszonyok között sikeresen működő Lehel a régi rutinokkal, szervezettel, üzleti filozófiával - csakúgy, mint minden egykori állami vállalat - nem tud fennmaradni az egyre erősödő versenyhelyzetben. Ehhez mély változásokra van szükség, amit az Electrolux Csoportba való bekapcsolódás feltétlenül segíthet, az átmeneti folyamatot felgyorsítja és növeli a sikeres átalakulás esélyeit.

A meghirdetett stratégia szerint 1992 és 1993 a konszolidáció éve lesz, amikor ki kell alakítani az új szervezet főbb vonalait, végre kell hajtani a létszámleépítést, le kell adni a későbbiekben gyártani nem kívánt termékeket és alkalmassá kell tenni a vállalatot, hogy az elkövetkező években a térség minden tekintetben vezető háztartási és kereskedelmi hűtőkészülék gyártójává váljék.

ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR ÉS KERESKEDELMI BANK Rt

Rózsa Sándor

DAGANATOS BETEGEK SZÁMÍTÓGÉPES NYILVÁNTARTÁSA A JÁSZSÁGBAN

A rosszindulatú daganatok azok a betegségek, amelyekről talán a leginkább félünk. Félelmünket kiválthatja mindaz, amit a betegségről tudunk, tudni vélünk, rosszul tudunk, vagy nem tudunk. Tudjuk például azt, hogy Magyarország a daganatos megbetegedések számát tekintve milyen helyet foglal el a világban. (1. tábla) Az adatok alapján félelmünk indokoltnak tűnik.

Kor-standardizált daganatos halálozás 100.000 lakosra a világ 50 országában 1988-ban (WHO)

férfiak

Sorrend	Ország	Mortalitás
1.	Luxemburg	310
2.	Magyarország	286
3.	Salvador	38

nők

Sorrend	Ország	Mortalitás
1.	Dánia	175
2.	Magyarország	166
3.	Salvador	49

I. tábla

A daganatok keletkezésének okát még nem ismerjük. Valószínűleg nem is fogjuk megismerni, mivel nincsen egyetlen ilyen ok. Maguk a daganatok rendkívül sokfélék, ezért keletkezésük okai is összetettek.

Valamennyi daganat keletkezésében közös a sejtek örökítő anyagának megváltozása és a sejt növekedését és szaporodását szabályozó folyamatok egyensúlyának zavara. Közismert ma már a környezetünkben egyre nagyobb mennyiségben jelen levő, az ember tevékenysége során képződő vegyi anyagok daganatkeltő hatása is.

A rosszindulatú daganatos betegségek megléte tény, amellyel szembe kell néznünk. Minden tudás, ami a betegség jobb megértését segíti, életmentő lehet ma is a betegek gyógyításában, és biztosan az lesz a jövőben. Tudásunk forrása pedig a megfigyelés, a tapasztalat, a jelenségek leírása és számbavétele. Ilyen számbavétel a daganatos betegek nyilvántartása. A betegség által érintett betegeknek, azok adatainak, a gyógykezelés és a gyógyulás eredményének ismerete nélkül nem képzelhető el az alkalmazott módszerek hatásosságának megítélése és jobb keresése.

Szerte a világon évtizedek óta gyűjtik a daganatos betegek adatait. Magyarországon 1952 óta létezik az onkológiai hálózat. A jászberényi Onkológiai Gondozó 1954 óta működik, szervezetenként jelenleg az Erzsébet Kórházhoz tartozik. A gondozónak megalakulása óta feladata a Jászság csaknem százezer lakosának szűrése, kezelése, gondozása, valamint a daganatos betegek nyilvántartásának vezetése.

Az onkológiai gondozó ellátási területének népessége az 1990-es népszámlálás szerint

Férfi	43 945	48,3 %
Nő	47 088	51,7 %
Összesen	91 027	100 %

II. tábla

Ez a nyilvántartás jellege szerint lakossági rákregiszter, melynek területe a volt jázsberényi járás tizennyolc települése. A daganatos nyilvántartásban valamennyi, 1954 óta bejelentett beteg szerepel, akinek állandó lakhelye a gondozó területén van. Adatainkat évente jelentjük a Központi Statisztikai Hivatalnak, valamint a Nemzeti Rákregiszternek. Az adatok kezelése, feldolgozása során természetesen szigorúan betartjuk a betegek személyeségi jogainak védelmét.

Mint minden statisztikának, amely betegségek gyakoriságával foglalkozik, a daganatos statisztikának is alapfogalma a morbiditás (a 100.000 lakosra eső évi új esetek száma) és a mortalitás (a 100.000 lakosra eső évi halálesetek száma). A morbiditás ismeretében megjósolhatjuk az évente várható új betegek számát, illetve hosszabb időszakot vizsgálva az egyes daganatok szaporodását vagy ritkulását. A mortalitás összetettebb tartalmú, mert a betegek számának változása mellett a gyógyítási eredmények javulása is befolyásolja. A valós helyzet megítéléséhez tehát mindkét adat ismerete fontos. Példaképpen bemutatjuk az 1990 évi országos mortalitási adatokat.

Rosszindulatú daganatos betegségek mortalitása Magyarországon, 1990-ben
(halalozás/100.000 lakos)

Lokalizáció	Mortalitás (%)
gége, légcső, hörgő, tüdő	73,6
gyomor és belek	53,1
emlő	20,4
máj, epehólyag, epevezeték	20,8
női nemiszervek	18,0
végbél	16,6
hasnyálmirigy	14,1
ajak, szájüreg, garat	10,8
egyéb szervek	71,2

III. tábla

A gyógyítás hatásosságának mérőszáma a betegek túlélése, amely a betegség felfedezése és a beteg halála között eltelt idő. A daganatos betegeknél általában az öt éves tünetmentes túlélést tekintjük gyógyulásnak, bár egyes daganatok esetén ez tíz év. Ma a jó egészségüggyel rendelkező országokban, így Magyarországon is a daganatos betegek harmada végleg meggyógyul, harmadának állapotát tartósan javítani lehet. A tendencia területünkön hasonló (IV. tábla).

Az 1987 - 1992 között bejelentett daganatos betegek túlélés az Onkológiai Gondozó területén

Év	Összes	Élő	Túlélés (%)
1987	312	112	36
1888	302	120	40
1989	277	123	44
1990	342	170	50
1991	342	231	68
1992	293	214	73
Összesen	2424	970	40

IV. tábla

Általában elmondhatjuk hogy egy nyilvántartás annál értékesebb, minél pontosabb, bár a gyógyításhoz mindenképpen szükség van nyilvántartásra, még akkor is, ha rossz. A hazai rák statisztikák alapvető sajátága az, hogy nem ismerjük a rák morbiditását, csak a mortalitását. Míg a halottvizsgálati bizonyítvány kiállítása sohasem maradhat el, a daganatos betegek bejelentési kötelezettségét, bár törvény írja elő, a gyakorlatban nagyon nehéz érvényesíteni. Tudományosan értékelhető megbetegedési statisztikát azonban csak olyan mintából szabad készíteni, amely az összes beteg legalább 85%-át tartalmazza. A magyarországi rák nyilvántartás átlagos minősége ennél sokkal rosszabb.

A rákregiszterek módszertana legalább ötven éve kidolgozott és az alapelvek ma is érvényesek. Sajnos, az onkológiai gondozók adattárolási módszerei ugyanilyen régiek. A betegekről érkező bejelentő lapokat és a kórtörténeti dokumentációt egyedi tasakokban tárolják, a tasakok visszakereséséhez, a kötelező statisztikai feldolgozásokhoz többszörös kártyás katalógust használnak. Jellemző a hazai helyzetre, hogy a ma már őskorinak számító peremlyukkártyás kódolás sem terjedt el. Az éves jelentések elkészítése így rendkívül fáradtságos és időigényes munka, néhány naptól néhány hétig is eltarthat.

A számítógép előnye itt is nyilvánvaló; az adatok önműködő visszakódolásának és a szöveges kimenő adatok, listák, táblázatok készítésének lehetősége adott. Az Egészségügyi Világszervezet már 1986-ban készített egyszerű rákregiszter programot a fejlődő országokban való felhasználásra. Magyarországon viszont alighanem az egészségügy az utolsó közszolgálati terület, ahol a számítógépek bevezetése megindult.

A jászberényi Onkológiai Gondozóban 1988-ban kezdtük meg a daganatos betegek adatainak számítógépes feldolgozását, kezdetben a statisztikai jelentéseink elkészítésének megkönnyítésére, majd a napi orvosi munka támogatására. A program célja az onkológiai gondozó nyilvántartási, adatszolgáltatási és betegellátó feladatainak a kiszolgálása. Gépi nyilvántartásba vettük az 1954 óta bejelentett és még élő, valamint az 1987 óta bejelentett valamennyi, élő és elhalt daganatos betegünket.

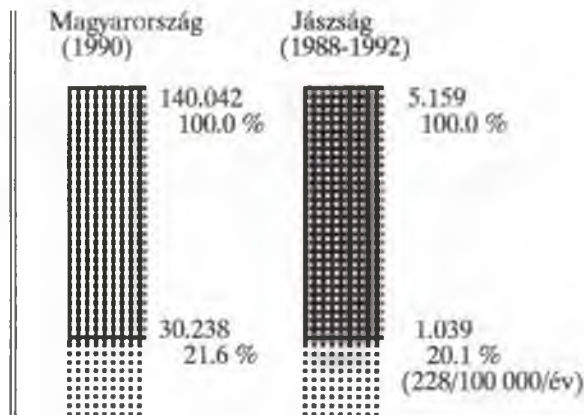
Nyilvántartásunk minőségének ellenőrzése nem könnyű, mivel csak közvetett módszerek alkalmazhatók. A magyar Nemzeti Rákregisztert 1987-ban alapították az Országos Onkológiai Intézetben, kezdetben korszerűtlen számítógépekkel, fejlődése csak az utóbbi években indult meg. Adataink ellenőrzésére azonban nem alkalmas, mivel éppen az általunk továbbított adatokat tartalmazza.

Megvizsgálhatjuk, hogy milyen a bejelentettség aránya más területeken. A mortalitás adataiból is következtethetünk a megbetegedettek számára. Vizsgáljuk

meg tehát a jászági daganatos nyilvántartás minőségét a halálozási adatok tükrében!

Területünkön az összes és a daganatos halálozás aránya nem tér el lényegesen az országos aránytól, így átlagos korösszetételű népességet és átlagos minőségű egészségügyi ellátást feltételezve valószínűleg a megbetegedési arány is hasonló lehet (V. tábla).

Az összes és a daganatos halálozás aránya Magyarországon és a Jászság területén

V. tábla

Magyarországon a fő halálokok között a daganatok a második helyen állnak. A Jászságban a daganatos halálozás az összes halálozás 21-26 százaléka férfiaknál, 15-19 százaléka nőknél, tehát ez az arány is megegyezik az országos adattal (VI. tábla).

A fő halálokok a Jászság területén 1988-1992 évek átlagában:

Szív-érrendszer		51 %
DAGANATOK	férfiak:	23 %
	nők:	17 %
Légzőszervek		19 %
Emésztőszervek		5 %
Sérülések		3 %
Öngyilkosság		1 %

(Forrás: halottvizsgálati bizonyítványok, Erzsébet Kórház-Rendelőint.)

VI. tábla

Négy év halottvizsgálati bizonyítványai közül kikerestük azokat, amelyeken a halál oka daganatos betegség volt. Azt találtuk, hogy a betegek negyedét sem életében, sem halála után nem jelentették be daganatos betegként! - Valószínűleg jogos az a feltételezésünk, hogy ez az arány azonos, vagy ennél rosszabb lehet az élő daganatos betegek esetében is, tehát legfeljebb a betegek háromnegyedéről kapunk bejelentést (VII. tábla)!

Be nem jelentett daganatos halálesetek az összes haláleset százalékban

Év	»hiány« (%)
1988	33
1989	26
1990	23
1991	24
Átlag	26

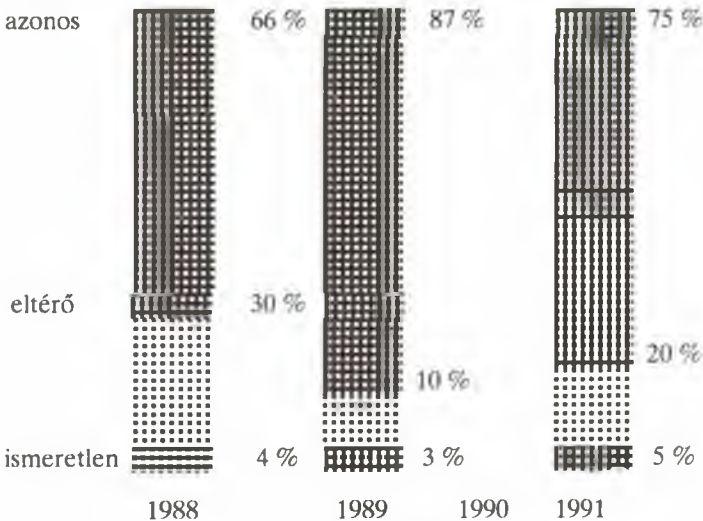
(Forrás: halottvizsgálati bizonyítványok, Erzsébet Kórház-Rendelőint.)
VII. tábla

Hogyan találjuk meg az »eltűnt« betegeket? A halottvizsgálati bizonyítványokon nem szerepel az egyik legfontosabb adat, amely nélkül daganatos statisztika nem végezhető el, a betegség felfedezésének időpontja. Most segített a számítógép. Az elhalt betegek ismert adatait gépre vittük, majd a lakhely és cím alapján olyan listákat küldtünk a területünkön dolgozó negyvenöt körzeti orvosnak, amelyeken megadtuk a betegek azonosítóit és kértük, hogy közöljék a hiányzó adatokat. Ugyanakkor kértük, hogy az élőként nyilvántartott betegek tényleges állapotát is közöljék.

Az első évben a visszaküldött listák alapján kiderült, hogy az általunk addig élőként nyilvántartott betegek 30 százaléka időközben elhalt, 4 százaléka elköltözött vagy ismeretlen volt. A követést egy év múlva megismételtük, ekkor már az adatok egyezése csaknem kilencven százalékos volt.

1990-ben a követés elmaradt, emiatt a nyilvántartás aktualitása újra romlott (VIII. tábla). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy két daganatos betegcsoport adatai eleve hiányosak, a gyermekkori, illetve a tüdődaganatok esetében, mivel ezeket a betegeket más hálózat ellenőrzi.

A betegek nyilvántartott és tényleges állapotának viszonya az évente elvégzett követés adatai alapján

VII. tábla

Most néhány olyan adatot mutatunk be, amely a Jászság lakosságának daganatos helyzetét jellemzi. Már említettük, hogy halálozási adataink azonosak az országosakkal, ugyanez igaz szűkebb környezetünk, Jász-Nagyun-Szolnok megye vonatkozásában is. Országosan a daganatos halálozás az össz halálozás 21,6, területünkön négy év átlagában 20,1 százalék, évente átlagosan 260 eset, azaz 228/100 000 lakos. A halálokok között a daganatok a második helyen állnak, az összes halálozás húsz százalékát teszik ki, más szavakkal kifejezve minden ötödik embertársunk haláláért felelősek.

Ha a bejelentett betegek számát a fent elmondottak alapján korrigáljuk, elmondhatjuk, hogy a Jászságban évente 320-360 új daganatos megbetegedés történik. A nők és férfiak aránya 1/1:12, amely országosan és nemzetközileg ismert arány, a nők jobb biológiai sajátságait vagy egészségesebb életmódját jelzi.

Ha az új betegek és az elhaltak éves számát hasonlítjuk össze, a túlélők abszolút aránya 30 százalék. A nyilvántartásunk szerinti 36 százalékos öt éves túlélés tehát reális adat. A továbbiakban már morbiditásról, tehát az új megbetegedésekről lesz szó.

Ezek az adatok arra alkalmasak, hogy a betegség keletkezésének okairól ejtsünk néhány szót. Vizsgáltuk az öt leggyakrabban megbetegedett szervrendszer részesedését az összes új beteg esetében férfiakban és nőkben. Az adat hasznos a kórházi ellátás tervezésekor az évente kezelendő betegek számának ismerete miatt (IX. tábla).

Az öt leggyakrabban megbetegedett szervrendszer (bejelentett rosszindulatú daganatos esetek, 1988-1992)

férfiak		
		%
Emésztő szervek	240	30
Légúti szervek	213	26,7
Férfi nemi- és húgyszervek	134	16,8
Csont kötőszövet, bőr, emlő	74	9,3
Ajak, szájüreg, garat	71	8,1
nők		
Emésztő szervek	221	30,4
Női nemi- és húgyszervek	189	26,0
Emlő	144	19,8
Csont, kötőszövet, bőr	63	8,7
Légúti szervek	34	4,7

IX. tábla

Vizsgáltuk a tíz leggyakoribb szervi lokalizáció részesedését az összes új beteg esetében férfiakban és nőkben. Ez az adat a mindennapi háziorvosi gyakorlatban hasznos, mert ismerete irányítja az orvos figyelmét a panaszok értékelésében és az onkológiai éberségben (X. tábla).

A tíz leggyakrabban megbetegedett szerv (bejelentett rosszindulatú daganatos esetek, 1988-1992)

férfiak

Sorrend	S z e r v	%
1.	Tüdő	22,2
2.	Bőr (»jóindulatú« bőrrákok is)	8,9
3.	Gyomor	8,8
4.	Prostata	8,1
5.	Végbél	6,0
6.	Vastagbél	5,6
7.	Húgyhólyag	4,8
8.	Gége	4,4
9.	Vese	3,9
10.	Hasnyálmirigy	2,6
1-10.		74,9

nők

1.	Emlő	19,8
2.	Méhtest	9,4
3.	Bőr (»jóindulatú« bőrrákok is)	8,7
4.	Vastagbél	7,3
5.	Végbél	6,6
6.	Gyomor	6,1
7.	Méhnyak	5,8
8.	Petefészek	5,6
9.	Hasnyálmirigy	4,4
10.	Tüdő	3,9
1-10.		82,3

X. tábla

Az adatok elemzése érdekes gondolatokat vet fel. Mindkét nemben vezetnek az emésztőszervek, ami arra utal, hogy a táplálékunkban lévő rákkeltő anyagok mindkét nemet egyformán érintik. A nemek között van azonban különbség az egyes szervek megbetegedési arányában: férfiakban a gyomor, nőkben a vastagbél vezet. Ezt a két nem eltérő epe-anyagcseréje magyarázza.

Rendkívül érdekes következtetésre vezet a légúti szervek esete. Míg férfiakban az összes daganat negyedét adják, nőkben csak 4-5 százalékát. Miért van ez a különbség, amikor mindkét nem ugyanazt a levegőt szítja? A magyarázat a dohányzás. Bizonyított tény, hogy a legrosszabb budapesti levegő folyamatos belégzése annyi kárt okoz, mint napi egy cigaretta elszívása. Még a női tüdőrákosok többsége is dohányzó, vagy a dohányzó férfiak családjából kerül ki. A férfiakban egyébként a tüdő a leggyakrabban megbetegedő szerv.

Férfiakban harmadik, nőkben második helyen állnak a húgy-ivarszervek. A férfiak esetében ez elsősorban a dűlmirigy betegségét jelenti, amely az itt jelzett adatnál valószínűleg sokkal gyakoribb, de mivel viszonylag jó indulatú betegség, ezért nagyon sokszor csak véletlenül ismerik fel. A vese és a hólyag daganatai azonban az utóbbi tíz évben viszonylag sokkal nagyobb számban fordulnak elő, mint korábban. Ez ismét környezetünk szennyezettségének jele. Nőkben az esetek felében a

méhtest betegszik meg, míg a korábban sokkal gyakoribb méhnyakrák ma egyre ritkább, és az esetek igen nagy százalékában korán ismerjük fel, tehát véglegesen gyógyul.

Külön figyelmet érdemel a nők harmadik leggyakoribb daganata, az emlőrák, amely egymaga az összes női daganatok húsz százalékát adja. Ez a Jászságban évente 30-40 új beteget jelent. Mivel az emlőrák szintén a civilizációs ártalmak egyik jelzője, az egyéni megelőzés lehetősége még nem ismert. Rendkívül fontos viszont a másodlagos megelőzés, tehát a korai felismerés. Sajnos, ennek egyik fontos eszköze, az emlő röntgenvizsgálatának lehetősége városunkban hiányzik.

Eddigi munkánk eredményét a következő adatok alapján értékeljük: míg Jász-Nagykun-Szolnok megyében az előző 5 éves időszakhoz képest a bejelentett új daganatos betegek száma csökkent, területünkön ez a szám növekedett.

A bejelentett új daganatos betegek számának változása Jász-Nagykun-Szolnok megyében és az Onkológiai Gondozó területén, két öt éves időszakban

Terület	Bejelentett betegek száma		
	1983-1987	1988-1992	Változás
Jász-NK megye	5115	4457	- 16 %
Jászság	1511	1559	5 %

XI. tábla

A fenti adatok alapján azt várnánk, hogy a megyében csökkent, a Jászságban nőtt a daganatos betegek száma, azonban a mortalitási adatok ezt a feltételezést nem igazolják.

Mivel a Jászság mortalitása nem tér el a megyétől, feltételezzük, hogy a morbiditásban sincs jelentős különbség, így a nyilvántartott betegek a növekvő száma a javuló bejelentési morál következménye, amelyben saját munkánknak is szerepe van. Erre utal az is, hogy a 75%-os bejelentettségi arányunk országosan is jónak mondható, és reális célnak tartjuk a morbiditási vizsgálatokhoz minimálisan megkívánt 85 %-os arány elérését.

Természetesen a betegek pontos nyilvántartása nem öncélú. A különböző típusú daganattal megbetegedett embereket öt-tíz évig ellenőrizni, azaz gondozni kell, hogy a gyógyítás eredményét le tudjuk mérni, illetve az esetleg jelentkező kiújulásokat vagy áttéteket időben fel tudjuk ismerni, és további kezeléssel gyógyítani tudjuk. A daganattal megbetegedett ember sok esetben maradandó testi, és csaknem mindig lelki sérüléseket szenved el, testi és lelki rehabilitációra szorul. *1992 végén a Jászságban 882 férfi, 1223 nő élt, aki 1954 óta daganatban megbetegedett, ezek közül 429 férfi és 696 nő már több, mint öt évvel túlélte betegségét, azaz gyógyultnak tekinthető.* Bár a daganatos betegek gyógyításában több orvosi szakterület specialista vesz részt, mégis az onkológus az, aki valamennyi szakterületet áttekintve vezeti és irányítja az adott beteg kezelését.

Daganatos nyilvántartásunkat mindennapi munkánkban rendszeresen használjuk az orvosi munka során is. A korábbi kezelések, az elvégzett vizsgálatok adatai azonnal visszakereshetők. A gondozásra behívandó betegeknek személyre szóló behívót nyomtatunk. A háziorvosoktól kapott adatok alapján ki tudjuk választani azokat a betegeket, akiket már nem gondoztunk, de most ismét kezelésre

szorulnak. A programot tovább fejlesztve megkönnyítettük a járóbeteg ellátás nemrég bevezetett új rendszerének adminisztrációját.

Programunkat jelenleg az ország négy másik onkológiai gondozójában is használják, és további fejlesztésében együttműködünk a debreceni Kenézi Kórház számítástechnikai részlegével.

ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR ÉS KERESKEDELMI BANK Rt

Az alattyáni II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1991. nov. 1.). Szabó István alkotása.

A jászdányi II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1991. október 23.). Saját kivitelezés.

Pethő László

MARADNAK, ELMENNEK VAGY VISSZATÉRNEK ?
(A megállapodott korú jászági fiatalok migrációs vizsgálatának tapasztalataiból)

A rendszerváltási folyamat egyik sajátos kísérőjelensége volt az elvándorlási tendenciákhoz való viszonyulás. A legkülönfélébb indíttatású politikai tényezők és szereplők megnyilvánulásaiban kapott szerepet a probléma értelmezése. Voltak akik az ország lakosságának fogyását mintegy rávetítették a Jászságra s arra a következtetésre jutottak, hogy a táj népességmegtartó ereje csökken. Másfajta megközelítés és kezdeményezés az elszármarozottakkal való kapcsolatok keresése, amely hovatovább minden településen követendő gyakorlattá vált. Legalább ilyen fajsúlyos problémaként merült fel az itt felnövekvő, különféle képzettségeket szerző fiatalok viszonyulásának kérdése. Annál is inkább, mert nehezen lehet vitatkozni azon, hogy távozásuk sokkal inkább veszteség, megtartásuk pedig egyértelműen nyereség a táj számára.

Jelen dolgozat szerzőjének alkalma nyílt arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Szolnoki Csoportjának támogatásával vizsgálatokat végezzen ebben a kérdésben. Ennek részletes ismertetése előtt érdemes egy rövid kitérőt tenni a történeti tapasztalatok vázolására.

A Jászság és a migráció

A kistáj, illetve az itt elhelyezkedő etnikai csoport önmagában is a vándormozgalmaknak köszönheti kialakulását. A XIII. században megtelepült jász népesség korábbi életmódját feladva megtelepült e tájon. A mai Jászság területén elhelyezkedők a későbbi évszázadokban sem adták fel nomadizáló sajátosságaikat, hiszen »ennek a népnek egészen különös faji sajátága volt a nyugtalan terjeszkedés, mozgás szétszóródás«. ¹ Másfajta indítékú, menekülés-jellegű áttelepülési mozgalmat váltott ki e tájon is a török megszállás. (Megjegyzendő, hogy a kutatások nem kis hányada arról tanúskodik, hogy a Jászság területén élő népesség jelentős hányada nem menekült el, hanem nehezen megközelíthető mocsaras területekre húzódott vissza.)

A török kiűzése után részben a korábban elmenekültek visszatelepedése volt jellemző. A XVIII. században másfajta népmozgás indult meg: *a jászok (illetve a területen elhelyezkedő népesség) az egész alföldi térség újratelepítésében jelentős szerepet játszottak.* ² A széttelepülésben jelentős motíváló tényező volt a legeltető állattartás fenntartása, melyekhez újabb és újabb pusztákat kellett igénybe venni, amely különösen a Duna-Tisza közén, illetve a Kiskunságban volt jelentős. ³ A táj túlnépesedése a következő évszázadokra is jelentős méreteket öltött, így újabb és újabb csoportok települtek ki, melynek egyik példája a 100 jászárokszálási család kitelepülése a dunántúli Ireg-pusztára. ⁴

A hasonló mozgások 1945 után sem szüntek meg. 1947-ben közel 100 jászfényzarusi vállalt Svédországban munkát, majd jelentős hányaduk nem is tért vissza. Nagyobb méretű elvándorlás bontakozott ki a hatvanas-hetvenes években, melynek kiváltó okai között egyaránt szerepelt a mezőgazdaság kollektivizálása és

1 Fodor Ferenc: A Jászság életrajza (Bp. 1942., A Szent István Társulat kiadása) 228.

2 Autonómia, utórendiség, modernizáció - interjú Márkus Istvánnal - készítette Pethő László - Jászkunság 1993. április 42-45.

3 Fodor i. m. 228-236.

4 Kaán Károly: Települések és telepítések - (Bp. 1933.)

azzal párhuzamosan a tanyás gazdálkodás ellehetetlenülése.⁵ A statisztikai adatokat egybevetve a 18 község demográfiai mutatói a következőképpen alakultak:

A jászági települések lakosságának alakulása

	1949	1960	1970	1980	1990
Alattyan	2674	2611	2385	2223	2062
Jánoshida	4307	4239	3721	3216	2783
Jászapáti	10976	11257	10781	10409	9945
Jászsalsószentgyörgy	5006	5132	4647	4316	4098
Jászágó	1934	1828	1462	1116	892
Jászárokszállás	11626	11419	10711	10021	9188
Jászberény	27528	30140	29950	31162	30021
Jászboldogháza	2242	2193	2122	2065	1978
Jászdózsa	4252	4197	3571	2965	2451
Jászfelsőszentgyörgy	2807	2549	2266	1956	1865
Jászfényszaru	7753	7720	7145	6490	5991
Jászivány	1131	1160	921	626	491
Jászkóhalma	4277	4129	3718	3319	3143
Jáskisér	7585	7525	7120	6650	6169
Jászládány	9377	9104	8350	7189	6307
Jásztelek	2738	2694	2124	1821	1736
Jászszentandrás	5337	5200	4478	3762	3189
Pusztamonostor	1981	2011	1993	1926	1852
Összesen	113 466	115 366	104255	99150	94161

A bemutatott adatok megerősítik az utóbbi évtizedek folyamatos csökkenését, habár ez a nyolcvanas években mérséklődni látszik. Jász-Nagykun-Szolnok megye adataival összevetve a Jászság valamivel szerényebb mértékben veszített

⁵ Pethő László: A migráció néhány kérdése egy jászági településen az 1960-70-es években - Zounuk 6. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Levéltár Évkönyve 1991. 225-236.

lakosságából, mint a megye keleti és délkeleti részei. A tájon belül is jelentős eltérések alakultak ki: vannak *nagymértékben csökkenő települések* (Jászivány, Jászdózsza, Jászágó). A másik végletet a *mérsékeltlen csökkenők* (Jászberény, Pusztamonostor, Jászboldogháza) jelentik, míg a többieké e kettő között helyezkedik el. A középső értékek között megjegyzendő, hogy a differenciált intézményrendszerrel rendelkező, városi rangot kapott települések (Jászárokszállás, Jászapáti, Jászfényszaru) népességmentartó ereje sem tér el lényegesen a többiekétől.

Vizsgálati hipotéziseink és a minta

A kutatás során egy olyan populáció kiválasztására törekedtünk, amely részben a vándorlás tényére, részben továbbiakban várható mozgásokra szolgáltathat adalékokat. *Olyan alanyokat kerestünk, akik feltételezhetően eldöntötték, hogy szülőhelyükön vagy másutt fognak-e élni.* A rendelkezésre álló adatfelvételi lehetőségek közül ezért választottunk kiindulásul iskolai adatokat. A Jászországban működő 3 kiválasztott középiskola egykori növendékeinek »utóéletéről« gyűjtöttünk adatakat.⁶ A kiválasztott tanulók 1982-83-84-ben végeztek, ami annyit jelent, hogy többségük 1965-66-ban született, a felvétel idején pedig 27-28 éves volt. Összesen 584 személy adatait vettük lajstromba az iskolai anyakönyvek alapján és őket keresték meg levélben vagy más úton kérdezőbiztosaink. A három kiválasztott iskola a következőképpen képviselteti magát a mintában:

Jászberény Lehel vezér Gimnázium	236	40 %
Jászapáti Mészáros Lőrinc gimnazisták	98	17 %
szakközépiskolások	53	9 %
Jászberény Klapka György Szakmunkásképző Intézet	197	34 %
<u>Nemek szerint:</u>		
Nő	286	49 %
Férfi	298	51 %

A vizsgálat alanyai közül a jászberényi gimnazisták képezték a viszonylag leghomogénebb csoportot, esetükben csak a nemek szerinti megoszlás mutat a nők javára némi eltolódást (155 nő - 81 férfi). A jászapáti gimnazisták összetétele hasonló, az egykoron ott érettségizett szakközépiskolások között viszont a férfiak vannak abszolút többségben. Az utóbbiak karbantartó-gépszerelő, illetve géplakatos szakmát tanultak. A két intézményben minden 1983-ban és 1984-ben érettségizett tanulóra kiterjedt a vizsgálat.

A Klapka György Szakmunkásképző Intézetben 197 tanulóval választottunk ki az 1982, illetve 1983-ban végzett 651 tanuló közül. (Így maradt homogén a megkérdezettek életkor szerinti összetétele.) A kiválasztás alapelve az volt, hogy divatos és

6 A hat 1982-84-ben működött középiskola közül 2 gimnáziumként (Jászberény Lehel vezér, Jászárokszállás Solymosi Ignác), 1 gimnázium+szakközépiskolaként (Jászapáti Mészáros Lőrinc), 1 szakközépiskolaként (Erősáramú Szakközépiskola), 2 pedig szakmunkásképzőként működött (Jászberény Klapka György, Jászapáti Mezőgazdasági Szakmunkásképző). A kiválasztás alapelve volt, hogy minden iskolatípus képviselést kapjon és az intézmények több településhez kötődjenek. Így került sor három középiskola kiválasztására, ahol Csörgő Terézia és Szemánné Barkóczy Judit - Jászberény Lehel vezér Gimnázium, Gyenes Istvánné - Jászapáti Mészáros Lőrinc Gimnázium és Szakközépiskola, továbbá Bethlendy Béla és Mízsei Dezső végezte el az egykori tanítványok adatainak felgyűjtését. Munkájukat ezúton is köszönöm - P.L.

kevésbé keresett szakmák egyaránt szerepeljenek a mintába kerülők között.⁷ Mindezek ellenére a mintában sem torzult el az iskola »férfias« jellege (147 férfi - 50 nő).

Külön érdemes kitérni a minta érvényességére, melynek módosító-torzító elemei ugyanúgy vannak, mint megerősítő-hitelesítők. Az adott tanévekben mintegy kétszerannyi diák végzett a Jászság középiskoláiban, tehát *csak 50 %-uk adataiból következtethetünk*, ami azért meglehetősen magas arány. Ha minden iskolára kiterjedt volna a vizsgálat, akkor a további három jászsági középiskola adatainak felvétele mellett más megyén belüli és azon kívüli iskolák jászsági származású tanulóit is fel kellett volna vennünk. Ennek ellentetjeként viszont a mintába került három iskolában 42 olyan diák tanult, akiknek nem jászsági település volt az állandó lakóhelye. Mintánkban *magas a jobb előmenetelű diákok aránya*. Csaknem kétharmaduk gimnazista és a szakközépiskolás, holott a tényleges arányok ebben a tekintetben 50-50 % körül mozogtak.

Mintánk érvényességét fokozza, hogy eredeti lakhelyüket tekintve - Jásziványt kivéve - *valamennyi jászsági település egykori diákjai szerepelnek benne*. Magas az eredetileg jászberényi illetőségűek (253) és a jászapátiak (102) részesedése, jelentős a jászkisérieké (42), alacsony a jászárokszállásiaké (7) képvisellete. Az utóbbi lényegesen magasabb lett volna, ha az ottani gimnázium-is bekerül a mintába.⁸ További kiegyenlítő tényező viszont, hogy a mintában szereplő fiúk és lányok aránya alig tér el egymástól.

A felvétel során adatokat kaptunk a mintába kerültek mai helyzetéről és benne foglalkozásukról.⁹ A kapott adatokat bizonyos esetekben csoportosítottuk, a

7 Szakmák szerinti megoszlás:

hegesztő	7
géplakatos	29
erősáramú berendezés szerelő	13
bútorasztalos	23
nőiruha készítő	29
autószerelő	30
vas- és fémszerk. lakatos	4
csztergályos	28
cipőfelsőrészkészítő	9
szobafestő és mázoló	14
férfiszabó	11

8 A diákok eredeti lakóhely szerinti megoszlása

Jászberény	253
Jászapáti	102
Jászárokszállás	7
Jászfényszaru	23
Alattyán	2
Jánoshida	12
Jászágó	2
Jászboldogháza	4
Jászfelsőszentgyörgy	5
Jászkóhalma	19
Jásztelek	6
Pusztamonostor	10
Jászsalsószentgyörgy	11
Jászdózsza	15
Jászivány	0
Jászkisér	42
Jászladány	13
Jászszentandrás	16
Nem jászsági	42

korábban alkalmazott hagyományos besorolás (FEOR) mellett olyan státusokat is kiemeltünk, akiké éppen az utóbbi időben került előtérbe (vállalkozó, munkanélküli).

Foglalkozási státusok megoszlása

Orvos, gyógyszerész	20
Egyéb egészségügyi	5
Agrármérnök, üzemmérnök	33
Pedagógus, művész, újságíró népművelő	125
Közgazdász, üzemmérnök	14
Könyvelő	7
Vállalkozó	26
Mezőgazdasági vállalkozó	1
Jogász	4
Igazgatásszervező, rendőr, katona	12
Mérnök, üzemmérnök	19
Szakt munkás	123
Fizikai dolgozó	31
Alkalmazott szellemi	21
GYED-en van	27
Munkanélküli	30
Ismeretlen, nincs adat	86

A megkérdezettek 1993-as státusát tekintve - alapiskolázottságuktól meghatározottan - felülreprezentáltak a különféle értelmiségi és szellemi foglalkozások. Számos esetben nem is lehet elhatárolni őket, hiszen a vállalkozói kategóriában, a GYED-en levők esetében vagy éppen a munkanélküliek között igen tarka foglalkozási megoszlás tapasztalható. Megjegyzendő még, hogy a mintába kerültek helyzete - sokszor éppen a ma zajló változások miatt - nem tekinthető megállapodottnak. Vannak, akiket a munkanélküliség *készlet* változásokra, mások pedig éppen most folytatnak újabb tanulmányokat. Így könnyen elképzelhető, hogy bizonyos hányaduk esetében még lényeges változásokat hozhatnak az elkövetkezendő évek.¹⁰

A lakóhelyváltoztatások általános tendenciái és irányai

A vizsgálatba felvett személyek érettségi idején volt és a jelenlegi lakóhelyének összevetése a következőképpen alakult:

Eredeti lakhelyén lakik	314	54 %
Nem az eredeti lakhelyén lakik	270	46 %
Ebből ismeretlen a lakóhelye	82	14 % ¹¹

9 Megjegyzendő, hogy ezek az adatok - jellegüknél fogva - kevésbé pontosak, mint valamennyi egyéb adatunk.

10 Kérdézbiztosaink interjúink alkalmával elhangzott beszámolóik alapján.

11 Az adathiány a következőképpen alakult:

Lehel vezér Gimnázium	4
Jászapáti Gimnázium	34
Klapka György Szakt munkásképző	44

Az adatokból kiviláglik, hogy valamivel többen vannak azok, akik nem változtatták meg eredeti lakóhelyüket. Az ismeretlen helyen tartózkodók többségéről sem tudjuk bizonyosan azt, hogy lakóhelyet változtattak, így a minta kb. háromötöde fenntartotta eredeti lakóhelyét. A eredeti lakóhelye és az ugyanott élők megoszlása eképpen alakult:

	férfi		nő	
	%		%	
<i>Jászberény</i>				
eredeti	128		125	
ma is itt él	85	66	51	41
<i>Jászság (a többi jászsági település)</i>				
eredeti	141		148	
ma is ott él	82	58	77	52
<i>Nem Jászság</i>				
eredeti	29		13	
ma is ott él	18	62	4	31

Szembeötlő, hogy a férfiak »hűségesebbek maradtak« korábbi lakhelyükhöz, mint a nők. Az adott jelenségnek többféle - a továbbiakban még külön részletezendő - magyarázata lehet. A további jászsági települések mutatói részben hasonló, más tekintetben ellentétes tendenciákra utalnak. A Jászságon kívüliek adatai viszont csak jelzésértékűek, azok semmiféle következtetés megalapozására sem adnak lehetőséget.

A továbbiakban külön bontottuk az adatokat, amikor részletesebben sorra vettük az egyes települések megtartó erejét, illetve annak ellentettjét bizonyító adatokat. Ebben a sorban kiemeltük a városokat, melyek - Jászberényt leszámítva - az utóbbi években kapták meg ezt a címet.

Település	lakosság 1990-ben	eredeti lakhely	jelenlegi lakhely	
Jászberény	30021	253	164	-35 %
Jászapáti	9945	102	45	-56 %
Jászárokszállás	9188	7	10	+43 %
Jászfényszaru	5991	23	12	-48 %
<i>Városok összesen</i>		385	231	-40 %
Alattyán	2062	2	0	
Jánoshida	2783	12	5	
Jászágó	892	2	1	
Jászboldogháza	1978	4	4	
Jászfelsőszentgyörgy	1865	5	5	
Jászfákóhalma	3143	19	15	
Jásztelek	1736	6	3	
Pusztamonostor	1852	10	3	
Jászsalsószentgyörgy	4098	11	7	
Jászdózsa	2451	15	10	
Jászivány	491	0	0	
Jáskisér	6169	42	27	
Jászladány	6307	13	9	
Jászszentandrás	3189	16	11	
<i>Községek összesen</i>		157	100	-37 %
<i>Összes Jászságban élő</i>		542	331	-39 %

A belső migráció adatait áttekintve kiderül, hogy a városok adatai szinte alig térnek el a falvakétól. Közülük Jászberény tűnik valamivel vonzóbbnak, de esetében ez a mutató csak azért érvényesül, mert a jelenlegi lakók sorába azok is bekerültek, akik eredetileg valamelyik jászsági településen laktak. Az adatsor alapján »igazán vonzó« városnak csak Jászárokszállás minősül, ami azonban nyilvánvalóan a kicsi elemszám következménye. Feltűnően magas viszont a Jászapátiból eltelepülők száma és aránya, de nem sokkal marad el ettől Jászfényszarué sem. A további község adatai is böngészésre érdemesek. A nagyobb elemszámmal szereplők közül Jászkisér, Jászfákóhalma, Jászladány, Jászsószentgyörgy és Jászszentandrás adatai látszanak pozitívabb egyenlegűnek.

Az eltelepülés és az elvándorlás tendenciáit a következő számsorok jelzik:

	eredeti l a k h e l y	jelenlegi
Budapest	0	64
Jász-Nagykun-Szolnok m	13	23
Csongrád megye	0	5
Heves megye	16	24
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	0	4
Pest megye	13	22
Bács-Kiskun megye	0	4
Nógrád megye	0	3
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	0	5
Hajdú és Békés megye	0	4
Dunántúl	0	7
Külföld	0	6
Összes nem a Jászságban lakó	42	171
Az eltelepültek nettó értéke		129

Ebben az összevetésben kiderül, hogy a teljes populáció 22 % -a az, aki ténylegesen eltelepült. (Nem számítva azokat, akik jelenlegi lakóhelyéről nincs adatunk.) Az új helyre költözöttek közül a főváros a legvonzóbb, hiszen minden második vizsgálati személy ott lakik. Vonzóak még a Jászsággal szomszédos megyék (Pest, Heves és jöllehet ugyanaz a megye, de ide értendő Jász-Nagykun-Szolnok megye Jászságon kívül eső része is). A nettó értéket tekintve nem lényegesen marad el a tőlük a többi alföldi és kelet-magyarországi megye sem. A Dunántúl és a külföld együttes vonzása 3-4 korábban említett megye összesített értékeivel azonos.

Az eltelepülések és a vonzások alakulása

	jászberényiek	jászságiak
Eredeti lakhely	253	289
Jászberény	147	16
Jászsági település	7	159 ¹²
Budapest	33	30
JNK Szolnok megye	12	8
Pest megye	9	7
Heves megye	7	6

12 Ugyanott él, ahol tanulmányai idején vagy egy másik jászsági településen, de nem Jászberényben

Nógrád	2	1
Csongrád megye	4	1
Szabolcs megye	2	2
Hajdú, Békés megye	0	0
Bács-Kiskun megye	2	2
Borsod megye	2	2
Dunántúl	5	2
Külföld	5	1
Eltelepülők	90	78
Nincs adat	16	52

A Jászságon belül mindenképpen a jászberényiek elvándorlása a jelentősebb, *egyharmaduk* adta fel eredeti lakóhelyét, a környékeliek elköltözési mutatói szerényebbek. Nincs lényeges különbség az elvándoroltak új lakóhelyválasztási skálájában, az adatok annyit jeleznek, hogy a jászberényiek inkább merészkednek »távolabbi tájakra«. További különbség, hogy a jászberényiek nemcsak Budapestre mentek többen, hanem más városokba is.

A továbbtanulás és a lakóhelyváltoztatás összefüggései

A mintába kerültek adatait típusokba soroltuk, melyek megoszlása a következőket mutatja:

egyetem	78	13 %
főiskola	166	28 %
sakközépiskola	26	4 %
szakmunkásképző	30	5 %
nem tanult tovább v. adathiány	284	49 %

Kitűnik, hogy az egykori diákok meglehetősen sokféle irányban képezték magukat, kisebb hányaduk magasabb szintű, valamivel szerényebb részük pedig kiegészítésül középfokú végzettséget szerzett. Mindezzel együtt a továbbtanulási aktivitás a gimnáziumot végzettek magas (57 %) arányával egybevetve meglehetősen mérsékeltnek mutatkozik.¹³ Ennek ellenére a gimnáziumokból vállalkoztak a legtöbben újabb tanulmányokra, sokkal többen törekedtek erre, mint a sakközépiskolát, illetve a szakmunkásképzőt végzettek. Míg a gimnazisták az egyetemtől a szakmunkásképzőig valamennyi típusban szerepeltek, addig a szakmunkásképzős végzettséggel rendelkezők csak a sakközépiskolák elvégzésére vagy újabb szakma elsajátítására törekedtek. A sakközépiskolák közül egyébként a szakmunkások

13 Egyetemet és főiskolát végzettek megoszlása

		E	F
Jászberény Lehel vezér Gimnázium	236	65	120
Jászapáti Mészáros Lőrinc gimnazisták	98	11	39
sakközépiskolások	53	2	7

középiskolái (40) és a közgazdasági szakközépiskolák (9) iránt mutatkozott jelentősebb érdeklődés.

További adalékokkal szolgál a képzési szakirányok szerinti áttekintés:

Egyetemek

Orvos, gyógyszerész	20
Agrármérnök, kertészmérnök	10
Tudományegyetem (tanár)	21
Közgazdász	1
Jogász	5
Mérnök	13
Külföld	8

Főiskolák

Agrár	19
Pedagógiai	108
Ebből Jászberény TKF	50
Közgazdasági, kereskedelmi	17
Államigazgatási	2
Katona, rendőrtiszti	5
Műszaki	9
Külföld, egyéb	6

A mintába kerültek pályaválasztása mai szemmel nézve meglehetősen konzervatívnak tűnik, legalábbis egyértelműen erre utal a jogi és közgazdasági pályák alacsony képviselete. A jelenség aligha magyarázható felkészültségi hiányokkal, hiszen a korabeli felvételi vizsgák alkalmával közismerten magas bekerülési követelményeket támasztó egészségügyi és műszaki pályákra sokkal inkább orientálódtak. Nem kevésbé bizonyult jelentősnek az agrárszakmák népszerűsége. A pedagógiai pályáké viszont mindenképpen aránytalannak tekinthető, hiszen csaknem minden második továbbtanuló ilyen ismeretek elsajátítására vállalkozott.¹⁴ Kiegészítésül megjegyzendő még, hogy a vizsgált személyek sokkal inkább vidéki egyetemeken és főiskolákon tanultak, mintsem budapesti intézményekben.

A felsőfokú tanulmányok folytatása és a migráció között kimutathatók bizonyos összefüggések. Egyszerűbben fogalmazva: Vajon mennyire térnek vissza az itt felnőtt, de másutt diplomákat szerzett diákok? - Az itt bemutatandó példák is jelzik, hogy különösen az egyetemet végzettek - bizonyos határok között pedig a főiskolások is - inkább választottak új lakóhelyet, mint azok akik nem folytattak ilyen tanulmányokat.

Vándorlás és továbbtanulás összefüggése

Jászberény

Eredeti lakóhelye	253	Jelenlegi lakóhelye	164
ebből férfi	128		95
egyetem	24		8
főiskola	25		19
nő	125		69
egyetem	31		11
főiskola	51		32

¹⁴ A Jászberényi Tanítóképző Főiskola kiugró jelentőségű szerepet tölt be a Jászság felsőfokú képzésében. Az adat is bizonyítja, hogy e lehetőség nélkül a magasabb végzettségűek aránya sokkal szerényebb lenne. Tanítóképzőkben egyébként ezen kívül másutt is tanultak!

Jászság

Eredeti lakóhelye	289	Jelenlegi lakóhelye	167
ebből férfi	141		84
egyetem	7		3
főiskola	23		11
nő	148		83
egyetem	14		3
főiskola	62		37

Az eredetileg Jászberényben lakók közül az egyetemet végzettek egyharmada tért csak vissza, a főiskolát végzettek között kiegyensúlyozottabb a kép. Vannak olyan esetek, amikor az egyetemet végzettek elvándorlása kiugróan magas, mint pl. Jászapáti esetében, ahol a 10 egyetemet végzett közül mindössze 1 (!) működik a városban. A környékbeliek esetében az egyetemet végzett férfiak elvándorlásánál a nők lényegesen jelentősebb, a főiskolán diplomát szerzettek kötődése ezekben az esetekben is erőteljesebb. A csak a nemek szerinti összevetésből kiviláglik, hogy a nők amúgy is gyakoribb elköltözésében lényeges, lakóhelyváltoztatásra készítő momentum a magasabb képzettség megszerzése, habár ez a jászságiak esetén kevésbé érvényesült.

Az elköltözések végzettség és lakóhelytípusok kombinált értékei egyetlen esetben, igazán vonzóan minősülő kitelepülési helyre, a fővárosba való elköltözés során eredményeztek megfelelő mennyiségű és bemutatásra érdemes adatokat.

A fővárosba költözötték adatai

Összes	64	
közülük	33	jászberényi
	31	nem jászberényi
közülük	26	férfi (18 egyetemet v. főiskolát végzett)
	38	nő (26 egyetemet v. főiskolát végzett)

Ebben az esetben határozottabban érvényesült az, hogy a magasabb végzettségűek és azok a nők kerültek a nagyvárosba, akik magasabb végzettséggel rendelkeztek. Más településtípusokról nincs annyi adatunk, hogy az megfelelően értékelhető legyen.

A magasabb végzettségűek áttekintése után - nemcsak kontrollként - érdemes bemutatni a szakközépiskolások és a szakmunkásképzőt végzettek kötődéseit és elköltözéseit.

A szakközépiskolát és szakmunkásképzőt végzettek kötődései (összevont jászsági + jászberényi adatok)

	tanulók száma	jelenleg is itt lakik
Szakközépiskolások	53	24
Szakmunkásképzősök	197	136
szakmánkénti bontásban hegesztő	7	5

géplakatos	29	20
erősáramú ber. szer.	13	8
bútorasztalos	23	17
nőruha készítő	29	18
autószerelő	30	18
vas- és fémsz. lakatos	4	4
esztergályos	28	18
cipőfelsőrészkészítő	9	8
szobafestő	14	12
férfi szabó	11	8

A két végzettségi csoport közül a szakmunkásképzősök kötődései erősebbek. A szakmák szerinti megoszlás viszont nem mutat nagy eltéréseket. Annyi azonban megállapítható, hogy az autószerelők, a nőruhakészítők, géplakatosok és az esztergályosok kevésbé maradtak meg a Jászságban, mint más szakmák képviselői. Ebben az esetben méginkább erősnek mutatkoztak a jászberényiek kötődései; 82 eredetileg Jászberényben lakóval szemben a felvétel idején 65 itt lakó jászberényit - köztük több környékről beköltözöttet - regisztráltunk.

Zárszó

A megállapodott élethelyzetű fiatalok Jászsághoz kötődése elemzéséhez több adalékkal szolgált ez a vizsgálat. Megállapításom szerint *az elvándorlás méretei számottevőek, de semmiképpen sem tekinthetők drámáinak*. Kutatásunk eredményei megerősítik, hogy az itt felnövekvő fiatalok jelentős hányada és magasabb képzettségű része elvándorol a Jászságból. A migráció terén a vidék egyes települései közül Jászberény és a többi település között húzódnak meg karakteres vonások. A Jászság immár négy városa közül egyedül az utóbbi vonzó a környék falvai számára. A többi város és a további községek között olyannyira nem mutatkozik különbség, hogy velük szemben esetenként némely faluban szívesebben telepednek meg a fiatalok. A magasabb képzettségűek nagyobb távozási aktivitásával szemben az alacsonyabb végzettségűek inkább kötődnek. A teljeskörű egyenleget azonban egy olyan vizsgálattal lehetne megvonni, amikor nemcsak az itt születettekre és elvándorlókra, hanem az ide költözőkre is kiterjedne a kutatás.

A jászfényszarui II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1992. szeptember 1.) Helyi kivitelezés.

A jászboldogházai II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1990.). Sebők Imre alkotása.

*A jászdózsai II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1989. szeptember 23.).
Perge Sándor alkotása.*

ÖRÖKSÉGÜNK

Makovecz Imre

REJTETT ZSENI

(Elhangzott 1993. június 13-án Tokajban, Sáros András gyűjteményes emlékkiállításának megnyitóján.)

Hölgyeim és uraim !

Azt hiszem, hogy - legalábbis az én számomra - egy szokatlan és ugyanakkor rendkívül jellemző kiállítást kell most megnyitnom. Szokatlan azért, mert a mai magyar művészettörténet - főleg az aktualizált művészettörténet, amelyet György Péterrel vagy Beke Lászlóval fémjeleznék - azt, ami itt ki van téve a falra, azt nem tartja számon. De a mai magyar művészettörténet, sőt az úgynevezett művészeti közélet valójában nemcsak az ilyet és az effajta munkát nem tartja számon, hanem nem tartja számon azt sem, ami az alatt az idő alatt történt, ami alatt az a művészet - amelynek a képei most itt vannak - élt. Nem tartja számon annak összefüggéseit, nem emlékszik és nem akar emlékezni azokra az évekre. Nem emlékszik azokra a tavaszokra, az évszakok változásaira, se a politikai változásokra. *Nem óhajt visszaemlékezni és csak hamisan óhajt visszaemlékezni 1956-ra, az azt megelőző időkre.* Egy egész generáció-sorozat ifjúságára, a 40-es éveire és egyebekre, a számtalan milliónyi kukoricaszárra, ami ez idő alatt megnőtt, elhervadt és lekaszálták. A sárra, a kitelepítésekre, a másodrendű magyar emberi életekre. A művészetet mindezekről függetlenül képzelem el és nagy világszellemi mozgásokban próbálja elhelyezni azt, amit egyébként amnéziájával sújtottan provinciálisnak tekint.

Én azt a kifejezést vagy gondolatot szeretném itt bevetni, hogy *rejtett zseni*. - Ki a rejtett zseni? - Az országúton megy egy autó és elütnek egy kutyát. Ki az, aki ezt a kutyatemetet le fogja húzni az útról? - Három téglá leesik az országúton. Életveszélyes mindenki számára. Ki az, aki megáll az autójával, lehúzódik oldalra, bemegy és saját testi épségének kockáztatásával integetve és kapkodva lerugdossa a téglát az útról? - Nem azért, hogy övele baleset ne történjen, hanem, hogy másokkal ne! Nem azért, mert morális zseni, nem azért, mert valakinek be akarja mutatni, hogy ő milyen jó, hanem mert nem bírja. Nem bírja elviselni. *Úgy, ahogy van azt akarja, hogy ahol mi élünk és járunk, ott jó legyen.* Nem akarom ezt tovább fokozni és belvárosi intellektusra tupírozni, mert ugyan lehetne. Tanulmányt is lehetne belőle írni. Nem, ne legyen ott a téglá az úton. Ez az, amit rejtett zseninek nevezünk.

Felszabadították Magyarországot 1945-ben, és ez azt jelentette, hogy megszállta az országot egy idegen hatalom. Idehozta azokat az embereket, akiket kiképzett odahaza, új urai lettek Magyarországnak és addig használták Magyarországot, amíg el nem használták. Ez 48 éve történt. Ez alatt élt Sáros András, aki festett, és aki bizonyos tévovázás után Jászberényben kötött ki. Tanár lett, generációk sorozatát nevelte föl. Úgy járkált azon a környéken, ahol járkált, hogy talán meg lehetne menteni a palánkot, mert az szép, kedves és tartós. Talán a téglajárdákat is meg lehetne menteni, talán példamutató módon a saját téglajárdáját is rendbe lehetne hozni. Talán, ha már lelőtték az oroszok 1956-ban a templom tornyát, akkor ezt a tornyot rendbe lehetne hozni. Járkálok mérnökökhöz és kudarcokat élek át. Ha már nem tudtam rendbehozni, megfestettem romjaiban és megfestettem elképzeléseim szerint eredeti állapotában. Átétem hosszú teleket, lapos síkságot festettem. Fúj a szél, a ködöt nem bírja elvinni. Emberek mennek bi-

ciklikkel, gyalog. Lovak, élőlények, traktorok, akik jönnek-mennek. Igaz, hogy közben központi utasításra a várososn átfolyó patak fáit kiirtják. Igaz, hogy talán nem egészen embernek nevezhető személyiségek utasítására jobban és jobban tönkreteszik azt a környezetet amiben élek, nem krónikásként, nem; szenvedő alanyként és szenvedő látó emberként élek, festem a ködöt, festem az embereket. Az évek és az évtizedek telnek, szeretnék élni, nem hagyom magam. És aztán ez az élet elmúlik és meghalok.

Ez a rejtett zseni, aki újra és újra töretlenül nem tudott másként viselkedni, mint ahogy bele lett táplálva. - Mi ? - Egy ország általános természetes érzelmi és gondolatvilága. Az égi birodalomhoz való tartozás. Aki tájékozott ezen a területen az tudja, hogy miről beszélek. Az égi birodalomhoz való tartozás, amelyben a jogokat, a hierarchiát az emberek által megszentelt viszonyok hozzák létre és soha sem a birtoklás tudata. Soha sem az elidegenítés gondolata. Ha megnézik a XI. és XII. századi iniciálékat és a Szent László katonáit ábrázoló képeket, akkor látják, hogy égő kék szemű, sisakos katonák mennek egy irányba. Nem vadállatok, hanem tündérek hadserege vonul, mert nem egy földért küzdenek, hanem egy szellemiség fenntartásáért. Saját természetük és elhivatottságuk tartotta fenn ezeket az embereket a XII. századtól. Vagy tisztviselőként nem tudom mikortól egészen napjainkig. Ezek közé a katonák közé tartozik az a festő, akinek a képeit most láthatjuk, aki tulajdonképpen a mai magyar közéletben jeltelen. Aki leélte az életet ezen a földön, aki ezzel a tevékenységgel, amit végigcsinált és amiből valamennyi itt látható és egy nagy része, ami nem. Egyszer és mindenkorra ahhoz az országhoz kötötte magát, amelyhez talán mi igen, talán nem.

Azt szeretném javasolni, hölgyeim és uraim, hogy azt a ködöt, azt a szenvedést, azt az elfeledettséget és azt a könyörtelen kitartást tekintsék meg ezekben a képekben, amikre a mai napig is nagyon szükségünk van. *Ezekre az emberekre van szükségünk, ezekre a jeltelen hősökre van szükségünk.* Nyugodtan ki merem mondani, lehet, azt mondják, dilettáns ez a szövegem, füttyölök rá! - Mert csak ez tartotta meg Magyarországot, de ez nem volt kevés, ezért élünk mi itt a mai napig is. Ezért tudunk mi itt egymással most beszélgetni. Kérem, tekintsék meg a kiállítást !

B. Jánosi Gyöngyi grafikája

*A jászszentandrási II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1992. május 9.).
Csékszentmihályi Róbert alkotása.*

Cenner Mihály

DÉRYNÉ Születésének kétszázadik évfordulójára

»1793-ban december hó 24-én, karácsony éjjelén igen sok járókelő sietett végig a hóval födött utcákon Jászberényben. Jászberény igen népes, jó nagyocská mezőváros volt már akkor is, a város közepén végignyúló egyetlenegy nagyon széles, hosszú utcával. A fő utca közepén volt építve a nagy kórház, egy kissé oldalt esve egy igen nagy kőkereszt. Az utcán, nem messze a kereszttől, jobbra esve, áll a patika. A patika igen jól jövedelmezett, mert Jászberénynek igen nagy környéke van, s mind ebből a patikából szállították a gyógyszereket a vidékre.

A patika ablakai ma jóval világosabban világtottak ki az utcára: elkezdvén a patika üveges ajtajait, a hosszú sor szobák utcára néző ablakai mind fénylettek a sok gyertyavilágtól... Végre elkövetkezett az idő és megkondult az első harangszó, mely Isten házába hívta a hívőket. A házi úr Schenbach József patikárius is felöltötte már a jó meleg farkashőr bundáját, de a ház asszonya csak sápadozott, s vontatva szedegetett elő egyet-mást, mire a férj rárivalgott: Ugyan mama, siess már, a másodikat is elharangozták. A nő engesztelőleg mondá: édes Józsim menjetek, én nem mehetek, fájdalmakat érzek (mert a nő jó reménységben volt). ... A nő magára maradván azonnal becsengette a cselédet, hogy csak sietve hívja el a szülésznt. Azonnal megérkezett a szülésznt és kevés fájdalmak leküzdése után szerencsésen megérkezett a várva-várt kis vendég is. ... A nagy keresztelő is megvolt a szokásos rendszerrel. A kis sápadt vereshajú Róza nevet kapott a kereszteléskor, mert keresztanyját is Rózának hívták, s ő akarta így.«

Déryné Széppataki Róza

Déry Istvánné Széppataki Schenbach Róza írja így le születését, idős korában írt visszaemlékezéseiben, vagy ahogyan ő maga nevezte Naplójában, nyilván édesanyja elbeszélése alapján. A 200 év előtti esemény főszereplője az évtizedek folyamán a magyar színészet egyik legjelentősebb alakja lett, akinek pályája, emléke az utókor előtt szinte legendává alakult, nem utolsósorban szín-háztörténeti értékű önéletírása, Naplója révén. Kísérjük el pályáján a Jászberényben született Schenbach Rózát, aki Széppataki Róza néven lépett színpadra és Déryné néven nyert halhatatlanságot, hogy feljegyezhesük azon érdemeket, művészi és jellemvonásokat, amelyek életében oly népszerűvé, az utókor előtt pedig legendássá emelték alakját.

Róza alig múlt öt éves, amikor apja meghalt. Akkor már volt egy két éves huga, Johanna, az özvegyen maradt anyának pedig első házasságából öt fia. A patikát az özvegy bérbeadta, de össze kellett huzniok magukat, mert sokba került a gyerekek ellátása, s a bérbeadott patika kevesebbet jövedelmezett, mint a saját kezelésű. A serdülő Rózát édesanyja német szóra és kézimunka - kötés, horgolás, csipkekészítés - tanulásra Pestre vitte, s ismeretség révén Rothkrepf (Mátray) Gáboréknál helyezte el. Pesten a Rothkrepf kislánnyal együtt tanult németül, kézimunkázni, és együtt járta iskolába is. Pajtásként csatlakozott hozzájuk Láng Lajoska, a családdal

jóban lévő Láng Ádám színész fiacskája. A kislányok Lajoska révén jutottak be a Pesti Magyar Játékszínbe, amely a Hacker-szálában, azaz Hacker fogadó táncteremben tartotta előadásait. A színpadon látott első előadás hatására Róza csak színésznő akart lenni. Láng Ádám, aki már Kelemen László első magyar színtársulatában is játszott, a közben felcseperedett Rózát beajánlotta Vida László igazgatóhoz: próbálja ki a széphangú, jó mozgású ügyes kislányt. Vida bevette a társulatba. 1810-et írunk, Róza alig múlt 16 éves, kiskorú, anyja beleegyezése szükséges, hogy színésznő lehessen. Anyja hevesen ellenezte, lányát nem a színpadra szánta. De Róza nem tágít, ideiglenes hozzájárulást csikar ki anyjától és 1810. március 29.-én a Hamlet egyik néma szereplőjeként színpadra lép, de április 8.-án az *Egyiptomi út* c. színdarabban, egy szobalány kis szerepében már néhány mondata is van. Az Egyiptomi út színlapján Róza neve már Széppataki. Benke József rendező fordította le a Schenbach nevet magyarra, s így lett Széppataki. A színtársulat tagja volt a Rózánál mindössze csak egy évvel idősebb Déry István, a társulat szerelmes színésze, aki hevesen udvarolt Rózának, aki ugyan nem volt szerelmes Dérybe, de elfogadta udvarlását és 1813-ban feleségül ment hozzá, hogy ezáltal anyai beleegyezés nélkül is a társulatnál maradhasson. Ez világosan kiderül az öregkorában írt Naplóból, hiszen a házasságkötés után alig két évvel útjaik szétváltak, s bár hivatalosan sohasem váltak el, de közel harminc éven át külön éltek. Kiskorú hajadonként anyjának tartozott engedelmisséggel, férjes asszonyként természetesen férje mellett, vagyis a színtársulatnál maradhatott. Abban az időben gyakoriak voltak a színész házasságok, ha nem is mindegyik a Déry-Széppataki ok miatt.

A jászberényi főtéren ábrázolása 1865-ben az Egri Képesnaptárban

Róza szerelem nélkül ment férjhez, nem mintha a szerelem nem játszott volna nagy szerepet Déryné életében, de az a szabadosság, amelyről annyit írtak és pletykáltak a színésznővel kapcsolatban, távol állt Déryné maga szabta erkölcsi normáitól. Igazi szerelme, amely azonban mindvégig csak romantikus, eszmei kapcsolat maradt, Prepeliczay Samuhoz, a Prónay bárófiuk nevelőjéhez, a későbbi sikeres ügyvédhez fűzte. Voltak szorosabb kapcsolatai is fiatal éveiben, ezekről beszámol Naplójában. Ilyen is csak kettő volt, s mindkettő hosszú évekig tartott. Dérynében tartás, önbecsülés és - bármily furcsán hangzik - bizonyos fokú tartózkodás volt.

A Hacker-szála nagytermében tartott előadásokban Róza mindinkább nagyobb és nagyobb szerepeket kapott. Koránál és megjelenésénél fogva elsősorban naív leányszerepeket játszott és a vígjátékokban otthonosabb volt, mint a tragédiákban. A műsor jobbára német szerzők magyarra fordított, sőt magyarított darabjaiból állt. A magyarítás jelen esetben annyit jelent, hogy a szereplők idegen neveit magyar nevekkal helyettesítették, s lehetőleg a cselekményt is a magyar viszonyokra alkalmazták, magyar környezetbe helyezték. A legtöbbet játszott szerzők Kotzebue, Brühl, Schröder, Weissenhurm, Schikaneder voltak. Elvértve akadt egy-egy klasszikus, mint Shakespeare (*szintén németből*), vagy Schiller, Moliere. Magyar szerző volt Simai Kristóf, Dugonics András, Vedress István, Balogh István, Benke József és Katona József. Katona jogászként tanult Pesten, közben színdarabokat fordított, magyarított és írt eredeti darabokat is. (*A Bánk bán csak későbbi műve.*) 1812-ben »delektáns aktor«, azaz műkedvelő színészként csatlakozik a társulathoz. Ekkor költözik át a magyar társulat a Hacker szalából a Rondellába, ahol addig a német színészek játszottak. Ugyanis 1812. február 9.-én nyílt meg a Pest Városi Német Színház, a mai Vörösmarty tér felé eső oldalán, s a németek kivonulnak a Rondellából, s azt a magyar színtársulat veszi bérbe. Az egykori városi őrtornyot a németek már az előző század utolsó negyedében színházzá alakították. A német színház megnyitására felsőbb parancsra kirendelték a magyar társulatot, hogy a nyitány és a német, pontosabban az osztrák császárhimnusz elhangzása alatt a színpad kétoldalán, dísruhában statisztáljanak. Egyedül Déryné nem volt hajlandó statisztálni a németeknek, inkább beteget jelentett.

Katona József beleszeretett Dérynébe illetve akkor még Széppataki Rózába, de viszonzásra nem talált. (*Róza akkor volt szerelmes Prepeliczay Samuba.*) Visszaemlékezéseiben úgy írja le Déryné Katona Józsefet, hogy tehetséges színész volt, de egy kissé orrhangon beszélt, ezért a szerelmes ifjak szerepére nem volt alkalmas, bár karcsú termete, kifejező arca volt. Egy, a Rózának ajándékozott rózscsokor körül félreértés adta az alkalmat Katonának, hogy keserű gúnnyal megírt, de soha elő nem adott színdarabjában adjon hangot csalódásának. A darab azonban fennmaradt, címe: »*A róza, vagyis A tapasztalatlan légy a pókok között.*« Erről Naplójában Déryné is megemlékezik. Ugyancsak megírja, hogy Katona mennyire önérzetes volt, s megemlíti: »*Ő egy igen különös egyéniség volt. Nagy külön, szörnyű komoly mindig s igen rövid beszédű. Egy-egy szóval végzett mindent. Midőn Bánk bánját írta, ő Petur bánt a maga számára írta. Éppen olyan volt az ő jelleme is, azt nem engedte volna másnak játszani a viláért sem.*« Ezek szerint Déryné látta Katonát Petur szerepében. Ez a közlés viszont megdönti azt a drámatörténeti feltevést, hogy a Bánk bánt először Kassán mutatták be, 1833. február 15.-én Udvarhelyi Miklós jutalomjátékául. Déryné részletesen számol be a kassai évekről, Katona Józsefre és a Bánk bánra jól emlékszik, de a feltételezett ősbemutatót nem említi, holott azon a kassai előadáson ő Melinda szerepét játszotta. Talán már nem volt újdonság számára a Bánk bán, mert azt már eredeti fogalmazásában, 1815 tavaszán, a szétosztás előtt a Rondellában adhatták, s Déryné - ismerve Katona őhozzá fűződő érzelmeit - akkor is Melinda szerepét játszhatta. Erre utal Kultsár István igazgató felszólítása is : »*Most az uraknak azon kell igyekezni, hogy sok új darabot adjanak, hogy begyűjtvén a publikumot, sok pénzüket legyen az utazáshoz.*« A Rondella épületét ugyanis a város magántulajdonba eladta, s a tulajdonos azt lebontani szándékozott, s az így fedél nélkül maradt magyar társulat kénytelen volt vidékre távozni, illetve vándorútra kelni. 1815 húsvétjáig játszottak a magyarok a Rondellában s néhány tag kivételével fedeles, ekhós szekereken útrakeltek. A visszamaradók közt volt Déry István is, aki Vida László történelmi birtokára ment gazdatisztnek.

Elkezdődött tehát a vándorélet. A társaság Pest megyétől ajánlólevelet kapott Borsod megyéhez, illetve Miskolc városához, de előbb Egerben próbálkoztak, majd Miskolcra szekerestek. Voltak már többé-kevésbé állandó játékhelyek az ország-

ban, de ezek még mindig csak a városi nagybbrémetű fogadó táncstermei, olykor-olykor kastélyok báltermei voltak. Magyar színészek számára épített színház először Kolozsvárott nyílt meg, 1821-ben, azt követte Miskolc, 1823-ban, majd Balatonfüred, 1831-ben. A vándorszínészet időszakát általában a pesti Nemzeti Színház 1837-ben történt megnyitásáig számítjuk. 1815-ben Miskolcon az előadásokra átalakított Csizmadia-színben játszottak, s Déryné itt kapja első zenei képzést Zomb Ferenc karmestertől. Déryné szívesen és szorgalmasan tanult énekelni, nagyterjedelmű, szép hangja volt és szívesen szerepelt zenés-énekes darabokban, de már ekkor elhatározta, hogy amint lehetséges, egész operák előadásához szükséges társulatot és zenekart fog szervezni. De erre még várni kellett. Miskolcra Debrecenbe, Kassára, sőt a Dunántúlra is ellátogattak, de központjuk 1819-ig Miskolc maradt. Ebben az időben már a társulat primadonnája és a vándorlások révén nevét és művészetét az országban mindenütt ismerik. Énekhangja gyönyörűen fejlődik, s az egész operák előadásának eszméje is életrevaló, mert csak így vehetik fel a versenyt az országban sokhelyütt meglepedett és elsősorban operákat játszó német társulatokkal. Ebben lelhető fel Déryné múlhatatlan érdeme: ő honosítja meg a hazai operajátszást. Saját kora elsősorban operaénekesnőnek, általában énekes színésznőnek ismeri, népszerűségét is ebben a szerepkörben szerzi meg, de a csekélyebb létszámú magyar társulatoknál mindenféle szerepet el kell játszani, bár a szerződésben már akkor voltak meghatározott szerepkörök, mint a nőknél a naiva, szende, drámai hősnő, anyaszerep, stb. Az énekes szerepeket - ha nem tartozott a szerepkörbe - külön kikötések mellett vállalták. Déryné - a korabeli kritikai megállapítások szerint - a prózai darabok vígjátéki és lírai szerepeiben volt kitűnő, de igazi területe az opera volt.

1822-ben Székesfehérvárott találjuk Déryné. Itt találkozott először Kántornéval, a korszak legnagyobb drámai színésznőjével. Kántorné is a pesti Hacker szállóban kezdte pályáját, de amikor Széppataki Róza odaért, Kántorné férjével, Kántor Gerzson színésszel már vándorúton volt. Déryné eleinte tartott tőle, mert rátartai, büszke asszony volt, de később igen jó barátok lettek. Székesfehérvárott kapta meg Déryné Mérey Antónia barátnéja levelét, amelyben azt kéri, hogy csomagolja össze az operákhoz való jelmezeit, s jöjjön mielőbb, lehetőleg azonnal Pestre és *»mentse meg a magyarok becsületét«*. (Akkor és még sokkal később is, a színészeknek maguknak kellett a színpadi ruháikról gondoskodniuk, kivéve a történelmi jelmezeket, s ez mind a férfiakra, mind a nőkre vonatkozott.) A levél vétele után Déryné csodálkozott: a becsületet abban az időben általában a férfiak párbajban szokták megvédeni. Visszaemlékezéseiben derűsen emlékszik vissza erre, *»Hogyan védjem meg a magyarok becsületét, nekem sem kardom, sem pisztolyom nincs!«* No, nem ilyen becsület-védésről volt szó. Déryné szabadságot kért, csomagolt és jött Pestre. Itt kiderült, hogy egy, a Déryné dicsőítő cikkekre válaszolva a német újság lekicsinylően írt Déryné énektudásáról, s Méreyék fogadást tettek, hogy nem merne a Pesti Német Színházban fellépni, csúfosan megbukna. Erre írta levelét Mérey Antónia, s hívta Pestre Déryné, hogy lépjen fel a Német Színházban, bizonyítsa be ragyogó énektudását és így mentse meg a magyarok, pontosabban: a magyar színészek becsületét. Méreyék kieszközölték a Német Színháznál Déryné fellépését. A színházal történt megállapodás alapján az általa már sokszor énekelt és nagyon népszerű *Helvétziai háznép, vagy másként A svájci család* c. opera Emmeline szerepében lépett föl. Közben Déryné névtelen levelekkel megfenyegették, ha fellép, kifütyülik, megbuktatják. Déryné nem ijedt meg, vállalta a kockázatosnak tűnő fellépést. A német partnerek, a karmester és az egész zenekar is figyelmes és udvarias volt a vendéggel szemben, s Dérynének olyan nagy sikere lett, hogy fellépését többször is meg kellett ismételnie. A német igazgató hároméves szerződést kínált és egy félévi külföldi tanulmányutat is ígért, ha hozzá szerződik. De Róza ezt az igazán kecsgetető ajánlatot is elhári-

totta, mert ő magyar színésznő, itthon a helye, a magyar színjátszást kell fejleszteni, erősíteni. Az egykori Schenbach Róza ezzel is hitet tett magyarsága mellett, A német színházban elért sikere nemcsak a magyarok becsületét köszörlötte ki, hanem Déryné művészi hírnevét is erősítette. Ettől kezdve vitathatatlanul ő volt az ország első színésznője az énekes szerepekben, a drámában Kántorné volt vele egyenrangú. Déryné visszatért Székesfehérvárra, majd folytatta vándorútját, mert alapjában véve meglehetősen nyugtalan természetű volt. Állomáshelye 1823-tól 1827-ig Kolozsvár, de természetesen innen is időről időre meglátogatták az erdélyi városokat. Ide követte őt Kassáról Szentpétery Zsigmond színész, hogy együtt lehessen Dérynével, szíve választottjával, akinél érzelme viszonzásra is talált. Kolozsvárott előbb tartózkodással fogadták Déryné, de hamarosan nemcsak a színpadon, hanem a társaságokban is kedvenc lett és ebben a kolozsvári arisztokrácia az élen járt. Bejáratos volt a Bánffy, Wesselényi, Teleki, Rhédey palotákba. Kolozsvár a magyar színjátszásnak úgyszólván a bölcsője volt. Az 1790-es pesti, tulajdonképpen kudarcba fulladt kezdeményezés után, 1792-től volt állandó és folyamatos színjátszás Kolozsvárott és itt épült magyar színészek számára 1821-ben az első kőszínház. Ide jött és itt játszott, s talán itt töltötte élete első igazán boldog korszakát Déryné. Színpadi és társasági sikerek, magánéleti kiegyensúlyozottság a szerelmes férfi oldalán, hírnév, dicsőség, anyagi gondtalanság: ez mind együtt volt Kolozsvárott.

Akik Dérynével egy színpadon szerepeltek, vagy kortársai voltak, azok ma már színháztörténeti nevezetességek, mint Bartha János, az első Bánk bán, Lendvay Márton, a felülmúlhatatlan Romeó, a már említett Szentpétery Zsigmond, a nagy jellemszínész, Fánecs Lajos, aki rendező is volt, a Petőfi versében is megörökített Megyeri Károly, a vándorszínészek legnagyobbika, Szerdahelyi József, a kítűnő énekes-színész, a fiatal Egressy Gábor, aki a színészet hőskorának jelképe lett, Latabár Endre, a színész-dinasztia őse, akit Déryné így jellemez: *»Mint jeles muzsikusz csodákat fejtett ki, oly szorgalommal összetanította a legnagyobb daljátékokat is.«* Latabár volt talán a leghűségesebb segítőtársa Dérynének az operajátékok megteremtésében és állandósításában.

Déryné nem volt irigy pályatársnői sikereire, sőt azokat művészileg méltányolta. Művészetben vele egyenrangú pályatársnőiről így ír: *»Kántoméról nem említek most egyebet, csak az egy Sapphot. Erre többet nem teremtett az Isten, valaminth Griseldisre sem Lendvaynénál.«* (Grillparzer: Sappho, illetve Halm: Griseldis c. drámák címszerepei.) A kolozsvári évek alatt olykor Kilényi Dávid jóhírű vándortársulatánál vendégeskedett. Kilényi a sógora volt. Ugyanis Déryné, édesanyja halála után magához vette testvérhúgát, Johannát, s ő maga tanította a színészmesterségre. Johanna nemsokára Kilényi Dávid felesége lett, együtt járták az országot, de ha Déryné vendégeskedett is sógora társulatában, soha sem lépett föl a két testvér együtt. Johanna nyomában sem léphetett művészetileg a nővérenek, ezért kerülték a színpadi összehasonlításnak még a lehetőségét is.

A kolozsvári színház anyagi nehézségek miatt 1827-től egy ideig nem tart előadásokat, s így a társulat ismét vándorútra indul, hogy aztán 1828-tól 1837-ig Kassán találjon állandó játékhelyet.

Kassán a német színészeknek volt állandó, épített színháza már 1789-től. Magyar társulat először 1816-ban játszott ebben a színházban, amikor Miskolcraól átrándultak. Kassát a későbbi évek során is felkeresték magyar vándortársulatok, de állandó magyar színjátszás csak 1828-tól volt a városban. Arra a hírre ugyanis, hogy a kolozsvári társulat fedél nélkül maradt, báró Berzeviczy Vince vette át a színház vezetését, nem újította meg a németek szerződését, hogy helyet adhasson a Kassára érkező magyar társulatnak. Erről a társulatról írja Déryné: *»Ezen társaság úgy volt megalkotva, hogy ennek vezértagjai, mint egy szlv, egy lélek összetartsanak, hogy ebből egy láncszem se hibázzon, hogy föl ne bomolhasson, hanem egy akarattal*

működjön s küzdjön egy erővel. És ezek voltak a vezértagok: Szentpétery, Udvarhelyi, Pályi, Szerdahelyi, Megyeri, Szilágyi, Déryné. Heten voltunk bázis tagok. Ha ebből egy kibontakozik, úgy a társaság széteszlik, mert egy nélkül többé oly erőre nem emelkedhetik, úgy össze voltak tanítva, s oly precízióval ment minden előadás. A fiatalabb színészek némelyike is már jeles és szorgalmas volt, kik még ekkor a másodrendű szerepeket játszották, ugymint Egressy Gábor és László József. Voltak még több régi és jó színészeink a társulatnál, de azok nem voltak azon szoros egybeköttetésben a régi egybeforrt társulattal.» Déryné nagyon jól ítélte meg a kassai társulat helyzetét, hiszen ez a társaság alkotja majd 1837-ben a Pesti Magyar, azaz a Nemzeti Színház első társulatát, kivéve Kántornét és hozzászámítva majd a nagyon fiatal Laborfalvi Rózát. A társulat gyakorlatilag kilenc évet töltött Kassán, de természetesen közbe-közbe kirándultak vendégszínházokra, így játszottak Eperjesen, Ungvárott, Beregszászon, Máramarosszigeten, Bártfán, Debrecenben és más kisebb helyeken is. Ez az időszak volt Déryné életének és művészetének második, de talán a legfényesebb korszaka. Szentpétery Zsigmonddal való intim kapcsolatát Déryné szakította meg, a színész ital- és kártyaszünetvétele miatt. Bár az első időben még egyedül volt, de nemsokára fellángolt egy újabb és kitartó szerelem. Gróf Csáky Tivadarnak nagyon megtetszett Déryné, de mivel a gróf házas ember volt, Déryné - felfogásához és elveihez hűen - tartózkodva fogadta a gróf udvarlását, bár igen tetszett neki az elegáns, jómegjelenésű és igen jóképű férfi. Csalódott Prepeliczayban, aki közben megnősült, csalódott Szentpéteryben, aki sokszor megfogadta, hogy józan életet fog élni (*Szentpétery aztán megnősült, színésznőt vett feleségül.*). Róza most csak a színpadnak élt. De Csáky nem tágitott, s végül Róza is belészerezett. Kapcsolatukról a társulat, de Csáky baráti köre is tudott, talán maga Csáky gróf felesége is, de ezt soha, semmivel nem árulta el, s később, amikor Csáky hívására látogatást tett náluk, a grófné igen szívélyesen fogadta. 1830-ban Csáky, aki igen közel állt a színházhoz, megindítja az első magyar színházi újságot, Nemzeti Játékszíni Tudósítás címmel, amelyből azonban mindössze 16 szám jelent meg, de ebben bő tudósítások olvashatók a társulat előadásairól, természetesen a legjobb és legbővebb híradások Déryné szerepeiről szólnak, ám ezek hitelesek.

1831-től gróf Csáky Tivadar a kassai színház intendánsa, de ez mit sem változtat a Dérynével való kapcsolatán. Ennek a kapcsolatnak gyümölcse egy 1829-ben született fiú és egy 1831-ben született leány. Déryné Naplójában részletesen ír a Csákyval való kapcsolatáról, de a gyermekeket nem említi, azonban 1870-ben, a naplóírást szorgalmazó Egervári Ödönhöz így ír: *»Csakhogy Déryvel és betegségemmi körülmények egy kissé csiklandósak talán, ha a világ eleibe kerülnek. De még több ilyen is fog következni»* - vagy: *»Némelyek, kikkel érdekeltségben álltam, rokonaik még élnek, s talán rossz néven vehetnék nyíltságomat.»* Házasságon kívül született gyermekeiről való híradással sem Déry István akkor még élő rokonait, még kevésbé Csáky Tivadar gyermekeit nem akarta kínos helyzetbe hozni. A gyermekek anyjuk eredeti nevén, a félreértett vagy félreírt Schenbach helyett Senpák néven kereszteltettek meg. Déryné dajkaságba adta a gyerekeket, akik csak felnőtt korukban, a nevelőszülőktől értesültek származásukról. Déryné mindvégig titkolni tudta terhességét, s az intendáns a kellő időben szabadságot adott Rózának, s ezt feltűnés nélkül megtehetette. Abban az időben a színésznők helyzetében nem volt ritkaság a házasságon kívüli gyermek. Kántornének is volt egy fia és egy leánya, ugyancsak dajkaságba adta őket, Laborfalvi Róza maga nevelte s csak később adta nevelőintézetbe a Lendvay Mártontól született lányát, de házasságon kívül született Blaha Lujza fia is, de őt édesanyja nevelte és viselhette a Blaha nevet. Déryné hosszú ideig, valószínűleg a gyermekek nagykorúságáig, illetve házasságkötésükig fizette a tartási-nevelési díjat a nevelőszülőknek, még a színpadtól történt távozása után és Déryvel való késői együttélésekor is. Természetesen férje előtt is titkolta a gyermekeket, de több késői levélben utal arra, hogy régi adósságait kell törlesztenie,

amiről férje nem tud, s ezért visszavonulása után pulykatenyésztéssel foglalkozott, hogy ezek árából törleszthesse adósságát, vagyis fizethesse a nevelési költségeket. Az unokák elbeszélése szerint Déryné sohasem találkozott gyermekeivel.

Kassán művészete teljében volt Déryné. Színháztörténeti kutatások bizonyítják, hogy csak az 1835-36-os évad folyamán több, mint hatvan opera és prózai mű főszerepét játszotta, *Weber: A bűvös vadász* c. operájától *Victor Hugo: Angelo, Pádua zsamoka* c. tragédiáján át egészen *Auher: Fra Davolójának Zerlinájáig*. Közben, amint korábban említettük, 1833. február 15.-én Katona József *Bánk bán*-jában Melinda volt. Az ősbemutatónak nyilvántartott előadás Udvarhelyi Miklós jutalomjátékaként került színre, az egyetlen feltalált színlap tanúsága szerint eredetileg február 16.-án kívánták bemutatni, de az farsang utolsó napjára esett, ezért egy nappal korábban tartották meg az előadást. A címszerepet Bartha János alakította, a királyné Kántorné, Petur bán Szentpétery, Tiborc Szilágyi Pál, Biberach Megyeri, míg a jutalmazott Mikhál bán szerepét játszotta. Megemlíthető, hogy a Latabár család őse is szerepelt ebben az előadásban, egy udvarnok szerepében. Erről, az ősbemutatónak tartott előadásról Dérynének semmi feljegyznivalója nem volt visszaemlékezéseiben. Amint már korábban említettük, talán az ő számára nem volt újdonság a Bánk bán és benne Melinda szerepe.

Az évtizedek óta tervbevelt magyar színház építése Pesten lessan elkezdődött. Gróf Széchenyi István a pesti Dunapartra tervezett egy nagyszabású épületet, az erőlyes és határozott Földváry Gábor pestmegyei alispán viszont telket kért a színház építésére herceg Grassalkovich Antaltól, és az ajándékba kapott, Pest belső városrészén, a Hatvani kapun túl, az akkori országút mellett fekvő telekre közadakozásból építtette föl a Pesti Magyar Színházat (*a mai Rákóczi út és Múzeum körút sarkán*). A telket a herceg azzal adományozta, hogy arra csak színház kerülhet. Fel is épült a színház, amely átalakítás után is 1908-ig azon a helyen működött. *(Onnan tűzveszélyesség címén kiköltöztették, majd az épületet lebontották, s bár a telek jogilag a Nemzeti Színház tulajdonában maradt, 1949-ben azt a fővárosi tanács elvette, 1990-ben külföldi érdekeltségnek eladta s jelenleg a kizárólag színházépítésre adott telken irodaház áll, s a Nemzeti Színháznak jelenleg is csak ideiglenes hajléka van.)*

A kassai társaság egy része 1833-ban vendéjátékokra indult, s Vácot értesültek arról, hogy a budai Várszínház üresen áll, a németek nem hosszabbították meg szerződésüket. Úgy látszik Pest-Budán elegendő volt egy német színház, a pesti oldalon. A társaság Budára jött, megállapodott a budavárosi tanáccsal, hogy kibérelik a színházat és megalapítják a Budai Magyar Játékszíni Társaságot. Vezetőjüknek megnyerték Simontsits János óbudai főszolgabíró, s elsősorban prózai darabokkal elkezdődtek az előadások. Operákat akkor játszottak, amikor Déryné Kassáról átrándulva néhány hétig vendégszerepelt a Várszínházban. Ez a budai társaság képezte a gerincét az 1837. augusztus 22.-én megnyílt Pesti Magyar Színháznak, amely akkor Pest vármegye kezelésében állt, míg az 1840. évi 44.-ik törvénycikkkel a kulturális kormányzat vette át, s ettől kezdve nevezték Nemzeti Színháznak.

Földváry Gábor, az igazgatótanács elnöke és Bajza József igazgató, megszervezte a társulatot, Déryné természetesen tagjául hívták meg, s ő örömmel jött a Pesti Magyar Színházhoz, mert ez a fővárosi, központi intézmény az egész ország színházi kulturáját kívánta terjeszteni, s célul tűzte ki magyar szerzők műveinek bemutatását, illetve serkenteni a magyar írókat drámai művek elkészítésére. Addig Dugonics András, Katona József, Kisfaludy Károly darabjain kívül alig akadt magyar szerző műve műsoron. A Kassától való végleges búcsúzásról így ír Déryné: *»A gróf egyeneslelkű, jó ember volt, kit becsülni lehetett. En sohasé szaktítottam volna vele, mert szeretetreméltó volt, ha szabad állású férfi lett volna, de így kötve volt, s én kötelességemnek tartottam a válást.»* Így múlt el a boldog és dicsőséges kilenc kassai év.

Déryné többé nem találkozott Csáky Tivadarral, mert amikor megegyeszer Kassán szerepelt, Csákyék vidéki birtokukon tartózkodtak.

1837. augusztus 22.-én Vörösmarty Mihály *Árpád ébredése* c. előjátékával és Schenk Eduard *Belizár* c. drámájával megnyílt a Pesti Magyar Színház. Déryné az előjátékban az Első hölgy szerepét játszotta (*A második hölgy Laborfalvi Róza volt.*). Az előkészületekről és az előadásról Naplójában részletesen beszámol, különösen ami az ő színpadi öltönyét illeti. Fehér ruhájára ugyanis ráfröccsent a zöld színpadi festék - a háttér fáit még közvetlenül a függöny felhúzásra előtt is festette Telepy György - s a ruhán esett foltot csak úgy lehetett eltüntetni, hogy a bő, fodros szoknyát összetűzték. A nyitó darabban szinte minden tag szerepelt. Az első szót a színpadon, Árpád szerepében Lendvay Márton mondta ki. Csak Kántorné, a legnagyobb drámai színésznő nem lett a Pesti Magyar Színház tagja. A szerződések kötésekor ugyanis betegen feküdt Debrecenben, s mire gyógyulófélben Pestre érkezett, a színházat megnyitották, s betegségére történt hivatkozását el sem fogadták s Déryné közbenjárása sem használt. Kántorné aztán vidéken folytatta pályáját és büszkeségében megesküdött, hogy a Pesti Magyar Színházban akkor sem lép fel, ha később könyörögve kérnék. Erre azonban nem került sor, Kántorné Marosvásárhelyen fejezte be pályáját, dajkaságban nevelt lányához sem tért meg, holott tudott róla.

A színház megnyitásakor Déryné 44 éves volt és 27 éve a pályán. Hangja még szinte tökéletes, mozgása is kielégítő, bár hízásnak indul. Játékaról Vörösmarty azt írja, hogy a vígjátékokban elsőrendű, de a drámákban »édesded és mézeskedő«. Operai téren van már vetélytársa, a külföldi iskolán tanult Schodelné Rozália. Bár október 28.-án Déryné még elénekli Bellini *Norma* című operájának címszerepét, de két nappal később ugyanebben a szerepben fölényes sikert arat a nála 18 évvel fiatalabb Schodelné. Schodelné homályos származású, örökbefogadott gyerek, akit Schodel János karmester tanított énekre, majd feleségül veszi. Schodelné különleges előnyöket élvez a színháznál: fizetése kétszerese a legjobban fizetett énekesénél, szabadsága is duplája a rendesnél és nincs kötelező fellépési száma. Miatta tör ki a színházban a dráma-opera háború. Déryné egyelőre állja a versenyt és például Herold *Zampa* c. daljátékában még Camillát, a lányszerepet énekli. 1838-ban, a pesti nagy árvíz idején Déryné megfázott és teljesen berekedt. A rekedtség utóbb felengedett, de hangjának fénye elveszett. Az operában Schodelné, a drámában Laborfalvi Róza képviselték a fiatalos és ezzel együtt az új, a természetes játékmódot. Az ő színrelépésükkel a természetes játékmód nagy lépéssel haladt előre, csakúgy, mint annakidején Déryné feltűnésekor az ő játéka jelentette a haladást a régi, német, úgynevezett »éneklő« stílus után. Így Déryné játékmódja a fiatalok szemében már elavultnak tűnt. A színházban nemigen érvényesülnek kegyeleti szempontok, akármilyen nagy volt az elmúlt évtizedekben Déryné híre, most csak ritkán jutott szerephez. Még egy év Pesten és Déryné nem újítja meg szerződését. A Pesti Magyar Színház 1838 őszén Bellini: *Montecchi és Capuletti család* (a Rómeó és Júlia történet operai feldolgozása) Rómeó szerepében búcsúztatta Déryné. Szokatlan volt a »nadrág«-szerep, de Déryné fiatalabb korában nagyon szívesen játszotta-énekelte ezt a szerepet. Most Júlia szerepében Schodelné lépett fel, a szeszélyes, elkényeztetett énekesnő, aki sohasem volt különösen jó kapcsolatban Dérynével, de most, mintegy tiszteletből a búcsúzó érdemeire való tekintettel, vállalta az egyébként igen mutatós és hatásos szerepet, s a búcsúkor kijelentette: »Ha Déryné nem születik akkor, mikor született, ma nem énekelnék ebben a színházban.«

Róza tehát ismét útra kel. Először Kassára utazik - talán azzal a titkos gondolattal, hogy megegyeszer találkozzék Csáky Tivadarral és végleg elbúcsúzzanak - illetve az ott töltött kilenc szép esztendő hívja vissza. Nem kíván Kassán maradni, tovább utazik szeretett Kolozsvárjára, ahol még mindig nagy szeretettel várják.

Kolozsvár még a régi Déryné művészetének bővületében él, bár első fellépése után egy névtelen kritikus erősen elmarasztalja játékát, s ami Dérynének leginkább fáj, kifogásolja énekhangja gyengülését. Hívei azonban továbbra is kitartanak mellette. Bár állandó játékhelye Kolozsvár, gyakran megy különböző helyekre vendéggként, hiszen a vidék még mindig a nagy, a felülmúlhatatlan Déryné tiszteiben benne. Így meglátogatja Miskolcot, Debrecent, Nagyenyedet, Marosvásárhelyet. Kolozsvárott találkozik a fiatal, kezdő Prielle Kornéliával és oktatja a színészmesterségre, amit majd évek múlva, a beérkezett, híres színész nő hálás szívvel és anyagi segítséssel fog viszonzni. 1841 nyarán egy hónapig Pesten is vendégszerepel a Nemzeti Színházban, majd visszatér Kolozsvárra. Itt kap értesítést Déry Istvántól - aki a háttérből azért mindig figyelemmel kísérte felesége útjait - hogy elnyerte a korona uradalomban a gazdatiszti állást, s ha Róza visszatér hozzá, hajlandó a kedvéért városban is megtelepedni, például Miskolcon, amely közel esik az uradalom egyik központjához. Feltétele azonban, hogy Róza vonuljon vissza a színpadtól, semmiféle színházi holmit ne vigyen magával és különösen ne legyenek adósságai. Rózának bizonyára jól esett férje hívása, de a színpadról még nem tud lemondani, bár túl van ötvenedik évén, lassan nagymama korba jut, házának indult és hangja is megkopott. 1846. október 1.-től ismét a Nemzeti Színház tagja. Kiseb prózai szerepeket játszik, fizetése igen csekély, s amikor Szigligeti Ede titkártól kéri fizetése javítását, mert a napi szükségletekre sem elég, azt még lejjebb szállítják, s Déryné kénytelen volt Laborfalvi Rózánál a házi teendőket ellátni, feltehetően lakás és ellátás fejében, illetve felügyelni Laborfalvi Róza kislányára, akit, mint említettük, anyja nem adott dajkaságba. Déryné - ne áltassuk magunkat - szinte csak megtűrt volt a színháznál. Az operákban Schodelné és a nagyon fiatal Hollósy Kornélia, a drámában Laborfalvi Róza és Lendvayné Hivatal Anikó voltak a vezető színésznők, Prielle Kornélia egy évet már töltött ugyan a Nemzeti Színházban, de állandó tag majd csak másfél évtized múlva lesz, de akkor már mint az ország első drámai színésznője.

1846. november 23.-án mutatták be Szigligeti *Zách unokái* c. drámáját, s ebben Erzsébet királyné szerepét játszotta Déryné, s bár a további előadásokon ezt a szerepet más játszotta, 1847. szeptember 24.-én ismét Déryné alakította a királyné szerepét, s tulajdonképpen ez lett volna búcsúfellépése, de Szathmáryné Farkas Lujza betegsége miatt november 26.-án Szigligeti Csikós c. népszínművében Karvasinét játszotta. Ez új szerep volt számára, kollégialitásból mégis megtanulta és eljátszotta. A Nemzeti Színházban, s 37 évi folyamatos színészi pályáján ez volt az utolsó szerepe; 22 év múlva egyszer színpadra lép, de az már csak ráadás. A dicsőséges színészi pálya íme végetért, de a sors még hosszúra nyújtja életét, hogy majd visszatekintve fiatal éveire, azokat lelkében újra élje és írásban, a híressé vált Naplóban rögzítse.

Déryné, eleget téve férje hívásának, Tarcalra költözött, mert Déry a közeli Muhi pusztán volt koronauradalmi tisztartó. Tarcalról 1849-ben költöztek Miskolcra, ahol három évig laktak, majd 1852 tavaszán Déry kibérelte a korona-uradalom diósgyőri intézői házát, s átköltöztek a szomszédos Diósgyőrbe. Róza asszony örült ennek a változásnak, mert Diósgyőrött volt nagy kert, udvar, tarthatott és nevelhetett baromfiakat, s a már említett pulykatenyésztést is folytathatta. Kellott a pénz az adósság törlesztésére, amiről Déry nem tudhatott. Valószínű, hogy a két gyermek után kellett még fizetnie a nevelési és tartásdíjat, bár azok már lassan felnőttek, de a nevelő-gondozók még nyilvántartották a korábbi, ki nem fizetett költségeket.

Déryéket még 1852-ben Diósgyőrött meglátogatta Kazinczy Gábor, s kérte Rózáat, írja meg emlékeit pályájáról, de ő házi teendőire hivatkozva, ezt elhárította. Nemsokára Vahot Imre és Kubinyi Ferenc jöttek Diósgyőrbe, hogy »*lefotografirózzák*« a diósgyőri várat, készülő munkájukhoz: Magyarország és Erdély képekben,

amely 1853-ra el is készült. Vahot ugyancsak arra kérte Déryné, írja meg emlékezéseit, mire ő azt válaszolta, hogy hagyják a holtakat nyugodni, ő már el van temetve a diósgyőri vár romjai alatt. Egyelőre folytatta háziasszonyi és baromfi tenyésztői munkáját. Déry István 1862. január 8.-án Diósgyőrött elhunyt. Özvegye még öt évig Diósgyőrben maradt, részint mert megszokta a helyet, részint mert ott volt községi bíró egykori pályatársa Telepy György. Gyakran jöttek látogatóba Egressy Gáborék, mert Telepy fia, Károly a festőművész feleségül vette Egressy lányát Etelkát, s Egressy fia Ákos pedig keresztfia volt Dérynének, arról nem is szólva, hogy Egressy Gábor felesége Szentpétery Zsuzsika volt, az egykori szerelmes pályatárs testvérhúga. Így falusi magányában a társaság sem hiányzott. Közben Debrecenben megözvegyült testvérhúga, Kilényi Dávidné Széppataki Johanna is. Nevelt lányuk, Prielle Lilla is férjhezment Rónai Gyula színészhez, Johannát már semmi sem tartotta Debrecenben, ezért Miskolcra költözött, hogy legalább nővére közelében lehessen. 1867-ben Déryné is átköltözött Miskolcra, s együtt lakott testvérével a mai Hunyadi utca 52. sz. ház hátsó, udvari részében. Két szobájuk volt, amelyet a konyha választott el. Most már nem sajnálta otthagyni Diósgyőrt, Telepy György átköltözött Tibolddarócra, s Miskolcon könnyebben látogathatták meg őket a Pestről vendégszereplésre érkező színészek. A miskolci új színház 1857-ben nyílt meg, s gyakran jöttek Pestről a vendégek a színházban, Egressy Gábor, Jókainé Laborfalvi Róza, s ilyenkor mindig meglátogatták Déryné. 1867-ben Prielle Kornélia lépett fel *A kaméliás hölgy* szerepében Miskolcon, majd vendéjáték-körutat tett, s a turné teljes jövedelmét elküldte a meglehetősen sanyarú anyagi helyzetben lévő Dérynének, egykori tanítójának. Róza asszonynak éppen jókor jött a segítség, mert betegségében orvosságra már nem telt, hiszen csak az a kis nyugdíja volt, amelyet férje után kapott, saját működése után semmiféle járandósága nem volt.

1868 őszén Egressy Ákos színtársulata az akkor szokásos hat hónapra vette bérbe a miskolci színházat. Mint már említettük, Egressy Ákos keresztfia volt Dérynének. Hosszas rábeszélés után sikerült rávennie keresztanyját, hogy legalább egy alkalommal lépjen föl a társulattal. Egressy Ákos színész, színigazgató és rendező volt egyszemélyben. Azzal érvelt, hogy Déryné fellépte közönségvonzó erejű lesz, ezzel jól tesz a társaságnak és természetesen illő fellépti díjat is kap. Déryné végül is engedett a kérésnek, s egy, általa már régebben ismert darabot, *A kereszties vitézek* c. drámát választották. Szerzője a színlap szerint Müllerback, valójában Kotzebue, fordítója N. N., valójában Czövek István. Az ötfelvonásos drámában Déryné Celesztina apácafejedelemnö szerepét vállalta. A darabot Egressy Ákos rendezte és az egyik vezető szerepet is ő játszotta. A színlapra még az alábbi szöveget nyomtatták: »Szerencsés lévén hazánk nagyhírű művésznőjét a mai előadásra megnyerni, teljes tisztelettel kérem ezen rendkívüli alkalomra a t. cz. közönség nagybecsű pártfogását. Egressy Ákos színigazgató.« Természetesen a színlap tetején vastag betűkkel nyomva Déryné Széppataki Róza neve volt olvasható. Egressy megnyugtatta keresztanyját, hogy szerepét akár ülve is elmondhatja. Déryné ekkor már 22 éve nem volt színpadon, teste elnehezült, bottal járt. Szegényes ruhatárát Egressy azzal frissítette föl, hogy szerephez csináltatott egy zárt, fekete ruhát, amelyben az apácafőnöknőt játszhatta, de azt civilben ünnepi ruhának is hordhatta. Egressy bérkocsit fogadott és azon vitte keresztanyját a színházba. Déryné fellépésének hírére valóban megtelt a színház. Az előadás nagyszerűen sikerült. Amikor a nehezen járó Déryné kilépett a színpadra, Egressy felajánlotta, hogy támogatva odavezeti az előkészített karosszékhez. Déryné azonban a színpadnak támasztva botját, nem fogadta el a segítséget. »Majd csak magam« - mondotta és a színpad hatására szinte megfiatalodva, a közönség hatalmas tapsa közepette foglalta el helyét a karosszékben. Bár sok jelenetben ülve mondhatta szerepét apácafőnöknői méltóságánál fogva, de vannak a darabban jelenetek, ahol nemcsak állnia kellett, de

sietős léptekkel menekülnie. Ez az utolsó felvonás egyik záró jelenetében történik, s Déryné, ha nem is szaladt, ahogyan a szöveggöyvi utasításban áll, de valóban az őt üldözö katoná elől sietős léptekkel menekül. Bár Egressy - utólag bevallottan - félt az esetleges kudarcától, amitől maga Déryné is tartott, az előadás hatalmas sikerrel végződött. Másnap Egressy keresztanyja otthonában adta át a fellépésért járó tiszteletdíjat, ami ismét enyhítette Déryné napi gondjait. Ez volt tehát Déryné legutolsó színpadi szereplése, Miskolcon, 1869. március 20.-án, 59 évvel első fellépése és 22 évvel visszavonulása után.

Úgy látszott, hogy ezután tovább morzsolódnak Déryné egyhangú napjai, küzdve a szegénységgel és a betegséggel. De nem így történt. Szánalmas sorsának résztvevő szemlélője, Egervári Emília miskolci tanítónő felhívta pesti könyvtáros fivére, Egervári Ödön figyelmét Déryné sanyarú sorsára, s a könyvtáros elintézte, hogy a Nemzeti Színház, az idős és nyugdíj nélküli színészek támogatására alapított Radnóthfáy alaphól évi járadékot juttasson Dérynének. Déryné ezt meg is kapta. Déryné 1869 júliusában, amidőn megköszöni Egervári közbenjárását, levelében így ír: *»... életem rajzát akarom adni, de ez egyedül Kegyességed számára lesz leírva.«* Tehát hálából a jótettért, 76 éves korában nekifog emlékezéseinek leírásához. Amit nem tett meg Kazinczy Gábor és Vahot Imre kedvéért és kérésére, azt most hálából megteszi. Kicsiny szobájában, gyertyafény mellett, íróasztal helyett a varróasztalán rója a sorokat, s amint egy-egy részlettel elkészül, küldi Pestre Egervárinak. Egykorú írás, kritika, vers vagy feljegyzés jóformán semmi sem maradt Dérynénél, mindent emlékezetből, csodálatos memóriával és igen részletesen ír le. Nemcsak színház, de kor- és társadalomrajz is egyúttal a Napló, ahogyan írásművét Déryné nevezte. Íráskészsége már fiatalabb korában kialakult, mert 12 német színdarabot fordított, s ezek előadásra is kerültek. Most többször le kell tennie a tollat, betegsége akadályozza az írásban. De amint jobban lesz, folytatja és kísérőlevéllel küldi jötevőjének. Pályáját 1842-ig tudja írásban követni. Utolsó küldeményét 1872. szeptember 10.-a körül adja postára, s a kísérőlevélben így ír: *»Most ugyan jó csomó időrablót küldök, talán úgy megijed tőle, hogy azonnal ellöki s azt mondja: puttonba veletek, a manó küzdjön ennuyi sok firkával. De én azért mégis küldöm, mert oka van. Az én gyertyám nemsokára leég - nem tudhatom, mely napon alszik ki - és nem írhatok többé. Lehet, hogy ez az utolsó csomag, amit küldhetek. Pedig még sok volna hátra, mert hiszen eddig virtó mezőkön jártam, még ezután lépnék a levele hullatott tövisekre. - ... - Eljzen boldogul, már elfáradtam. Ha csakogyan bekövetkeznék az esemény, akkor egészítse ki, ahogy lehet, csak arról győzze meg a világot, hogy nem hányivetésből írtam, hanem fölszólítások után...«*

Az *»esemény«* bekövetkezett: 1872. szeptember 29.-én, vasárnap este 10 óra körül Déryné fáradt szíve megszűnt dobogni. A Borsod-Miskolci Értesítő október 3.-i számában Lévay József költő, akkor megyei főjegyző szép nekrológgal búcsúztatta Déryné. Itt számoltak be a temetésről is: *»A Déryné temetése kedden, október 1.-én délután történt meg, egész egyszerűséggel, mondhatni elhagyatottsággal, mert alig volt elég ember arra, hogy a testet a gyászravatalról levéven, a halottas kocsiira segítse. Mily ironiája a sorsnak, így hunyni el annak, kinek diadalkocsiját egykor ezrek húzták. Hamvai a Nagylány - Szent Anna temetőbe tétettek örök nyugalomra.«* Sírja fölé azóta fehér márvány síremléket állítottak, mellette nyugszik testvére, Kilényi Dávidné Széppataki Johanna, aki 10 évvel élte túl nővérét, s akinek Latabár Endréné állított síremléket.

Déryné a magyar színezet kialakulásának és megerősödésének legválságosabb évtizedeiben páratlan művészetével, vonzó egyéniséggel, kitartásával és fejlett belső kultúrájával virágoztatta fel színezetünket, megteremtve a hazai operajátékokat. Emlékét elsősorban nagyszerű Naplója, azaz emlékiratai őrzik, de szülővárosában, szülőháza helyén emléktábla és szobra a miskolci színház kertjében, Diósgyőrött emléktábla és állandó emlékkiállítás emlékeztetnek reá.

Ligeti Miklós bájos Déryné szobra, amely Budán, a Nyári Színház mellett a Horváth kertben állt, a háború alatt elpusztult, de kisméretű herendi porcelánszobra számos otthonban feltalálható. Az Országos Színháztörténeti Múzeum őrzi három mellszobrát: Kunvári Lilla, Schaár Erzsébet és Donner Gertrud alkotásait.

Naplóját először Törs Kálmán adta ki két kötetben, 1879-1880-ban, majd Bayer József 1900-ban három kötetben, ez a legteljesebb kiadás. Déryné leveleit sajtó alá rendezte Dr. Staud Géza 1944-ben, a Naplóból kimaradt utolsó 25 év történetét *Déryné alkonya* címmel megírta e sorok szerzője.¹

A jászkiséri II.-világháborús emlékmű (1991. október 31.) A régi emlékmű átalakttása.

¹ A Miskoci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 14. sz., 1975.

Borbély Jolán

BÖLCSŐTŐL A KOPORSÓIG: BRASSÓ-SOPRON-JÁSZBERÉNY- KESZTHELY...

Fejér Mária emlékezete

Fejér Mária ny. tanítóképző intézeti tanár Jászberényből úgy ment el s hagyott itt mindnyájunkat, hogy még elköszönni sem tudtunk tőle.

Fejér Mária született 1909-ben Brassóban, s meghalt 1993. év nyarán Jászberényben, hamvai Keszthelyen pihennek.

Hogy ki volt igazából Fejér Mária rajz és kézimunka szakos tanárnő? - Több százan tudjuk nemcsak ezen a szűkebb tájon, de az egész országban, mégis azt mondhatjuk, az az ember volt, aki nem hívta fel magára a figyelmet, aki halála előtti hetekben is a közért dolgozott.

»Ha mindegyik azt mondja: de én egyedül mit tehetek, akkor természetesen egy sem tesz semmit, ha mindegyik azt hiszi tőle függ a siker, akkor mind ereje szerint dolgozik...« Gróf Széchenyi István idézett szavai illettek őrá is.

Ereje szerint, s még a felett is dolgozott azért a nemzeti kultúráért, amit fontosnak tartott, aminek közösségformáló erejében hitt, ami az ő közvetítésével számtalan közösséget formált, s fiatalok százával hitette el, hogy a saját hagyományában van minden nép emlékezete, amit nem szabad veszni hagyni.

Az a gazdag textil-hímzőkultúra, ami ránkmaradt a régmúlt évszazadaiból, az dédanyáink kezének melegét őrzi, e Kárpát-medencében fogalmazódott meg, s benne van elődeink minden öröme-bánata, de kezünk intelligenciája is.

Fejér Mária 1929-ben a soproni Szent Orsolya rendi tanítóképzőben szerzett pedagógus képesítést, majd a Képzőművészeti Főiskolán Budapesten festőszakot végzett, s ugyanott rajz- és kézimunkaszakos tanári diplomát szerzett. - László Gyula évfolyamtársa volt. - A nagyhírű *»Rákóczi téri Női Ipari Iskola«* tanárai neveltek belőle kiváló kézimunka gyakorlati tanárt, amihez nagyszerű adottságai voltak és fogékonyága arra, hogy a gyakorlati ismeretek mellett elméletileg is felkészüljön a népművészet tanítására.

Izig-vérig pedagógus egyénisége, emberszeretete, a téma iránti alázata korán kiemelte őt az átlagtanárok sorából. Így nyerte el a Zombori Tanítóképző Intézet tanári katedróját 1943-ban.

1945-ben pedig a Jászberényi Tanítóképző tanára lett, ahonnan 1967-ben ment nyugdíjba. Az országban elsőként itt adtak arra lehetőséget, hogy fakultatív tantárgyként a 20 éve eltörölt kézimunka ismeretet a néprajzzal együtt taníthatták. S Mária néni vállalta! De nemcsak erre vállalkozott, hanem nagy energiával kapcsolódott bele az ország amatőr népi díszítőművészeti mozgalmába, s lett nélkülözhetetlen, fáradhatatlan mestere és apostola. *»A kultúrát nem lehet örökölni, az elődök kultúrája egykettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg újra meg nem szerzi magának.«* Kodály Zoltán intelme parancs volt számára! Ura tanítani mindazt, ami érték, ami egyszerre lehet hagyományos és modern is, amivel a XX. századi ember is együtt tud élni. Ami esztétikus, célszerű és jól funkcionálható.

A szakma nagyjait ő is jól ismerte: Hegedűs Margitot, Lengyel Györgyit, Andrásfalvy Bertalant, Fél Editet. A legkiválóbb, világhírű néprajztudósok is nagyra értékelték tárgyi tudását, sokszor vitattak meg együtt tudományos problémákat. Varga Mariann a szakkörvezetői képzés tanáranak hívta külső munkatársként a Népművelési Intézetbe (*ma Magyar Művelődési Intézet*). Itt résztvett az alap-, közép- és felsőfokú képzés követelményének kialakításában, és elvállalta három megye szakemberképzésének irányítását az országban (*Fejér, Nógrád és Szolnok megyében*) s a nyári országos továbbképző tanfolyamoknak lett legtöbbet foglalkoztatott szaktanára. Ezért is ismerte az ország, meg azért is, mert tanítványai minden

pályázaton, országos rendezvényen magas színvonalon reprezentálták a tőle tanultakat, s elismeréseket, díjakat szereztek. Főiskolás tanítványai visszajártak hozzá szakmai tanácsot kérni, s újabb anyaggal feltöltek.

Minden nyáron nagy gonddal szervezte, tervezte a továbbképző alkotótáborokat. Erdélytől-Felvidékig, Tolnától-Baranyáig, Vastól-Békésig ismertette meg hallgatóival a helyszínen az egyes régiók himzész kultúráját a legkiválóbb népi iparművészek, kutatók és a népművészet mesterei segítségével. Tanulmányi kirándulásokat, múzeum- és tárlatlátogatásokat rendszeresen szervezett, ahová mindig népes csapata kísérte.

Szerették, tisztelték tanítványai, barátai, szakmai kollégái, csodálták, becsülték Jászberényben volt főiskolai tanárkollégái s a városi, megyei közművelődés munkatársai. Szinte haláláig vezetett szakkört a Déryné Művelődési Központban és a főiskolán.

Nem volt olyan nagy rendezvénye a városi közművelődésnek, hogy ne kapcsolódott volna hozzá rangos kamara kiállítás az ő rendezésében, munkájuk színjavát mutatva a világnak.

Szép kora ellenére csodálatosan friss volt szellemileg, s fáradhatatlan a munkában. Most is nyári alkotótáborát szervezte, ahová már nélküle mentek el! Ő egy égi táborba ment, fenn száll a fellegekben, s nyeri el életének jutalmát, az örök üdvösséget.

Mi itt lenn fukarok voltunk a dicséretben, amiért ő sohasem panaszkodott, s érték méltánytalanságok, amire ő sohasem szolgált rá. A világ, amiben élt nem kényeztette el, sokszor haladt göröngyös úton, amin soha nem botlott el, méltóságát mindig megtartotta, soha nem alkudott meg!

1991-ben kapta meg »Jász-Nagykun-Szolnok Megyéért«-díjat. Életének ez volt a legnagyobb kitüntetése, de legnagyobb öröme is, hiszen majdnem 50 évet dolgozott e táj kultúrájáért, a jász-kun himzész kultúra népszerűsítéséért.

Gondolatban fejet hajtunk előtte, hogy élete javát a köznek adta, s hitt abban, hogy kultúránk is segíthet, hogy felépíthessünk egy új és jobb világot, egy világot tele szépséggel, tisztességgel és joakarattal, hogy szeretet és béke uralkodjon mind-örökké.

B. Jánosi Gyöngyi grafikája

Tóth János

IN MEMORIAM RÉDEI ISTVÁN

Rédei István

A Jászság történetének egyik kiváló ismerője, fáradhatatlan szorgalmú kutatója, a Jászság érdekeinek szolgálatát mindenkor áldozatkészen vállaló múzeumi munkatárs távozott körünkből mindörökre e mostani esztendő koratavasán.

Rédei István 1926. szeptember 23-án született Jászberényben. Gyermekkorának, elemi majd polgári iskolai tanulmányainak éveit történelmünk igen nehéz időszakában zajlottak. Szülei meglehetősen nehéz, alkalmi földműves-napszámos munkával tudták csak biztosítani a kis család előbbre jutásának anyagi feltételeit.

1941-től nyomdásztanulóként folytatta tanulmányait s négy esztendő után, 1945-ben nyomdász képzésedő szakmunkásként szerezhetett szakképesítést. - Mind-ez a háború éveiben zajlott, miközben sikerült elkerülnie mindazt, ami ekkor a saját korosztályához tartozók részének sorsa volt: a katonaságot, az elhurcolást.

Ezekben az években családi körülményei úgy hozták, hogy közelebbi kapcsolatba kerülhetett Komáromy József családjával. Komáromy József már az 1920-as évek második felétől jelentős közéleti személyisége volt Jászberénynek. 1929-ben folyóiratot szervezett és indított jórészt olyan szándékkal, hogy ebben fórumot adjon a Jászság történetével kapcsolatos kutatási eredmények közzlésének. Rövid néhány esztendő során jelentős helytörténeti kutató gárdát tömörített maga köré, s igen rangos kiadványokat jelentetett meg a Jász Múzeum gondozásában. A *»Jászsági Könyvtár«* elnevezésű sorozatban jelenhetett meg *»Adatok Jászberény múltjából«* című tanulmánykötete, majd 1937-ben a Jász Múzeum első évkönyve jelentős történeti, régészeti tanulmányokkal. 1943-ban újabb múzeumi évkönyv készült, amelynek nyomdai munkálataiban már Rédei István is részt vehetett. Ifjú nyomdásztanulóként már ezek a körülmények is serkentették őt szakismereteinek bővítésére, alakították, formálták érdeklődését és vonzalmát a helytörténeti kutatómunka iránt.

1949 után, amint ő említette: *»munkahiányból eredő felmondással«* elhagyni kényszerült a jászberényi nyomdát, s az egyik fővárosi nyomdában talált szak-képzettségének megfelelő munkahelyet s ezáltal szerény megélhetési lehetőséget. Ezekben az években zajlott a nyomdák államosítása is. Mintegy három esztendeig tartó fővárosi munkavégzése során is szakadatlan önképzéssel, szervezett szakmai továbbképzések segítségével gyarapította sokoldalú ismeretanyagát.

1952-től immár végérvényesen szülővárosában juthatott munkához, ekkor már az államosított Szolnoki Nyomda Vállalat Jászberényi Telephelyén képzésedőként.

A nyomdász mesterség különböző szakterületein megszerzett elméleti és gyakorlati ismeretei messze meghaladták azokat a technikai lehetőségeket, amelyekkel e kis nyomda akkoriban rendelkezett, mégis tovább bővítette szakmai tudását a felsőfokú nyomdaipari technikum elvégzésével. Ezt követően mintegy hat esztendőn át - gyakorlati nyomdai munkája mellett - rendszeres Szolnokra utazgatással a nyomdaipari tanulók iskolai szakoktatójaként is dolgozott.

1952 után ismét szorosabbra fűződhetek Komáromy Józsefhez, ekkor már mint múzeumigazgatóhoz s általa a Jász Múzeum vonzásköréhez tartozó jeles

helytörténetkutatókhoz, helyi közéleti személyiségekhez kötődő kapcsolatai. Komáromy József mellett - rendszeres budapesti kapcsolattal - Porteleki (Prückler) József, helyben pedig Németh Ferenc, Blénessy János, a festőművészek közül pedig Makai József, Gy. Riba János, Sáros András és Vuics István alkották ennek a korai várostörténeti, műemléki öntevékeny kis munkaközösségi csoportosulásnak a magvát.

Ebből az öntevékeny múzeumbaráti körből indulhattak el és valósulhattak meg jelentős helyi kezdeményezések a várostörténeti kutatások, a műemlékvédelmi munka terén s a helyi történelmi emlékek megőrkítésének, megismertetésének érdekében is számottevő eredmények születtek.

E kis közösségnek fontos része volt abban, hogy a Városépítési Tervező Vállalat által országszerte indított program keretében 1954-ben elkészülhetett *»Jászberény városképi és műemléki vizsgálata«* címmel egy igen fontos adatfeltáró és programkijelölő tanulmány Vákár Tibor szerkesztésében.

Rédei István mindenkor tevékeny résztvevője volt e szűkebb körű társadalmi csoportosulás munkájának, később pedig mintegy két évtizeden át tanácsstagként még hatékonyabban munkálkodhatott Jászberény műemlékeinek, történelmi értékeinek óvása, gondozása érdekében. A megélhetési lehetőségeit biztosító nyomdai munkájában is egyre növekvő feladatai és elfoglaltságai mellett mindenkor tudott időt és energiát áldozni arra, hogy folyamatos önképzéssel, hosszú éveken át szorgalmasan gyűjtött gazdag magánkönyvtárának segítségével, történelmi ismereteinek gyarapításával a Jászság történetének, a kutatások forrásainak feltárásával és megismerésével a legkülönfélébb várostörténeti témákban biztonságos jártaságra tegyen szert. Mindezt a maga szerény módján művelte, jó ideig csupán a hozzá közel állók közül is csak kevesen ismerhették széles körű tudását. Rédei István helytörténet-kutatói, kiadványszervezői munkásságában az 1967-es esztendő akár korszakhatárt is jelenthet. Ebben az évben ünnepelte a Lehel Vezér Gimnázium alapításának 200. évfordulóját. A Jászság művelődéstörténetének e fontos eseménye kiváló alkalomnak kinalkozott arra, hogy egyik jeles helytörténetkutató, Blénessy János tanítóképző-intézeti tanár Jászberény város iskolázásának és közművelődésének történetéről szóló méltatlanul mellőzött pályadíjnyertes tanulmányát - már csak sok-sok gimnáziumtörténeti vonatkozásai miatt is - kiadni lehessen. Rédei István meghatározó részt vállalt a kézirat nyomdai előkészítésében, a nyomdai munkálatok megvalósításában, a szükséges anyagi eszközök megszerzésében, s e fontos tanulmány a már korábban is tervezett *»Jászsági Füzetek«* elnevezésű kiadványsorozat első számaként - a hivatalosan soha be nem jegyzett szűkebb kutatói közösség, a *»Múzeumbaráti Kör«* gondozásában és neve alatt 1967-ben meg is jelenhetett. (*A Jászsági Füzetek sorozatában - ugyancsak Rédei István sokféle közreműködésével - mindmáig még további 18 füzet jelenhetett meg.*)

Rédei István életében is fontos változást jelentett az a mozzanat, amikor a Szolnoki Nyomda Vállalat Jászberényi Telepét a jászberényi Hűtőgépgyár átvette s a továbbiakban önálló üzemként működtette. Jelentős műszaki fejlesztések valósulhattak meg e tulajdonos-váltás után s Rédei Istvánnak további lehetőségei nyíltak arra is, hogy korábban megszerzett nyomdászati szaktudását a mindennapi gyakorlatban is kamatoztatni tudja. Kezdetben gépi szedőként, később üzemvezetőként dolgozott az újjászervezett nyomdában. Hűtőgépgyári felettesei mindenkor elismerték, számításba vették sokoldalú, magas szintű szaktudását s igényelték szervezői, szakmai közreműködését abban a folyamatban is, amikor a nyomdát a város főtéri épületéből jóval kedvezőbb elhelyezési körülményekkel a Hűtőgépgyár területére telepítették át.

Rédei Istvánnak a Jászság történeti kutatásában elért jelentősebb eredményei legkorábban a Hűtőgép című üzemi lap hasábjain kaphattak nagyobb nyilvánosságot. Tudományos igényű, alapos forráskutatások után a Rákóczi szabadságharc

jászkunsági vonatkozásait, korábban még nem ismert dokumentumait gyűjtötte egybe és újságcikk-sorozat formájában adta közre. Az újság szerkesztésének, jellegének természetéből adódóan a tudományos jegyzetek, levéltári, szakirodalmi hivatkozások közlése e cikkekhez nem kerülhetett. Tervei között szerepelt e fontos tanulmány teljes anyagának önálló kiadványként való megjelentetése.

Helytörténeti kutatásainak rendszeres folytatásához a legszükségesebb feltételek és körülmények - sajnálatos módon - csak nyugdíjas éveiben, 1986 után alakulhattak ki számára. Ekkortól a Jász Múzeumban szerény tiszteletdíjas munkatársként végezhetette a történeti dokumentációs gyűjtemény rendezését, tudományos nyilvántartását s a feltárt és folyamatosan gyűjtött dokumentumok tudományos feldolgozását. Itteni munkálkodása idején alakulhatott ki a lehetőség arra, hogy azok a korábbi kutatási eredményei, amelyek a jászkunok 1848-49-es szabadságharcbéli szerepével kapcsolatos adatokat, dokumentumokat tárták fel, és önálló tanulmány formájában egybefoglalták, ugyancsak a Jászsági Füzetek sorozatban kiadásra is kerülhessenek.

Múzeumi munkálkodásának éveiben írta sorozatban azokat a műemlék-ismertető tanulmányokat, amelyek a Jászkürt című helyi lap hasábjain jelentek meg, majd később önálló kiadványként is közkinccsé válhattak.

Mindezek a közlések Rédei István helytörténet-kutatói munkásságában - hézagpótló jelentőségük mellett is - jószerint talán csupán a »jéghegy csúcsát« jelentik, hiszen levéltári kutatómunkájának, a Jászság 18-19. századi életének egyes részleteire vonatkozó adatgyűjtéseinek feldolgozásával mindannyiunk fájdalomra számunkra mindörökké adós maradt. Kutatói munkásságának igazi kibontakozása idején, közhasznú törekvéseinek, nagyívű terveinek előkészítése közben mindannyiunk számára készületlenül, váratlanul ragadta őt el közülünk a halál! - A halál, az elmúlás, amely mindannyiunk számára elkerülhetetlen, közös emberi sors, mégis mindannyiszor egyéni dráma, aminek el nem kerülhető szükségeszerűségét értelmünk felfogja, tudomásul veszi, érzelmi világunk mégis tiltakozik, tagadni, ellenállni próbál, s eközben megsérül, újabb sebeket kap. S bár idők múltán e megsebzett érzelmi világunk sérülései begyógyulnak, ám a forradás megmarad s ez mindig emlékeztet az egykori sebre.

E néhány vázlatos ecsetvonás erőtlen arra, hogy Rédei István gazdag életútjáról, igaz emberi tartásáról, mindenek felett való tisztességéről, sokoldalú munkájának jelentőségéről, a Jászság és szülővárosa, Jászberény iránt érzett s mindenkor kifejezésre jutó rajongó szeretetéről, áldozatkész lelkesedéséről akár csak közelítően is árnyalt képet adjon. Ahhoz azonban szerény szándéka szerint hozzájárulhat, hogy példaértékű élete néhány mozzanatának felvillantásával - az itt élők érdekében elhivatottan és önzetlenül munkálkodó áldozatvállalók sorában - Rédei István nevét is minden időkre Jászberény városnak emlékezetébe ajánlja.

B. Jánosi Gyöngyi grafikája

Molnár János

FRONT ÉS FOGSÁG (1915-1921)

Édesapám egy kis jáász község (Jásztelek) hat elemis közkatonájaként, egy jó módú és békességes parasztcsalád gyermekeként sodródott 1915-ben az I. világháború gyötrelmes poklába. Onnan sebesülés után egy rövid időre hazajöhetett »testileg-lelkileg« gyógyulni, hogy ott folytassa a szenvedését, ahol abbahagyta... Ezt követte a fogság, illetve annak időkeretében a háborúnál is sokkal kegyetlenebb, a frontélemlé százszor kiszámíthatatlanabb (az ő szavait idéztem!) polgárháború félelmetes fordulatai, borzalmai...

Az események után mintegy ötven évvel - kérésre leírta az egykori eseményeket, élményeket, melyeket fiatalon élt át, de még idős korában sem lepett be a feledés szürke pora. Visszaemlékezési anyagának így nagy-nagy értéke a hitelesség, a tárgyilagosság, környezete s a történesek hangulatának, értéktelének őszinte közlése éppúgy, mint stílusának megjelölt ereje, természetessége, vagy esetenként a részletek aprólékos ismertetése. (A száz gépelt oldalnyi terjedelem erre lehetőséget adott.)

Memoárjának a Hat esztendő címet adta. Annak bevezetőjében így vallott önmagáról: »Nem sok tudással és egészen fiatalon, kevés élettapasztalattal kerültem a háborúba és a fogságba. Érdeklődésem, környezetem eseményei azonban nem hagytak nyugodni, így sok mindenben részt vettem, sok mindent átéltem. A történeket megjegyeztem, esetenként kerestem azok okait, összefüggéseit. Azután levontam magam számára a tanulságokat. Elég sok akadt.« Megjegyzem, hogy az trása olvasásakor bőven »adatik« erre lehetősége az olvasónak is.

Néhány adottságát és személyiségvonását mindezek kapcsán - úgy vélem - mulasztás volna elhallgatni. Testileg jól fejlett, erős, szívós (a faluból egyszuszra kikocogott a tíz kilométernyi távolságban levő tanyájukra!), gyorsmozgású, ügyeskezü és sprinterek is kiváló alkat volt. Lelkileg kiegyensúlyozott, határozott egyéniség volt, egyenes jellemmel, erős akarattal, állhatatossággal, nagyvonalúsággal, gyors és logikus gondolkodással, reális helyzetfelismerő képességgel, bátorsággal, megbízhatósággal, fejlett igazságérzettel. Nem hiányzott tulajdonságai közül a szeretet, a tisztelet, a segítőkészség sem. Am nem kellő humorérzéke és lobbanékonyága olykor hátrányára vált. Kötő megfigyelőképessége, ámulatba ejtő memóriája sikerköve szellemi munkájának; visszaemlékezésének - melynek tme néhány részlete. (Molnár István)

Hat esztendő

A háború már a második évébe lépett 1915-ben, amikor katonai behívót kaptam Kecskemétre. Júliust írtunk, s én már betöltöttem a 19. életévemet. Rajtam kívül még igen sokan öltötték magukra az uniformist abban az időben, mert kellett az ember utánpótlás. Jobban fogytak az emberek messze keleten, mint ahogyan a hadvezetés azt elképzelte.

Huszárok lettünk, 13-as huszárok! A kiképzéssel nem késlekedtek vezetőink. Megtanultuk, hogyan kell a lovat pucolni, kiverni a sorport, - a ló szőréből a kéfében felgyülemlett porból a körömrúgó előtt a kefe földhözütögetésével a porból sort, sorokat alakítottak ki - hogyan kell a nyeret és egyéb lóra való alkalmatosságot kifényesíteni és a helyére rakni, tárolni. No, meg arra is megtanítottak, miként kell az itató vederral az istállói ajtóban ugrani...

Már ott tartottunk, hogy a huszárokat lovagolni is tanítani kezdik, amikor jött a parancs; mennünk kell Pestlőrincre! A lovaglásból nem lett semmi - pedig azt csináltuk volna szívesebben, nem pedig az egyéb gyakorlatokat - mert Lőrincen már nem volt lovuk a huszároknak. Így hát gyaloghuszárok lettünk. Még csak nem is

kaszárnyában helyeztek el bennünket, hanem egy emeletes házban, egy piactér mellett.

A katonai kiképzés azonban nem szakadt meg. Tovább folyt a maga módján... Az egyik őrzető valamelyikünkkel egy skatulya gyufát hozatott, s azt pokrócban kellett felvinnünk számára az emeletre. A pokrócot annyian fogtuk, ahányan csak hozzáfértünk. Amikor felértünk, átvette a gyufásdobozt, majd mindegyikünknek adott egy-egy szál gyufát, mondván:

- *Mostantól kezdve, mindenkinél legyen gyufa mindig, hogy ha a feljebbvaló cigarettát vesz a szájába, a közhuszár nyomban ott teremjen előtte, égő gyufával a kezében!*

Ki-ki megkapta a szál gyufát, s nem hivatkozhatott arra, hogy nincs gyufája...

Megtanítottak bennünket arra, hogyan kell vigyázban állni és díszlépésben menni. Mindezekre akkortájt nagy szükség volt, mert vártuk a trónörökösöt, aki szemlélt kívánt tartani hű alattvalói és katonái fölött. A sok-sok gyakorlás közben többen elszédültek közülünk. Nehezebb volt ez a munka, a legnehezebb aratásnál is. Mindenki nagyon örült, amikor túl voltunk a szemlén. Közben megtanítottak arra is, hogyan kell a fegyverrel bánni, hogyan kell löni.

Legfőképpen azonban tisztelegni tanítottak bennünket, mert az szintén nagyon fontos volt, hiszen a feljebbvalónak még akkor is tisztelegni kellett, ha az utca másik oldalán ment.

Miután kiképeztek bennünket, október második felében bevagoníroztak valamennyiünket a Keleti pályaudvaron. Indultunk az orosz frontra...

Ahogy távolodtunk Budapesttől, úgy fogyott a szeszcsinálta jókedvünk.

A katonák önkéntelenül is a sapkájukhoz nyúltak, amikor egy-egy állomásra értünk. A sapka mellé tűzött kókadozó őszi rózsák akadtak kezünkbe, amelyeket az állomásokon ácsorgó, vagy éppen integető tömeg közé dobtak.

Míntha megszólaltak volna a virágok:

- *Jobb lesz nekünk hazai földben pihenniünk, mint idegenben. Köszönjük, hogy nem visztek tovább.*

Dél már elmúlt mikor a vonatunk megállt.

- *Ebédosztás!* - kiáltották az altisztek.

Közben civilek jöttek közel a szerelvényünkhöz, asszonyok, lányok és kíváncsian nézelődtek, van-e közöttünk ismerősük.

Egy idős néni halkán felsóhajtott, mielőtt távozott volna tőlünk:

- *Szegénykéim! Ilyen fiatalon visznek benneteket vágóhídra.* - S zsebkendőjével a szemét törölgette.

- *Ne sírjon öreganyám! Úgy megzavarjuk mi a muszkát, hogy meg sem áll Moszkváig!* - kiáltotta el valaki magát közülünk, vigasztalásnak szánva a szót.

1915. október 17-e volt, borús, sötét éjszaka, amikor a Kárpátok emelkedőjéhez értünk. Szerelvényünket két mozdony vonszolta. Az egyik húzta, a másik tolt. Kerekeik meg-meg csikordultak, mintha haragukban a fogukat acsargatnák.

- *Mire kivirrad, túl leszünk a Kárpátokon* - szólalt meg valaki a fülkében.

- *Sokan nem gondoltunk arra, amikor elkezdődött, hogy ilyen sokáig tartson a háború és ilyen gyorsan ránk kerüljön a sor* - jegyezte meg Jóska barátom, aki melletttem ült.

- *Amikor kitört a háború, akkor azt mondták, hogy karácsonyra mindenki újra otthon lesz* - vette át a szót ismét más.

- *Szerbia früstökre sem lesz elég... És lassan a második karácsony is eljön, még sincs vége a háborúnak* - folytatták tovább.

- *Ti még csak most kezdték* - bontogatta tovább a gondolatot egy öreg huszár -, *de bezzeg én, már másodszor megyek a frontra. Amikor először mentem, a huszároknak lovuk volt. Most már az sincs. A gyalogosoktól az különböztet meg, hogy*

a sapkám bal oldalára fel van varrva a huszár ezredem száma... Amolyan gyaloghuszárok vagyunk már csak.

Azután hosszas elbeszélésbe kezdett a limanovi csaták borzalmairól, és arról, miként sebesült meg.

Hangulatunk mind rosszabb és rosszabb lett.

Egyszer valaki nótába kezdett:

*»Nem tudom, hogy hol lesz a sírom,
Szerbiában, - én úgy gondolom.
Szerbiának hegyei, a fekete földjei,
Ott lesz az én sírom.«*

Sötétség, szomorúság, kiábrándultság tanyázott a vagonban. A dal után pedig hosszas hallgatás, egészen reggelig. Közben, volt aki szundított, s volt aki otthonmaradottakkal folytatta a megkezdett beszélgetést - csak úgy gondolatban, vagy álmában.

A reggel ködös volt. Szerelvényünk gyakran megállt és amikor elindult, akkor is csak keveset futott. Lassan haladtunk. A napunk szürkén múlt el, nem történt semmi különös.

Utazással kezdtük a második éjszakát is. Csakhogy változtattunk az utazási módon, mert kb. éjfélről kezdve gyalogosan haladtunk tovább. Nem mondta senki, de gondoltuk, hogy a front közelébe értünk. Hangtalanul ballagtunk egy hatalmas erdőben, egészen hajnalig. Hajnalkor végre pihenőt tartottunk, mert faluba érkeztünk. A házakban azonban nem lakott senki, de senki...

Az ajtók nyitva voltak, a házablakok pedig, szinte kivétel nélkül összetört üveggel bámultak ránk.

- Sebaj, - gondoltuk, - aludni azért mégis jobb lesz ott benn a házakban, mint itt kinn a szabad ég alatt.

Szakaszonként szállásoltak el bennünket az épületben.

A helyiségek földjét szalma fedte. Úgy látszik, nem mi voltunk az *»első vendégek«* ezekben a megviselt házakban.

Lefeküdtünk mindannyian. Végre, viszonylag kényelmes környezetben hajhattuk álomra fejünket. Sajnos, nem sokáig alhattunk nyugodtan, mert csörgött az *»ébresztőóra«*...

Ágyúgolyók robbantak tőlünk néhány száz méterre, azután sokkal közelebb. A kitört ablakon füst, por, s emberi jajgatás kavardott be a szobánkba, s ez gyorsan kiverte az álmat a szobatársaim szeméből is.

Egészen addig lőttek az oroszok, amíg a falu templomának a tornyát el nem találták. Ott húzódott meg ugyanis a mi megfigyelőnk. Amíg eltalálták, addig igen sokat mellé ágyúztak. Eppen ez lett nekünk, alvó katonáknak a szerencsétlensége. Közülünk többen megsebesültek, meghaltak...

Csodálkozó szemmel tekintgettünk egymásra, s némán kérdeztük:

- Hát ilyen a háború?

Bealkonyodott, mire teljes csend és rend lett a faluban. A sebesülteket bekötöttük, a halottakat eltemettük. Este pedig búcsút intettünk az üres falunak. Meneteltünk tovább a front felé. Dehogyan gondoltam még akkor, hogy hat évig tartó hányatott életem első napjait szenvedem a végtelen orosz mezőkön, erdőkben, hegyekben... Már éjfél felé járhatott az idő, amikor halk parancs jött: *Felfejlődni rajvonalba!* Azt tettük. Aludni nem tudtunk, mert a fejünk felett sűrűn füttyültek a kispuska golyók. Közülük több megvillant. Később tudtuk meg, hogy ezek dum-dum lövedékek és amikor valamibe ütköznek, felrobbannak. Egyidejűleg a sötétben látni lehetett villanásukat.

A reggel köddel köszöntött ránk, s mehozta az első ütközet napját.

- Jobbra húzódni, és előre! - jött a parancs. Előttünk mocsár volt, azt kerültük ki a jobbrahúzódással.

- *Előre!*

De előlről löttek, hátulról pedig az őrmester biztatott: *előre!*

Szinte egyenként kellett bennünket mozgatni, mert senki sem akart elmozdulni a vastag fák mögül.

Nem voltunk kényelmes helyzetben. Előlről egyre jobban löttek felénk, az őrmester pedig mind szaporábban ordította: *előre! előre!* Közben egyik-másikunk megsebesült, s jajgatott... Az lemaradt.

- *Fától-fáig előre!* - biztatott bennünket kitartóan az őrmester. S mi, azt tettük. Közben természetesen mi is löttünk, de csak úgy vaktában. Arrafelé, amerre az oroszokat sejtettük. Nem tudom, hány félóráig »nyomulhattunk« az említett módon előre, csak arra emlékszem, hogy a végén már elővette a pisztolyát is az őrmester, s a nagyobb nyomaték kedvéért azzal mutatta nekünk az irányt.

- *Hurrá, hurrá!* - kezdte el valaki torkaszakadtából. Átvettük ezt mindannyian és pillanatok alatt a rémisztő, fülsüketítő »*hurrááá*«-zástól visszhangzott az erdő. Ezzel egyidejűleg rohanni kezdtünk előre. Talán csak néhány percig tartott ez a félelmetes, vad ordítózás, amikor egy üres, elhagyott lövészárokhöz értünk. Percekkel azelőtt hagyhatták el az oroszok, de elhagyták egytől-egyig, mindannyian.

A félelem-okozta érzésünkhöz, a roham közben elkeseredettség, harag tapadt, amely most győzelmi mámorban oldódott fel. Ennek ellenére mindnyájan remegtünk egy kicsit, mint az ideges ló.

De ezzel még nem volt vége. Az oroszok csak néhány száz méterrel voltak hátrább. Ott újabb rajvonalat alakítottak ki, az előre elkészített lövészárokhba húzódva, és amint a köd nagyjából felszállt, újra löni kezdtek. Nem sokáig tartott ez az egyoldalú puffogatás, mert parancsot kaptunk mi is az újabb támadásra. Kezdődött minden előlről. Odaátról löttek, mi pedig fától-fáig húzódva haladtunk előre az őrmester felülegelete mellett. Közben peresze mi is lövöldöztünk a nem látott ellenséget.

Mostmár nem féltem úgy, mint az előbb. Úgy láttam, a többiek is bátrabbak lettek. Átestünk már az első tűzkeresztségen.

- *Hurrááá! Hurrááá!* -

És mi az előbbi módon elfoglaltuk a második vonalat is. Ez azonban már nem olyan simán ment, mint az első. A rohamozott lövészárok nem volt üres. Voltak oroszok, akik nem akarták elhagyni, de voltak olyanok is, akik ha akarták volna, sem tudták volna elhagyni a sebesülésük miatt.

A »*hurrá*« csatakiáltásnak (amit én röviden *ordításnak* nevezek) hihetetlen hatása volt.

Orosz támadás után

Ami azonban a szemünk elé tárult, az lehangoló látvány volt. Rengeteg halott a mieinkből, de sokkal több az oroszokból. Nagyon sok volt a sebesült, akik jajgatva várták vérző sebekkel az elsősegélyt. A mi feladatunk az volt, hogy egyrészt megerősítsük a vonalat, másrészt, kísérjük hátra a foglyokat. Rengeteg foglyot ejtettek a mieink. Háromszor ismétlődött meg az orosz támadás - mint a szemtanúk elbeszélétek, - és minden alkalommal sok támadó eldobta a fegyverét. Feltartott kézzel futott a mi lövészárkainkba. Úgy számítottak ezek az orosz katonák, hogy ezzel végetér a szenvedésük, mert mint hadifoglyoknak nem kell tovább résztvenniük a harci cselekményekben. (A foglyokat a háterszágban alkalmazták ipari, mezőgazdasági munkákban.) Tehát, jól számítottak.

Akik a vonalban maradtunk, segítettünk a sebesültek felderítésében és a kötözőhelyre történő szállításban. Hordágy sokkal kevesebb volt, mint sebesült. A legtöbbjét négyen vittük egy sátorlapban kötözésre. Ez a megoldás, főként a sebesült betegeknek okozott irtózatossá fájdalmat. Sokan közülük már több órával

ezelőtt kaptak sebet, s ennyi idő elmúltával rettenetes fájdalmat kellett elviselniük. A sátorlapban nem lehetett rögzített testhelyzetet biztosítani számukra, s ez megnövelte a sebesültek kínjait.

És a miénket is. Mert végig hallgatni jajgatásaikat, fájdalmas nyögéseit a kéz és láb nélküli embercsonkoknak, - oda idegzet kellett. Főként a dum-dum lövedékek tettek elrettentő embertelen rombolását katonáinkban. Találat esetén felrobbantak és ezáltal olyan roncsolást végeztek az ember testében, hogy pl. a végtagok esetében csak amputálással lehetett segíteni. A csontokat, apró szilánknyi darabokra roncsolta szét. Ha pedig nemes testrészt érintett, föltétlen kinyitotta a másvilágra vezető út kapuját.

Szomorúan végződött ez a nap. Az éjjel csendesen múlt el rajtunk, még aludni is volt időnk. Ugyszintén másnap is. Mikor ránk esteledett, újra tovább kellett indulnunk. Meneteltünk egész éjjel. Már kezdtük megszokni az örök mozgást. Elvégre, mi »*huszárok*« voltunk, a 13-as jászkun ezredhez tartozók és mint »*gyorsan mozgó alakulatnak*« menni és menni kellett mindig.

Vagy oda, ahol támadni készültünk, vagy oda, ahol éppen védekezésre szorítkoztunk.

Mivel lovunk nem volt, így gyalog masírozunk. Tartoztak a csoportunkhoz természetesen lovas huszárok is, de ők sem értek a tethelyre korábban, mint mi. Ők ugyanis lovaikat a rajvonaltól jóval távolabb hagyták, és mire odagyalogoltak a lovaikhoz, majd megállás után pedig visszagyalogoltak a lovaiktól, akkorra mi is megérkeztünk, - gyalogosan. Nekünk nem kellett visszamennünk a rajvonal mögé távolra, hanem közvetlen a front közelében mozogtunk. Nekik csak azzal volt jobb, hogy idejük egy részét lóháton töltötték, amíg a jobbra, vagy balra tartó elmozdulásokat végrehajtották.

Új helyünkön végre a várva-várt viszonylagos csendesség fogadott bennünket. A föld sem olyan szipakás volt ott, mint előzetesen szinte mindenütt, hanem partosabb, homokosabb. A már kiásott, ott talált lövészárkba húzódtunk, biztonságba helyeztük magunkat. Mögöttünk, körülöttünk, szántóföld, méghozzá burgonyával beültetve! Előttünk, mintegy 200 méternyire erdő kezdődött. Hatalmas fái közül fel lehetett ismerni a drótkerítést, s mögötte a lövészárkot. Tisztáson, erdőben, egyaránt csendesség honolt. Orosz katonának, lövöldözésnek se híre, se hamva. Tüzérségünk szokásos reggeli tapogató lövéseire nem érkezett válasz. Megfigyelőink sem észleltek semmilyen mozgást. Arra gondoltunk, nincsen velünk szemben senki, aki farkasszemet vetne ránk. Nem is volt ez elképzelhetetlen, mert ebben az időben általános támadásban voltunk és az orosz frontot teljességében megingattuk. Reméltük, hogy a front említett szakaszáról visszavonultak az oroszok, nehogy bekerítsük őket. Szemerkélt az eső, mi pedig krumplit kerestünk az üres burgonyabokrokban.

November elsejét írtunk, és 1915-öt.

A családok otthon Mindenszentek napjának megünneplésére készültek és a szülők féltő aggodalommal gondoltak a messze-messze szenvedő gyermekeikre. Ránk. Ha jól emlékszem, délelőtt 10-11 óra körül lehetett, amikor az őrmester 10 nőtlen katonából álló csoportot alakított. Közéjük kerültem én is. Nem tudtuk, hogy mi lesz a feladatunk, de nekem rossz sejtésem volt.

Nem is ok nélkül, hiszen félfüllel meghallottam, amikor az ezredes úr parancsot adott az őrmesternek, 10 olyan ember kiválasztására, akik »*nem hagynak árvát*«.

Közölte velünk az őrmester, hogy a tizedes úr vezetésével rövid portyára indulunk. Azt kell felderítenünk, hogy az erdőszelelén látszó drótkerítés mögötti részen tartózkodnak-e oroszok, vagy sem. Látszat szerint nincsen ott emberfia, de azért sosem lehet tudni, és biztos, ami biztos.

A mintegy 200 méternyi tisztáson félve, óvatosan lopakodtunk. Nem történt semmi. Kiértünk a tisztásról, elértük az erdő szélét, s beértünk az erdőbe.

- *Ha volna ott valaki, azóta már megriasztott volna bennünket.* - jegyezte meg egyikünk félhangosan.

Jó volt a megjegyzés, féleleműzőnek. Valamivel bátrabban lépkedtünk. A kis csoport eleje már csak pár méternyire járt a teljesen ép, 4-5 soros dróttól, amely mögött az orosz lövészárok hallgatott.

- *Nincsen drótvágó ollónk. Mit csináljunk, hogyha odaérünk?* - kérdezte az őrmestertől az, aki elől haladt.

Nyírni jól tudott volna, mert civilben szabó volt.

- *Törjétek ki a karót!* - válaszolta az őrmester.

Hirtelen úgy éreztem, mintha a lövészárokban oroszok volnának. Közben a szabó odaérkezett a dróthoz. Fogta a karót és mozzgatni kezdte. Kb. 30 méternyire lehettem az élen haladótól, s elszállt a rossz érzésem. Pillanatnyi megkönnyebbüléssel szedtem a lábaim.

- *No gyertek, nincs itt senki!* - mondta jó hangosan a karót tördelő katona. Mintha megriadtam volna a hangos szótól, ösztönösen a mellettem levő nagy fa mögé léptem.

És ebben a pillanatban megszólalt két géppuska, 8-10 kézigránát. Robbanás törte meg a csendet. Mintha mindez parancsszóra történt volna. S utána mélységes csend.

Én csak azt láttam, hogy a mi kis csapatunk egyetlen tagja sincs már talpon. Két ember szaladt még mögöttem, ott estek el mind a ketten. Nekem nem történt bajom. Lefeküdtem egy fa mögé, nehogy a lövészárok távolabbi részéről, oldalról meglássanak és lelőjenek. A csendet csend váltotta. Nyomasztó, fojtogató, fájdalmas, kínos nagy csend, melyet még halálhörgés sem zavart meg...

De talán ez is csak azért volt, hogy utána annál rettenetesebb legyen az elsza-

badult pokol... Most már tudták a mieink is, hogy az oroszok nem hagyták el a lövészárkot. Azt is látták, hogy nem tért vissza közülünk egyetlen ember sem. És még csak árvát sem hagytunk...

Nem telt bele egy negyed óra, amikor talán bosszúból, megtorlásként megszólaltak a magyar ágyúk. Csakúgy hullott az ágyúgolyó az orosz állásokra.

A helyzet egyre kínosabb, nyugtalanítóbb lett. Egyik-másik srappnell fölöttem robbant és a szilánkok szagatták, tördelték a fák gallyait, melyek közül nem is egy rám hullott. Közben egy mellettem levő hetes hullá olyan szagot árasztott, ami szinte kibírhatatlan volt. A szellő fordulása következtében, egyre nehezebb volt elviselni. Ezért a szuronnal odább gurítottam. Bár ne tettem volna! A mozgást észrevették az oroszok, és löni kezdték a szegény halottat. Én igen vastag fa mögött hasaltam és így a szemközti kézfegyverek lövedékei ellen némileg biztosítva voltam. Persze oldalról már nem. Nem egyszer éreztem, hogy a hátamon kissé oldalra billen a hátizsákom, meg-meg rándul. Ilyenkor mindig találat érte.

Hej, de keserves percek voltak azok! Mindenfelől a halál leselkedett rám. Már arra gondoltam, hogy Mindenszentek napját a Menyországban fejezem be. Nem hittem, hogy élve maradok.

Délutánra járhatott már az idő. Tüzereink kisebb-nagyobb szünet után újra meg újra vették az orosz állásokat. Egyszer azt éreztem, hogy a lábam szárára nagyobb gally esett. Később pedig a bal vállamon éreztem hasonlót. Majd a lábam is, vállam is kezdett zsibbadni...

Az erdőre egyre sűrűsödő ködfátyol borult. Megtapintottam jobb kezemmel a bal vállamat és éreztem, nedves. Vér volt, megsebesültem.

Felálltam és ahogy csak tudtam, futásnak eredtem saját állomásunk felé. Éreztem, hogy a bakancsom telefutott vérrrel. A bal kezem nem tudtam mozzgatni,

csak az ujjaimat. Azokról pedig csurgott lefelé a vér. Nemsokára megálltam, letérdeltem. Most már csak így tudtam vonszolni magam. Kértem az erdőből. A köd egyre sűrűsödött. Eldobáltam magamtól minden fölösleges terhet: fegyvert, töltegytáskát, töltegyt, hátizsákot. Ez utóbbit mégis visszavettem, abban volt a tiszta fehérszemem, amit még otthonról hoztam magammal, amit még édesanyám féltő, gondos keze csomagolt nekem.

És vonszoltam magam tovább, tovább, a pokolból...

...Azonban minden hiába volt. Egy hónapi szabadság, vagy egy hónapi kiképzés? Arra gondoltam akkor, nincsen annyi csillag, amennyiért én lemondanék az egy hónapi szabadságról. Nem fogadtam hát el az ajánlatát, bár nagyon nehezem esett. Érvelésem nem mondtam el neki *(többre értékeltem a szabadságot, mint a két csillagot)* nem akartam keseríteni. Inkább arra hivatkoztam, hogy nem vagyok még teljesen egészséges és az egy hónapi pihenésre nagy szükségem van. Amilyen jó ember volt, ezt el is hitte. De volt is abban igazság, mert a lábam és a kezem még valóban fájt.

Az egy hónap gyorsan elrepült. Már is azt vettem észre, hogy indulni kell vissza. Jászberényben ültem vonatra. Eppen ki akarta engedni a vonatunkat a forgalmista, amikor éktelen csattanás töltötte meg a levegőt. Szerelvényünkbe mintha egy óriás rúgott volna nagy mérgesen, olyat lendült előre. Beleszaladt egy tehervonat! Volt hát jajgatás, kiabálás, futkosás! Nekem a fejem sérült meg kissé, de nem annyira, hogy kórházba mehettek volna vele. Pedig szívesen tettem volna! Kecskeméten néhány nap múlva új ruhába bújtattak bennünket és május 7-én menetkészen álltunk.

Egy év sem múlt el, s én már másodszor indultam a frontra. Ugyanúgy a többiek is. Sőt akadtak, akik már harmadszor indultak hosszú útjukra a pöfögő acélparipával.

Ez meg is látszott rajtuk. Elhervadt a virágos jókedv, elnémultak a győzelmi harci dalok. Az állomásra nem kísért bennünket ujjongó tömeg, nem lengették felénk a zsebkendőket, nem integettek virágokkal. A lányok nem küldtek puszikat, mint 1915-ben a háború elején. Nemcsak a katonák fásultak el, hanem az itthoniak is.

Újra a Kárpátok emelkedőjén kapaszkodtunk, csikorogtak a mozdony kerekei. Velem másodszor, a szerelvény pedig ki tudja már hányadszor. Csendben ültünk, szomorúan, szótlánul.

Valamelyik kupéban fájdalmas, bánatos dalok törték meg a csendet. El-elhalkultak, majd újra erősödtek, ahogyan a légáramlás keblére emelte a szavakat, s felénk hozta, vagy éppen elragadta.

Valaki már a mi kupénkban is elkezdte halkán dúdolni:

*»Es amikor senki sincsen aki látja,
Rácsókolom a lelkem egy hervadó rózsaszálra.«*

Csak csendesén dúdolta, mintha önmagának mondaná.

Mintha arra vigyázna, nehogy valaki azt gondolja róla, neki milyen jókedve van. A szomorú reménytelenség monológja volt ez. Olyan a dal is, mint a mosoly. Ragadós. Az egyik ember átveszi a másiktól. A második versszakot már többen dudorászták. A szöveget is érthetően ejtették ki:

*»Ha egy golyó szíven talál,
Ott a véres zivatarban,
Az utolsó leheletem
A Te neved súgja halkán.
Ha majd egykor eltemetnek,
A kardomat szúrjátok a keresztfámnak,
Kardom mellé szép csendesén,*

Tűztek egy rózsaszálat.»

A második strófát, már mindenki mondta. Ugyanolyan szenvtelenül, lemondó egyhangúsággal, mintha külön-külön mondaná a dalt ki-ki önmagának. A magyar katona dalba szőtte fájdalmát, szerelmét, reménytelen jövőjét. Aztán valaki, patogósabb nótába kezdett:

*»Örmester úr mitől véres a lába,
Talán bizony, ellőtték a csatában?
Ellőtték a jobb lábam a hajlásba,
Meg kell halni fiaim a csatában.«*

- *Hát bizony, nincs más lehetőség* - jegyezte meg az egyik huszár -, *vagy meghalni, vagy pedig úgy megsebesülni, hogy többé ne vigyék frontra az embert.*

- *Vagy bevonulni a nagy káderhez.* (Nagy káderhez bevonulni = orosz fogságba esni) - toldotta meg valaki.

- *Talán az a legjobb. Onnan nem visznek el katonának senkit. Az már örülhet, mert számára véget ér a háború* - kapcsolódott be ismét más a beszélgetésbe.

- *Huszárok, kávára!* - szól át valaki a szomszéd vagonból.

- *Mi szalonnát sütünk nyárson* - válaszolták közülünk tréfálkozva.

- *Idd meg magad, a kávédat* - csipkelődtek tovább.

Azonban amikor a legközelebbi állomáson kávéosztásra került a sor, tőlünk is elmentek a reggeli italért.

Luckban szálltunk ki a szerelvényből. A város szélén egy emeletes kaszárnyában szállásoltak el. Jó, kényelmes helyet kaptunk.

A tisztek összeálltak és megbeszélést tartottak. Utána a századok más-más irányba indultak el. A mi századunk balra tartott. Egy erdőhöz értünk. Bementünk a fák közé. A századparancsnokunk egy hadnaggal és a zászlóssal kint maradt a tisztáson és távcsöveztek. Közben mi leheveredtünk, figyeltünk. Megláttuk az oroszok megfigyelő balkonját a tisztás fölött.

- *Jobban tennék a tiszt urak, ha nem mutogatnák magukat a tisztáson,* - jegyezte meg egyikünk - *mert még a mi nyakunkba is bajt hoznak.*

Meglátják az oroszok őket és ágyútűzzel árasztanak el bennünket. Attól pedig mi igen-igen félünk. A kis puskalövést figyelembe sem vettük, annyira megszoktuk már. A tisztek éppen a dombtetőre értek akkor, amikor az orosz odaerestett egy srapnelt. Azután megegyet. A három tiszt, háromfelé szaladt. Azaz, a hadnagy és a zászlós váltotta csak ki a nyúlcipőt, a kapitány csak a lépéseit szaporázta, és egyenesen hozzánk jött. Furcsa, de szimpatikus, impozáns ember volt ez a két méteres német kapitány, báró Lichnitetein.

Már a megjelenésében is volt valami különös. Elsősorban az, hogy nem igen volt híja a két méternek. Markáns arckifejezésében finom előzékenység és nyugalom párosult. Bátor volt a végtelenségig. És okos is. Még a gyakorlatozások közben megszerettük. Ott, akkor arra gondoltunk, milyen jó lenne ilyen tiszttel a frontra menni. Biztosabbak voltunk benne, hogy kevesebben halnának meg közülünk, és kevesebben sérülnének meg. Józan, megfontolt, higgadt, realisan számító embert ismertünk meg benne, aki tisztelte, szerette katonáit. Különös volt a szemünkben az is, hogy egy báró ilyen ranggal a frontra jön. Sőt! Nem hátrál meg az első vonaltól sem. Pedig megtehetné - gondoltuk - hogy szó nélkül, feltűnés nélkül hátrahúzódná valamilyen mondvacsinált ürüggyel. Nem tette. Azt beszéltek, önként jelentkezett fronti szolgálatra. Miért? Azt mi találgattuk.

A pihenő után hosszabb menetelésbe kezdtünk. Kész lövészárkok mellett haladtunk el. Majd hídon, tisztáson, kisebb erdőn keresztül folytattuk az utunkat. Végül betessékeltek bennünket egy jól kiépített lövészárkokba. Éjszaka volt már, s akkor parancsot kaptunk: maradjunk csendben, lőni és tüzelni nem szabad.

Hárman, mint barátok, kerültünk ott együvé. Már Kecskeméten kezdtünk barátkozni.

A visszavonulás súlyos vereséget okozott a mieinknek. Nagyon sok katonánk meghalt, még több megsebesült és igen sokan estek fogságba. Ezek közül most a támadáskor senkire sem lehetett számítani. Mondogattuk is mi hárman: Mészáros, Kuczora meg én, hogy Ferenc Jóska osztrák császár velünk és a hozzánk hasonlókkal járt legjobban. Több mint két hétig nem kellett bennünket élelmezni, nem koptattuk a kincstári felszereléseket, és amikor támadni kell, akkor viszont itt vagyunk.

B. Jánosi Gyöngyi grafikája

Támadásunk elején, komoly területi előnyre tettünk szert. Egyik rajvonalat a másik után semmisítettük meg. Rendszerben haladtunk előre, míg végre az orosz észbekapott, túlsúlyban vannak az osztracék. Hozzáálltak azután a komolyabb védelmi vonal kiépítéséhez. Gyakran használhatók voltak az előzőek is. Megkezdték a többszörös szögesdrót-akadályok kiépítését is. (A szögesdrót nekünk mindig nagy akadályt jelentett, mert nem voltunk felszerelve drótvágó ollókkal.) Hogy miért nem, ma sem tudom.

Nemcsak az oroszok, hanem mi is jól megépített vonalat - drót akadályokkal - teremtettünk magunknak biztonságunk növelésére. A vonalak mögött viszonylag kényelmes életük volt a katonáknak. Hatnapi rajvonalbéli tartózkodás után három napra hátraengedtek bennünket pihenni. Ilyen addig még nem volt. Ez idő alatt fehérneműt cseréltünk, irtottuk magunkból a tetvet, vagyis jó nagyot tisztálkodtunk. Mészáros szakaszvezetőt egy eltévedt golyó úgy megsebesítette, hogy kórházba kellett vinni. Nagy volt a bánatunk, Kuczorának meg nekem, amikor el kellett tőle búcsúznunk. Másrészt tudtuk, most egy időre biztos kezek között gyógyul majd. Mészáros helyébe egy vaddisznó szakaszvezetőt kaptunk. Úgy mondták, zupás őrmester volt, de lopott és lefokozták. Ráadásul kiküldték a frontra. A ranglétrán azonban igen gyorsan elindult, szeretett parancsolni, másokat szekírozni, s így már szakaszvezető volt.

- *Fegyvervизitre készüljön mindenki!* - jelentette be az őrzetető, amikor ismét hátsó pihenőben voltunk.

- *A szakaszvezető úr hamarosan megvizsgálja, tiszták-e a puszkák* - toldotta meg valaki.

- *Majd lesz most kiabálás* - mondogattuk egymás között, de azért hozzáláttunk mind a fegyver, mind saját magunk rendbehozásához.

Úgy is történt. Ahogy közeledett, úgy erősödött a kiabálása, mert mindenkinél talált valami hibát. Nekem azt mondta: *A fegyvere tisztább is lehetne!*

- *Persze, hogy lehetne* - gondoltam magamban, de nem szóltam hangosan. Hanem amikor a földim fegyverét megnézte, olyan dühös lett, mint egy bak pulyka.

- *Neked nem szólt a parancs? Miért nem pucoltad meg a fegyvered?* - ripakodott rá.

- *Pucolta ő, szakaszvezető úr* - jegyeztem meg.

- *Úgy posán váglak, hogy összeragad a szád! Akkor beszélj, ha kérdezek!* - ripakodott rám.

Közben a lábát magasba emelte, s a földimet seggbe rúgta.

- *Tán süket vagy? Válaszolj, miért nem pucoltad ki a karabélyod?* - adta fel újból a nem éppen barátságos kérdést.

- *Pucoltam, de jobban már nem tudtam.* - válaszolta a földim.

- *Még hazudsz is!* - és úgy látszott, a rúgás után pofon következik.

Ország őrzetető azonban közbeszólt:

- *Hagyja már abba, szakaszvezető úr! Én is láttam, hogy pucolta ez az ember a fegyverét. Különben is, fontos az itt, hogy a karabély úgy ragyogjon, ahogy a szakaszvezető úrnak tetszik? Ne bántsa azt a huszárt, mert nem a kaszárnyában vagyunk, hanem a fronton. Ha veszekedni akar, itt van az orosz, nem is olyan messze!* - hadarta ingerülten az őrzetető.

- *Fogja be a száját őrzetető! Nekem ne tartson előadást, hol vagyunk, mit csinálunk. Majd ezután nagyobb gondom lesz az ilyen emberekre.* - És kihangsúlyozva tekintett a földimre, de az őrzetetőre is.

A hátralévő néhány fegyvert már csak nagyolva nézte meg, nem szólt semmit. Látszott rajta, éktelen dühös lett ránk, hármunkra. Azután elment.

Amikor tiszta lett a levegő, mindannyian morogtunk elégedetlenségünkben. Olyan ez mint az őrdög, mintha a pokolból szabadult volna Lucifer mellől.

- *Más ember, ha a frontra kerül, kissé összehúzza magát.* - jegyezte meg valaki.

- *Ez úgy van vele, őt nem ismeri senki, ő sem ismer senkit.* - gondoltam magamban.

Itt említtem meg, hogy később mi jászok, úgy beszéltek meg, ha továbbra is így viselkedik, eltesszük láb alól. Addig azonban még történt egy s más, de erről majd később.

Másnap reggel sorakozó testgyakorlathoz. A torna sohasem felelt meg a szakaszvezetőnek. Mindig ismételtette. Ez természetesen nem tetszett senkinek sem közülünk, hiszen tornázhattunk mi éppen eleget még reggeli előtt, amikor a vonalat erősítettük kint a fronton. Itt hátul, pihenni szerettünk volna. Egy tanulságot azonban levontunk: a szakaszvezető tudomásunkra kívánja hozni, hogy itt ő parancsol. Ő az úr. Mi ezt tudomásul is vettük. Mit tehattünk volna mást. A három nap elteltével, ismét vonalba vonultunk. Szerencsétlenségünkre nem oda, ahol előzőleg voltunk, hanem egy laposba. Alig foglaltuk el a helyünket a lövészárokból, cseperegni kezdett az eső. Majd egyre jobban esett, végül csak úgy zúdult ránk. A víz nem a dombot keresi, hanem a mélyedést. Rá is talált. S ott talált benne minket. Mi persze nem tűrhettük, hogy felvessen bennünket. Az árokból nem mehettünk ki, mert az orosz állandóan rakétázott - éjjel volt - s ha meglát, löni kezd. Egyébként is szigorú parancsunk volt, a lövészárkot nem szabad elhagyni, semmilyen körülmények között. Nem maradt más hátra, mint hogy meg kell szabadulni az

egyre szaporodó víztől. Csajkáinkkal szaporán meregettük az árokból a vizet. Az eső egész éjjel esett, így mi egész éjjel »*tornászhattunk*«. Úgy eláztunk, mint a kacsák. Vagy még annál is jobban. Amikor mintegy 15-en - sorstársak - meregettük az árokból a piszkos vizet, egy gyermekkori mese jutott az eszembe. A mese arról szólt, hogyan fogták, szoktatták dologra a lustát.

Akaratlanul is elmosolyodtam a hasonló helyzeten. Csakhogy ott a lustát, egy magasfalú kádba tették, melybe vizet engedtek - s hogy meg ne fulladjon, kénytelen volt a kádból kimeregetni a vizet - s így a munkához hozzászokott. Itt pedig egy elég alacsony oldalú lövészárkba kerültünk, ahol mint szenvedéshez és munkához szokott frontkatonák, igyekeztünk megszabadulni az átkozott esővíztől.

Mire kivirradt, elállt az eső. A lövészárkban sem maradt víz.

A jászalsószentgyörgyi II.-világháborús emlékmű (Avatása: 1992. június). A régi emlékmű átalaktása.

Macsi Sándor:

ISKOLAMÚZEUM JÁSZÁGÓN

Az élet nagy labirintusában haladva folyton választanunk kell a lehetőségek között. A látható és különböző mélységben felismerhető helyzet adja ehhez az alapot. Ha valaki gazdagabb ismeretekkel és ezek megszerzésének, alkalmazásának bővebb élményével rendelkezik, minden bizonnyal megfontolt és kedvező távlatú döntéseket képes hozni. A kevésbé felkészült és szerényebb alkalmazási készségű ember folyton a hátrányok láncai között botladozik. Ilyenkor születnek ezek a mondások: »Nekem semmi sem sikerül«, »Szerencsétlennek születtem.«, »...tanulj meg szenvedni!« stb. Ez a gondolat sarkallt, hogyan lehetne az általunk is gyarapított művelődési értékeket, legalább részeit tartósítani, megőrizni? Az idősebb korosztályok még feltárható, időálló tapasztalatait összegyűjtve tükörként állítani a jelen és utókor embere elé. Segítse a tájékozódást. Már az 1777-es Ratio Educationis is javallja az iskolai gyűjteményeket. Meggyőződésünk, hogy ahány diák, felnőtt ezeket tanulmányozza, pozitív felfogás erősödik bennük s annyi apostol születhetik a műveltség terjesztésére. Még tudat alatt is új személyiségi jegyek formálódhatnak, vagy éppen erősödnek fel a nyomán. Láttatni a tárgyi emléket, a dokumentumot, az egykori alkotást, ezek a nézőben, a gondolatvilágában helyet találnak és máris az övék, melyek ítéletre készítetnek, magukkal hozzák a következtetéseket, az életbeni alkalmazást.

Ilyen szándékok születték a jászágói »iskolamúzeumot«, mely 1981-ben kapta első formáját. Lássuk, hogyan is született?

Előzmények, alkalmak

Szokás volt a jászágói iskolában - *de ugyan hol nem?* -, hogy a tanév végén, amikor mindenkinek öröm a befejezett 10 hónap, az ünnepi öltözetű szülőknél, vendégeknek mutassunk valamit. Látta a nyilvánosság a testnevelési ügyességet, teljesítményeket, a szép mozgás egy évvel erősödött kultúráját, a közös megmozdulások javuló összhangját. Nem kevesebb jelentőséggel bírt a gyermekek kézügyességének, vizuális készségének, írásbeli közlésének bemutatása. Ilyenkor a legszebb írások, fogalmazások, rajzok, kézimunkák kerültek tárlatra. S még az utolsó órákon is készültek rá a gyermekek szigor alkalmazása nélkül! Ezek a bemutatók mindig a jó befejezés, az »*érdemes volt*« érzését hozták. S ami még fontosabb, kihatottak a következő évre is, mégpedig nagyon pozitívan. A tanulók már ítélőképességben gazdagodva hasonlíthattak össze, értékelhettek, a szülők ajkán ilyenkor büszkén hangzott: »*A tanító néni bevette a fiam munkáját, ... a lányom fogalmazását, ... jövőre is kíváncsi leszek, majd megnézzük...*« stb. Hová lettek ezek a szép, példa értékű munkák?

Amikor az iskola az évek fordulóját él meg, illő az ünnepélyes megemlékezés. Ennek hatását növeli az időszerű múltat dokumentumaiban is felidézni, bemutatni. Ilyen volt pl. az ifjúsági szervezet 30 éves léte is. Ezek anyaga ugyancsak a legjobb alapot adják a jövő gyűjteményéhez. Jászágón több évtized legnagyobb kulturális megmozdulása az iskola félévszázados fennállását ünneplő örömnappal 1975-ben. Ennek méltatása, elemzése is rögzítésre érdemes, de nem tartozik ide. Ám az ünnepség »*maradéka*« ismét alapnövelője a holnap múzeumának.

Természetesen a céltudatos gyűjtőmunka szerepe egyaránt jelentős a diákifjúság és a felnőttek körében. Emellett az irodalomban való kutatás is segíti az egészsé formálást. Előfordul olyan eset is, hogy a véletlen - nem is a beavatott ember által - hoz terítékre érdekes darabokat, elemeket.

Íme a fontosabb lehetőségek, források, feltárt különböző értékű dokumentumok, melyhez már csak a találékony, néha merész szerkesztő és a »megrendelő« szükséges. Utóbbin értem az intézményi vezetőt vállalkozó készségével együtt. Ő a forgatókönyvtől kezdve a helyiséget, a szükséges személyi és tárgyi feltételeket biztosítja a kivitelezéshez, a megépítéshez. Ott kell lennie a megnyitás ünnepélyességében, a működés szervezetének formálásában, mozgatásában. Ez természetesen feladata, hisz az ő intézménye kap ezzel segítő támaszt, melynek hasznát láthatja minden nevelője és tanuló évfolyama. Emellett még a felnőtt társadalom elismerése is kíséri az ilyen nemes akciót. Az igazgató ezzel lényegében új intézményt alapít iskolájában... a nevelési, nevelődési folyamat évszázadait, évtizedeit tárgyasítja, a tárgyak otléte, rendje önmaga sugározhatja az óhajtott rendszeret, tudásigényt, emberiséget, pozitív személyiségi jegyeket. Természetesen a megfelelő működtetéssel, hisz ennek is megvannak a maga jó és célravezető módszerei.

A gyűjtemény elhelyezése? A jászágói kis iskola is szűkében van helyiségnek és felszerelésnek egyaránt. A hetvenes években »szerepnélkülinek« minősítették a községet. Így aztán a gyűjtemény elhelyezése is csak várhatott a megfelelő alkalomra. Ez a körzetesítések nagy hulláma idején el is jött. Egy tanterem és a könyvtár helyisége kihasználatlanná vált. A nagyvonalú igazgatásnak nem volt kifogása, sőt segítette, hogy a gyűjteménnyé váló tárgyi emlékek beköltözzenek első helyükre 1981-ben.

Az alacsony, 6 x 6 méteres helyiség háromnegyed falfelületén szekrényekkel és ablakokkal így is szükségmegoldás, melyen az oda felvezető lépcsőház falai bővíthetnek valamelyest. A szűkös hely ellenére már bizonyos csoportosítások is létrejöttek az anyagban. Így az iskola születésének, történetének dokumentumai és a falusi gyermek játékaik tematikusan tanulmányozhatókká váltak. Ezen a helyen hét évig működik az iskolamúzeum.

Amikor megszűnik a körzetesítés, természetesen más helyet keres a gyűjtemény úgy, hogy az újra teljessé váló iskola életét ne zavarja, sőt segítse azt. Arról, hogy ezután csak raktározzuk az anyagot szó esett, de csak futólag, bár az lett volna az egyszerűbb, hiszen százszor könnyebb valamit felszámolni, mint értelmetlenül működtetni. A pro és kontra vita megoldásának a kulcsa az egykori szolgálati lakás tartozékai és lakója lett. Ezen a helyen négyszer négy és fél méteres szoba és azt érintő 7 méter hosszú alacsony folyosó, előtér van. Szerencsére az előbbi ablak-talan, hatvan évvel azelőtt irodaként és sekrestyeként szolgált. A folyosó oldalfalait 8 méteren ajtók és ablakok tagolják. Nohát itt sincs eszményi hely a kiállítás összeállítására, mégis biztos a fennmaradása. Egy kis magántámogatással a nyílászárók felét sikerült beépíteni a hasznosítható térbe. Jöhet az új forgatókönyv! Ez aztán a fő területeket jól elkülöníti, bár több esetben még a »raktár«-jellegét kénytelen eltűnni.

Mit tartalmaz ez a házi múzeum?

1. A jászágói iskolázás történetét, 2. a falusi, tanyasi gyermek játékaik gyűjteményét, 3. tanszék és tankönyvgyűjteményét, valamint 4. az ifjúsági szervezet (a József Attila nevet viselő úttörőcsapat) tevékenységének emlékeit.

1. Az Eötvös József nevéhez fűződő 1868. XXXVIII. tankötelezettségi törvény már országosan érvényes. Az újkori iskolázásról azonban Ágón csak a XIX. század végétől beszélhetünk, akkor is csak felemásan. Tudott dolog, hogy a XVII. századtól 1951-ig Jászárokszállás határrésze a gazdag tanyavilágával. A népszámlálási adatok 1895- és 1905-ben meglepő magas gyermeklétszámot mutatnak a nagyközség külterületén: 366-670 főt. Nekik semmiféle oktatási intézmény nincs. Ezzel állítjuk szembe Apáczai Csere János XVII. századi jó tanácsát: »...álltsatok alsó iskolákat!« Persze a belterületen van iskola, de oda a 10-16 km távolságra lakó ágói gyermekek többsége nem juthat el. Pedig égető szüksége volna erre, hisz

mezőgazdasági termelésből élnek a piacoknak, vásároknak kiszolgáltatottan. Legalább a gyermek tanulja meg az írást, számolást, ne csapják be a szabad alku világában őket. Ha nincs iskola, a parasztember úgy segít magán, ahogy tud. Ha van vállalkozó, minden elérhető, még a tudás is. Sok helyen a vándortanító-rendszer alakul ki, Jászárokszállás határában pedig megszületnek a tanyai »zugiskolák«. Ezek emlékei még élénkek az idősek körében. 1-2 tárgyi emlék is fennmaradt, pl. Szklenár János névsor-könyve. Ő 1898 és 1924 között folyamatosan oktatta a tanyasi gyermekeket Szentmihálytól nagypéntekig.

<u>Az 1922-ik és 1923-ik évben iskolába járó</u>	
1. Demény Lajos XX	<u>Gyermekeknek Névai</u>
2. Szklenár Feri XX	
3. Tuhász József XX	
4. Dobos Ferenc XX	
5. Karab Imre XX	
6. Takus Major XX	
7. Szklenár Elemé	
8. Karab Sándor XX	
9. Major Major XX	
10. Múdris Géza XX	
11. Fehér János XX	
12. Gal János XX	
13. Nagy János XX	
14. Bognár Anikó XX	
15. Nagy János XX	
16. Tuhász Mari XX	
17. Fehér Erzsébet XX	
18. Kovács Mari XX	
19. Gyermes János XX	
21. Karab Géza XX	
22. Bognár Sándor XX	
23. Fehér Ferenc XX	
24. Bognár Ferenc XX	
25. Karab László XX	
26. Lóbor Balázs XX	
27. Fehér János XX	
28. Juhász János XX	
29. Balos Mária XX	
30. Tuhász Erzsébet XX	
31. Tuhász Margit XX	
32. Ördög Miklós XX	
33. Kis Sándor XX	
34. Kis Julianna XX	
35. Kis Balázs XX	
36. Tóth Sándor XX	

Részlet Szklenár János »tanító« névsor-könyvéből

háztartási hivatásra serkent. A másik tárlóban az iskolai vizuális nevelés 1-2 sorozatának gyermekmunkáit - agyag, szappan - láthatjuk. Nyilvánvalóan ezek a játékok mindegyike természetes anyagból és helyben készült.

3. Gyűjteményünk becses darabjai a régi tankönyvek. A régi kalligrafikus és az új »zsinórírás« összehasonlítására ad lehetőséget *Tomcsányi-Moravcsik: A magyar gyermek első könyve* és az 1945-ben megjelent *Gyermekvilág zsinórírásos ABC és olvasókönyve a népiskola I. osztálya számára*. Az időtálló tankönyvre jó példa *Móra-Voinovich: Betűország második virágos kertje* c. könyve, melyet 20 év után 1946-ban még újra kiadtak. Az A/ és B/év szerint működött kislétszámú iskolák számára szerkesztett »Olvasó- és tankönyv« (*Kalász, 5-6.osztály*), melyben ésszerűen, praktikusan az irodalom, nyelvi ismeret, számolás és mérés, földrajz, történelem, természeti, gazdasági, egészségi ismeretek szerepelnek. Minden témát kísér az életbeli alkalmazásra vonatkozó kérdés és figyelmeztetés. Már a relatív szolmizációra, a magyar népdalra épít *Kerényi-Rajeczky: Énekes abc-je*, a Magyar Kórus kiadásában. Látható ötféle iskolai atlasz. A vallásoktatást a hagyományos Karácsonyi S.-féle »Kis biblia« szolgálja 1931-ből. A legrégebb tankönyveink *Snazel-Jancsó: Gazdaságtan és háztartástan a népiskola V. és VI. leányosztálya számára* 1914-ből és a *Kun-Fülöp-Csáth: Olvasókönyv a gazdasági és általános ismétlő iskolák számára*. Utóbbi Aradon született 1904-ben, 1 koronáért adták és 3 évfolyam életre szóló összefoglalóját tartalmazza.

Nem taneszköz jellegű könyvek is feltűnnek egy másik tárlóban. Ezek az ifjúsági és felnőtt irodalom darabjai, sokszor a ponyváról kerülhettek le és nagy lehetett a népszerűségük. Csak néhány példát: *Könyves Tóth Kálmán: A szél hozta, a víz vitte; Uhr Józsa: A Balaton partján; Berczik Árpád: A pozsonyi diéta; Kaffka Margit: Képzlet - Királyfiak; R. L.: Rózsa Sándor a htres alföldi haramiavezér élete és vakmerő kalandjai*. Különös, hogy egy regényíjtság 1893 előtt megjelent sorozatából alig néhány lap hiányzik az évszázados forgatás ellenére! (*Madarassy László: Mágánások testvérharcra, vagy...*) Pedig 191 füzet, s nincs is egybekötve! Agyonolvasottak a szerző nélküli mesék: *A fufangos királyfi, vagyis királylányból lett szolgáló; Az arasztos orru herceg és a három testvér csodás története*.

ÉVVEGI ÉRTÉKELÉS
És. Székely

a mindennapi elemi iskola II. osztályának tanultján az 19... iskolai év végén a következő osztályozást érdemelte

Megvalósult
Szorgalma
Hitt- és erkölcsien
Beszéd- és értelemgyakorlatok
Olvasás
Magyar nyelv
Írás
Nyelvtan
Számítás
Rajzolás
Évelés
Közvetlen közneveltség
Teljesítmény

Melletteg: /napot,
Nem igazolt: /napot

Ha ezen iskolai év elején még nem tudott magyarul, megtanult-e
.....

.....

Az első tanév bizonyítványa

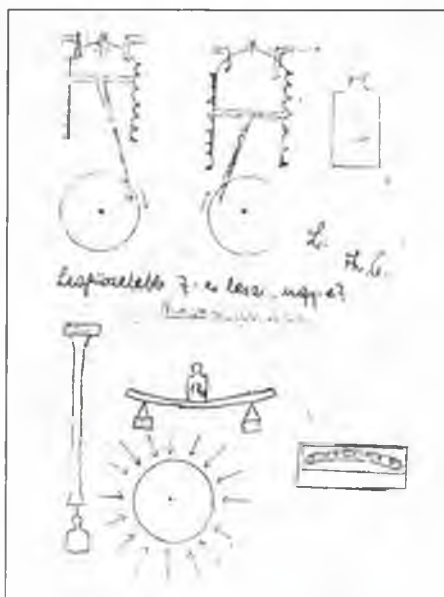
Verseskönyv borítója (1939)

A gyűjteményben van még a falusi ember elmaradhatatlan, évente egyedül megújuló könyve, a *kalendárium*, az 1925 és 1972 közötti évekről.

4. Méltatlanul szűk helyre került a gyűjtemény negyedik része, mely az általános iskolai diákszervezet, az úttörőcsapat helyi életéről, tevékenységi köréről beszél. Ez egyrészt az iskolai munka szórakoztató formájú kiegészítője, másrészt a baráti, pajtási kis csoportok, alakuló személyiségek apró tükrői, a hazaszeretetre nevelés szép példái. A történeti dokumentumok (*működési engedély, békekölcsön kötvény, kiadványok, iratok, emléklapok*), jelképek (*őrsi és csapatzászlók, dob*), a táborozási emlékek, az egyes akciók benevezési tárgyai nagyon eredetiek. Ezek mellett a különböző egyéni gyűjtemények (*biológia, földrajz, kémia, művészeti pályaválasztás*) is itt sorakoznak. Sokféle a közet kollektió, érdekes a diák színjátás egy-egy emléke. Hangulatosak a táborozási naplók, valamint a Rákóczi év akciójának néhány dokumentuma. Itt őrzik az iskola első televízióját és rádióját. A gyűjteményt a »*Kutass velünk!*« tábla zárja.

Ha a tanító összes havi jövedelme:	A hónapanként fizetendő			
	kereseti	külön	rokk. ell.	hadfelz
	adó összege pengőben			
80—100 P-ig	40	—	20	06
100—120 "	60	—	20	08
120—140 "	80	80	20	18
140—160 "	1	1	20	22
160—180 "	1 20	1 20	20	26
180—200 "	1 60	1 60	20	34
200—220 "	2	2	20	42
220—240 "	2 40	2 40	20	50
240—260 "	2 80	2 80	20	58
260—280 "	3 20	3 20	20	66
280—300 "	3 60	3 60	20	74
300—320 "	4	4	20	82
320—340 "	4 40	4 40	20	90
340—360 "	4 80	4 80	20	98
360—380 "	5 20	5 20	20	1 06
380—400 "	5 80	5 80	20	1 18
400—420 "	6 40	6 40	20	1 30
420—440 "	7	7	20	1 42
440—460 "	7 60	7 60	20	1 54
460—480 "	8 20	8 20	40	1 68
480—500 "	8 80	8 80	40	1 80

Részlet a »Tanítói zsebkönyv«-ből
(1943-44)

Fizikai munkafüzet részlete a negyvenes
évek végéről

Tapasztalatok

Rendszeres nyitvatartási órák nincsenek. Az érdeklődők előre bejelentkeznek, vagy bejelentés nélkül érkeznek. Bár mindenkinek rendelkezésére állunk készségesen, utóbbi esetben nem mindig volt a vendégnek szerencséje. Gyakori, hogy egy-egy csoport látogatását előre bejelentve az érdeklődési területüket is közlik. Ez különösen az iskolai tanulók körében hasznos. Dicsérik a gyakran előforduló családi látogatásokat, hisz így szülei példája nyomán a fiatal korosztály is megkedveli a múzeumlátogatást. Pozitív dolog még az is, hogy közép- és felsőfokú tanulmányokat folytatók dolgozataihoz sokszor segíthetünk.

A néhány éves működés tapasztalata sokmindenre felhívja a nem szakmabeli rendező figyelmét.

Egyik, amelyen nem változtathat, a rendelkezésre álló kiállítási tér növelése. Ha bővíteni lehet valamit, az csak a falakon belüli találékony átrendezéssel, újtással oldható meg. Ezeknek valamelyes dologi kihatása is van. Ilyen lehetőség adódik a gyermekjátékok területén és az ifjúsági mozgalom anyagának új átrendezésében. Előző esetében egyharmadával növelhető a kiállított tárgyak száma, az utóbbinál megfelelő tárlók tervezése, beépítése szükséges, hogy a látnivalókat élvezhetőbbé, vonzóbbá és egyben védettebbé tegyék. Ebben a »megrendelők«, fenntartók segítő akaratával lehet csak előbbre jutni.

A jászágói általános iskola

Másik gond a tárgyak elhelyezésének logikai rendje. Ha a vezető irányítja a látogatás menetét, akkor jól követhető a szükséges időrend. Ha azonban az önmagára utalt vendég önállóan szemlélődik, nem biztos a szükséges folyamat felismerésében, a látványosabb dolgok elvonják tekintetét a szerényebb, de fontos elemektől. Itt is változtatásra van szükség.

Harmadik helyre a hasznosítás, a néző érdekeltsége került. A gyermek látogatót szoktatni kell a titokzatos tárgyak világában való viselkedésre. Mindenki lássa is azt, amit eléje tár a tabló, a tárgy, sőt még többet! Amennyiben a látogató személyes érdekeltséget talál a szemlélődés során, nyert ügye van az intézménynek, mert a jelenlévő hatásokra érzékenyebbé válik, befogad még akaratlanul is. Ilyen elemeket tervszerűen be is iktatunk. Például a tanulói felszerelések témájánál próbálják ki maguk is a palatáblára való írást. A tanítói asztalon szerepel néhány régi íróeszköz, ezek nagy érdeklődést váltanak ki (*stílus, rovás, nád, toll*). Hátha még ki is próbálhatják őket! Mosolyogtató jelenet, amikor a gyermekjátékok területéhez érnek és a táncoló »ágói lacika« üdvözli a vendéget. Hasznos tájékoztatást is

kaphatunk a »Kutass velünk!« táblánál, melyen egy-két már alig ismert tárgy hívja fel magára a figyelmet.

Mindezekről az élő vezető gondoskodhat, s ha ezt megteszi, a látogató gazdagabban távozik! Tehát olyan gyűjtemény-vezetőre van szükség, aki ismeri jól minden kiállított darab eredetét, tartalmát, képes felismerni a vendég érdeklődési területét. Érzékenyen reagál a tapasztaltabb néző élményeire, véleményére, ami még talán kiegészítésre, módosításra, újabb tárgy szerzésére is ösztönözheti.

A jászágói iskolai házimúzeum bemutatását egyelőre ketten tudják részlete-sen elvégezni. Az volna a jó, ha minden helyi tanító és tanár ezt vezetői szinten ismerné és tudná vállalni. Sajnos ennek híjával vagyunk, amin a jövő kell, hogy változ-tasson.

A jászágói iskolamúzeum ismertsége a helytörténeti gyűjtemény révén, melytől 1989-ben különvált - növekvő jellegű. Szerepel az országos gyűjteményi listán és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum is számon tartja. A Jászberényi Tanítóképző Főiskola is jegyzi, kapcsolatot tart vele. A látogatók nagy többsége a Jászágó közeli területéről jön. Nagyon hasznos oktatási anyagnak minősült nemcsak a helybeli iskola diákjainak. Évről-évre autóbuszos és kerékpáros túrák végállomását jelenti az ágói iskola udvara. Jászkisér, Jászapáti, Jánoshida, Jászfákóhalma, Jászberény, Jászárokszállás, Pusztamonostor, Visznek csoportjai jártak már itt. Ezek nemcsak gyermekek, de mindannyian honismereti érdeklődésűek. Örömmel tapasztaltuk, hogy sok a visszatérő vendég. A közelmúltban önkormányzati testületet is üdvözölhattünk az egyik szomszéd településről. Ez a mi örömünk is, mert ott náluk »hatósági szinten« is egyre nagyobb látható bece van a múlt emlékeinek, megőrzésének.

A régi időkbé nyúló gyökerek ápolása a jövő gazdagodását segíti. Ez bizony érvényes a jászágói törekvésekre is.

B. Jánosi Gyöngyi grafikája

*A jásziványi II.-világháborús emlékmű
(Avatása: 1991 nyarán)*